

Ursula Legvin.....Ruža kompasa

**Ursula Legvin, RUŽA KOMPASA  
Preveo Aleksandar B. Nedeljković**

**Adaptirao : Petar Popović**

## PREDGOVOR

Nazvavši ovu knjigu Ruža kompas, htela sam da nagovestim da se u njoj može zapaziti isvesno ustrojstvo ili koherentnost, ali istovremeno i da ukažem na to da svaka priča u njoj teži da ide vlastitim pravcem. Priče se zbivaju celim prostorom karte, uključujući i rubove. Doduše, nije mi sasvim jasno čega je to karta. Uma, izvan svake sumnje; verovatno piščevog. Ali pretpostavljam da tu ima još nečega. Um nikada ne pripada jednostavno samo onome čiji je, čak ni na rođenju, a još manje kasnije tokom života, dok uči, gubi naučeno, i tako dalje.

Četiri pravca, S I J Z, ruže vetrova, našeg magnetskog kompas, stiču se ili izviru iz petog, neiskazanog pravca, središta, krunice ruže.

Mnogi američki narodi, koje su osvajači sa istoka vođeni kompasom lišili poseda, ustrojavali su svoj svet na osnovu četiri pravca (ili polupravca) duvanja vetra i još dva, Iznad i Ispod, koji su takođe zrakasti u odnosu na središte/sebe/ovde i sada, a koji mogu da sakramentno sadrže novih šest, te na taj način i Vaseljenu. To je kompas u četiri dimenzije, prostorni i vremenski, materijalni i duhovni, Ruža Novoga Sveta.

Ovu knjigu ne bi trebalo da mornari koriste kao vodič. Možda je suviše osetljiva na lokalna magnetska polja.

U njoj se mogu primetiti razna kružna kretanja, kao između prve i poslednje priče, četvrte i sedamnaeste. Ona daje povoda za prividna iskoračenja napolje, koja su, u stvari, ukoračenja unutra, kakva je jedanaesta priča; dok je jedini deo koji opisuje mesto čija se objektivna stvarnost može potvrditi na sadašnjoj karti sadašnje Zemlje, sedmi, možda najsubjektivniji od svih.

Razlozi zbog kojih je određena priča dodeljena određenom pravcu, nisu naročito ozbiljni. 'Nadir' može značiti dole ispod zemlje, na primer, ili u dubinama, ili jednostavno malodušan. Organizaciono načelo može biti istorijsko, ili poetsko, ili doslovno. Nema sumnje, jedan od načina da se nauči kako da se upozna svet kao mesto oživljeno simbolima i značenjem jeste da se stekne umeće doslovnog shvatanja stvari.

Naslov jedne ranije zbirke mojih priča glasio je Dvanaest četvrti vetra, kompas pozajmljen od A. E. Hausmana. Dozvolite da kao moto za ovu zbirku uzmem jednu pesmu Rajnera Marije Rilkea na francuskom, iz skupine Les Roses.

Est—ce en exemple que tu te proposes  
Peut—on se remplir comme les roses,  
en multipliant sa subtile matière  
qu'on avait fait pour ne rien faire?

Car ce n'est pas travailler que d'être  
une rose, dirait-on.  
Dieu, en regardant par la fenêtre,  
fait la maison.

U prevodu, Rilke ružu pita otprilike sledeće:

Da li tvoj primer to se pruža?  
Možemo l' se ispunit poput ruža,  
umnožavajući tu materiju krhku  
koju izgradismo za nikakvu svrhu?  
Jer ne osvaja se radom prostor  
ruže, u nadahnuću.  
Bog, gledajući kroz prozor,  
gradi kuću.

Ursula K. Legvin

Prvi deo  
NADIR

PISAC NA SEMENJU AKACIJE

I drugi izvodi iz Žurnala udruženja terolingvistike

Rukopis pronađen u jednom mravinjaku

Pronađene poruke bile su ispisane nanošenjem izlučevina na semenju akacije očišćenom od crva i poredanom u nizove na kraju uskog, nepravilnog tunela koji je vodio iz jednog od dubljih nivoa kolonije. Ono što je prvobitno privuklo pažnju istraživača bila je pravilnost kojom je semenje bilo razmešteno.

Poruke nisu celovite, a prevod je približan i sa puno objašnjenja; ali tekst nam se čini vredan pažnje ako ni zbog čega drugog ono zbog toga što nimalo ne podseća ni na jedan drugi mravlji tekst koji nam je poznat.

Semenje 1–13

(Ja hoću) ne dirati ralice. (Ja hoću) ne milovati. (Ja hoću) utrošiti na suvo semenje slatkoću (svoje) duše. Možda pronaći kada (budem) mrtav. Dodirnuti ovo suvo drvo! (Ja) dozivati! (Ja sam) ovde!

Ovaj pasus može da glasi i ovako:

(Ti) ne dirati ralice. (Ti) ne milovati. Utrošiti na suvo semenje slatkoću (tvoje) duše. (Drugi) možda pronaći kada (ti budeš) mrtav. Dodirnuti ovo suvo drvo! Dozivati: (Ja sam) ovde!

Nijedan poznati mravlji dijalekat ne koristi drugo glagolsko lice osim trećeg lica jednine i množine i prvog lica množine. U ovom tekstu, upotrebljeni su samo infinitivni glagolski oblici, te stoga nema načina da se utvrdi da li je ovaj odlomak trebalo da bude autobiografija ili manifest.

Semenje 14–22

Dugački su tuneli. Još je duže gde ih nema. Nijedan tunel ne doseže kraj onoga gde ih nema. Ono gde ih nema proteže se dalje nego što možemo prevaliti za deset dana (to jest, ikada). U slavu!

Znak preveden kao 'U slavu!' predstavlja polovinu uobičajenog salutiranja 'U slavu Kraljice!' ili 'Da dugo živi Kraljica!' ili 'Uraaa za Kraljicu!' – ali reč/znak za 'Kraljicu' izostavljena je.

Semenje 23–29

Kao što mrav među strancima–neprijateljima mravima biva ubijen, tako i mrav bez mrava umire, ali biti bez mrava slatko je kao medna rosa.

Mrav koji upadne u koloniju koja nije njegova obično biva ubijen. Izdvojen od ostalih mrava, on uvek umire kroz dan ili dva. Teškoću u ovom pasusu predstavlja reč/znak 'bez mrava', za koju smatramo da znači 'sam' – pojam za koji ne postoji reč/znak na mravljem jeziku.

Semenje 30–31

Pojesti jaja! Gore s Kraljicom!

Već su vođene poduže rasprave oko toga kako bi trebalo tumačiti rečenicu na semenu broj 31. To je važno pitanje, jer svo prethodno semenje može biti u potpunosti shvaćeno samo u svetlosti ovog poslednjeg usklika. Doktor Rozboun domišljato primećuje da pisac, bespolno–ženska radilica bez krila, beznađežno vapije za tim da postane krilati mužjak i da zasnuje novu koloniju, leteći naviše u ženidbenom letu sa novom Kraljicom. Iako tekst svakako dopušta i takvo čitanje, ubeđeni smo da ga ipak ne podržava... naročito ako se ima u vidu zapis na prethodnom semenu, broj 30: 'Pojesti jaja!' Ovaj iskaz, mada šokantan, ne podleže raspravi.

Usudujemo se da nagovestimo da zbrka oko semena 31 možda proističe iz etnocentričnog objašnjenja reči 'gore'. Za nas je 'gore' 'dobar' pravac. Za jednog mrava to nije tako, ili bar nije nužno tako. Od 'gore' stiže hrana, to je tačno; međutim, 'dole' se mogu naći bezbednost, mir i dom. 'Gore' je sunce koje prži; ledena noć; nema zaklona u voljenim tunnelima; izgon; smrt. Stoga pretpostavljamo da je ova čudna spisateljica, u osami svog izdvojenog tunela, tragala za načinom da izrazi krajnju kletvu koju jedan

mrav može zamisliti, tako da ispravno čitanje Semenja 30–31, iz ljudske perspektive, glasi:

Pojesti jaja! Dole s Kraljicom!

Pored Semenja 31, kada je rukopis otkriven, pronađeno je i sasušeno telo male radilice. Glava je bila otkinuta sa trupa, i to su verovatno učinile čeljusti kakvog vojnika iz kolonije. Semenje, pažljivo raspoređano u ustrojstvo koje podseća na muzičku lestvicu, nije bilo ispremeštano (Mravi iz kaste vojnika su nepismeni; tako da vojnik verovatno nije bio zainteresovan za zbirku beskorisnog semenja iz koga su uklonjeni jestivi crvi.) Nijedan mrav iz kolonije nije preživeo rat sa obližnjim mravinjakom koji je usledio posle smrti pisca na semenju akacije.

Dž. D'Arbej, T. R. Bardol

Saopštenje jedne ekspedicije

Krajnje poteškoće oko čitanja pingvinskog bile su umnogome smanjene upotrebom podvodne filmske kamere. Na filmu se bar mogu ponoviti, i usporiti, tečne sekvence zapisa, do tačke u kojoj, pomoću stalnog ponavljanja i strpljivog proučavanja, mogu da se razaberu mnogi elementi ove krajnje elegantne i žive književnosti, mada nam nijanse, a možda i suština, mogu zauvek ostati nedokučivi.

Profesor Dabi bio je taj koji je, ukazavši na daleko srodstvo zapisa sa Niskom Sivom Guskom, omogućio da se napravi prvi probni rečnik pingvinskog. Analogije sa delfinskim koje su do tada primenjivane nisu se pokazale korisnim i često su čak navodile na pogrešan trag.

I zaista, izgledalo je čudno da zapis, ispisan gotovo u celini u krilima, vratu i vazduhu, može biti ključ za pesništvo kratkovratih, lepetavih vodenopisaca. To nam, međutim, ne bi bilo toliko čudno da nismo smetnuli s uma činjenicu da su pingvini, bez obzira na sve dokaze koji tvrde suprotno, ptice.

Samo zato što njihov zapis podseća po obliku na delfinski, nije uopšte trebalo da pretpostavimo da mora podsećati na delfinski i po sadržini. On zaista i ne podseća. U njemu, doduše, otkrivamo istu izuzetnu bistrinu, bleske luckastog humora, dosetljivost, i gracioznost koja se ne može oponašati. Među svim onim hiljadama književnosti Ribljeg roda, svega njih nekoliko odiše humorom i to obično prilično jednostavnim i primitivnim; nenadmašna gracioznost Ajkula ili Tarpona sasvim se razlikuje od vesele bodrosti svih kitovskih zapisa. Radost, bodrost i humor, sve su to svojstva koje nalazimo kod pingvinskih pisaca; uostalom, kao i kod mnogih boljih autora iz reda Foka. Ono što ih povezuje jeste temperatura krvi. Međutim, ustrojstvo mozga i materice predstavlja prepreku! Delfini ne nose jaja. Ta jednostavna činjenica podrazumeva čitav svet razlike.

Tek kada nas je profesor Dabi podsetio na to da su pingvini ptice, da oni ne plivaju već lete u vodi, tek onda je terolingvistika pristupila izučavanju morske književnosti pingvina sa razumevanjem; tek tada su milje zapisa već prenetih na film mogle da budu ponovo proučene i konačno procenjene.

Međutim, još nismo premostili teškoće vezane za prevođenje.

U Adeliji je već postignut zadovoljavajući stepen približnosti. Velike su poteškoće vezane za snimanje grupnog kinetičkog izvođenja u olujnom okeanu, gustom od planktona poput supe od graška, na temperaturi od 310 Farenhajta; ali ustrajnost književnog kruga Rosova Ledena Prepreka bila je bogato nagrađena takvim odlomcima kao što su 'Ispod ledenog brega', iz Jesenje pesme – pasaž koji je sada čuven širom sveta u izvođenju Ane Serebrjakove iz Lenjingradskog baleta. Nikakvo usmeno izvođenje ne može se meriti sa uspehom verzije gospođice Serebrjakove. Razloga je sasvim jednostavan: nema načina da se u pismenom obliku reprodukuje krajnje važna mnogostrukost originalnog teksta, koju tako divno izvodi hor lenjingradskog baleta u punom sastavu.

I zaista, ono što nazivamo 'prevodima' iz Adelije – ili iz bilo kog drugog skupnog kinetičkog teksta – jesu, zapravo, puke note, libreto bez opere. Baletska verzija predstavlja pravi prevod. Ništa iskazano rečima ne može biti potpuno.

Stoga tvrdim, mada ta tvrdnja može biti dočekana ljutitim mrštenjem ili salvama smeha, da za jednog terolingvistu – za razliku od umetnika i amatera – kinetički morski zapisi Pingvina predstavljaju polje izučavanja koje najmanje obećava: štaviše, da Adelija, uprkos svojoj ljupkosti i srazmernoj jednostavnosti, manje obećava kao polje za izučavanje čak i od Carskog.

Carski! Mogu da pretpostavim kako bi moje kolege reagovala na ovu tvrdnju. Carski! Najteži, najudaljeniji, od svih dijalekata pingvinskog! Jezik za koji je lično profesor Dabi primetio: 'Književnost na carskom pingvinskom je isto onoliko odbojna, nepristupačna, kao smrznuto srce samog Antarktika. Njene lepote možda su nezemaljske, ali nisu za nas.'

Možda. Ne potcenjujem poteškoće: najmanju svakako ne predstavlja carski temperamenat koji je mnogo rezervisaniji i drugačiji od temperamenta bilo kog drugog pingvina. Ali, paradoksalno, nadu polažem baš u tu rezervisanost. Car nije osobenjak, već društvena ptica, i dok je na kopnu, tokom sezone parenja, obitava u kolonijama, isto kao adelija; ali te kolonije mnogo su manje i tiše od kolonija adelije. Veze među članovima carske kolonije pre su lične nego društvene. Car je individualista. Stoga smatram da će se gotovo sasvim sigurno ispostaviti da su carsku književnost stvorili pisci–pojedinci, odnosno da nije nastala horski; i stoga će biti prevedena na ljudski govor. Biće to kinetička književnost, ali sasvim drugačija od prostorno razmahnutih, brzih, mnogostruko horskih pesama morskog pisma! Konačno će biti moguće obaviti detaljnu analizu i autentičan prepis.

Šta! – kažu moji kritičari – Da li to znači da treba da se spakujemo i pođemo do Kejv Krozijera, gde vladaju tama, mećave, i gde temperatura dostiže –600, u pukoj nadi da ćemo snimiti problematičnu poeziju nekoliko čudnih ptica koje tamo sede, u tami, sred zime, dok oko njih besne mećave, na –600, u večnom ledu, sa jajetom na stopalima?

Moj odgovor glasi: Da. Kao i profesor Dabi, instinkti mi kažu da je lepota te poezije u toj meri nezemaljska da nikada na Zemlji nećemo pronaći ništa slično.

Onim svojim kolegama koje poseduju jaku naučnu znatiželju i volju da zarad estetike rizikuju, poručujem sledeće: Zamislite – led, sneg koji briše, tama, zavijanje i fujkanje vetra koje ne prestaje. U toj crnoj pustoši čuči mala skupina pesnika. Umiru od gladi; neće jesti nedeljama. Na stopalima svakog od njih, ispod toplog perja na stomaku, počiva jedno veliko jaje koje na taj način čuvaju od samrtnog dodira leda. Pesnici ne mogu da čuju jedan drugoga; ne mogu da vide jedan drugoga. Mogu samo da osele toplotu jedni drugih. To je njihova poezija, to je njihova umetnost. Poput svih kinetičkih književnosti, ona je nema; za razliku od ostalih kinetičkih književnosti, ona je gotovo nepokretna, neizrecivo tanana. Mreškanje perja; pomeranje krila; dodir, jedva primetan, lak, topao dodir onoga pored tebe. U neizrecivoj, ubogoj, crnoj usamljenosti, potvrda. U odsutnosti, prisutnost. U smrti, život.

Pribavio sam znatne subvencije od UNESCO–a i opremio ekspediciju. Imamo još četiri mesta. Za Antarktik polazimo u četvrtak. Dobrodošao je svako ko želi da pođe sa nama!

D. Petri

Uvodnik predsednika Udruženja terolingvistike

Šta je Jezik?

Samo postojanje ove naučne discipline odgovorilo je – heuristički – na temeljno pitanje terolingvistike. Jezik je opštenje. To je aksiom na kome počiva sva naša teorija i istraživanje, i iz koga proističu sva naša otkrića; a uspeh otkrića svedoči o valjanosti aksioma. Međutim, na srodno, ali ne i istovetno pitanje – Šta je Umetnost? – još nismo dali zadovoljavajući odgovor.

Tolstoj, u knjizi pod upravo takvim naslovom, odgovara odlučno i jasno: 'I Umetnost je opštenje.' Verujem da su terolingvisti bez provere ili kritike prihvatili taj odgovor. Na primer: Zašto terolingvisti proučavaju samo životinje?

Zato što biljke ne opšte.

Biljke ne opšte; to je činjenica. Stoga biljke nemaju svoj jezik; vrlo dobro; to proističe iz našeg polaznog aksioma. Zato biljke nemaju ni umetnost. Ali stanite! To ne proističe iz polaznog aksioma, već samo iz neproverene Tolstojeve tvrdnje.

Šta ako umetnost nije vid opštenja?

Ili, šta ako je neka umetnost vid opštenja, a neka nije?

Mi, životinje, aktivne, grabljivice, mi tragamo (što je i prirodno) za aktivnom, grabljivom umetnošću koja je vid opštenja; kada naiđemo na nju, u stanju smo da je prepoznamo kao takvu. Razvoj ove moći prepoznavanja i veština razumevanja predstavljaju slavno dostignuće novijeg datuma.

Ali priznajem da smo, i pored neverovatnog napretka koji su učinili terolingvisti tokom poslednjih decenija, tek na početku svog veka otkrića. Ne smemo postati robovi vlastitih aksioma. Još nismo podigli pogled ka nepreglednijim obzorjima ispred sebe. Nismo se suočili sa užasavajućim izazovom Biljaka.

Ako postoji vegetativna umetnost, koja nije vid opštenja, moraćemo ponovo da razmotrimo samu osnovu naše nauke, kao i da naučimo mnogo novih tehnika.

Jer naprosto nije moguće primeniti kritičko i tehničko umeće primereno izučavanju detektivskih dela Lasica, erotike Žaba ili tunelskih saga glista, na umetnost sekvoja ili tikava.

To je uverljivo dokazano zahvaljujući neuspehu – otmenom neuspehu – dr Srivasa, u Kalkuti, koji je koristio vremenski zgusnutu fotografiju kako bi napravio rečnik Suncokreta. Njegov pokušaj bio je dirljiv, ali osuđen na propast, zato što mu je prilaz bio kinetički – a to je metod primeren umetnostima koje pretpostavljaju opštenje, umetnostima kornjača, ostriga i lenjivaca. On je jedini problem koji treba rešiti video u krajnoj sporosti kineze biljaka.

Međutim, problem je bio daleko veći. Umetnost za kojom je tragao, ako postoji, jeste umetnost koja ne pretpostavlja opštenje: i verovatno je nekinetička. Sasvim je moguće da Vreme, osnovni elemenat, matrica i mera svekolike umetnosti životinja, uopšte ne igra nikakvu ulogu u biljnoj umetnosti. Biljke možda koriste metar večnosti. Mi to ne znamo.

Ne znamo. Možemo samo da nagađamo da je navodna Umetnost Biljke potpuno različita od Umetnosti Životinje. Kakva je, to ne umemo da kažemo; još to nismo otkrili. Ipak, predviđam sa izvesnom sigurnošću da ona postoji i da će se pokazati, kada bude pronađena, da ne predstavlja akciju, već reakciju: ne opštenje, već primanje. Biće upravo suprotna umetnosti kakvu znamo i prepoznajemo. Biće to prva pasivna umetnost koju ćemo upoznati.

Da li možemo uopšte da je upoznamo? Da li uopšte možemo da je shvatimo?

Biće to neizmerno teško. To je jasno. Ali ne bi trebalo da očajavamo. Nemojte zaboraviti da još sredinom dvadesetog veka većina naučnika i mnogi umetnici nisu verovali da će makar delfinski ikada biti shvatljiv ljudskom mozgu – ili vredan shvatanja! Pustimo da prođe još jedan vek, i možda će se nama ovako podsmevati: 'Shvatate li', fitolingvista će reći kritičaru estetike, 'da nisu čak mogli ni da čitaju plavopatlidžanski?' I nasmejaće se našem neznanju, dok budu podizali rance i nastavljali da pešače ne bi li pročitali tek dešifrovanu liriku mahovina na severnoj strani Pajkovog vrha.

A sa njima, ili posle njih, možda će doći još hrabriji pustolov – prvi geolingvista, koji će, ne obraćajući pažnju na tananu, prolaznu poeziju mahovine, čitati ispod nje poeziju stenja, još manje kadru za opštenje, još pasivniju, u potpunosti izvan vremena, hladnu, vulkansku: svaki kamen biće tu reč koju je izgovorila sama zemlja, u pradavnoj prošlosti, u neizmernoj samoći, u još neizmernijoj zajednici svemira.

#### NOVA ATLANTIDA

Vraćajući se posle Nedelje U Divljini, sedela sam pored nekog čudnog čoveka u autobusu. Dugo nismo razgovarali; ja sam krpila čarape, a on je čitao. A onda se autobus pokvario na nekoliko milja pred Grešamom. Pregrajavao se, kao što to obično biva kada vozač uporno pokušava da vozi preko trideset. Bio je to Supersonični



Superpanoramski Deluks Međugradski Autobus Na Ugalj, sa kućnim pogodnostima, što znači toaletom, a i sedišta su bila prilično udobna, bar ona koja se još nisu razlabavila, tako da su svi ostali da čekaju unutra; pored toga, padala je kiša. Počeli smo da razgovaramo, kako to obično biva kada dođe do kvara i mora da se čeka. Podigao je svoju brošuru i kucnuo po njoj – bio je to usukan čovek koji je poput kakvog učitelja mlatarao rukama – i rekao: "Ovo je zanimljivo. Upravo sam pročitao da se novi kontinent izdiže iz dubina mora."

Plave čarape više se nisu mogle okrpiti. Morate imati nešto osim rupa ako hoćete da krpite. "Kog mora?"

"Još nisu sigurni. Većina stručnjaka smatra da je u pitanju Atlantik. Ali postoje nagoveštaji da se to možda događa i u Pacifiku."

"Neće li okeani postati malo prenatrpani?" primetih, ne misleći ozbiljno. Bila sam pomalo zajedljiva, zbog kvara, a i zbog toga što su plave čarape bile nekada dobre i tople.

Ponovo je kucnuo po brošuri i zavrteo glavom, sasvim ozbiljno. "Ne", reče on. "Stari kontinenti tonu, kako bi napravili mesta za nove. Možete se uveriti da se to događa."

Svakako. Ostrvo Menhetn je za vreme oseke jedanaest stopa pod vodom, a na trgu Dirardeli ima naslaga ostriga.

"Mislila sam da nivo okeana raste jer se polovi otapaju."

On ponovo odmahnu glavom. "To je činjenica. Zahvaljujući efektu staklene bašte usled zagađenja, Antarktiki zaista može postati pogodan za stanovanje. Međutim, klimatski činioci neće objasniti pojavu novih – ili, možda, veoma starih – kontinenata u Atlantiku i Pacifiku." Nastavio je da objašnjava o pomeranju kontinenata, ali meni se dopala zamisao o Antarktiku pogodnom za stanovanje, tako da sam izvesno vreme sanjarila o tome. Zamišljala sam da je veoma prazan, veoma tih, sav beo i plav, sa blagim, zlatnim sjajem u pravcu severa koji potiče od sunca što nikada neće izići povrh dugačkog vrha Maunt Erbusa. Tamo sam zamislila svega nekoliko ljudi; i oni su bili veoma tihi i nosili su bele kravate i frakove. Neki od njih imali su oboe i viole. Bela zemlja prema jugu uzdizala se u dugoj tišini prema polu.

Sasvim različito, u stvari, od divljeg područja Maunt Huda. Bio je to zamoran odmor. Ostale žene u spavaonici bile su u redu, ali dobijale smo makarone za doručak, a bilo je i toliko organizovanih sportova. Radovala sam se pešačenju uzbrdo do Nacionalnog Šumskog Rezervata, najveće šume koja je ostavljena u Sjedinjenim Državama, ali drveće uopšte nije izgledalo kao na razglednicama, u brošurama i u oglasima Federalnog Biroa za Polepšavanje. Bilo je visoko i tanko, a na svakom stablu nalazila se mala oznaka na kojoj je pisalo koji sindikat ga je posadio. Bilo je, u stvari, mnogo više zelenih izletničkih stolova i cementnih toaleta za muškarce i žene nego drveća. Oko cele šume nalazila se ograda kroz koju je proticala struja kako bi se sprečio ulazak neovlašćenih osoba. Šumar je govorio o planinskim krejama, 'drskim, malim kradljivicama', kazao je za njih, 'koje će vam iz ruke oteti sendvič', ali ja nijednu nisam videla. Možda zato što je to bio za sve žene dan u nedelji kada je trebalo da se čujemo

suvišnih kalorija, tako da nismo imale nikakve sendviče. Da sam videla koju planinsku kreju, možda bih ja njoj otela sendvič, ko zna. U svakom slučaju, bila je to iscrpljujuća nedelja i zažalila sam što nisam ostala kod kuće i vežbala, iako bih izgubila nedeljnu platu jer se ostanak kod kuće i vežbanje viole nije računalo kao planirano sprovođenje rekreativne dokolice prema definiciji Federalnog Sindikata Sindikata.

Kada sam se vratila iz svoje ekspedicije na Antarktiku, čovek je ponovo čitao; bacila sam pogled na njegovu brošuru i imala šta da vidim. Brošura je nosila naslov Povećanje delotvornosti u javnim školama za obuku računovođa, i na osnovu jednog pasusa koji sam ovlaš pročitala mogla sam da zaključim da u njoj nije bilo ni pomena o novim kontinentima koji se javljaju iz okeanskih dubina – ni jedne jedine.

Zatim smo morali da izidemo i pešice odemo do Grešama, jer su zaključili da je za sve nas najbolje da nekako stignemo do Brzih Javnih Železničkih Linija Šireg Područja Portlanda, pošto se toliko vozila pokvarilo da kompanija čarter autobusa nije više imala nijedan koji je mogla da pošalje po nas. Pešačenje je ispalo puno vlage i prilično jednolično, osim kada smo prolazili pored Komune Hladne Planine. Oko nje je podignut zid kako bi se onemogućio ulazak neovlašćenih lica, a na pročelju se nalazio veliki neonski natpis 'Komuna Hladne Planine'; pored auto-puta naišli smo na neke ljude u džinsu i pončoima koji su turistima prodavali pletene kaiševe, sveće oblikovane u peščanim kalupima i hleb od soje. U Grešamu sam se ukrcala u Supermlazni Leteći Voz GPARTL u 4:40, kojim sam stigla do Bersajda i Istočne 230. ulice, a zatim sam pešice otišla do 217. i tu uzela autobus do Nadvožnjaka Goldšmit, pa zatim prešla u šatl-bas, ali i on je takođe prokuvao, tako da sam stigla do presedne stanice u poslovnom delu grada tek u 8:10, a kako autobusi polaze na svaki pun sat, to je značilo da je prethodni otišao u osam, pa sam pojela hamburger bez mesa u Dugorogoj Inč-debeloj Roštiljnici Dineret i uhvatila autobus u devet, te se vratila kući oko deset. Kada sam ušla u stan okrenula sam prekidač za svetlo, ali ništa se nije dogodilo. U Zapadnom Portlandu već tri nedelje nije bilo struje. I tako sam, pipajući unaokolo po mraku, krenula da tražim sveće; prošao je otprilike minut pre nego što sam primetila da neko leži na mom krevetu.

Uhvatila me je panika, te sam ponovo pokušala da upalim svetlo.

Bio je to muškarac, mršav i dugačak. Pomislila sam da je kakav provalnik nekako uspeo da uđe dok sam bila odsutna, i tu umro. Otvorila sam vrata kako bih brzo mogla da izidem ili da bar neko može da čuje moje krike, a zatim sam uspela taman toliko da suzbijem drhtavicu kako bih kresnula šibicu i zapalila sveću, te prišla bliže krevetu.

Svetlost ga je uznemirila. Iz grla mu je doprlo nekakvo krkljanje kao da hrče i čovek je okrenuo glavu. Videla sam da je stranac, ali prepoznala sam najpre njegove obrve, zatim veličinu spuštenih kapaka, a onda sam najzad razabrala svog muža.

Nijedno od nas nije napravilo veliku frku oko toga. Bilo je neočekivano, ali, konačno, činilo se prirodno da on bude tu, mnogo prirodnije nego da ne bude tu; a i bio je suviše umoran da bi iskazao neka jača osećanja. Ležali smo zajedno u mraku i on mi je objasnio da su ga ranije pustili iz Rehabilitacionog Logora jer je nesrećnim slučajem povredio leđa u šljunkarnici, te su se uplašili da bi mu se stanje moglo pogoršati. Ako bi

tamo umro, to bi naškodilo njihovom publicitetu napolju, jer su kolale neke gadne glasine o ljudima koji su se razboljevali i umirali u Rehabilitacionim Logorima i Bolnicama Federalnog Medicinskog Udruženja; a pojedini naučnici u inostranstvu čuli su za Sajmona, jer je neko objavio njegov dokaz Goldbahove hipoteze u Peking. I tako su ga pustili ranije, sa osam dolara u džepu, koliko je i imao kada su ga uhapsili, što je, razume se, bilo pošteno. Pešačio je i stopirao do kuće iz Coeur D'Alene, u Ajdahu, a nekoliko dana proveo je u zatvoru u Vala Vali jer su ga uhvatili da stopira. Umalo nije zaspao dok mi je to pričao, a kada je završio s pričom, jednostavno je zaspao. Trebalo je da se presvuče i okupa ali nisam htela da ga budim. I sama sam bila umorna. Ležali smo jedno pored drugog, a njegova glava počivala je na mojoj ruci. Mislim da nikada nisam bila tako srećna. Ne; da li je to bila sreća? Nešto šire i tamnije, više kao znanje, više kao noć: radost.

Dugo, veoma dugo, bio je mrak. Svi smo bili slepi. I vladala je hladnoća, nepregledna, nepokretna, teška hladnoća. Uopšte nismo mogli da se pomerimo. Nismo govorili. Usta su nam bila zatvorena, čvrsto zatvorena usled hladnoće i težine. Oči su nam bile čvrsto sklopljene. Udovi su nam mirovali. Umovi su nam mirovali. Koliko dugo? Vreme se nije moglo izmeriti; koliko traje smrt? I da li je čovek mrtav samo pošto je živio ili i pre nego što je živio? Sigurno smo mislili, ako smo uopšte bilo šta mislili, da smo mrtvi; a ako smo ikada bili živi, zaboravili smo to.

Nastupila je promena. Mora da se prvo promenio pritisak, mada mi to nismo znali. Očni kapci su osetljivi na dodir. Mora da su se umorili od toga što su zatvoreni. Kada je pritisak na njima malo popustio, podigli su se. Ali nije bilo načina da mi to saznamo. Bilo je suviše hladno da bismo bilo šta osećali. Nije imalo šta da se vidi. Postojalo je crnilo.

Ali, onda... 'onda', jer taj događaj stvorio je vreme, stvorio je pre i posle, blizu i daleko, sada i onda... 'onda' se pojavila svetlost. Jedna svetlost. Jedna mala, čudna svetlost koja je polako prolazila, ali na kojoj udaljenosti, to nismo umeli da kažemo. Mala, zelenkastobela, neznatno zamagljena tačka zračenja, koja promiče.

Naše oči sasvim su sigurno bile otvorene, 'onda', jer smo je videli. Videli smo trenutak. Trenutak je tačka svetlosti. Bilo u tami ili u polju svekolike svetlosti, to je mali trenutak, koji se kreće, ali ne brzo. A 'onda' nestaje.

Nije nam palo na pamet da bi mogao postojati još koji trenutak. Nije bilo razloga za pretpostavku da može postojati više od jednog. I jedan je bio dovoljno veličanstven: da u polju tame, u hladnom, teškom, gustom, nepokretnom, bezvremenom crnilu, bez mesta i granica, treba da se stvori, jednom, mala, pomalo zamućena, pokretna svetlost! Mislili smo, vreme treba da bude stvoreno samo jednom.

Ali pogrešili smo. Razlika između jednom i više nego jednom predstavlja veliku razliku na svetu. Zaista, ta razlika jeste svet.

Svetlost se vratila.

Ista, ili neka druga? Nije bilo načina da se to utvrdi.

Ali, 'ovog puta', stali smo da razmišljamo o toj svetlosti: da li je bila mala i blizu nas, ili velika i udaljena? I opet nije bilo načina da se to utvrdi; ali bilo je nečega u načinu na koji se kretala, izvestan trag oklevanja, kao da nešto pokušava, što se teško moglo povezati sa bilo čim velikim i udaljenim. Zvezdama, na primer. Počeli smo da se prisećamo zvezda.

Zvezde nikada nisu oklevale.

Možda je uzvišena sigurnost njihovog hoda predstavljala puku posledicu udaljenosti. Možda su se one, u stvari, divlje obrušavale, ogromni delovi peći prvobitne bombe bačeni kroz kosmičku tamu; međutim, vreme i udaljenost ublažavaju svu agoniju. Ako je Vaseljena nastala, kao što izgleda, činom uništenja, zvezde koje smo videli nisu nam pričale priču o tome. Bile su neumoljivo mirne.

Planete, međutim... Počeli smo da se prisećamo planeta. Pretrepele su izvesne promene u izgledu i putanji. U određeno doba godine Mars će krenuti unatraske kroz zvezde. Venera je menjala jačinu sjaja prolazeći kroz svoje faze, u rastu, puna i u opadanju. Merkur je podrhtavao poput klizajuće kapi kiše na nebu sjajno obojenom zorom. Svetlost koju smo sada posmatrali bila je isto tako pomamna i drhtava. Nema sumnje da smo je videli kako menja pravac i ide unazad. Zatim se smanjila i oslabila; zatrepila – pomračenje? – i lagano nestala.

Sporo, ali ne dovoljno sporo za jednu planetu.

A onda – treće 'onda!' – stiglo je nesumnjivo i jasno Svetsko Čudo, Magični Trik, gledaj, gledaj, nećeš verovati vlastitim očima, mama, mama, vidi šta umem...

Sedam svetlosti u nizu, koje se kreću prilično brzo, poput strele, sleva nadesno. Zdesna nalevo kreću se manjom brzinom, dva slabija, zelenkasta svetla. Dva svetla se zaustavljaju, trepću, vraćaju se, nastavljaju užurbano i talasavo sleva udesno. Sedam svetlosti povećava brzinu i stiže ih. Dva svetla očajnički blesnu, zatrepere i nestaju.

Sedam svetlosti još izvesno vreme ostaju da počivaju, a zatim se postepeno stapaju u jednu prugu, okreću se i malo–pomalo nestaju u nepreglednost tame.

Ali sada u tami rastu druge svetlosti, mnogobrojne: svetiljke, tačke, nizovi, iskrice: neke blizu, nadohvat ruke, neke daleko. Poput zvezda, da, ali nisu zvezde. Ne vidimo mi to velika Postojanja, već samo male živote.

Sajmon mi je ujutro ispričao neke stvari o Logoru, ali tek pošto me je naterao da proverim ima li u stanu prislušnih uređaja. U početku sam mislila da je podvrgnut promeni ponašanja i postao paranoičan. Nikada nismo bili nadzirani. A i godinu i po živela sam sama; da nisu mislili da ću pričati sama sa sobom? Ali on je rekao: "Možda su očekivali da dođem ovamo."

"Ali pustili su te!"

Ostao je da leži i nasmejao mi se. I tako sam zavirila na svako mesto koga smo mogli da se setimo. Nisam pronašla nijedan prislušni uređaj, ali izgleda da je neko preturao po ladicama radnog stola dok sam bila u Divljini. Svi Sajmonovi papiri bili su kod Maksa, tako da to i nije bilo važno. Skuvala sam čaj na primusu i oprala i obrijala Sajmona preostalom toplom vodom iz čajnika – imao je gustu bradu i želeo je da se

oslobodi vaški koje je doneo iz Logora – i dok smo to radili pričao mi je o Logoru. U stvari, rekao mi je vrlo malo, ali više i nije bilo potrebno.

Izgubio je otprilike dvadeset funti. A kako je na početku imao samo 140, to znači da mu je sasvim malo ostalo za nastavak. Kolena i kosti zglavaka štrčali su mi ispod kože poput kamenja. Stopala su mi bila sva naduvena i izranavljena od čizama koje je nosio u Logoru; nije se usudio da skinu čizme poslednja tri dana hoda, jer se plašio da više neće moći da ih navuče. Kada je morao da se pokrene ili sedne kako bih mogla da ga operem, zatvarao je oči.

"Jesam li stvarno ovde?" upitao je. "Jesam li ovde?"

"Da", rekoh. "Ovde si. Ali ne mogu da shvatim kako si stigao ovamo."

"Oh, nije bilo tako loše dok sam se kretao. Treba samo znati kuda ideš... moraš imati neko mesto na koje ćeš otići. Znaš, neki ljudi iz Logora, kada bi ih i pustili, ne bi to imali. Ne bi mogli nikuda da odu. Glavna stvar je ne prestati da se krećeš. Samo, sada su me uhvatila leđa."

Kada je morao da ustane kako bi otišao do kupatila, kretao se poput kakvog devedesetogodišnjaka. Nije mogao da stoji uspravno, već je bio sav pogrbljen i vukao je noge. Pomogla sam mu da obuče čistu odeću. Kada je ponovo legao na krevet, zajčao je od bola, a taj zvuk je podsećao na cepanje debele hartije. Stala sam da raspričavam sebi. Zamolio me je da sednem pored njega i rekao mi da ću ga udaviti ako nastavim da plačem. "Potopićeš ceo severnoamerički kontinent", rekao je. Ne mogu da se setim šta je još kazao, ali konačno je uspeo da me nasmeje. Teško je setiti se stvari koje Sajmon izgovori i teško je ne nasmejati se kada ih izgovori. Nije ovde reč samo o pristrasnoj naklonosti: on sve zasmehava. Sumnjam da mu je to namera. Stvar je u tome što um matematičara radi drugačije nego kod drugih ljudi. Godi mu kada se drugi smeju.

Bilo je čudno, i još je čudno, razmišljati o 'njemu', čoveku koga sam poznavala deset godina, istom onom čoveku, dok 'on' leži tamo izmenjen do neprepoznatljivosti, sasvim drugačiji čovek. To je sasvim dovoljno da shvatite zašto u većini jezika postoji i takva reč kao što je 'duša'. Postoje razni stepeni smrti i vreme nas ne pošteduje nijednog od njih. Pa ipak, nešto odoleva i za to je potrebna reč.

Izgovorila sam ono što nisam bila u stanju da izgovorim godinu i po: "Plašila sam se da su ti isprali mozak."

On reče: "Promena ponašanja je skup postupak. Čak i samo sa drogama. Uglavnom ga čuvaju za Veoma Važne Osobe. Ali plašim se da su dobili znak da bih i ja mogao biti ipak važan. Poslednjih nekoliko meseci mnogo su me ispitivali. O mojim 'stranim vezama'." On frknu. "Verovatno zbog onoga što je objavljeno u inostranstvu. Stoga želim da budem oprezan i siguran da će sledeći put opet biti samo Logor, a ne Federalna Bolnica."

"Sajmone, jesu li bili... da li su okrutni ili samo pravični?"

Prošlo je izvesno vreme pre nego što je odgovorio. Nije želeo da odgovori. Bilo mu je jasno šta ga pitam. Znao je na kojoj niti visi nada, mač, iznad naših glava.

"Poneki..." konačno je mrmrlajući izgovorio.

## Ursula Legvin.....Ruža kompasa

Neki od njih bili su okrutni. Neki su uživali u svom poslu. Ne možete za sve kriviti društvo.

"Zatvorenici, isto kao i stražari", reče.

Ne možete za sve kriviti neprijatelja.

"Poneki, Bela", žučno reče, dodirnuvši mi šaku. "Poneki, bilo je tamo zlatnih ljudi..."

Nit je jaka; ne možete je iz prve preseći.

"Šta si svirala?" upita on.

"Foresta, Šuberta."

"Sa kvartetom?"

"Sada je trio. Dženet je otišla u Okland sa novim ljubavnikom."

"Ah, jadni Maks."

"Nije loše. Ona nije dobar pijanista."

I ja sam nasmejala Sajmona, mada mi to nije bila namera. Pričali smo dok nije već prošlo vreme da krenem na posao. Moja smena, posle prošlogodišnjeg donošenja uredbe o Punoj Zaposlenosti, počinjala je u deset, a završavala u dva. Ja sam inspektor u fabrici za proizvodnju kesa od reciklirane hartije. Do sada nisam odbila nijednu kesu; elektronski inspektor prvi otkrije sve sa nekim nedostatkom. To je prilično depresivan posao. Ali oduzima samo četiri sata dnevno, a mnogo više vremena potrebno je da se sačekaju svi redovi i obave svi fizički i mentalni pregledi, popune svi formulari i obave razgovori sa svim socijalnim savetnicima i inspektorima svake nedelje ne bi li se dobio status Nezaposlenog, a zatim svakog dana treba čekati u redu za bonove za snabdevanje i potporu za nezaposlene. Sajmon je smatrao da bi trebalo da odem na posao kao i obično. Pokušala sam, ali nisam mogla. Bio je veoma vruć kada sam ga poljubila pred polazak. Umesto na posao otišla sam po doktorke sa crne berze. Jedna devojkica u fabrici mi ju je preporučila, ako ikada budem želela da obavim abortus i izbegnem zakon prema kome bih morala da dve godine uzimam lekove za suzbijanje seksualne želje koje vam federalni lekari prepisuju pošto obave abortus. Radila je kao pomoćnik draguljara u radnji u ulici Adler, a devojkica koja me je uputila kazala mi je da je ona vrlo pogodna osoba, jer ako niste imali dovoljno novca, mogli ste da ostavite nešto u zalag kod draguljara na ime plaćanja. Niko nikada nema dovoljno gotovog novca, a kreditne kartice, razume se, ne vrede baš mnogo na crnoj berzi.

Doktorica je bila voljna odmah da dođe, tako da smo se zajedno odvezle kući autobusom. Ubrzo je shvatila da smo Sajmon i ja venčani i bilo je smešno videti je kako nas posmatra i osmehuje se poput mačke. Neki ljudi vole ono što je nezakonito samo zato što je nezakonito. Muškarci, mnogo češće od žena. Muškarci su ti koji stvaraju zakone, nameću ih i krše, i smatraju da je cela ta predstava veličanstvena. Većina žena bi ih najradije prenebregla. Mogli ste videti da ova žena, poput kakvog muškarca, u stvari, uživa u njihovom kršenju. Možda je upravo to bio razlog što se upustila u protivzakonit posao na prvom mestu – naklonost mračnoj strani. Ali bilo je tu još nečega. Nema sumnje da je takođe želela da bude lekar; a Federalno Medicinsko Udruženje ne prima žene u medicinske škole. Verovatno se tajno obučila kao privatni učenik kod nekog

lekara. Slično kao što se Sajmoj uputio u matematiku, pošto se na univerzitetima više nije učilo Bog zna šta osim Poslovne Administracije, Reklamiranja i Medijskih Veština. Međutim, izgleda da se i te kako dobro obučila. Napravila je, vrlo vešto, neku vrstu kućnog uređaja za stezanje mišića za Sajmona i obavestila ga da ako u naredna dva meseca bude mnogo hodao, ostaće bogalj za ceo život, ali ako bude poslušan, ostaće samo manje ili više šepav. To baš nije nešto zbog čega bi trebalo da budete zahvalni kada vam se kaže, ali oboje smo bili. Pre nego što je otišla, dala mi je bočicu sa otprilike dve stotine običnih belih tableta, bez nalepnice. "Aspirini", rekla je. "Trpeće poprilične bolove, i to nedeljama."

Zagledala sam se u bočicu. Nikada ranije nisam videla aspirin, samo Superublažni Razbibol, Trodelujući N-L-G Zik i Ekstra Snažni Apansprin sa čudotvornim sastojkom koji većina lekara preporučuje i za koje vam federalni doktori uvek daju recept; sa receptom treba otići u vašu predusretljivu privatnu apoteku, što radi pod okriljem FMU, i tu nabaviti lek po niskim, niskim cenama što su ih odredili Uprava za Čistu Hranu i Lekove ne bi li podstakli istraživačko konkurentsko nadmetanje.

"Aspirin", ponovi doktorka. "Čudotvorni sastojak koji većina lekara preporučuje." Ponovo se osmehnula poput mačke. Mislim da smo joj se dopali jer smo živeli u grehu. Ta bočica aspirina sa crnog tržišta verovatno je vredela više od stare Navaho narukvice koju sam založila da bih je platila.

Ponovo sam izašla da prijavim Sajmona kao privremeno nastanjenog na mojoj adresi i da uzmem za njega bonove za snabdevanje koje dobijaju kao nadoknadu Privremeno Nezaposleni. Možete ih dobijati samo dve nedelje i morate dolaziti svakog dana; da sam htela da ga prijavim kao privremeno Nesposobnog morala bih da dobijem potpise dvojice federalnih lekara, tako da mi se učinilo da će biti bolje da to odložim za kasnije. Tri sata sam utrošila na čekanje po redovima za obrasce koje će morati da popuni i da odgovorim na pitanja birokrata zašto on lično nije došao. Namirisali su da nešto nije u redu. Nema sumnje da im je teško da dokažu da je dvoje ljudi venčano, ako se povremeno selite, a i prijatelji vam pomažu tako što tu i tamo jedno od vas prijave na svojoj adresi; ali imali su sve naše prethodne obrasce i bilo je očigledno da smo već sumnjivo dugo u blizini jedno drugoga. Država je zaista strašno otežala sama sebi stvari. Mora da je sprovedene zakona bilo mnogo lakše ranije kada je brak bio legalan, a preljubništvo prestup zbog koga ste mogli da upadnete u nevolju. Trebalo je samo jednom da vas uhvate. Ali kladim se da su ljudi i onda kršili zakon isto onako često kao što to čine i danas.

Stvorenja svetiljki prišla su konačno dovoljno blizu tako da smo mogli da vidimo ne samo njihovu svetlost nego i njihova tela pri sjaju svetlosti. Nisu bila lepa. Bila su tamnoputa, uglavnom tamnocrvena, i sva su se sastojala od usta. Jela su jedna druga. Svetlost je gutala svetlost, a obe su zajedno bivale progutane od strane prostranijih usta tame. Kretala su se lagano, jer ništa, ma koliko malo i gladno, ne može da se kreće brzo pod teretom, po takvoj hladnoći. Njihove oči, okrugle od straha, nikada se nisu zatvarale. Tela iza razjapljenih čeljusti bila su sićušna i koščata. Nosila su čudne,

ružne ukrase na usnama i lobanjama: rese, zupčaste kreste, perolike papratne listove, bižuteriju, narukvice, snopove perja na uzici. Jadne, male ovce sa tajanstvenih pašnjaka! Jadni, čupavi patuljci isturenih vilica povijeni pod teretom tame, promrzli do kostiju usled studeni tame, sićušna čudovišta koja gore blistavom glađu, što nas je povratila u život!

Povremeno, pri bledunjavoj, oskudnoj rasveti nekog od stvorenja svetiljki, ugledali bismo natren neka druga, velika, nepokretna obličja: puki nagoveštaj, u velikoj daljini, ali ne zida, ničeg tako čvrstog i izvesnog kao što je zid, već površine, ugla... Da li se nalazilo tamo?

Ili bi nešto zasvetlucalo, slabašno, daleko, daleko ispod. Nije vredelo ni pokušati da se odgonetne šta bi to moglo biti. Verovatno je posredi bila samo mrlja taloga, blata ili liskuna, uznemirena borbom među stvorenjima svetiljki, koja je svetlucala poput čestice dijamantske prašine dok se dizala i polako taložila. U svakom slučaju, nismo mogli da se pokrenemo i odemo da vidimo o čemu je reč. Nismo posedovali čak ni hladnu, ograničenu slobodu stvorenja svetiljki. Bili smo nepokretni, oboreni, još senke među napola naslućenim senovitim zidovima. Da li smo bili tamo?

Stvorenja svetiljki ničim nisu pokazivala da su nas svesna. Prolazila su ispred nas, između nas, verovatno i kroz nas... nemoguće je biti siguran. Nisu se plašila, niti su bila znatiželjna.

Jednom je nešto, malo veće od šake, propuzalo u blizini i na trenutak smo ugledali, sasvim određeno, čisti ugao iz koga se uzdizalo podnožje zida iz pločnika, pri svetlosti koju su bacala stvorenja što puze, prekriveno šumom perja, svako pero poprskano mnogobrojnim sićušnim, plavkastim tačkama svetlosti. Ugledali smo pločnik ispod stvorenja i zid pored njega, patetično u svojoj, preciznoj, jasnoj linearnosti, što je bilo u suprotnosti sa svim tečnim, nasumičnim, nepreglednim i ispraznim. Videli smo kandže stvorenja, kako se lagano ispružaju i skupljaju poput malih, ukočenih prstiju, dodirujući zid. Sa svojim treperavim perjem svetlosti, ono se odvušlo dalje i nestalo iza ugla.

I tako smo saznali da se tamo nalazi zid; i da je to bio spoljašnji zid, pročelje kuće, možda, ili strana jedne od gradskih kula.

Setili smo se kula. Setili smo se grada. Bili smo ga zaboravili. Zaboravili smo ko smo bili; ali sada smo se setili grada.

Kada sam stigla kući, FBI je već bio tamo. Kompjuter u policijkoj stanici gde sam prijavila Sajmonovu adresu mora da ju je smesta prosledio do kompjutera u zgradi FBI-a. Ispitali su Sajmona otprilike jedan sat, uglavnom o tome šta je radio tokom dvanaest dana koliko mu je trebalo da stigne od Logora do Portlanda. Pretpostavljam da su mislili kako je odleteo za Peking ili tako nešto. To što je imao dosje u Vala Vali zbog stopiranja pomoglo mu je da podupre svoju priču. Rekao mi je da je jedan od njih bio u kupatilu. I tako sam pronašla prisluškičać zakačen za vrh okvira vrata. Ostavila sam ga, jer smo došli do zaključka da će biti bolje da ga ostavimo sada kada znamo da je tu, nego da ga skinemo i da nikada ne budemo sigurni nisu li postavili još neki o kome ništa ne



znamo. Kao što Sajmon reče, ako budemo želeli da kažemo nešto što nije patriotski uvek možemo da pustimo vodu u toaletu.

Imam radio na baterije – nestanci struje su brojni usled kvarova na mreži, a i danima moramo da prokuvavamo vodu, i tako dalje, što znači da zaista morate imati radio kako biste uštedeli na vremenu i kako ne biste umrli od tifusa – i on ga je uključio dok sam spremala večeru na primusu. Spiker Sveameričke Kompanije Za Emitovanje Vesti najavio je skorašnji mir u Urugvaju, zatim je saopštio da je predsednikov poverljivi pomoćnik viđen kako se osmehuje nekoj plavuši u prolazu dok je napuštao vilu u blizini Katmandua 613. dana tajnih pregovora. Rat u Liberiji išao je dobrim tokom; neprijatelj je objavio da su oborili 17 američkih aviona, ali Pentagon je objavio da smo mi oborili 22 neprijateljska aviona, a glavni grad – zaboravila sam ime, a ionako već sedam godina nije nastanjiv – samo što nisu ponovo osvojile oslobodilačke snage. Takođe je sprovedena uspešna policijska akcija u Arizoni. Pobunjenici Nove Breze iz Feniksa nisu mogli dugo da se odupiru masovnoj moći američke vojske i vazdušnih snaga, pošto je presečen šverc malih taktičkih nuklearnih bombi kojima su ih snabdevali Meteorolozi iz Los Anedelesa. Zatim je usledio oglas za kreditne kartice za hranu i reklama za Vrhovni Sud: 'Preпустite svoje pravne brige devetorici mudraca!' Potom nešto o tome zašto su skočile tarife i izveštaj sa berze koja se upravo zatvorila sa indeksom iznad 2000, kao i reklama za Konzerviranu vodu američke vlade, praćena dopadljivom melodijom: 'Nek vam nije žao kad pijete/Nije to zdravo kao što mislite/Zar ne smatrate da stvarno treba/Piti hlaaaa-dnu, čiiiiis-tu vladinu vodu?' – što su je otevala tri soprana koja su se sjedinila u poslednjem stihu. I onda, upravo kada su baterije počele da otkazuju i spikerov glas stao da čili u tanani šapat, izgleda da je pomenuo nešto o izranjanju nekog novog kontinenta.

"Šta reče?"

"Nisam čuo", odvrati Sajmon, ležeći zatvorenih očiju, bledog lica orošenog znojem. Dala sam mu dva aspirina pre jela. Malo je nešto pojeo i zaspao dok sam ja prala sudove u kupatilu. Trebalo je da vežbam, ali viola je i te kako bučna kada se svira u jednosobnom stanu. Umesto toga, izvesno vreme sam čitala. Bestseller koji mi je dala Dženet pre odlaska. Smatrala je da je veoma dobar, ali ona voli i Franca Lista. Ne čitam mnogo od kada su zatvorili biblioteke, suviše je teško nabaviti knjige; možete kupiti samo bestseler. Ne sećam se naslova ovoga; na koricama je samo pisalo 'Devedeset miliona prodatih primeraka!!!' Radnja se vrtela oko seksualnog života u nekom gradiću iz prošlog veka, dragih, starih sedamdesetih godina, kada nije bilo problema, a život je bio tako jednostavan i nostalgičan. Pisac je iscedio sva moguća uzbuđenja iz činjenice da su svi glavni likovi bili venčani. Pročitala sam kraj i videla da su se svi venčani parovi međusobno poubijali pošto su sva deca postale šizofrenični lopovi, osim jednog hrabrog para koji se razveo, a zatim uskočio zajedno u krevet sa bistrokim parom ljubavnika, koji su radili za vladu, zarad osam strana zdravog grupnog seksa, dok je svitala sjajinja budućnost. I ja sam tada pošla na spavanje. Sajmon je bio vruć, ali je mirno spavao. Njegovo disanje podsećalo je na daleke talase i ja pođoh na tamno more plaveći na njihovom zvuku.

Često sam imala običaj, kao dete, da isplovim na tamno more, tonući u san. Gotovo da sam zaboravila na to kako sam postajala starija. Kao mala trebalo je samo da se ispružim i pomislim: 'Tamno more, tamno more' i uskoro bih se obrela tamo, ljuljuškajući se povrh velikih dubina. Ali pošto sam odrasla, to mi se sve ređe dešavalo, tako da sam ga doživljavala kao veliki poklon. Poznavati provaliju tame i ne plašiti je se, poveriti sebe njoj i svemu što se može pojaviti iz nje – da li je mogao postojati veći dar?

Posmatrali smo sićušna svetla kako dolaze i kruže oko nas, a pri tom smo sticali osećaj za prostor i pravac – bar za blizu i daleko, odnosno više i niže. Upravo taj osećaj prostora dozvolio nam je da postanemo svesni struja. Prostor oko nas nije bio više potpuno miran, već pod ogromnim pritiskom vlastite težine. Veoma nejasno postali smo svesni da se hladna tama pokrenula, lagano, meko, da nas dugo pomalo pritiska, zatim da pritisak slabi, u nepreglednim oscilacijama. Prazna tama tekla je lagano duž naših nepokretnih, nevidenih tela; duž njih, pored njih; možda kroz njih; nismo mogli da odredimo.

Odakle su dolazile, te nejasne, spore, nepregledne plime? Kakav su pritisak ili privlačna sila uzburkali dubine i stvorili te spore, strujeće pokrete? Nismo to mogli da razumemo; bili smo u stanju samo da osetimo njihov dodir, ali naprežući čula da dokučimo njihovo poreklo ili kraj, postali smo svesni još nečeg: nečeg tamo napolju u tami velikih struja – zvukova. Stali smo da osluškujemo. Čuli smo.

I tako se naš osećaj za prostor izoštrio i lokalizovao na osećaj za mesto. Jer zvuk je vezan za mesto, što nije slučaj sa vidom. Zvuk je omeđen tišinom; i on ne izvire iz tišine osim ako nije baš blizu, kako u prostoru tako i u vremenu. Iako stojimo na mestu gde je nekada stajao pevač, ne možemo da čujemo glas koji peva; godine su ga odnele na svojim plimama, potopile ga. Zvuk je veoma krh, tek drhtaj jedan, tanan poput samog života. Možemo videti zvezde, ali ih ne možemo čuti. Čak i da je svemirska praznina nekakva atmosfere, nekakav eter što prenosi zvučne talase, ne bismo mogli da čujemo zvezde; suviše su daleko. Najviše što bismo mogli da postignemo kada bismo slušali, bilo bi da čujemo naše vlastito Sunce; sve ono moćno ključanje, eksplodirajuću oluju njegovog sagorevanja, razabrali bismo tek kao šapat na ivici čujnosti.

Morski talas obavija stopala: to je udarni talas vulkanske erupcije s druge strane sveta. Ali ništa se ne čuje.

Crvena svetlost treperi na obzorju: to je odraz u dimu zapaljenog grada na udaljenom kopnu. Ali ništa se ne čuje.

Tek na padinama vulkana, u predgrađima, počinju da se čuju potmula gmljavina i kreštavi plač.

Na taj način, kada smo postali svesni da slušamo, bili smo ubeđeni da zvukovi koje smo čuli dopiru iz naše neposredne blizine. A ipak, možda smo grešili, jer nalazili smo se na nekom čudnom mestu, dubokom mestu. Zvuk putuje brzo i stiže daleko na dubokim mestima; i tamo vlada savršena tišina koja omogućuje da se bar buka čuje na udaljenosti od nekoliko stotina milja.

Nije bila u pitanju mala buka. Svetlosti su bile sićušne, ali zvuci su bili neizmerni: ne bučni, već veoma veliki. Često su bili ispod praga čujnosti: dugačke, spore vibracije pre nego zvuci. Prvi koji smo čuli učinio nam se kao da se uzdiže kroz struje ispod nas: beskrajno stenjanje, uzdisanje koje se pelo uz kosti, tutnjanje, duboko, neprijatno šaputanje.

Kasnije su izvesni zvuci dopirali do nas odozgo, ili su bili rođeni duž beskrajnih nivoa tame, i oni su bili još čudniji, jer predstavljali su muziku. Silna, prizivajuća, čežnjiva, daleka muzika što je dopirala iz tame, ne obraćajući se nama. Gde ste? Ja sam ovde.

Ne nama.

To su bili glasovi plemenitih duša, plemenitih života, usamljenika, putnika. Dozivaju. Često ostaju bez odgovora. Gde ste? Kuda ste otišli?

Međutim, kosti, kobilice i grede belih kostiju na ledenim ostrvima juga, obale kostiju nisu odgovarale.

Ni mi nismo mogli da odgovorimo. Ali slušali smo, i u oči su nam navrle suze, slane, ne slane poput okeana, duboke, usamljene struje što opasuju svet, napušteni putevi velikih života; ne toliko slane, ali toplije.

Ovde sam. Kuda ste otišli?

Nema odgovora.

Samo šaputava tutnjava odozdo.

Ali sada smo znali, mada nismo mogli da odgovorimo, znali smo jer smo čuli, jer smo osetili, jer smo plakali, znali smo da jesmo; i setili smo se ostalih glasova.

Maks je došao naredne noći. Sela sam na poklopac toaleta da vežbam, zatvorivši vrata kupatila. Ljudi iz FBI-a na drugom kraju prislušivača dobili su dobrih pola sata skala i dvostrukih pauza, a potom prilično uspešno izvedenu Hindemitovu sonatu za solo violu. Kako je kupatilo bilo vrlo malo i svo u čvrstim površinama, buka koju sam pravila bila je zaista neverovatna. Zvuk baš nije bio najbolji jer je bilo previše odjeka, ali sama ponoć bila je zarazna, tako da sam svirala sve bučnije i bučnije. Čovek odozgo jednom je zakucao po podu; ali ako sam morala svakog nedeljnog prepodneva da slušam Sedmične Sveameričke Olimpijske Igre, jer je TV puštao do daske, onda je on morao s vremena na vreme da se pomiri sa Paulom Hindemitom koji mu dopire iz toaleta.

Kada sam se umorila, stavila sam veliki komad vate preko prislušnog uređaja i izišla napola gluva iz kupatila. Sajmon i Maks bili su krajnje uzbuđeni. Naprosto su buktali, bez nade da se smire. Sajmon je žvrljao formule s naporom, a Maks je podizao i spuštao laktove kao i obično, poput kakvog boksera i govorio: "Zračenje e-lek-trona..." kroz nos, čkiljeći, dok mu je um očigledno radio mnogo svetlosnih godina u sekundi brže nego jezik, jer je stalno ponavljao: "Zračenje e-lek-trona..." i mahao laktovima.

Nema ničeg čudnijeg nego posmatrati intelektualce dok rade. Nisu ništa manje čudni od umetnika. Nikada nisam mogla da razumem kako publika može da sedi i gleda violinistu kako koluta očima i grize jezik, svirača u rog kako skuplja pljuvačku, ili

pijanistu koji liči na crnu mačku vezanu za klupicu pod naponom, kao da to što vide ima bilo kakve veze sa muzikom.

Ugasila sam vatru sa četvrt galona crnoberzijanskog piva – ono legalno je bolje, ali nikada mi ne preostane bonova za pivo, nisam toliko žedna da bih se odrekla hrane – a Maks i Sajmon postepeno su se smirili. Maks bi ostao da razgovara celu noć, ali sam ga ja izgurala napolje, jer je Sajmon delovao umorno.

Stavila sam novu bateriju u radio i ostavila ga da svira u kupatilu, ugasila sveću i legla da razgovaram sa Sajmonom; bio je suviše uzbuđen da bi mogao da spava. Kazao je da je Maks rešio probleme koji su ih mučili pre no što je on bio poslat u Logor, i sve se uklapalo u Sajmonove jednačine (kako se Sajmon izrazio) do u tančine: što je značilo da su postigli 'direktno pretvaranje energije'. Deset ili dvanaest ljudi radilo je na tome u raznim vremenima od kada je Sajmon objavio teorijski deo sa dvadeset dve godine. Fizičarka En Džouns odmah je ukazala na to da bi ova teorija najjednostavnije mogla da se primeni tako što bi se napravila 'Sunčeva slavina', uređaj za prikupljanje i skladištenje solarne energije, samo mnogo jeftiniji i bolji od državnog Sola-Toplaka koji pojedini bogataši imaju na kućama. I trebalo je da bude jednostavno, samo što su stalno nailazili na istu prepreku. A sada je Maks najzad uspeo da je zaobiđe.

Rekla sam da je Sajmon objavio teoriju, ali to nije tačno. Razume se da on nikada nije bio u stanju da objavi nijedan od svojih radova; on nije federalni službenik i nema dozvolu vlade. Ali rad je kružio unaokolo u 'samizdatu', <Neprevodiva igra reči. Legvinova pravi sintagmu 'Sammy's-dot', koja doslovno znači 'Samijeva tačka', a zapravo je svojevrsno 'fonetsko transkribovanje' na engleski ruskog termina 'samizdat' – samostalno izdanje autora. Prim. prev.> kako to nazivaju naučnici i pesnici, to jest u rukopisu ili hektografisan. Stara je šala da FBI hapsi sve sa crvenim prstima, jer ili su hektografisali 'samizdate' ili imaju impetigo. <Zarazna kožna bolest koja se leči naročitim premazima crvene boje. Prim. prev.>

U svakom slučaju, Sajmon je te noći stigao na vrh planine. Njegova istinska radost bila je čista matematika; radio je sa Klarom i Maksom i ostalima deset godina, pokušavajući da teoriju sprovede u delo, i dobro je bar jednom u životu iskusiti pravu pobedu.

Zamolila sam ga da mi objasni šta će Sunčeva slavina značiti masama, na primer meni kao predstavniku mase. Objasnio mi je da to znači da možemo koristiti solarnu energiju za dobijanje struje, pomoću uređaja koji je lakše napraviti nego bateriju. Delotvornost i kapacitet skladištenja su takvi da je otprilike deset minuta Sunčeve svetlosti dovoljno za dvadeset četvoročasovno snabdevanje strujom stambenog kompleksa poput našeg, za grejanje, osvetljenje, liftove i sve ostalo; nema zagađenja, čestičnog, termalnog niti radioaktivnog. "Zar nije opasno iskorišćavati Sunce?" upitala sam. Primio je to ozbiljno – pitanje je bilo glupo, ali konačno, ne baš tako davno ljudi su mislili da nije nimalo opasno iskorišćavati Zemlju – i odgovorio odrično, zato što nećemo izvlačiti energiju, kao što smo činili kada smo kopali ugalj, sekli šume i delili atome, već ćemo samo koristiti energiju koja ionakoj stiže do nas: kao što su biljke, drveće, trava i ružini grmovi oduvek to činili. "Možeš je nazvati Cvetnom Energijom",

<Neprevodiva igra reči. Legvinova koristi dve imenice koje se rimuju: 'Flower Power'. Prim. prev.> reče on. Bio je visoko, visoko na planini, pravio je skijaške skokove na suncu.

"Država nas poseduje", reče on, "jer korporativna država ima monopol nad izvorima energije, a energije nema dovoljno za sve. Ali sada, svako može da napravi generator na svom krovu koji će biti dovoljan da osvetli ceo grad."

Bacila sam pogled kroz prozor na grad u mraku.

"Mogli bismo u potpunosti da decentralizujemo industriju i poljoprivredu. Tehnologija bi mogla da služi životu umesto kapitalu. Mogli bismo svako za sebe da živimo vlastiti život. Energija je moć! <Neprevodiva igra reči: 'Power is power'. Na engleskom se istim terminom – 'power' – može označiti i 'moć' i 'energija'. Junakinja Legvinove koristiće do kraja pasusa imenicu 'power' u ovom dvostrukom značenju. Prim. prev.> Država je mašina. Sada bismo mogli da isključimo tu mašinu. Moć kvari; apsolutna moć apsolutno kvari. Ali to važi samo onda kada se zna cena energije. Kada su skupine u stanju da zadrže moć za sebe; kada su u stanju da upotrebe fizičku moć kako bi postigle duhovnu nadmoć; kada je u pravu onaj koji je jači. Ali ako je energija besplatna? Ako su svi podjednako jaki? Onda svako mora naći bolji način da dokaže kako je u pravu..."

"To je i gospodin Nobel smatrao kada je izmislio dinamit", primetih. "Mir na Zemlji."

Sjurio se niz Suncem obasjanu padinu dugačku nekoliko hiljada stopa i zaustavio se pored mene podigavši uz osmeh gomilu snega u vazduh. "Lobanja na banketu", reče, "prst piše po zidu. Budi mirna! Pogledaj, zar ne vidiš kako Sunce obasjava Pentagon, svi krovovi su podignuti, Sunce konačno obasjava hodnike moći... I oni se grče, odumiru. Zelena trava niče iz tepiha u Ovalnoj sobi, Prioritetna linija je isključena zbog neplaćenog računa. Prva stvar koju ćemo uraditi biće da podignemo ogradu pod naponom izvan ograde pod naponom koja se nalazi oko Bele Kuće. Ona unutrašnja sprečava neovlašćena lica da uđu unutra. Ova spoljašnja sprečavaće ovlašćena lica da iziđu..."

Svakako da je bio ogorčen. Malobrojni su oni koji iz zatvora iziđu kao prijatne osobe.

Ali to je bilo okrutno, dobiti priliku da se ponadaš, a biti svestan da nikakve nade zapravo nema. On je to znao. Sve vreme je znao. Znao je da ne postoji nikakva planina, da skija na vetru.

Sićušne svetlosti stvorenja svetiljki utrnule su jedna za drugom, potonule. Udaljeni, usamljeni glasovi su ćutali. Proticale su hladne, lagane struje, puste, i samo se vremena na vreme uzburkalo bi ih kakvo pomeranje u provaliji.

Ponovo je bio mrak i nije se čuo nikakav glas. Sve je bilo mračno, nemo, hladno.

A onda je izišlo Sunce.

To nije ličilo na zore kojih smo počeli da se sećamo: promena, raznovrsna i tanana, u mirisu i dodiru vazduha; učutkivanje koje umesto da uspavljuje, budi, zastaje; iščekuje; pojava predmeta, sivih, neodređenih i novih, kao da su tek stvoreni – udaljene planine naspram istočnog neba, vlastite šake, beličasta trava puna rose i senke, nabor na ivici zavese pored prozora – a onda, pre nego što postaneš svestan da to zaista i vidiš, da se svetlost vratila, da se rađa dan, prvo, iznenadno, slatko zamuckivanje ptice koja se budi. A posle toga hor, glas za glasom: ovo je moje gnezdo, ovo je moje drvo, ovo je moje jaje, ovo je moj dan, ovo je moj život, evo me, evo me, ura za mene! Ovde sam! – Ne, ova zora nije bila ni nalik tome. Bila je potpuno tiha i bila je plava.

U zorama kojih smo počeli da se prisećamo, niste postajali svesni same svetlosti, već pojedinačnih predmeta koje je svetlost dodirнула, stvari, sveta. Bile su tamo, ponovo vidljive, kao da je vidljivost predstavljala njihovo vlasništvo, a ne dar izlazećeg sunca.

U ovoj zori nije bilo ničeg osim same svetlosti. U stvari, nije bilo čak ni svetlosti, trebalo je da kažemo, već samo boja: plava.

Nije imala nikakve veze sa kompassom. Nije bila svetlija na istoku. Nije bilo istoka ili zapada. Postojalao je samo gore i dole, ispod i iznad. Ispod je bilo mračno. Plava svetlost dopirala je odozgo. Sjaj je padao. Ispod, gde se primirila drhtava tutnjava, sjaj je nestajao prolazeći kroz ljubičastu sve do slepila.

Mi smo, uzdižući se, posmatrali kako svetlost pada.

Na izvestan način to je više ličilo na eterično padanje snega nego na izlazak Sunca. Činilo se da je svetlost u tananim česticama, beskonačno malenim mrvama koje su se sporo spuštale, tanane, tananije od mrvica sitnog snega po mračnoj noći, i ređe; ali plave. Meko, prodorno plavetnilo koje je naginjalo ka ljubičastom, boja senki u ledenog bregu, boja pruge na nebu između sivih oblaka nekog zimskog popodneva pre no što će početi da sneži: slaba po jačini, ali živa u nijansi: boja udaljenog, boja hladnoće, boja koja je najdalja od Sunca.

U subotu uveče održali su naučni kongres u našoj sobi. Došli su Klara i Maks, razume se, i inženjer Fil Dram, kao i još troje koji su radili na Sunčevoj slavini. Fil Dram bio je veoma zadovoljan sobom jer je već napravio jednu od tih stvari, solarnu ćeliju, koju je doneo. Mislim da ni Maksu ni Sajmonu nije palo na pamet da naprave neku od njih. Zadovoljili su se saznanjem da ju je moguće napraviti i želeli su da krenu dalje s nečim drugim. Ali Fil je odmotao svoju bebu i naterao ljude da izgovore opaske kao: 'Gospodine Votson, dođite ovamo, načas, molim vas!', 'Bravo, Vilbure, poleteo si!', 'Baš ti je gadan taj kalup, Alek, zašto ga ne izbaciš napolje?' i 'Uh, uh, vruće, vruće, jao, jao'. Ovu poslednju ispalio je Maks koji je delovao pomalo prepotopski. Fil je objasnio da je izložio ćeliju na minut u četiri popodne u Vašingtonskom parku za vreme blage kiše. Od četvrtka smo ponovo imali svetlo na Zapadnoj strani, tako da smo mogli da je ispitamo i ne pobudimo sumnju. Ugasili smo svetlo, pošto je Fil povezao gajtan stome svetiljke sa ćelijom. Pritisnuo je prekidač. Sijalica je zasvetlela, otprilike dvostruko jače nego pre, sa svih svojih četrdeset vati – gradska struja, razume se, nikada nije bila pod punom

snagom. Svi smo gledali u nju. Bila je to stona svetiljka sa bazara sa pozlaćenim postoljem i belim plastificiranim abažurum.

"Sjajnija je od hiljadu sunaca", promrmljao je Sajmon iz kreveta.

"Zar je moguće", primetila je Klara Edmonds, "da smo mi, fizičari, upoznali greh – i izišli na drugu stranu?"

"Zaista ne bi bilo ni najmanje dobro ako bismo pomoću ovoga pravili bombe", sanjivo reče Maks.

"Bombe", ponovi namršteno Fil Dram. "Bombe su zastarele. Zar ne shvatate da bismo mogli pomeriti planinu ovakvom energijom? Podići Maunt Hud, pomeriti ga i spustiti. Mogli bismo otopiti Antarktiku, mogli bismo zamrznuti Kongo. Mogli bismo potopiti neki kontinent. 'Dajte mi oslonac i pomeriću svet.' E pa, Arhimede, dobio si svoje uporište. Sunce."

"Bože", izusti Sajmon, "radio, Bela!"

Vrata od kupatila bila su zatvorena, a i stavila sam vatu preko prisluskičavača, ali bio je u pravu; ako ovako nastave, biće bolje da obezbedimo dodatnu statiku. I mada mi se sviđalo da im posmatram lica pri jasnoj svetlosti svetiljke – svi su imali dobra, zanimljiva lica, doduše iscrpljena, nalik na drške drvenih alatki ili kamenčiće u potoku – nisam baš imala želju da ih večeras slušam. Ne zato što nisam bila naučnik; to nije bilo važno. I ne zbog toga što se nisam slagala sa njima, što nisam odobravala njihov rad ili što nisam verovala ni reč od onoga što su izrekli. Već samo zbog toga što me je njihov razgovor strašno rastuživao. Zato što nisu mogli glasno da se raduju zbog posla koji su obavili i otkrića do koga su došli, već su morali da se kriju i šapuću o tome. Zato što nisu mogli da izidu na sunce.

Otišla sam u kupatilo, ponevši violu, sela na poklopac toaleta i izvela dugi niz sautillé vežbi. Zatim sam pokušala sa Forestovim triom, ali bio je suviše izričan. Odsvirala sam solo deonicu iz Harolda u Italiji, koja je prelepa, ali ni ona nije budila pravo raspoloženje. I dalje su u drugoj prostoriji bili glasni. Počela sam da improvizujem.

Posle nekoliko minuta u E molu svetlo iznad ogleдалa za brijanje počelo je da treperi i da se gubi; zatim se ugasilo. Novo isključenje. Stona svetiljka u sobi nije se ugasila, jer je bila povezana sa samim Suncem, a ne sa dvadeset tri elektrane na atomsku fisiju koje su snabdevale strujom Šire Područje Portlanda. Posle dve sekunde neko je i nju isključio, kako naš prozor ne bi ostao jedini osvetljen na Zapadnim Brdima; mogla sam da ih čujem kako preturaju unaokolo tražeći sveće i kako šuškuju šibicama. Nastavila sam da improvizujem u mraku. Bez svetlosti, kada ne možete da vidite sve one čvrste, sjajne površine stvari, zvuk kao da biva mekši i manje zbrkan. Nastavila sam, i on je počeo da se oblikuje. Svi zakoni harmonije pevali su zajedno, kada se gudalo spustilo. Žice viole predstavljale su glasne žice mog vlastitog grla, zategnute usled tuge, naštimovane na radosne visine. Melodija je sama nastajala iz vazduha i energije; uzdizala se dolinama, a planine i brda bili su niski u poređenju s njom, krivine ispravljane, neravnine poravnane. A muzika je izišla napolje, na tamno more, i zapevala u mraku, iznad provalije.

Kada sam izašla, zatekla sam ih kako sede; niko nije govorio. Maks je plakao. Mogla sam da vidim sićušne plamenove sveće u suzama oko njegovih očiju. Sajmon je ležao nuzak na krevetu u senci, zatvorenih očiju. Fil Dram je sedeo presamičen, držeći solarnu čeliju.

Olavavila sam čivije, spustila gudalo i violu u kutiju i pročistila grlo. Bilo mi je neprijatno. Konačno sam prevalila: "Izvinite."

Progovorila je jedna od žena: Roza Abramski, Sajmonova privatna učenica, krupna, stidljiva žena koja je jedva uopšte umela da govori ako posredi nisu bili matematički simboli. "Videla sam", rekla je. "Videla sam. Videla sam bele kule i vodu koja je tekla niz njihove strane, vraćala se u more. Sunce je obasjavalo ulice posle deset hiljada godina tame."

"Čuo sam ih", rekao je Sajmon, veoma tiho, iz senke. "Čuo sam njihove glasove."

"Oh, Isuse! Prestanite!" povika Maks. Ustao je i, spotičući se, izašao u neosvetljen hodnik, bez kaputa. Čuli smo ga kako trči niz stepenice.

"File", obrati mu se Sajmon iz ležećeg položaja, "možemo li podići bele kule pomoću naše poluge i uporišta?"

Posle duge tišine Fil Dram je odgovorio: "Imamo energiju da to uradimo."

"Šta nam je još potrebno?" upita Sajmon. "Šta nam je još potrebno, pored energije?"

Niko mu nije odgovorio.

Plavo se promenilo. Postalo je sjajnije, svetlije i istovremeno deblje: nečisto. Eterično osvetljenje plavoljubičastog prešlo je u tirkizno, jarko i neprozirno. Ipak, nismo mogli da kažemo da je sve sada tirkizno obojeno, jer još nije bilo stvari. Nije bilo ničeg osim tirkizne boje.

Promena se nastavila. Neprozirnost je postala prošarana i poredila se. Gusta, čvrsta boja polako je postajala providna, prozirna. A onda je izgledalo kao da se nalazimo u srcu svetog žada ili veličanstvenog kristala safira, odnosno smaragda.

U unutrašnjoj strukturi kristala nije bilo kretanja. Ali bilo je nečeg vidljivog. Kao da smo videli nepokretan, elegantan unutrašnji sklop molekula kakvog dragog kamena. Ravne površi i uglovi pojavili su se oko nas, bez senki i jasni pri ravnomernoj, sjajnoj, plavozelenoj svetlosti.

To su bili zidovi i kule grada, ulice, prozori, kapije.

Znali smo ih, ali ih nismo prepoznali. Nismo se usuđivali da ih prepoznamo. Bilo je to tako davno. I bilo je tako čudno. Kada smo živeli u ovom gradu, imali smo običaj da sanjamo. Ležali bismo noću, u sobama iza prozora, spavali i sanjali. Svi smo sanjali okean, duboko more. Zar nismo i sada sanjali?

S vremena na vreme, ponovo su se zakotrljali grmljavina i podrhtavanje duboko ispod nas, ali sada su bili slabi i daleki; daleki poput našeg davnašnjeg sećanja na grmljavinu, podrhtavanje, vatru i kule koje padaju. Nisu nas uplašili ni zvuk ni sećanje. Poznavali smo ih.



U jednoj od tih dugačkih ulica tamnih poput dragulja nešto se kretalo: nešto što se nije sastojalo od ravnih površi i uglova, već od krivina i lukova. Svi smo se okrenuli i zagledali u to, lagano, mozgajući o vlastitom kretanju, našoj slobodi. Vijugavo, prelepo strujeći, skupljajući se, kotrljajući, čas ubrzavajući, čas neodlučno, stvar je odneta preko ulice, od jednog praznog baštenskog zida do otkrinitih vrata. Tamo, u tamnoplavoj senci, izvesno vreme teško da se išta moglo videti. Posmatrali smo. Na vrhu otvora vrata pojavila se bledoplava krivina. Za njom je usledila druga, pa treća. Ta stvar što se kretala prilepila se iznad vrata ili je tamo lebdela, nalik na čvor srebrnastih konopa koji se ljuljaju ili na šaku bez kostiju, čiji je jedan savijeni prst ovlaš pokazivao na nešto iznad gornje grede vrata, nešto nalik na sebe samog, ali nepokretno – na nešto isklesano. Isklesano u jantarnoj svetlosti. Isklesano u kamenu.

Tanano i lako, dugački, savijeni pipak sledio je krivine isklesane figure, osam laticnih udova, okrugle oči. Da li je prepoznao svoj lik?

Živi model iznenada se okrenuo, skupio svoje krivine u labavi čvor i odjurio niz ulicu, brzo i vijugavo. Iza njega, slabašni oblak tamnije plavog na trenutak je ostao da lebdi, a onda se raspršio, otkrivši ponovo isklesano obličje iznad vrata: morski cvet, sipa, brza, krupnooka, graciozna, neuhvatljiva, uzgajani znak, isklesan na hiljadu zidova, unet u izgled venaca, pločnika, kvaka, poklopaca kutija za nakit, baldahina, tapiserija, stolnjaka, kapija.

Niz drugu ulicu, otprilike na nivou prozora na prvom spratu, naziralo se treperavo pomicanje stotina srebrnih mrlja. Jednim jedinim pokretom sve su se okrenule prema poprečnoj ulici i odsvetlucale u tamnoplave senke.

Sada je bilo i senki.

Podigli smo poglede, iznad srebrne ribe koja je prošla, iznad ulica po kojima su proticale jantarno–zelene struje i padale plave senke. Kretali smo se i podizali pogled, žudeći, prema visokim kulama grada. Stajale su uspravno, pale kule. Presijavale su se pri sve sjajnijem zračenju koje tamo gore nije bilo ni plavo ni plavozeleno, već zlatno. Daleko iznad njih nalazila se prostrana, kružna, drhtava jasnoća: Sunčeva svetlost na površini mora.

Stigli smo. Kada se budemo probijali kroz svetao krug u život, voda će se rastvoriti i bela će se slivati niz bele strane kula i oticati niz strme ulice nazad u more. Voda će svetlucati u tamnoj kosi, na kopcima tamnih očiju, i osušiće se, stvorivši tanku, belu pokoricu soli.

Stigli smo.

Čiji glas? Ko nas je pozvao?

Bio je sa mnom dvanaest dana. Birokrate iz Biroa Za Zdravstveno Obrazovanje i Blagostanje došli su dvadeset osmog januara i kazali da, pošto prima nadoknadu za nezaposlene, a u stvari je bolestan i ne leči se, Vlada mora da se pobrine za njega da ozdravi, jer zdravlje je neotuđivo pravo građana demokratije. Odbio je da potpiše obrasce za pristanak, tako da ih je potpisao oficir Biroa. Odbio je da ustane, pa su ga dva policajca digla iz kreveta. Pokušao je da im se odupre. Oficir Biroa izvukao je revolver i

rekao da ako nastavi da se opire ubiće ga zbog toga što odbija blagostanje, a mene će uhapsiti zbog urote protiv Vlade koja je za svrhu imala prevaru. Čovek koji mi je držao ruke na leđima rekao je da me uvek mogu uhapsiti zbog neprijavljene trudnoće s namerom da obrazujem zametak porodicu. Posle toga, Sajmon je prestao da pokušava da se oslobodi. U stvari, samo to je i hteo, ne da se bori protiv njih, već jedino da oslobodi ruke. Pogledao me je, i onda su ga odveli.

Nalazi se u Federalnoj Bolnici u Salemu. Nisam uspela da otkrijem da li je u redovnoj bolnici ili u ludnici.

Juče je ponovo bilo na radiju, javili su o izdizanju kopnenih masa u Južnom Atlantiku i Zapadnom Pacifiku. Pre neko veče, kod Maksa sam gledala specijalnu emisiju na televiziji u kojoj su objašnjavali geofizička naprezanja, ulegnuća i raseline. Državna Geodetska Služba preplavila je grad oglasima; najčešći je velika tabla na kojoj piše 'Nije to naša krivica!' <Neprevodiva igra reči: 'fault' ima dvostruko značenje – 'krivica' i 'raselina'. Prim. prev.> sa slikom dabra koji pokazuje na shematsku kartu što prikazuje kako čak i da dođe do najvećeg zemljotresa u Oregonu, a potom do sleganja sličnog onom od prošlog meseca u Kaliforniji, to neće uticati na Portland, ili možda samo na zapadna predgrađa. U vestima su takode kazali da planiraju da zaustave plimske talase na Floridi tako što će baciti nuklearne bombe na mesto gde se nekada nalazio Majami. Zatim će ponovo pripojiti Floridu kopnu nasipanjem zemlje. Već su se pojavili oglasi za izgradnju stambenih naselja na tom potezu. Predsednik se i dalje nalazi u Milju Visokoj Beloj Kući, u Aspenu, u Koloradu. Ne verujem da će mu to puno koristiti. Kuće na vodi prodaju se dole u Vilametu za pet stotina hiljada dolara. Nijedan voz niti autobus ne ide dalje na jug od Portlanda, jer su svi auto-putevi veoma oštećeni usled podrhtavanja i klizanja zemljišta do kojih je došlo prošle nedelje, tako da moram probati da stignem do Salema pešice. Još imam ranac koji sam kupila za Nedelju U Divljini na Maunt Hudu. Nabavila sam nešto suvog pasulja i suvog grožđa zahvaljujući knjižici za minimalno sledovanje sa Federalnim Pravednim Supervrednim Zelenim Bonovima – utrošila sam na to celu februarsku knjižicu, zapravo; Fil Dram mi je napravio malu kampersku peć koja radi na solarnu ćeliju. Nisam želela da ponese primus, suviše je kabast, a nisam htela da se odreknem viole. Maks mi je dao pola pinte rakije. Kada potrošim rakiju, verujem da ću ovu sveščicu gurnuti u bocu, čvrsto je zatvoriti i ostaviti na padini kakvog brda na putu za Salem. Dopada mi se da razmišljam o tome kako će je malo-pomalo pokupiti voda i ljuljuškajući je odneti na pečinu tamnog mora.

Gde si?

Ovde smo. Kuda ste otišli?

### ŠREDINGEROVA MAČKA

Pošto su se stvari, kako se činilo, približavale nekoj vrsti klimaksa, povukao sam se na ovo mesto. Ovde je svežije i ništa se ne kreće brzo.

Na putu ovamo sreo sam venčani par koji se raspadao. Ona je već bila poprilično u delovima, ali on je delovao, na prvi pogled bar, dosta krepko. Dok mi je

pričao da nema baš nikakve hormone, ona se sabrala i, držeći glavu savijenim desnim kolenom i skakućući na prstima desne noge, približila nam se vičući: "Šta zamerate osobi koja pokušava da se izrazi?" Leva noga, ruke i trup, koji su ostali da leže na gomili, grčili su se i trzali saosećajno. "Strašne noge", istaknu muž, posmatrajući vitki članak. "Moja žena ima strašne noge."

Stigao je mačak i prekinuo moju priču. To je prugasti, žuti mačak sa belim grudima i šapama. Ima dugačke zulufe i žute oči. Nikada ranije nisam primetio da mačke imaju zulufe iznad očiju; je li to normalno? To niko ne zna. Pošto mi je zaspao na krilu, nastaviću.

Kuda?

Očigledno, nikuda. Ipak, poriv da se priča ostaje. Mnoge stvari nije vredno činiti, ali gotovo sve вреди ispričati. U svakom slučaju, imam jaku urođenu ethica laboris puritanica, ili Adamovu bolest. Može se izlečiti samo potpunim odsecanjem glave. Čak volim da sanjam dok spavam i posle da pokušam da se prisetim snova: na taj način nastojim da uverim sebe kako nisam protraćio sedam ili osam časova ležeći. Evo me, ležim. Trudim se.

Onaj par o kome sam vam pričao konačno se raspao. Delovi koji su nekada bili oni tapkli su unaokolo, poskakujući, i pijukali poput pilića, ali od nje na kraju nije ostalo ništa osim gomile nerava: pre bi se moglo reći fine pileće žice, u stvari, ali beznadežno zamršene.

I tako sam nastavio dalje, nogu pred nogu, pažljivo i tugujući. Još sam tužan. Bojim se da je ta tuga deo mene, poput stopala, bedra, oka ili sam to možda ja sam: jer, kako se čini, ja i nisam ništa drugo, nema ničeg daljeg, ničega što se nalazi s druge strane tuge.

Pa ipak, ne znam zbog čega tugujem: zbog žene? Muža? Dece svoje ili sebe radi? Ne mogu da se setim. Većina snova se zaboravlja, dok čovek pokušava da ih se seti. Pa ipak, muzika kasnije pogodi notu, pokrene harmonijske prstenove duž žica mandoline uma i mi zatičemo suze u vlastitim očima. Poneka nota koja me tera na plać nastavi da se oglašava; ali zbog čega? Nisam siguran.

Žuti mačak, koji je možda pripadao paru što se raspao, sneva. Povremeno mu se trzaju šape, a jednom je nešto i primetio, prigušeno, zatvorenih usta. Pitam se o čemu mačak sanja i kome se u tom trenutku obraćao. Mačke se retko razbacuju rečima. One su tihe zveri. Čute, razmišljaju. Razmišljaju preko celog dana, a preko noći oči im sjaje. <Neprevodiva im igra reči: Legvinova koristi isti glagol, 'reflect', u dvostrukom značenju – 'razmišljati' i 'sjajiti se'. Prim. prev.> Sijamske mačke sa suviše dobrim pedigreeom mogu biti bučne poput psića i onda ljudi kažu: 'Pričaju', ali ta buka je mnogo manje nalik na govor od duboke tišine lovačkog psa ili tigraste mačke. Ovaj mačak ume da izgovori samo 'mjao', ali možda će mi svojom tišinom nagovestiti šta sam to izgubio, zbog čega žalim. Osećam da zna. Zbog toga je i došao ovamo. Mačke tragaju za Brojem Jedan.

Postajalo je strašno toplo. Hoću da kažem, sve ste manje i manje mogli da dodirujete. Ringle na peći, na primer. Sada znam da ringle na pećima treba da budu tople. Ali počele su da se greju i bez uključivanja. Električne ili plinske, našli biste ih

upaljene kada uđete u kuhinju da doručkujete, sve četiri kako plamte, dok vazduh iznad njih podrhtava poput providnog želea usled strujanja toplote. Nije vredelo isključivati ih, jer nisu ni bile uključene. Pored toga, dugmad i brojčanici bili su takođe topli, neprijatni na dodir.

Neki su se svojski trudili da ih rashlade. Najomiljeniji način bio je da se uključe. Ponekad bi upalilo, ali niste s tim smeli računati. Oni koji su istraživali ovaj fenomen, pokušali su da proniknu u njega, da mu dokuče uzrok. Oni su verovatno bili najzaplašeniji, ali čovek najviše iskazuje svoje ljudske osobine kada je najzaplašeniji. Pred zagrejanim ringlama na peći ispoljavali su primernu hladnokrvnost. Proučavali su, promatrali. Podsećali su na onog momka sa Mikelandelovog Poslednjeg suda, koji je šakama prekrpio lice u užasu dok su ga đavoli vukli u pakao – ali samo jedno oko. Drugo je veoma uposlono gledanjem. To je sve što može da učini, i on to čini. Posmatra. Da, čovek se zapita da li bi pakao postojao da on nije gledao u njega. Međutim, ni on, ni ljudi o kojima govorim, nisu imali na raspolagnaju dovoljno vremena da bilo šta učine. I na kraju, razume se, bilo je ljudi koji nisu pokušavali ništa da učine niti su uopšte razmišljali o tome.

Kada je, međutim, jednog jutra potekla topla voda iz slavina za hladnu, čak i oni koji su za sve krivili demokrate počeli su da osećaju jaču nelagodnost. Nije dugo prošlo, a viljuške, olovke i odvrtke bile su suviše tople da bi se mogle upotrebljavati bez rukavica. I kola su bila stvarno grozna; kada biste otvorili vrata kola, kao da ste otvorili pregrejanu pećnicu. Do tada su vam drugi već gotovo spalili prste. Poljubac je ličio na žigosanje. Kosa deteta klizila vam je niz ruku poput vatre.

Ovde je, kao što rekoh, hladnije; u stvari, ova životinja je hladna. Zaista hladan mačak. Nije čudo što je baš prijatno milovati mu krzno. Takođe se kreće polako, bar uglavnom, a više ne možete ni očekivati od jednog mačka. Ne poseduje onu pomamu koju većina stvorenja stekne – samo bi prozujale i više ih ne bi bilo. Nedostajala im je prisutnost. Pretpostavljam da su ptice uvek težile da budu takve, ali čak su i kolibri imali običaj da zastanu na tren usred svoje metaboličke pomame i ostanu da počivaju, mirni poput kakvog stožera, prisutni, iznad fuksija – onda bi ponovo nestali, ali znali ste da je tamo bilo nečega osim nejasnog sjaja. Ali ispalo je da su čak i crvendaći i golubovi, inače krajnje tromе ptice, bili nerazgovetni; a što se tiče lasta, one su probijale zvučni zid. Da su laste u pitanju znali ste samo po malim, zakrivljenim, soničnim prascima koji su uveče dopirali ispod streha starih kuća.

Crvi jure poput vozova podzemne železnice kroz blato bašta, između izvijanog korenja ruža.

U to vreme više gotovo da niste mogli spustiti šaku na dete: suviše brzo da ga uhvatite, suviše vruće da ga zadržite. Naočigled su vam rasla.

Ali to je možda oduvek bilo tako.

Prekinuo me je mačak koji se probudio, rekao 'mjau', zatim skočio iz mog krila i mazno mi se oslonio o noge. Ovaj mačak zna kako da iskamči hranu. Isto tako zna da skače. Bilo je izvesne usporene gipkosti u njegovom skoku, kao da sila teže manje deluje

na njega nego na ostala stvorenja. U stvari, zabeleženi su neki ograničeni slučajevi, neposredno pre mog odlaska, kada je sila teže zatajila; međutim, ovaj kvalitet u mačkovom skoku predstavljao je nešto sasvim drugo. Još nisam toliko zburjen da bi me gracioznost mogla uzbuniti. Nalazim, u stvari, da je ona smirujuća. Dok sam otvorao konzervu sardine, stigla je neka osoba.

Kada sam začuo kucanje, pomislio sam da bi to mogao biti poštar. Pošta mi veoma nedostaje, te sam požurio do vrata i kazao. "Je li to pošta?"

Neki glas je odvratio. "Aha!" Otvorio sam vrata. Ušao je, gotovo me u žurbi odgurnuvši u stranu. Zbacio je ogromni ranac koji je nosio, ispravio se, izmasirao ramena i rekao: "Vau!"

"Kako si dospeo ovamo?"

Zurio je u mene i ponovio: "Vau?" <Neprevodiva igra reči: 'pas', zapravo, kaže 'Kako' ('How'), što na engleskom zvuči veoma slično kao 'Vau' ('Wow'). Prim. prev.>

Na to, vratile su mi se misli o ljudskom i životinjskim govoru i zaključio sam da ovo verovatno nije bio čovek, već mali pas. (Veliki psi retko kevu, osim ako to nije prikladno u datom trenutku.)

"Dodi, momče", vabio sam ga. "Hajde, dodi, tako dečko, dobra kuca!" Otvorio sam odmah konzervu sa svinjetinom i pasuljom za njega, jer mi je delovao napola mrtav od gladi. Jeo je halapljivo, gutajući i ližući. Kada je završio, rekao je: "Vau!" nekoliko puta. Upravo sam se spremao da ga počešem iza uha, kada se ukočio, dlaka na vratu mu se nakostrešila i zarežala je iz dubine grla. Primetio je mačka.

Mačak je njega primetio već pre izvesnog vremena, ali je nezainteresovano sedeo na primerku Dobro naštimovanog klavira, skidajući ulje od sardina sa brkova.

"Vau!" zalaja pas koga sam mislio da nazovem Rover. "Vau! Znete li vi šta je to? To je Šredingerova mačka!"

"Ne, nije, nije više; to je moj mačak", odvratioh ja bezrazložno uvređen.

"Zapravo, Šredinger je, razume se, mrtav, ali to je njegova mačka. Video sam na stotine njenih slika. Ervin Šredinger, slavni fizičar, znate. Oh, vau! Ko bi pomislio da ću je ovde naći!"

Mačak ga je na tren hladno pogledao i počeo nehajno da umiva levo rame. Na Roverovom licu pojavio se gotovo vernički izraz. "To je bilo suđeno", izusti on tiho, upečatljivo. "Aha. To je bilo suđeno. Nemoguće je da je puka slučajnost. Suviše je neverovatno. Ja, sa kutijom; vi, sa mačkom; da se sretnemo... ovde... sada." Podigao je pogled prema meni, oči su mu sijale srećnim žarom. "Zar to nije divno?" upita on. "Odmah ću postaviti kutiju." I počeo je da otvara ogroman ranac.

Dok je mačak umivao prednje šape, Rover se raspakovao. Dok je mačak umivao rep i stomak, delove tela koje je teško dohvatiti graciozno, Rover je sklapao ono što je raspakovao – prilično složen zadatak. Kada su on i mačak istovremeno završili ono što su radili i pogledali ka meni, bio sam zapanjen. Okončali su istog časa. Izgleda da je ovde zaista bilo nečeg što je prevazilazilo puku slučajnost. Nadao sam se da to nisam ja.

"Šta je to?" upitao sam, pokazujući na ispučenje sa spoljašnje strane kutije. Nisam upitao šta je kutija, jer je bilo sasvim očigledno da je posredi kutija.

"Pištolj", reče Rover uzbuđeno i ponosno.

"Pištolj?"

"Koji će ubiti mačku."

"Koji će ubiti mačku?"

"Ili koji neće ubiti mačku. Zavisi od fotona."

"Fotona?"

"Aha! To je Šredingerov veliki Gedankenexperiment. Vidite, ovde je mali predajnik. U Nultom Vremenu, pet sekundi po spušanju poklopca, emitovaće jedan foton. Foton će pogoditi poluposrebljeno ogledalo. Kvant mehaničke verovatnoće da foton prođe kroz ogledalo iznosi tačno jednu polovinu, je li tako? Znači, ako foton prođe, aktiviraće se oroz i pištolj će opaliti. Ako foton bude skrenut, oroz neće biti aktiviran i pištolj neće opaliti. Sada, stavljate unutra mačku. Mačka je u kutiji. Spuštate poklopac. Odmičete se! Ostajete podalje! Šta se događa?" Roverove oči su blistale.

"Mačka gladni?"

"Mačka biva ubijena – ili ne biva ubijena", reče on, stegnuvši mi ruku, mada to srećom nije učinio zubima. "Ali pištolj je nečujan. Kutija je potpuno izolovana. Nema načina da se sazna da li je mačka upucana, dok ne podignete poklopac kutije. Nema načina! Shvatate li koliko je to važno za celokupnu kvantnu teoriju? Pre Nultog Vremena ceo sistem, na nivou kvanta ili na našem nivou, lep je i jednostavan. Ali posle Nultog Vremena ceo sistem može se predstaviti jedino pomoću linearne kombinacije dva talasa. Ne možemo predvideti ponašanje fotona, te stoga, pošto se to završi, ne možemo predvideti ni stanje sistema koji je on odredio. Ne možemo ga predvideti! Bog se igra bacanja kockica sa svetom! I tako je prelepo dokazano da, ako želite izvesnost, bilo kakvu izvesnost, morate je sami stvoriti!"

"Kako?"

"Podizanjem poklopca kutije, razume se", odvrati Rover, pogledavši me sa iznenadnim razočaranjem, možda trunkom sumnje, poput baptiste koji otkrije da je o crkvenim stvarima razgovarao ne sa drugim baptistom, kao što je mislio, već sa metodistom, ili čak, sačuvaj Bože, sa episkopistom. "Kako bismo otkrili da li je mačka mrtva ili ne."

"Hoćeš da kažeš", počeh oprezno, "da mačka neće biti ni upucana ni ne upucana dok ne podigneš poklopac kutije?"

"Aha!" odvrati Rover, blistajući od olakšanja, pozdravivši moj povratak u pleme. "Ili možda, znate, oboje."

"Ali zašto bi otvaranje kutije i gledanje unutra vratilo sistem na jednu od dve verovatnoće: živa ili mrtva mačka? Zašto se mi ne bismo uključili u sistem kada podignemo poklopac kutije?"

Nastala je pauza. "Kako?" Rover nepoverljivo zalaja. <Ponovo igra reči sa 'How' i 'Wow' – videti prethodnu fusnotu. Prim. prev.>

"Pa, uveli bismo sebe u sistem, shvataš: preklapanje dva talasa. Nema razloga zašto bi stvar važila samo unutar otvorene kutije, je li tako? Prema tome, kada bismo

došli da pogledamo, bili bismo tamo, ti i ja, obojica gledajući u živu mačku i obojica gledajući u mrtvu mačku. Shvataš?"

Rover se smrknu. Dva puta je zalajao prigušenim, rapavim glasom i udaljio se. Obratio mi se odlučnim, tužnim glasom, i dalje stojeći okrenut leđima: "Ne smete da zapetljavate stvar. Već je dovoljno zapetljana."

"Jesi li siguran?"

On klimnu. Okrenuvši se, progovorio je preklinjućim glasom. "Slušajte. To je sve što imamo – kutiju. Zaista. Kutiju. I mačku. I oni su ovde. Kutija, mačka, najzad. Stavite mačku u kutiju. Hoćete li? Hoćete li staviti mačku u kutiju?"

"Neću", odvratih, zaprepašćen.

"Molim vas. Molim vas. Samo na minut. Samo na pola minuta! Molim vas, dopustite mi da stavim mačku u kutiju!"

"Zašto?"

"Ne mogu da podnesem ovu užasnu neizvesnost", reče on i briznu u plač.

Izvesno vreme neodlučno sam stajao. Mada mi je bilo žao jadnička, upravo sam se spremao da mu nežno kažem 'Ne', kada se dogodilo nešto neobično. Mačak je prišao kutiji, stao da njuška oko nje, podigao rep i okvasio ugao kako bi označila svoju teritoriju, a zatim je, okretno, sa onom veličanstveno žitkom gipkošću, uskočio u nju. U skoku je žutim repom udario po ivici poklopca i on se zatvorio, napravivši jedno meko i odlučno klik.

"Mačak je u kutiji", rekoh.

"Mačka je u kutiji", ponovi Rover šapatom, spustivši se na kolena. "Oh, vau. Oh, vau. Oh, vau."

Potom je nastupila tišina: duboka tišina. Oboje smo zurili, ja stojeći, Rover klečeći, u kutiju. Nije se čuo nikakav zvuk. Ništa se nije dogodilo. Ništa se neće dogoditi. Nikada se ništa neće dogoditi, sve dok ne podignemo poklopac kutije.

"Kao Pandorina kutija", jedva čujno prošaputah. Nisam baš tačno mogao da se setim legende o Pandori. Pustila je sve pošasti i zla iz kutije, razume se, ali bilo je tu još nečeg. Pošto su svi đavoli pušteni, ostalo je nešto sasvim drugačije, potpuno neočekivano. Šta to beše? Nada? Mrtva mačka? Nisam mogao da se setim.

Postajao sam sve nestrpljiviji. Zagledao sam se u Rovera. Uzvratilo mi je pogled svojim izražajnim, smeđim očima. Ne možete mi kazati da psi nemaju dušu.

"Šta tačno pokušavaš da dokažeš?" upitao sam.

"Da će mačka biti mrtva ili neće biti mrtva", promrmlja on ponizno. "Izvesnost. Želim samo izvesnost. Da zasigurno znam da se Bog igra kockica sa svetom."

Izvesno vreme sam ga zadivljeno posmatrao u neverici. "Šta god da čini ili ne učini", rekoh, "zar misliš da će ti ostaviti poruku u kutiji?" Prišao sam kutiji i na prilično teatralan način podigao poklopac. Rover se uspravio da pogleda, zadržavši dah. Mačka, razume se, tamo nije bilo.

Rover nije ni zalajao, niti se onesvestio, niti je opsovao, niti zaplakao. Zaista je to sasvim dobro podneo.

"Gde je mačka?" konačno je upitao.

"Gde je kutija?"

"Ovde."

"Gde je to ovde?"

"Ovde je sada."

"Tako smo mislili", primetih, "ali zaista bi trebalo da upotrebljavamo veće kutije."

Zurio je oko sebe u nemom zaprepaščenju i nije se trgnuo ni onda kada je krov kuće bio podignut poput poklopca kutije, propustivši unutra preteranu, prekomernu svetlost zvezda. Imao je tek toliko vremena da zadahće: "Oh, vau!"

Prepoznao sam notu koja se neprestano čula. Proverio sam je na mandolini pre nego što se lepak otopio. To je nota A, ona koja je izluđivala kompozitora Šumana. To je prelep, jasan ton, sada mnogo jasniji nego što su zvezde vidljive. Nedostajće mi mačak. Pitam se da li je ustanovio šta je to što smo izgubili?

Drugi deo

SEVER

## DVA ZAKAŠNJENJA NA SEVERNOJ LINIJI

### 1. Odlazak u paraganancu

Reka je bila nabujala, a nasipi pod vodom duž cele linije Brailava–Krasnoj. Dvočasovno putovanje vozom proteglo se u celo popodne skretanja na sporedne koloseke, čekanja, miljenja od jednog sela i njegove sporedne pruge do drugog, sve kroz brda provincije Gornji Molsen i to po jakoj kiši koja nije imala nameru da prestane. Kiša je spuštala rani sumrak na šine, čičke, metalne krovove, štalu u daljini i jedan samotni jablan na zabačenoj farmi bezimenog sela negde zapadno od prestonice, kada je ovaj prizor, koji je ostao isti u svojoj samodovoljnoj, zagonetnoj strpljivosti tokom pedeset minuta s druge strane prozora, iznenada zaklonio cvileći nalet tame. "Evo teretnog! Sad nastavljamo", rekao je prodavac koji je sve znao i porodica iz Mesovala stade da se raduje. Kada su se šine, čičci, krovovi, štala i drvo ponovo pojavili, voz je krenuo, i tiho, nepromenjeno, ravnodušno, ove stvari nestaše pozadi zauvek u kišnom sumraku. Porodica iz Mesovala i trgovac čestitaše jedni drugima: "Sada kada smo krenuli, nema više od pola sata. Krasnoj konačno." Eduard Orte ponovo otvori knjigu. Kada je podigao pogled, pošto je pročitao stranu ili dve, napolju se već bilo sasvim smračilo. Svetla nekih kola na putu u daljini zaokrenuše i nestadoše. U tami, duboko u svetlucavoj kiši, ugledao je ivicu zelenog prozorskog zastora i ispod nje svoje lice.

Samouvereno se zagledao u to lice. Kada mu je bilo dvadeset, nije mu se dopadalo. Sa četrdeset bilo je njegovo. Duboke bore, dugačak nos, izdužena brada, to je bio Eduard Orte; posmatrao je sebe kao nekoga ko mu je ravan, bez divljenja ili prezira. Ali u obliku obrva primećivao je ono što su ljudi videli kada su običavali da kažu: "Kako samo ličiš na nju", ili "Eduard ima majčine oči"; glupo, kao da to nisu bile njegove oči,



kao da on nema prava da vidi svet za svoj račun. Ali tokom narednih dvadeset godina on se i te kako dobro izborio za to pravo.

Uprkos skretanjima i lažnim polascima današnjeg putovanja znao je kuda ide i šta će se dogoditi. Brat Nikolas će ga sačekati na Severnoj stanici, provesti ga kroz kišni grad idući prema istoku do kuće u kojoj su rođeni. Njihova majka sedeće u krevetu ispod ružičaste svetiljke. Ako je u pitanju bio blagi napad, izgledaće poput kakvog deteta i glas će joj biti slab; ako je napad bio dovoljno jak da je zaplaši, natera da pruži otpor, biće budna i vesela. Postavljaće jedno drugom pitanja i odgovarati na njih. Večeraće dole, popričati sa Nikolasom i njegovom tihom ženom, a zatim poći u postelju; čuće dobovanje kiše po prozorima spavaće sobe u kojoj je spavao prvih dvadeset godina. Njegova sestra Recija gotovo sigurno neće biti tamo; setiće se da je ostavila troje male dece u Solariju i panično će pohitati nazad k njima, isto kao što je i odjurila od njih. Nikolas mu nikada ne bi poslao telegram; jednostavno bi mu telefonirao posle napada da mu podnese lekarski izveštaj, ali Recija je uživala u gunguli, trčala do bolesničke postelje, slala telegrame, DOLAZI SMESTA, sa više smisla za dramatično nego besmisleno. Njihova majka, sasvim zadovoljna time što je Nikolas dva puta nedeljno posećuje, nije imala ni najmanju želju da 'vidi' ni Eduarda ni Reciju, jer su narušavali njenu dnevnu rutinu i morala je da troši teško prikupljenu vitalnost ne bi li se nadugačko i naširoko raspitala o tome šta rade, što je već godinama uopšte nije zanimalo. Međutim, Reciji je bilo potrebno očekivano, uobičajeno, u toj meri da je redovno pribegavala neuobičajenom kako bi to postigla. Kada dobijete telegram DOLAZI SMESTA, a imate bolesnu majku, nemate izbora. Izvesni potezi u šahu zahtevaju samo određene odgovore. Eduard Orte koji se još više i savesnije pridržavao uobičajenog načina ponašanja od svoje sestre, potčinio je svoju volju tim pravilima bez roptanja. Ali to je ličilo na šah bez table, ova putovanja tamo—amo ni zbog čega: isto besmisleno putovanje tri puta u dve godine – ili su možda prošle tri godine od prvog napada? – to je tako besmisleno, takvo gubljenje vremena da mu je gotovo bilo svejedno hoće li voz putovati celu noć kao što je išao celo popodne, prelazeći s jednog na drugi sporedni kolosek u brdima, sve dalje od glavne pruge i uopšte ne napredujući; bilo je svejedno.

Kada je sišao sa voza i našao se u vlažnom metežu na platformi i kada ga u sjaju i odjecima Severne stanice niko nije dočekaio, osetio se izneveren, izdan. To osećanje bilo je sasvim neprikladno. Nikolas teško da bi ostao da čeka voz koji je kasnio pet sati. Eduard pomisli kako bi trebalo da nazove kuću i javi da je stigao, a zatim se upita zašto mu je to palo na pamet. Verovatno je ta misao proistekla iz njegovog glupog razočaranja što ga niko nije sačekao. Izišao je da nađe taksu. Na autobuskoj stanici, pored stajališta taksija, stajala je četrdeset jedinica; bez oklevanja, uputio se prema njoj i ušao. Koliko je prošlo, deset godina, petnaest, ne, duže, od kada se vozio autobusom na drugi kraj grada kroz bučne ulice Krasnoja, mračne i blistave u martovskoj noći, dok su se ulične svetiljke odražavale u rekama crnog asfalta; bio je tada student i vozio se kući posle časova na fakultetu koji su se kasno završavali. Četrdeset jedinica se zaustavila na staroj stanici u podnožju Brda i nekoliko studenata je ušlo; blede, ozbiljne devojke. Molsen ispod Starog Mosta bila je nabujala i visoko se popela uz svoj kameni nasip; svi

su istežali vratove da vide, a neko iza njega reče: "Poplavila je već i skladišta tamo dole, ispod železničkog mosta." Autobus je stenjao, klatio se, zastajkivao, probijao se kroz dugačke, prave ulice Trasviufa. Orte je pretposljednji sišao. Autobus je sa svojim jedinim putnikom nastavio dalje pošto je zatvorio vrata, ostavivši mir u svom tragu, mir predgrađa. Kiša je postojano padala. Na uglu, u blizini ulične svetiljke, stajalo je mlado drvo zaprepašćeno svetlošću, sa vrištavo zelenim mladim listovima. Nije bilo više zastoja niti promena trase. Orte je pešice prevalio poslednjih pola bloka do kuće.

Blago je zakucao, gurnuo vrata koja nisu bila zaključana i ušao. Predvorje je zbog nečega bilo jarko osvetljeno. Iz salona se čuo nečiji snažan glas, glas neznanca. Da nije u toku bila neka proslava? Dok je skidao kaput kako bi ga okačio na čiviluk u predvorju, pored njega se provukao neki dečak, zastao malo dalje i zagledao se u njega bistrim, hrabrim pogledom.

"Ko si ti?" upita Orte, uglas sa dečakom koji mu je postavio isto pitanje, a kada je odgovorio "Eduard Orte", i dečak je dao isti odgovor.

Na trenutak mu se u glavi zavrtelo; plašio se te vrtoglavice, provalije koja se otvara, propadanja.

"Ja sam ti ujak", reče on, otrešajući kišne kapi sa šešira i kačeći ga. "Je li ti majka ovde?"

"U sobi sa klavirom. Sa pogrebnicima." Dečak je i dalje zurio, proučavajući ga, pribran, kao da se nalazi u rođenoj kući. Zašto mu se ne skloni s puta? Ne mogu da prođem pored njega, pomisli Orte.

Recija iziđe u predvorje, ugleda ga i uzviknu: "Oh, Eduarde!" i istog časa briznu u plač. "Oh, jadni Eduarde!"

Povukla ga je za sobom, ustupivši ga samo Nikolasu koji mu protrese šaku ovlaš i ozbiljno, rekavši svojim ravnomernim glasom: "Već si bio otišao. Nismo mogli da te nademo. Sasvim lako, ranije nego što smo se nadali, ali sasvim lako na kraju..."

"Shvatam, da", reče Orte. Provalija je zjapila ispod njega, držao je bratovljevu šaku u svojoj. "Voz", izusti on.

"Skoro tačno u dva", primeti Nikolas.

Recija reče: "Celo popodne zovemo stanicu. Deo pruge iznad Arisa je pod vodom. Mora da si iscrpljen, jadni Eduarde! Još i nisi znao, ceo dan, celo popodne!" Suze su joj se slivale niz lice u istoj količini i jednostavnosti kao i kišne kapi niz prozore voza.

Orte je nameravao da postavi nekoliko pitanja Nikolasu pre no što se popne gore da vidi majku: da li je napad, u stvari, bio težak? Je li na istim lekovima? Da li je angina bila jaka? I dalje je želeo da postavi ta pitanja, na koja ipak nije dobio odgovor. Nikolas je nastavio da mu priča o smrti, ali on ga nije to pitao. Nije bilo pošteno. I dalje je bio pomalo ošamućen, ali to je posledica celodnevnog putovanja. Provalija se zatvorila i on pusti Nikolasovu šaku. Recija je lebdela u blizini, osmehujući se, u suzama. Primetio je da je Nikolas napet i umoran, da su mu oči iza debelih naočara prilično naduvene. Kako li on sam izgleda? Da li i on pokazuje neke od tih znakova tuge? Da li je tužan? Sa strepnjom se zagledao u sebe, ne pronašavši ništa osim blage,

neprijatne vrtoglavice koja nije prestajala. Ali to nije bila žalost. Zar ne bi trebalo da poželi da zaplače?

"Je li ona gore?"

Nikolas mu objasni nove vladine propise. "Bili su krajnje delotvorni i pažljivi", reče on. Telo je odneto u krematorijum Istočne oblasti; navratio je čovek sa papirima za izlaganje i službu; upravo su završavali pripreme kada je Eduard stigao. Vrzimali su se unaokolo, otišli su u muzičku sobu, predstavljen mu je jedan čovek. To je njegov glas Orte čuo odmah po ulasku u kuću, snažan glas i jarka svetlost, sve je ličilo na proslavu. Nikolas je ispratio čoveka. "Upoznao sam", obrati se Eduard Orte sestri, zastavši načas, "mladog Eduarda." Požalio je što je progovorio, jer taj dečak nije mogao biti sestrić koji je dobio ime po njemu, zato što je ovaj bio mnogo stariji, a i kazao je da se preziva Orte, zar ne? A trebalo bi da se preziva Paren; prezime Recijinog muža bilo je Paren. Ko je onda bio taj dečak?

"Da, želela sam decu ovde", odvrati Recija. "Tomas će doći sutra ujutro. Nadam se da će kiša prestati, putevi mora da su užasni." Uočio je njene snažne zube, bele poput slonovače. Mora da joj je već – nemoguće – trideset osam. Ne bi je prepoznao kada bi prošao pored nje na ulici. Imala je sivkastoplave oči. Gledala je netremice. "Umoran si", kazala je na način koji ga je nekada nervirao; čemu govoriti ljudima kako se osećaju; međutim, reči je dočekao sa dobrodošlicom. Nije bio svestan nekog određenog umora, ali ako je izgledao umorno, ili ako je bio umoran, a to nije znao, možda je onda posedovao i osećanja kojih nije bio svestan, prigodna osećanja. "Dođi da nešto pojedеш, pošto je taj čovek otišao. Mora da umireš od gladi! Deca jedu u kuhinji. Oh, Eduarde, sve je tako čudno!" primeti ona, povevši ga otesito napred.

Kuhinja je bila topla i puna ljudi. Kuvarica i domaćica Vera, koja je došla u službu po njegovom odlasku, ali koja je već godinama bila tu, pozdravila ga je mrmljanjem. Bila je uznemirena i on je to shvatao; kako da starica bolnih nogu nađe novi posao? Ali nema sumnje da će je Nikolas i Nina zadržati. Sva Recijina deca bila su za kuhinjskim stolom: dečak koga je sreo u predvorju, starija sestra i dečacić koga su zvali Riri poslednji put kada ih je Orte video, ali koga su sada zvali Raul; bila je tu još jedna devojka, ta sestra ili rođaka Recijinog muža koja je živela sa njima, niska, mrzovoljna devojka od svojih dvadeset ili možda nešto više godina. Nikolasova žena Nina prišla mu je s leđa da ga pozdravi zagrljajem. Dok je govorila, setio se nečega o čemu nije razmišljao od kada je primio Nikolasovo pismo pre nekoliko nedelja; Nikolas i Nina usvojili su bebu – da li je Nikolas napisao da je dečak? Sve mu je to delovalo nekako veštački, tako da je nepažljivo pročitao pismo, jer mu je ono o čemu je u njemu bilo reči izgledalo neprijatno i sramno, tako da sada nije mogao da se seti šta mu je Nikolas napisao. Nije priličilo da u ovom času pita Ninu o tome. Stara Vera uporno je htela da mu skuva čaj, ne bi li pokazala da je još potrebna, tako da je morao da sedne sa njima svima u osvetljenoj, bučnoj kuhinji, da pojedje nešto, sačeka čaj i popije ga. Buka se stišala. Niko nije mnogo razgovarao s njim. Nina bi ga povremeno pogledala svojim tužnim, tamnim očima. Počeo je sa olakšanjem da uviđa da njegovo uobičajeno dostojanstveno držanje može da bude shvaćeno i kao uzdržavanje od izliva osećanja, da

mu može poslužiti kao fasada iza koje bi zadržao za sebe nedostatak tuge, kao zaključan u praznu sobu.

Ipak mu nisu dozvolili da spava u svojoj staroj sobi na spratu. Od onoga što je očekivao, ništa se nije dogodilo. Kuća je bila puna. Izgleda da su, posle usvajanja, Nikolas i Nina otkazali svoj stan u Starom kvartu i preselili se nazad ovamo dok ne dođu na red za veći stan. Smestili su se u staroj Eduardovoj sobi, a njihova beba bila je u Nikolasovoj staroj sobi; Recija i njeno troje boravili su u dečjoj sobi; rođaka je spavala na kauču u dnevnoj sobi; njemu je ostao samo kožni kauč u zastakljenom tremu muzičke sobe, u prizemlju. Jedino je majčina soba bila prazna. Nije je video. Nije se peo gore. Recija je snela čebad, zatim jorgan i na kraju topli Nikolasov penjoar. "Ovde je užasno, baš užasno, jadni Eduarde. Možda ćeš uspeti da se zagreješ ako budeš spavao u ovome. Oh, kako je sve to čudno!" Kosa joj je bila upletena za spavanje, a na sebi je imala ružičastu, vunenu, jutarnju haljinu. Delovala je prostrano, stručno, materinski, prelepo; lice joj je zračilo kao da sluša muziku. To je bol, pomisli on.

"U redu je", reče on.

"Ali noću su ti noge uvek hladne. Baš grozno što te moramo gurnuti tamo napolje. Ne znam šta ćemo kada Tomas dođe. Oh, Eduarde, toliko bih želela da se oženiš, mrzim kada su ljudi sami! Znam da tebi to ne smeta, ali meni smeta. Zavese neće da se zatvore, je li tako. Oh, Bože, otkinula sam porub sa strane. Pa, ionako samo kišu treba sprečiti da uđe." U očima su joj već bile spremne suze; njena toplina i snaga obavili su ga istog časa kada ga je zagrlila. "Laku noć!" reče ona i ode, zatvorivši za sobom staklena vrata sa zavesom, i on začu njen glas i glas rođake u susednoj sobi.

Popela se uz stepenice. Kuća je utonula u tišinu. Ponovo je razmestrio čebad i jorgan i legao na kauč. Nastavio je da čita knjigu iz voza, dugoročni projekat raspodele zadataka i fondova u odeljenju koje će, u maju, potpasti pod upravu njegovog biroa. Kiša je udarala o prozore iznad kauča. Šake su mu postale hladne. Bešumno i iznenada, u susednoj sobi ugasila se svetlost, tako da su staklena vrata sa zavesom ostala crna, a svetlost koja je dopirala iz njegove svetiljkice za čitanje postala je bleđa. U toj sobi nalazila se rođaka. Kuća je bila puna ljudi koje nije poznavao. Ovaj trem, hladan, noću po kiši, delovao mu je čudno. Trem su koristili samo leti, za toplih dana. Ovo nije bilo putovanje na koje je krenuo. Trebalo je da stigne kući, to je bio njegov predviđeni pravac, ali sada je izgubio svaki smisao, završio je na nekom čudnom mestu. Da li ova zbrka predstavljala ono što nazivaju bol? Mrtva je, pomislio je, mrtva, dok je ležao prilično udobno oslonjen o naslon kauča, sa otvorenom knjigom naslonjenom na podignuta kolena ispod jorgana, zurio u brojeve strana 144 i 145 i čekao na reakciju. Ali tako je davno otišao od kuće. 144, 145. Oči mu se vratiše na pasus koji je čitao. Nastavio je da čita do kraja odlomka. Sat ga je obavestio da je pola tri. Isključio je svetiljku za čitanje sa bronzom premazanim senilom i zavukao se ispod čebadi i jorgana; čuo je kišu kako tiho dobuje po prozorima. "Idem u Paragvaj", rekao je trgovcu, iznerviran pitanjem. "U Paraguanancu, prestonicu nacije." Ali duž puta suočili su se sa mnogim zakašnjenjima zbog poplava i kada je stigao tamo, preko strahovitih provalija, u Paraguanancu, sve je bilo manje—više isto kao ovo ovde.

## 2. Metempsihoza

Kada je stiglo pismo od advokata, Eduard Rus u početku nije imao nikakvih misli o kući koja mu je testamentom ostavljena, već je samo pokušavao da izvuče iz nestalnih kaljuža sećanja kakav odlomak ili delič, lobanju, prstnu kost, tog pra-ujaka, brata oca njegove majke, koji je smatrao za shodno, ili je bio primoran usled malog broja još živih, da baš njemu ostavi kuću u Brailavi. On je oduvek živeo u Krasnoj; kada mu je bilo devet ili deset godina, išao je sa majkom da poseti rođake na severu, ali sa tog putovanja sećao se samo krajnje nevažnih stvari – kokoške sa pilićima u stražnjem dvorištu pored košare, čoveka koji je stajao i glasno pevao na uličnom uglu odmah ispod (bar je tako tvrdilo njegovo detinje oko), ogromne plave planine. Od dede koji je u to vreme bio vlasnik kuće, od pra-ujaka koji ju je posle njega nasledio, nije ostalo ništa osim neprijatnosti koju su izazivale mračne sobe i reski starački glasovi. Starci, gluvi, nisu pripadali istoj vrsti kao on, nisu bili rod. Na dimnjaku su visili ukršteni mačevi sa ispupčenim delom za šaku i sa izrezbarenim oštricama: sablje. Nikada ranije nije video sablju. Nisu mu dozvolili da se igra njima. Starci ih nisu uzimali u ruke, nisu ih glačali. Da su mu dozvolili da ih skine, on bi ih uglačao. Sada se stideo nezahvalnosti svoga uma koji mu je ostavio u nasleđe samo dečije zavisti i nijedan pogled na čoveka koji mu je ostavio kuću – iako nije želeo tu kuću i bilo bi mu draže da je starac sasvim zaboravio na njega. Šta da radi sa kućom u Brailavi? Kako bi trebalo da odgovori na advokatovo pismo? Pošto je bio zaposlen u Stambenom birou, imao skromnu platu, nikada mu nisu zatrebale usluge advokata i držao se podalje od njihove sojte. Njegova žena znala bi kako valja odgovoriti na pismo; ona je imala klikere za te stvari, a i umela je da se ponaša. Držeći se onoga što je smatrao da bi Elena mogla napisati, sastavio je kratku, uljudnu potvrdu da je primio advokatovo pismo, poslao je i, potom, u stvari, sasvim zaboravio na pra-ujaka, nasledstvo, vlasništvo u Brailavi. Imao je puno posla, jer je prihvatio dodatni zadatak, u kakvima je bio dobar: reorganizaciju i pojednostavljenje čuvanja dosjea. Ljudi su govorili da pokušava da se izgubi u poslu, i mada je oduvek voleo svoj posao i još ga voli, znao je da nema načina da se u njemu izgubi. Pre bi se moglo reći da se on sve vreme pronalazi u njemu, sreće sebe u poslu koji je obavljao, u ljudima sa kojima je radio. Na svakom uličnom uglu na putu do biroa sretao je sebe kako se vraća s posla u stan u ulici Sidra u koji je Elena, koja je predavala na Fakultetu primenjenih umetnosti, već stigla, osim ako nije bila sreda popodne kada je imala čas od četiri do šest...

Njegovi dani bili su određeni ovim potezima, ne razdobljima već prekidima, praznim prostorima u kojima bi sprečio sebe da završi misao, ili da pokuša da završi misao koja više nije imala kraj, jer u ovom slučaju Elena nije imala čas od četiri do šest sredom, pošto je umrla od proširenja srčanih krvnih sudova i to pre tri meseca, ali u svakom slučaju sve misli vodile su ka ovom istom ne-kraju ili zaustavnom mestu, da bi tamo bile, kao u vatrama krematorijuma, uništene.

Znao je da je u stanju da iziđe nakraj sa svojom bedom na mudriji način, bez tih prekida i užasnih ponavljanja, kada bi dobro spavao. Ali sada više nije mogao da odspava duže od dva do tri časa odjednom, a potom bi se probudio i ostao da leži budan onoliko koliko bi inače spavao. Pokušao je da pije, a i probao je sa pilulama za spavanje koje mu je preporučio prijatelj sa posla. Oboje mu je pružilo pet časova sna, dvosatni košmar i dan ispunjen mučnim očajanjem. Vratio se čitanju tokom noćnih bdenja. Čitao je bilo šta, ali najviše je voleo istoriju, istorijate zemalja. Ponekad, u tri ujutro, plakao je, dok je čitao istoriju renesansne Španije, ne obraćajući pažnju na suze. Nije sanjao. Ona je odnela njegove snove i oni su sada već bili otišli suviše daleko sa njom, da bi mogli pronaći put nazad do njega. Izgubili su se i presahnuli, osušili se, negde u toj gustoj tami bez stenja kroz koju je Elena sasvim sporo otišla, s mukom se probijajući napred, ne dišući. Osećao je da je ona sada s druge strane toga, u nekoj drugoj oblasti, oblasti kakvu on nije bio u stanju da zamisli.

Stiglo je i drugo pismo od advokatske firme u Brailavi. Koverat je bio smeđ, izobličen, težak, zloslutan. Pripravivši se, otvorio ga je. Advokatovo pismo bilo je kratko i tek umereno nerazumljivo; u njemu se, kako se činilo, predlagalo, sa prikladnim oprezom, da, kako su stvari stajale (a nesumnjivo, imajući u vidu njegovu profesiju, bio je mnogo bolje obavešten od pisca), ukoliko odluči da razmisli o prodaji kuće, moguće je da za nju dobije dobru cenu; ogrativši se istog časa, advokat, koga je Eduardo sada zamišljao kao gotovo neizbežno sveže obrijanog šezdesetogodišnjaka sa debelom gornjom usnom, dodao je da u Krasnoli postoji nekoliko uglednih agenata za nekretnine koji rade za Severne ogranke, ako ne želi sam da se pozabavi time. Međutim, lične stvari koje su ostale u kući mogle bi zahtevati, makar samo nakratko, njegovo prisustvo i odluku da li su nameštaj, hartije, knjige i tako dalje, od nekakve vrednosti, novčane ili sentimentalne. Pismu su bila priključena i izvesna dokumenta, očigledno tapije, opisi i slično, vezani za imovinu, a u staroj, mekoj, prilično otrcanoj kožnoj vrećici nalazio se čelični prsten sa šest ključeva.

Čudno što ih je poslao pre nego što mu se Eduard ponovo javio, pre nego što je pouzdano utvrdio da je to zaista on, pre nego što ga je sreo. Ključevi su bili ti zbog kojih je koverat izgubio oblik i bio težak. Eduard ih je raširio u lepezu desnim kažiprstom po levom dlanu i stao da ih proučava sa teskobnom znatiželjom. Dva, potpuno jednaka, ličila su na starinske, ugledne ključeve ulaznih vrata. Ostala četiri međusobno su se potpuno razlikovala: jedan je mogao odgovarati kakvom velikom katanču, drugi je imao burence kao ključevi za navijanje satova, treći je bio od običnog gvožđa, svenamenski, što je ukazivalo na ostavu ili podrumska vrata, dok je četvrti bio od mesinga sa tanano zakrivljenim jezičcima – verovatno ključ od nekog starinskog dela nameštaja, ormana ili sekretera. Zamislio je, i dalje se osećajući nelagodno, mesinganu ključaonicu u izrezbarenom mahagoniju, police iza stakla, beznačajne hartije u polupraznim ladicama.

Zatražio je dva slobodna dana na kraju meseca. Otputovaće u Brailavu večernjim vozom u sredu, vratiće se u nedelju. Delotvornost. Upoznati advokata, običi kuću, srediti da se isprazni i dati je na prodaju. Dok se bude bavio svim tim, uspeće da vidi nešto od grada u kome je njegova majka bila rođena i u kome je živela kao dete. S

novcem od prodaje kuće otići će u Španiju. Nezaraden novac treba smesta potrošiti, inače se on ukvari. Koliko bi koštalo da ode u Egipat? Oduvek je želeo da vidi piramide. Sa crvenim ogrtačima i vitlajućim sabljama, filmski engleski vojnici raštrkano su jurili preko zlatne pustoši, iza leđa nezainteresovane Svinge, i na kraju se rasplinuli, poput vode sipane u pesak. Sahara, pećnica, prazno mesto. Voz je cimnuo napred, kao da pravi probu polaska, pa ponovo stao. U tom trenutku niko se drugi više nije nalazio u kupeu; mladi par koji je sedeo naspram njega stajao je sada u hodniku. Šalili su se sa prijateljima na platformi. Nešto su dovikivali, mahali i detinjasto udarali po prozorima dok je voz, tiho i sa ciljem pred sobom, počeo da klizi napred. Eduardove oči ispunile su se suzama, a dah mu se zaglavio u čujnom jecaju. Plašivši se zasede, ogromne prednosti koju je bol imao nad njim, stisnuo je šake, sklopio oči, pretvarao se da spava, iako mu je lice bilo vrelo i nikako nije uspevao ujednačeno da diše. Unapred je prokleo Egipat, prokleti Egipat, prokleti Toledo i Madrid. Suze su mu se osušile u očima. Posmatrao je severna predgrađa kako klizeći prolaze iza vijadukata u mekoj, amnitičkoj izmaglici septembarskog popodneva.

Mladi par vratio se u kupe; više nisu razgovarali niti su se osmehivali; glumili su veselost zbog prijatelja na Severnoj stanici. Eduard je nastavio da zuri kroz prozor dok je voz postojano grabio put severa po ravnim nasipima pored Molsena. Reka je bila široka, vedra, blede-svilenkasto-plave boje između niskih obala. Pored reke stajale su žalosne vrbe na poznom suncu. Izmaglica je postajala sve gušća; izgledalo je kao da ispred njih u daljini pada kiša, teško plavetnilo oblaka. Ranije je izišao s posla kako bi uhvatio ekspres u pet sati. Stići će u Brailavu u pola sedam, sve vreme sledeći reku. Postao je pomalo dremljiv dok je posmatrao svilenu vodu.

U petnaest do šest začula se gromovita buka posle koje je usledila potpuna tišina. Kada se Eduard pridigao sa poda kupea, na koji je iz nekog razloga dospeo, mladić ga je šutnuo u rame. "Pazite malo!" srdito reče Eduard i podiže aktovku koja se takođe našla na podu. Usledio je čudan, prigušen žamor u hodniku. "Oh, oh, oh, oh", ponavljala je glupavo mlada žena. Žamor je prerastao u gungulu, nalik na onu koju stvara publika u pauzi, kako u vagonu tako i napolju duž voza, povici, uzvici, opisi, poređenja, žalbe, kada je postalo jasno da je lokomotiva udarila u kamion sa senom koji se zaglavio na prelazu preko pruge, i mada niko nije stradao osim vozača kamiona koji je poginuo, lokomotiva je izletela sa šina tako da će morati da sačekaju da stigne druga iz Brailave. Novi prekid, zastoj, a ne obično zaustavljanje; ne-dolazak. Eduard je koračao gore-dole duž šina izvesno vreme po poznom suncu koje je bacalo dugačke senke. Rezervna lokomotiva stigla je tek u sedam, sa juga, ne sa severa, i odvukla voz nazad do sporednog koloseka i lokalne stanice Isestno koja se čak nije ni pominjala na ruti Krasnoj-Brailava Severne Linije; tamo je ostao da čeka, sve dok nije pala noć i počela kiša, dok šine nisu bile popravljene i rezervna lokomotiva stigla iz Brailave i odvukla ih, tako da su stigli na stanicu Sumeni u pola jedanaest.

U vozu nije bilo ničega za jelo, niti je na sumornoj sporednoj stanici Isestno postojao neki kiosk; međutim, Eduard nije osećao glad dok je koračao ispod blistave izdubljene kupole stanice Sumeni, noseći aktovku, jedinu stvar koju je poneo sa sobom.

Pošto je konačno sišao sa voza, osećao se uzdrman. Planirao je da stigne u pola sedam, pronade neki hotel u blizini stanice, večera, ali sada nije želeo da se zadržava i obeduje među strancima, želeo je da pođe kući. Ljudi su hitali pored njega kroz visoka vrata u kišnu noć.

"Taksi?"

"Može", reče on.

"Kuda, gospodine?"

"Ulica Kameni, broj četrnaest."

"To će biti u Podbrđu", primeti taksista, potvrdivši Eduardovo sećanje na ime kraja i na tamnoplave padine koje su se nadnosile nad čovekom što je pevao, čovekom ispod brda. Kada je vozilo krenulo, vrata i zamrljani prozori začangrljaše. U taksiju je bilo mračno i miris je bio prijatan. Eduard se prenu, zbunjen, gotovo iz sna, pa ponovo utonu u njega, bezmalo.

"Rekoste, četrnaest?"

"Tako je."

"Izgleda da je ova. Eno broja dvanaest."

Nije mogao da vidi nikakav ulični broj. Video je kuću; kišu, drveće, tamu. Isplatio je vozača, koji mu je poželeo laku noć, suvim, uljudnim, severnjačkim naglaskom.

Tri kamena stepenika, oivičena grmljem i nekom vrstom gvozdene ograde ili rešetke: '14' preko prilično kitnjastog drvenog dovratka. Čudan grad, čudna ulica, čija kuća? Prvi od dva istovetna ključa ušao je u bravu. Otvorio je vrata, zavirio unutra, napravio nekoliko koraka, ali ostavio prитvorena vrata za sobom, obezbedivši na taj način odstupnicu.

Crno kao u rovu; suvo; hladno. Zvuk dobovanja kiše iznad, po visokom krovu. Nikakav drugi zvuk.

Desno od vrata napipao je prekidač za struju. Osetio je da bi trebalo da kaže: 'Ovde sam.' Ali kome? Upalio je svetlo.

Predvorje je bilo mnogo manje nego što je delovalo u mraku. Sada mu je tek postalo jasno da se osećao kao da se nalazi u gotovo neograničenom prostoru, ali posredi je bilo samo tiho, ofucano ulazno predvorje stare kuće jedne kišne noći. Staza prostrta duž lepih crno-sivih pločica bila je otrcana i ne baš čista. Nečiji šešir, šešir njegovog pra-ujaka, stari, filcani, ležao je napušten na maloj polici sa strane. Svetiljka je bila od žućkastog mat-stakla.

Vrata su i dalje stajala odškrinuta iza njega. Vratio se da ih zatvori i automatski je spustio prsten sa ključevima u džep od pantalona.

Stepenice su se nalazile s leve strane i vodile su naviše. Predvorje se protezalo pored njih: vrata sa desne strane i ona u dnu bila su zatvorena. Salon mora da je iza onih sa desne strane, a vrata u dnu zacelo vode nazad u kuhinju. Postojala je i trpezarija, po svoj prilici ispred kuhinje; upravo iz te trpezarije bio je čuo reske, staračke glasove. Trebalo bi da zaviri u sobe, ali bio je umoran. Već nekoliko noći veoma loše je spavao, a i putovanje vozom i šok koji je doživio, neiskušena smrt i dugo čekanje, propisno su ga



uzdrimali. Predvorje je bilo u redu, stari šesir bio je u redu, ali on nije bio u stanju da podnese još mnogo toga. Žućkasta svetlost obasjavala je i stepenište i predvorje. Popeo se stepenicama, pridržavajući se desnom šakom za uski, debelo lakirani gelender. Na vrhu se okrenuo i otišao do vrata na kraju hodnika, otvorio ih, upalio svetlo. Nije znao zašto je odabrao baš ta vrata, niti da li se kao dete peo na sprat. Ovo je bila glavna spavaća soba, verovatno najveća. Možda je to bila soba u kojoj je spavao njegov pradjak, možda je u njoj umro, osim ako nije umro u bolnici, ili je to možda bila dedina soba, ili je niko nije koristio trideset godina. Bila je čista i prostrana, krevet, sto, stolica, dva prozora, kamin. Krevet je bio razmešten, zategnut i uredan, stari, plavi prekrivač zategnut. Središnje svetlo bilo je prigušeno staklenim senilom i nije bilo svetiljki.

Eduard spusti aktovku pored kreveta.

Kupatilo se nalazilo na drugom kraju hodnika. U prvi mah je pomislio da je dovod vode bio prekinut, jer su cevi zakrkljale kada je otvorio slavinu, ali onda je ona izbljunula rđu, iz nje je suknulo crvenilo, a potom je potekla bistra voda. Bio je žedan. Pio je iz slavine. Voda je bila zardala, hladna i imala ukus severa.

U hodniku se nalazio stari orman za knjige sa staklenim policama, i on je na trenutak zastao pred njim, ali svetlost je bila slaba, a naslovi knjiga ništa mu nisu značili. Nije mogao da čita. Otišao je u prednju spavaću sobu i podigao plavi prekrivač. Krevetski čaršavi bili su od teškog platna, a preko njih bilo je prebačeno tamno ćebe. Svukao se, obesio sako i pantalone u prazan orman, ugasio svetlo, uvukao se u hladan krevet u mračnoj sobi koja je treperila pri svetlosti udaljene ulične svetiljke što se pribijala kroz kišu i senke lišća; ispružio se, spustio glavu na tvrd jastuk i zaspao.

Probudio se u sunčano jutro, ležeći postrance, gledajući u mačeve, konjičke sablje, koje su ukrštene visile iznad kamina.

Predstavljale su oruđe, pomisli on, koje izražava svrhu isto kao i igla ili čekić, a njihov cilj, razlog njihovog postojanja, bila je smrt; napravljene su da bi se njima ubijali ljudi; blago zakrivljene i još neuglačane oštrice predstavljale su smrt, bile su, u stvari, njegova vlastita smrt, koju je sagledao jasno i sa olakšanjem; dok su mu oči bile zabavljene gledanjem u to, um mu je odlutao do drugih soba koje sinoć nije video, soba čija će vrata, za koja je imao ključeve, voditi u njegov život, ka zahtevu da bude premešten u biro ovde u Brailavi, ka rascvetalim, divljim trešnjama u planinama u martu, njegovom drugom braku, svemu tome, ali za sada je bila dovoljna ova soba, mačevi, sunčev sjaj; stigao je.

SQ

Mislim da je ono što je dr Spiki postigao izvanredno. On je divan čovek. Verujem u to. Verujem da su ljudima potrebna uverenja. Da nisam imala svoje uverenje, zaista ne znam šta bi se dogodilo.

A da dr Spiki nije iskreno verovao u svoj rad, nipošto ne bi uspeo da postigne ono što je postigao. Gde bismo pronašli hrabrosti za to? Ono što je učinio, dokazuje da je bio uistinu iskren.

Ranije su mnogi pokušavali da ga ocrne. Govorili su da želi da stekne moć. To uopšte nije bilo tačno. Od samog početka želeo je samo da pomogne ljudima i učini svet boljim. Oni koji su ga nazivali tragačem za moći i diktatorom bili su isti oni koji su imali običaj da kažu kako je Hitler bio lud, kako je Nikson bio lud, kako su sve svetske vođe bile lude i da je trka u naoružanju predstavljala ludost, da je naše iskorišćavanje prirodnih resursa ludost, kao i da je celokupna svetska civilizacija bila luda i samoubilačka. Oduvek su to govorili. Isto su rekli i za dr Spikija. Ali on je zaustavio svu tu ludost, zar ne? Znači, sve vreme bio je u pravu i imao je prava da veruje u svoja uverenja.

Počela sam da radim za njega kada je naimenovan za šefa Psihometrijskog biroa. Pre toga sam radila u U. N, a kada je Svetska vlada preuzela njujoršku zgradu U. N, premestili su me na trideset peti sprat da budem glavna sekretarica u kancelariji dr Spikija. Od ranije sam znala da je to mesto sa velikom odgovornošću i bila sam prilično uzbuđena cele nedelje pre nego što sam stupila na novi posao. Strašno sam želela da uzpoznam dr Spikija, jer on je, razume se, već bio slavan. Stigla sam tamo tačno u devet sati u ponedeljak ujutro, i kada je on ušao, bilo je divno. Bio je tako ljubazan. Odmah vam je bilo jasno da sve vreme misli na breme svojih obaveza, ali ipak je delovao tako zdravo i pozitivno, i gotovo je poskakivao u hodu – mislila sam da ima gumene loptice u vrhu cipela. Osmehnuo se i rukovao sa mnom, rekavši krajnje prijateljskim i samouverenim glasom: "Vi mora da ste gospođica Smit! O vama sam čuo sve najlepše. Bićemo odlična ekipa, gospođice Smit!"

Kasnije je, razume se, počeo da me zove po imenu.

Te prve godine uglavnom smo se bavili Obaveštavanjem. Prezidijum svetske vlade i sve zemlje članice morale su da budu podrobno obaveštene o prirodi i cilju SQ testa, pre nego što njegova stvarna primena bude moguća. To je i za mene bilo dobro, jer sam pripremajući sva ta obaveštenja i sama naučila sve o tome. Često, dok sam hvatala beleške, saznavala sam neke stvari sa usana samog dr Spikija. U maju sam već bila dovoljno veliki 'stručnjak' da sam mogla da pripremim za štampanje Osnovni obaveštajni SQ bilten samo na osnovu beležaka dr Spikija. Bio je to nevarovatan posao. Čim sam počela da shvatam plan SQ testa, počela sam i da verujem u njega. To je važilo za sve u kancelariji i u birou. Iskrenost i naučni entuzijazam dr Spikija bili su zarazni. Od samog početka morali smo, razume se, da polazemo test svakog kvartala; pojedine sekretarice bile su nervozne pre toga, ali ne i ja. Test je sasvim očigledno bio prava stvar. Ako je vaš rezultat bio ispod 50, mogli ste biti zadovoljni što ste mentalno zdravi, ali čak i kada je vaš rezultat prelazio 50 sve je bilo u redu, jer vam se onda moglo pomoći. U svakom slučaju, uvek treba znati istinu o sebi.

Čim je služba obaveštavanja počela normalno da radi, dr Spiki je svoju pažnju usredsredio na primenu obuke procenjivača i planiranje strukturizacije medicinskih centara, samo što je on izmenio naziv u Centri za postizanje SQ-a. Čak je i onda to delovalo kao strašno veliki posao. Sasvim je izvesno da nismo imali pojma koliki će to podvig na kraju ispasti!

## Ursula Legvin.....Ruža kompassa

Kao što je rekao na početku, bili smo izvrsna ekipa. Svi smo naporno radili, ali uvek je bilo nagrada.

Sećam se jednog divnog dana. Pratila sam dr Spikija na sastanak veća Psihometrijskih biroa. Izaslanik iz države Brazil objavio je da je njegova država usvojila preporuke Biroa za Univerzalno Testiranje – znali smo da će to biti objavljeno. Ali onda su delegati iz Libije i Kine objavili da su i njihove države prihvatile test! Oh, lice dr Spikija na trenutak me je podsetilo na sunce, jednostavno je blistalo. Volela bih da mogu da se setim tačnih reči koje je izgovorio, naročito delagatu iz Kine, jer Kina je, razume se, bila veoma velika država i njena odluka imala je veoma veliki uticaj. Na nesreću, nisam pribeležila šta je tačno kazao, jer sam menjala traku u rekorderu. Kazao je nešto poput: "Gospodo, ovo je istorijski dan za čovečanstvo." A onda je odjednom počeo da priča o delotvornom radu Prijavnih centara, u kojima će ljudi polagati test, o Prihvatnim centrima, gde će odlaziti ako njihov rezultat bude prelazio 50, o tome kako treba uspostaviti administraciju za testove i infrastrukturu za procenu u tako velikim razmerama, i tako dalje. Uvek je bio skroman i praktičan. Više je voleo da govori o tome kako treba obaviti posao nego o tome koliko je taj posao važan. Imao je običaj da kaže: "Kada vam jednom postane jasno šta radite, jedina stvar o kojoj treba da razmišljate jeste kako da to obavite." Verujem da je to sušta istina.

Posle toga, mogli smo da prepustimo naš informativni program podsektorima i da se usredsredimo na to Kako Da To Obavimo. Bilo je to uzbudljivo vreme! Toliko država prihvatilo je plan, jedna za drugom. Kada se sada setim šta je sve trebalo da uradimo, pitam se kako svi nismo poludeli! U stvari, neki iz kancelarije nisu prošli kvartalni test. Ali većina nas koji smo radili u izvršnom centru sa dr Spikijem i dalje je bila sasvim uravnotežena, čak i kada smo ostajali na poslu po ceo dan i pola noći. Mislim da je njegovo prisustvo predstavljalo nadahnuće. Uvek je bio smiren i pozitivan, čak i onda kada je trebalo da obezbedimo obuku za 113.000 kineskih procenjivača tokom tri meseca. "Uvek se možeš dosetiti 'kako' ako samo znaš 'zašto!'" imao je običaj da kaže. I uvek je uspevao.

Kada sada razmišljam o tome, stvarno je zadivljujuće koliko je to bio veliki posao – mnogo veći nego što je bilo ko, pa čak i dr Spiki, u početku mislio da će biti. On je jednostavno sve izmenio. To tek shvatite sada kada razmišljate o tome kako su stvari stajale onda. Možete li zamisliti, kada smo počeli da planiramo Univerzalno Testiranje za državu Kinu, predvideli smo samo 1.100 Izvršnih centara sa 6.800 zaposlenih? To zaista sada deluje kao šala! Ali nije. Juče sam pregledavala neke stare dosjee, proveravajući da li je sve u redu, i pronašla sam prvobitni plan za Kinu, u kome su te brojke bile ispisane crno na belo.

Verujem da je razlog zbog koga je čak i dr Spiki sa zakašnjenjem shvatio razmere dotične operacije ležao u tome što je on bio veliki naučnik, ali uz to i optimista. Jednostavno se beznadežno nadao da će prosečni rezultati početi da opadaju, i to ga je sprečilo da shvati kako će na kraju u sveukupnoj primeni SQ testova učestvovati svi, bilo kao Testirani ili kao Osoblje.

Kada su većina Rusa i sve afričke države usvojili Preporuke i dali se na posao da ih sprovedu u delo, rasprave na generalnoj skupštini Svetske vlade postale su veoma žučne. U tom razdoblju izrečeno je mnoštvo loših stvari na račun Testa i dr Spikija. Strašno bih se razljutila čitajući izveštaje Svetskog Tajmsa sa tih rasprava. Kada sam u svojstvu sekretarice dr Spikija odlazila na sastanke generalne skupštine sa njim, morala sam da sedim i lično slušam ljude kako ga vređaju, blate njegove pobude i dovode u sumnju njegov naučni integritet, pa čak i njegovu iskrenost. Mnogi od tih ljudi bili su neprijatni i očigledno neuravnoteženi. Međutim, on nikada nije izgubio živce. Jednostavno bi ustao i dokazao im, ponovo, da SQ test bukvalno naučno dokazuje da li je ispitanik mentalno zdrav ili ne; rezultati su se mogli dokazati i svi psihometristi su ih prihvatili. I tako, ljudi koji nisu prošli test nisu mogli ništa drugo do da viču o slobodi i optužuju dr Spikija i Psihometrijski biro da pokušavaju 'svet da pretvore u jednu ogromnu ludnicu'. On bi im uvek odgovarao tiho i odrešito, pitajući ih kako misle da neko može biti 'slobodan' ako nije mentalno zdrav. Ono što su oni nazivali slobodom mogao bi biti prividni sistem koji nema nikakve veze sa stvarnošću. Da bi saznali, trebalo je samo da se podvrgnu ispitivanju. "Mentalno zdravlje jeste sloboda", govorio je. "'Večno bdenje jeste cena slobode', kažu oni, a sada imamo psa-čuvara koji će večno bdeti: SQ test. Samo ispitani mogu biti zaista slobodni!"

Na to zaista ništa nisu imali šta da odgovore. Ranije ili kasnije, čak su se i delegati država članica u kojima je postojao jak pokret otpora dobrovoljno prijavljivali za testiranje kako bi dokazali da je njihovo mentalno zdravlje u skladu sa njihovim odgovornostima. Zatim bi oni koji bi prošli test i ostali u poslu počeli da rade za Univerzalno prijavljivanje u matičnim državama. Pobune, demonstracije i neprilike kao što su paljenje Parlamenta u Londonu, u državi Engleskoj (gde je bio smešten severnoevropski SQ centar), vatikanska pobuna i čileanska H-bomba, predstavljale su činove ludih fanatika kojima su bili naklonjeni nestabilni elementi populacije. Takvi fanatici, na šta su dr Spiki i dr Volttrout ukazali u svom Memorandumu upućenom Prezidijumu, namerno su podsticali i koristili dokazanu nestabilnost gomile, 'psihozu mase'. Jedini odgovor na masovnu obmanu te vrste predstavljala je hitna primena Programa testiranja u državama zahvaćenim nemirima, kao i brzo osnaženje programa Azila.

Uzred budi rečeno, bila je to odluka samog dr Spikija da se naziv 'Centri za SQ dostignuća' preinači u 'Azili'. Uzeo je reč neprijatelju iz usta. Rekao je: "Azil označava mesto na koje se možete skloniti, mesto na kome se leči. Ne treba bacati ljagu na reči kao što su 'lud', 'azil', 'ludnica'! Ne! Jer azil je nebo mentalnog zdravlja – mesto izlečenja, gde uznemireni nalaze spokoj, gde slabi stiču snagu, gde zatvorenici neodgovarajuće procene stvarnosti pronalaze put do slobode! Dozvolite nam da sa ponosom koristimo reč 'azil'. Da ponosno odlazimo u azil, da radimo na ponovnom uspostavljanju vlastitog mentalnog zdravlja koje nam je Bog podario ili da radimo sa drugima koji su manje srećni kako bismo im pomogli da povrate svoje neotuđivo pravo na mentalno zdravlje. I neka jedna reč bude ispisana velikim slovima iznad vrata svih azila na svetu – 'DOBRODOŠLI!'"

Ovo su reči iz njegovog velikog govora pred Generalnom skupštinom onog dana kada je Prezidijum dekretom odobrio Sveopštu svetsku primenu. Jednom ili dvaput godišnje preslušam traku sa tim govorom. Mada sam suviše zaposlena da bih se ikada prepustila potištenosti, tu i tamo osetim potrebu za malim 'podstrekom' i tada pustim traku. Do sada je uvek uspevala da me nadahne, osveži i vrati me mojim dužnostima.

Imajući u vidu sav posao koji je trebalo obaviti, pošto su ishodi Testa uvek bili nešto viši nego što su to predviđali analitičari Psihometrijskog biroa, Prezidijum svetske vlade obavio je odličan posao tokom dve godine koliko je rukovodio Univerzalnim Testiranjem. Nastupilo je dugo razdoblje, od šest meseci, kada je izgledalo da su se rezultati stabilizovali, otprilike polovina ispitanika imala je rezultate iznad 50, a polovina ispod 50. U to vreme smatralo se da ako četrdeset odsto mentalno zdravih bude zaposleno u Azilima, ostalih šezdeset odsto može da podmiri osnovne svetske potrebe u poljoprivredi, energetici, prevozu i tako dalje. Ovaj odnos morao je da bude izmenjen kada se ispostavilo da se preko šezdeset odsto mentalno zdravih dobrovoljno prijavilo da radi kao Osoblje, kako bi bili sa svojim voljenima u Azilima. Tada su nastupile izvesne poteškoće u obavljanju osnovnih rutinskih svetskih poslova. Međutim, postojali su planovi za slučaj nužde, prema kojima bi farme, fabrike, elektrane i tako dalje bile uključene u teritorije Azila, dok bi obavljanje osnovnih rutinskih svetskih poslova bilo proglašeno za Rehabilitacionu terapiju, tako da bi Azili mogli postati sasvim samodovoljni ako se pokaže da je to preporučljivo. Ovo je spadalo u posebnu nadležnost predsednika Kima i on je radio na tome sve vreme svog mandata. Događaji su dokazali da je njegovo planiranje bilo mudro. Ostavljao je utisak prijatnog, pametnog čovečuljka. Još se sećam onog dana kada je dr Spiki došao u kancelariju i ja sam odmah znala da nešto nije bilo u redu. Ne mogu reći da je on ikada bio stvarno potišten ili da je ispoljio neodgovarajuća osećanja, ali gumene loptice u vrhovima cipela kao da su se malo bile izlizale. U glasu mu se osećao jedva primetan drhtaj istinske tuge kada je kazao: "Meri En, bojim se da nosim rdave vesti." Zatim se osmehnuo kako bi me razuverio, jer je znao pod kakvim pritiskom svi radimo i sasvim sigurno nije želeo da bilo ko doživi šok koji bi mogao da utiče na nepovoljan ishod pri narednom kvartalnom testu! "Reč je o predsedniku Kimu", dodade on, a ja sam odmah znala – znala sam da nije hteo da kaže da je predsednik bolestan ili mrtav.

"Preko 50?" upitala sam, a on je samo odvratio, tiho i tužno: "55."

Jadni, mali predsednik Kim, tako je delotvorno obavljao svoj posao tokom ta tri meseca dok se njegovo mentalno zdravlje pogoršavalo! To je bilo tako tužno, a ujedno je predstavljalo i korisno upozorenje. Smesta su otpočeta savetovanja na visokom nivou, čim je predsednik bio zatočen; doneta je odluka da se svi na izvršnim funkcijama testiraju mesečno, umesto kvartalno kao do tada.

Još pre nego što je bila doneta ta odluka, Sveopšti rezultati počeli su ponovo da rastu. Dr Spiki nije bio uznemiren. On je bio predvideo da će najverovatnije doći do ovog porasta tokom prelaznog razdoblja koje vodi ka Svetskom mentalnom zdravlju. Kako se broj mentalno zdravih koji su živeli izvan Azila stalno smanjivao, pritisak kome su bili izloženi postajao je sve veći, tako da je postojala sve veća verovatnoća da pod

njim pokleknu – upravo kao što se dogodilo sa jadnim predsednikom Kimom. Predvideo je da će kasnije, kada Rehabilitovani počnu da izlaze iz Azila u sve većem broju, taj stres popustiti. Takođe će se smanjiti i gužva u Azilima, pa će Osoblje imati više vremena za pojedinačne terapije, što će dovesti do još dramatičnijeg povećanja broja Rehabilitovanih koji su oslobođeni. Konačno, kada proces terapije bude sasvim usavršen, neće više biti Azila na svetu. Svi će biti ili mentalno zdravi ili Rehabilitovani, odnosno 'neonormalni', kako je dr Spiki voleo da ih naziva.

Nevolja koja je iskrsla u državi Australiji ubrzala je krizu Vlade. Izvesni službenici Psihometrijskog biroa optužili su australijske Procenjivače da krivotvore rezultate Testova, ali to je nemoguće jer su svi kompjuteri povezani sa Centralnom kompjuterskom bankom svetske vlade u Keokuku. Dr Spiki je posumnjao da su australijski procenjivači falsifikovali sam Test i zahtevao je da svi smesta budu testirani. Razume se, bio je u pravu. Reč je bila o zaveri i sumnjivo niski rezultati australijskih testova bili su posledica upotrebe lažnog Testa. Mnogi zaverenici imali su rezultate koji su prelazili 80 kada su bili primorani da urade originalni test! Državna vlada u Kanberi bila je neoprostivo popustljiva. Da su jednostavno priznali, sve bi bilo u redu. Ali oni su pohisterisali i preselili državnu vladu u jednu ovčarsku postaju u Kvinslendu, te pokušali da se povuku iz Svetske vlade. (Dr Spiki je rekao da je to tipičan primer masovne psihoze: uzmak od stvarnosti, praćen bekstvom i autističkim povlačenjem.) Na nesreću, Prezidijum je, izgleda, bio paralizovan. Australija se otepcila dan pre nego što je predsednik i predsedništvo trebalo da se podvrgnu mesečnom testiranju i verovatno su se plašili da ne izlože prevelikoj napetosti svoj SQ donoseći mučne odluke. I tako se Psihometrijski biro dobrovoljno prijavio da reši ovu epizodu. Dr Spiki je lično odleteo avionom koji je nosio vodonične bombe i pomogao pri izbacivanju obaveštajnih letaka. Nikada mu nije nedostajalo lične hrabrosti.

Kada je australijski incident okončan, ispostavilo se da većina članova Prezidijuma, uključujući i predsednika Singa, ima rezultate iznad 50. I tako je Psihometrijski biro preuzeo privremeno njihove funkcije. Čak i na duže staze to je imalo smisla, pošto su svi problemi sa kojima se suočavala svetska vlada bili vezani za primenu i procenu Testa, obuku Osoblja i strukturu svih Azila, tako da budu potpuno samodovoljni.

Jednostavno rečeno, to je značilo da je dr Spiki, kao šef Psihometrijskog biroa, bio sada privremeni predsednik Sjedinjenih Država Sveta. Bila sam, priznaću to, kao njegova lična sekretarica, strašno ponosna na njega. Ali on nikada nije dozvolio da mu to udari u glavu.

Bio je tako skroman. Ponekad je imao običaj da kaže ljudima, dok me je predstavljao: "Ovo je Meri En, moja sekretarica", rekao bi i namignuo. "Da nije nje, odavno bi moj rezultat već prelazio 50!"

Bilo je razdoblja kada su rezultati svetskog SQ-a stalno rasli, tako da sam postajala pomalo obeshrabrena. Jednom su se na čitaču pojavili rezultati nedeljnog testiranja i prosečan rezultat bio je 71. Rekoh: "Doktore, ima trenutaka kada poverujem da je ceo svet poludeo!"

Ali on je odvratio: "Gledaj na to ovako, Meri En. Pogledaj ljude u Azilima – unutra ih je sada 3,1 milijarda, sa osobljem koje broji 1,8 milijardi – ali gledaj ih. Šta rade? Prolaze kroz terapiju, obavljaju rehabilitacijski posao na farmama i u fabrikama, i sve vreme se bore da pomognu jedni drugima da mentalno ozdrave. Nema sumnje da je trenutni preovlađujući koeficijent mentalnog zdravlja veoma visok; da, uglavnom su ludi. Ali moraš im se diviti. Bore se za mentalno zdravlje. Oni će... oni će se izboriti!" A onda je spustio glas i rekao kao da se obraća sam sebi, zureći kroz prozor i poskakujući tek malo na vrhovima stopala: "Da u to ne verujem, ne bih mogao da nastavim."

Znala sam da misli na svoju ženu.

Rezultat gospođe Spiki na prvom američkom univerzalnom testu iznosio je 88. Već se godinama nalazi u Azilu šireg područja Los Anđelesa.

Svi koji i dalje misle da dr Spiki nije iskren, trebalo bi na trenutak o tome da porazmisle! Odrekao se svega zarad svog uverenja.

Čak i kada je sve bilo u redu u Azilima, a epidemije u Južnoj Africi i glad u Teksasu i Ukrajini pod kontolom, teret posla koji je na svojim plećima nosio dr Spiki nije se smanjivao, jer se broj zaposlenih u Psihometrijskom birou svakog meseca smanjivao, pošto je uvek neko od službenika propao na mesečnom testu i bio upućen u Bethesdu. Nikako nisam uspevala da duže od mesec ili dva zadržim isto sekretarsko osoblje. Sve je teže bilo pronaći zamenu, jer se većina zdravih, mladih ljudi dobrovoljno javljala za rad u Azilima, budući da je život tamo bio mnogo lakši i društveniji nego napolju. Sve je bilo zgodno, mnogo prijatelja i poznanika! Čak sam zavidela tim devojkama! Ali znala sam gde mi je mesto.

Ovde u zgradi U. N, ili Psihometrijskoj kuli kako je odavno prekrštena, bilo je mirnije. Često po ceo dan u čitavoj zgradi ne bi bilo nikoga osim dr Spikija i mene; možda bi se tu zatekao još jedino domar Bil (Bil je redovno, poput sata, imao rezultat 32 svakog kvartala). Svi restorani bili su zatvoreni – u stvari, najveći deo Menhetna bio je zatvoren – ali mi smo se zabavljali piknikujući u staroj dvorani generalne skupštine. Tišinu bi uvek narušio neki čudni poziv iz Buenos Airesa ili Rejkjavika: tražili bi savet dr Spikija u vezi sa kakvim problemom, jer on je na sebe preuzeo ulogu privremenog predsednika.

Međutim, prošlog osmog novembra – nikada neću zaboraviti taj datum – dok mi je dr Spiki diktirao plan svetskog ekonomskog rasta za razdoblje od narednih pet godina, iznenada je zastao. "Uzgređ budi rečeno, Meri En", počeo on, "koliki ti je bio poslednji rezultat?"

Prošli smo Test pre dva dana, šestoga. Uvek polažemo Test svakog prvog ponedeljka u mesecu. Dr Spiki nikada nije ni pomislio da se ogлуši o propise o Univerzalnom Testiranju.

"Moj rezultat bio je 12", reko, pre no što mi je palo na pamet da je veoma čudno što me je to pitao. Ne samo što me je pitao, jer često smo jedno drugom pominjali svoje rezultate, nego što me je pitao baš tada, usred obavljanja važnog posla u ime svetske vlade.

"Divno", reče on, klimajući. "Ti si divna, Meri En! Za dva manje nego na prošlomesečnom Testu, je li tako?"

"Moj rezultat je uvek između 10 i 14", rekoh. "Ništa novo, doktore."

"Jednog dana", reče on i na licu mu se pojavi izraz koji je imao dok je držao svoj veliki govor o Azilima, "jednog dana, ovim našim svetom vladajući ljudi podobni za to. Ljudi čiji će rezultat SQ—a biti nula. Nula, Meri En!"

"Blagi Bože, doktore", rekoh u šali – njegova napetost pomalo me je uplašila – "čak ni vi nikada niste išli ispod 3, a i to ste postigli još pre više od godinu dana!"

Zurio je u mene gotovo kao da me ne vidi. To je bilo krajnje neugodno. "Jednog dana", reče on na isti način, "niko na svetu neće imati Koeficijent viši od 50. Jednog dana, niko na svetu neće imati Koeficijent viši od 30! Viši od 10! Terapija će biti usavršena! Biće pronađen lek! Jednog dana!" Nastavio je da zuri u mene, a onda je kazao. "Znaš li koliko je bio moj rezultat u ponedeljak?"

"Sedam", brzo rekoh. Poslednji put kada mi je kazao svoj rezultat, ovaj je iznosio 7.

"Devedeset dva", odvrati on.

Nasmejala sam se, jer mi se činilo da se on smeje. Oduvek je bio sklon bizarnom humoru. Smatrala sam da bi zaista trebalo da se vratimo planu rasta svetske ekonomije, pa sam, osmehujući se, rekla: "Doktore, to je zaista veoma ružna šala!"

"Devedeset dva", ponovi on, "Ti mi ne veruješ, Meri En, ali to je zbog dinje."

Upitah: "Kakve dinje, doktore?" U tom trenutku skočio je preko stola i pokušao da me ugrize za venu na vratu.

Upotrebila sam džudo zahvat i pozvala domara Bila, a kada je on došao, pozvala sam i robo-ambulantna kola da odvedu dr Spikija u Azil Bethesda.

To se dogodilo pre šest meseci. Posećujem dr Spikija svake subote. Veoma je tužno. Smešten je u oblasti MekLin – to jest, nalazi se među nasilnima – i svaki put kada me vidi, počne da vrišti i sav zapenuša. Ali ja to ne primam lično. Nikada ne smete mentalno obolele da shvatate lično. Kada Terapija bude usavršena, biće potpuno rehabilitovan. U međuvremenu, ja ostajem ovde. Bil održava čistoću po spratovima, a ja upravljam svetskom vladom. To zaista i nije tako teško kao što biste mogli pomisliti.

#### SITNINA

"To je samo sitnina", reče moja tetka dok sam joj stavljala obol na jezik. "Tamo kuda idem biće mi potrebno više od toga."

Istina je da je promena bila veoma mala. <Neprevodiva igra reči. Legvinova koristi imenicu 'change' u dvostrukom značenju: 'sitnina' i 'promena'. Prim. prev.> Izgledala je potpuno isto kao i pre nekoliko časova, osim što nije disala.

"Zbogom, tetka", rekoh.

"Još ne idem!" obrecnu se ona. Uvek sam stavljala na probu njeno strpljenje. "U ovoj kući ima soba čija vrata čak nikada nisam ni otvorila!"

Nisam imala pojma o čemu govori. Naša kuća imala je dve sobe.

"Ovaj obol ima čudan ukus", primeti ona posle dužeg ćutanja. "Odakle ti?"



Nisam htela da joj kažem da je to amajlija, bakarni cekin koji nije mogao da posluži kao novac, iako je bio okrugao kao kakav novčić; nosila sam ga u džepu godinu dana, od kada sam ga pronašla pored kapije zidarevog dvorišta. Očistila sam ga, razume se, ali moja tetka imala je osetljiv jezik, tako da je osetila ukus nataloženog blata, psećeg govanceta, ciglene prašine i prljavštine iz moga džepa, zajedno sa ukusom sasušene krvi kojim se odlikovao bakar. Pravila sam se da nisam razumela pitanje.

"Neobično je što ga uopšte imaš", reče moja tetka. "Pravo je čudo ako bi posle mesec dana bez mene imala makar i peni u džepu. Jadničak!" Uzdahnula bi da je disala. Nisam znala da će nastaviti da brine zbog mene pošto umre. Počela sam da plačem.

"To je dobro", zadovoljno primeti moja tetka. "Samo nemoj dugo, jer neću daleko. Jedino žarko želim da saznam u koju sobu vode ta vrata."

Izgledala je mlada kada je ustala, mlađa nego onda kada sam se rodila. Lakim korakom prešla je preko sobe i otvorila vrata za koja nisam znala da se tamo nalaze.

Čula sam je kako kaže zadovoljnim, iznenađenim glasom: "Lila!" Lila je bilo ime njene sestre, moje majke.

"Zaboga, Lila", primeti moja tetka, "nisi valjda čekala ovde unutra jedanaest godina?"

Nisam mogla da čujem šta je moja majka odgovorila.

"Veoma mi je žao što sam napustila devojk", reče moja tetka. "Učinila sam što sam mogla, dala sam sve od sebe. Dobra je ona devojka. Ali šta će sada biti s njom!"

Moja tetka nikada nije plakala, tako da joj ni sada nisu navrle suze; ali njena brižnost za mene nagnala me je da ponovo zaplačem usled strepnje i samosažaljenja.

Moja majka izišla je iz te nove sobe u obliku čipkastokrile muve i videla me je kako plačem. Živima su suze slane, ali mrtvima su one slatke, a oni vole slatko, u početku. Tada to sve nisam znala. Jednostavno, bila sam radosna što je majka sa mnom, pa makar i kao sićušna muva. Moja radost bila je veličine muve.

To je sve što je ostalo od moje majke u kući, a i ona je dobila ono što je želela; i tako, moja tetka nastavi dalje.

Soba u kojoj se nalazila bila je velika i prilično senovita; osvetljavala ju je samo svetlost koja je dolazila kroz prozor, kao u kakvom skladištu. Duž jednog zida stajale su u nizu preslice pune upredenog lanenog vlakna, a na mestu na koje je padala svetlost što je dopirala kroz prozorčić nalazio se razboj. Moja tetka je celog svog života bila uvažena usedelica i tkalja, tako da su je sada smesta privukla ta klupčad finog konca ravnomerne debljine, ništa lošije upredenog nego što je bilo njeno; osnova je već bila nategnuta, a i čunak je bio pripremljen. Ali tkanje platna zahteva veliku pažnju. Ako bi sada započela mrtvački pokrov, trebalo bi joj dosta vremena da ga završi, a koliko god da je želela pravi mrtvački pokrov, ipak nije bila od onih koji ne okončaju započeti posao. Zbog toga je stalno brinula šta će biti sa mnom. Ali već je bila odlučila da kućni posao ostavi neobavljen (kućni posao se ionako nikada ne može završiti) i sada je priznala da mora drugima dozvoliti da se postaraju za njen mrtvački pokrov. Nadala se da može imati u mene poverenja da ću bar umeti da izaberem čist i dobro ukrpljen čaršav. Ali nije mogla da odoli i ne podigne kraj sa jedne od preslica kako bi opipala glatkoću i jačinu između

palca i kažiprsta; nastavila je da propušta nit između palca i kažiprsta i kada je krenula dalje.

To je bilo dobro, jer je nova soba izlazila u hodnik duž koga je bilo mnogo vrata što su vodila u nove dvorane i sobe; bio je to lavirint u kome bi se sigurno izgubila da nije bilo lanenog konca.

Sobe su bile čiste, pomalo prašnjave i bez nameštaja. U jednoj od njih moja tetka pronašla je igračku na podu, drvenog konjića. Bio je grubo istesan, a prednje noge bile su mu iz jednog komada, kao i zadnje; bila je to neka vrsta dvonogog konja sa okruglim, pljosnatim očima; mislila je da ga se seća, mada nije bila sigurna.

U jednoj drugoj, dugačkoj, uskoj sobi stajalo je na tezgi mnogo nekorišćenog kuhinjskog pribora i tiganja, kao i tri rožnata dugmeta u nizu.

Na kraju dugačkog hodnika, u koji ju je privukao sjaj ili odraz sa njegovog suprotnog kraja, nalazila se neka vrsta motora, kakav moja tetka sasvim sigurno nikada ranije nije videla.

U vazduhu jednog sobička, u koji nije dopirala spoljna svetlost, osećao se jak i opor miris koji je ispunjavao prostoriju poput kakvog živog stvora uhvaćenog u njoj. Moja tetka žurno je napustila tu sobu, veoma se uznemirivši.

Iako je njena znatiželja porasla kada je pronašla u svojoj kući sve te sobe za koje ranije nije znala, usled istraživanja i tišine osećala se potišteno i nelagodno. Zastala je na trenutak ispred vrata sobe u kojoj se osećao jak zadah, preišljajući se. Za to joj nikada nije bilo potrebno mnogo vremena. Trenutak potom, stala je da sledi nit nazad, namotavajući je oko prstiju leve šake. Tome je morala da posveti više pažnje nego otpuštanju niti, tako da se zbunila kada je podigla pogled sa jednog zamršenog dela niti, shvativši da se obrela u sobi kroz koju se nije sećala da je prošla, a koju teško da je mogla da prenebregne, jer je bila veoma velika. Zidovi su bili od prelepog sitnozrnastog kamena, bledosive boje, sa umetnutom zlatnom žicom koja je gradila šare nalik na astrološke karte sazvežđa, povezujući tananim linijama zvezde ili zvezdana jata. Tavanica je bila svetla i visoka, a pod od izlisanog, tamnog mermera. Kao u crkvi, pomisli moja tetka, ali ne verskoj crkvi (upravo to je pomislila). Ustrojstva na zidovima nalikovala su ilustracijama u učenim knjigama, a sama soba ličila je na dvoranu velike gradske biblioteke; nije bilo knjiga, ali mesto je ipak delovalo veličanstveno i spokojno, odišući sakupljenim mirom koji je prijaio duši moje tetke. Umorila se od hodanja i odlučila je da se tu odmori.

Kako nije bilo nikakvog nameštaja, sela je na pod u uglu najbližem vratima do kojih ju je nit odvela. Moja tetka bila je žena koja je volela da joj se za leđima nalazi zid. Od napada se više nije osećala prijatno na otvorenom prostoru i uvek se osvrerala. Mada, ko je sada mogao da je povredi? – kako reče dok je sedela. Ali, kako je dodala, nikada se ne zna.

Dok je sedela i odmarala se, pratila je pogledom linije zlatne žice na zidu. Neki likovi koje su linije gradile delovali su poznato. Počela je da misli kako ti likovi i šare predstavljaju kartu lavirinta u kome se nalazila: žice su prolazi, a zvezde sobe; ili su zvezde možda vrata koja vode u sobe čiji zidovi nisu išarani. Sa priličnom sigurnošću

mogla je da pronađe liniju koja vodi natrag do sobe sa preslicama; međutim, na naspramnoj strani, tamo gde bi trebalo da se nalazi stari deo naše kuće, šare su se nastavljale, podsećajući u priličnoj meri na poznata sazvežđa sa neba rane zime. Uopšte nije bila sigurna da razume kartu, ali nastavila je da je proučava, puštajući umu na volju da sledi linije od zvezde do zvezde, dok nije počela da razabire svoj put. Tada je ustala i krenula nazad, sledeći odmotanu nit i prikupljajući je u levoj šaci, dok se nije vratila.

Ja sam i dalje sedela u istoj sobi i plakala. Majke više nije bilo. Čipkastokrile muve čekaju godinama da budu rođene, a žive samo jedan dan. Pogrebnikovi ljudi upravo su odlazili i ja sam morala sa njima; i tako je moja tetka krenula na svoj pogreb, mada nije želela da napusti kuću. Pokušala je da sa sobom ponese svoje klupko, ali ono se raspalo kada je prešla preko praga. Čula sam je kako jedva čujno kune, kao i uvek kada bi joj se raspalo klupko ili kada bi prosula šecer. "Prokletstvo!" kazala je šapatom.

Niko od nas nimalo nije uživao u pogrebu. Tetka se uspaničila kada su počeli da bacaju zemlju nazad u grob. Povikala je: "Ne mogu da dišem! Ne mogu da dišem!" što me je strašno uplašilo, pa sam pomislila kako ja to govorim, kako se ja gušim, i pala sam. Ljudi su morali da mi pomognu da ustanem i da se vratim kući. Toliko sam se stidela i toliko sam bila zbunjena među njima da sam izgubila tetku.

Jedna od susedki, koja nikada nije bila naročito prijatna prema nama, sažalila se na mene i ponela se krajnje ljubazno. Tako mi je mudro govorila da sam smogla hrabrosti da je upitam: "Gde je moja tetka? Hoće li se vratiti?" Ali ona to nije znala i samo je rekla nekoliko reči da me uteši. Nisam pametna kao većina ljudi, ali znala sam da za mene nema utehe.

Susedka se uverila da mogu da se brinem sama o sebi i te večeri poslala je jedno od svoje dece da mi donese večeru u činiji. Pojela sam je, bila je veoma dobra. Ništa nisam jela dok je moja tetka bila u drugom delu kuće.

Te noći, pošto je pao mrak, ležala sam sasvim sama u spavaćoj sobi. U početku sam se osećala dobro i bila sam vesela, zbog hrane koju sam pojela, i pretvarala sam se da je moja tetka tu i da spava u istoj sobi kao i uvek. A onda sam se uplašila i strah je postajao sve veći u tami.

Tetka je izišla iz poda na sredini sobe. Crvene pločice su nabrekle i raspukle se. Kroz pločice se prvo probila kosa, a za njom glava i na kraju telo. Bila je vrlo tamna, kao zemlja, i izgledala je mnogo manja nego pre.

"Ostavi me!" reče ona.

Bila sam suviše užasnuta da bih išta rekla.

"Pusti me da odem!" reče moja tetka. Ali to i nije bila uistinu moja tetka; bio je to samo stari deo nje koji se vratio kroz zemlju iz groblja, jer sam je se ja uželela. Nisam volela taj njen deo, niti sam ga želela tu. Povikala sam; "Odlazi! Vrati se!" i prekrila sam glavu rukama.

Moja tetka ispusti neki slabašni, pucketavi zvuk poput krckanja korpe od vrbova pruća. Toliko dugo sam skrivala oči da umalo nisam zaspala. Kada sam najzad pogledala, nikog nije bilo; to jest, u vazduhu se samo naziralo nekakvo tamnije mesto, a ni pločice nisu bile raspuknute. Zaspala sam.

Narednog jutra, kada sam se probudila, kroz prozor je dopiralo sunce i sve je bilo u redu, ali ja nisam mogla da pređem preko tog dela poda na kome se pojavila moja tetka kroz pločice.

Posle te noći plašila sam se da zaplačem, jer plakanje je moglo da je dozove nazad, ne bi li okusila nešto slatko ili me izgrdila. Međutim, bilo je pusto u kući sada pošto je ona bila pokopana i pošto je više nije bilo. Nisam imala pojma šta da radim bez nje. Susetka je došla, pričala je nešto o tome kako će mi naći posao i ponovo mi dala hranu; ali narednog dana došao je neki čovek koji je kazao da ga je poslao poverilac. Odneo je komodu sa odećom i posteljину. Kasnije tog dana, uveče, vratio se, jer je video da živim sama. Ovog puta nisam otvorila vrata. U početku je bio ljubazan, pokušavajući da me nagovori da ga pustim unutra, a zatim je počeo tihim glasom da govori kako će mi nauditi, ali nisam otvorila vrata niti mu odgovorila. Narednog dana došao je neko drugi, ali ja sam dogurala okvir kreveta do vrata. Možda je to bilo susetkino dete, ali plašila sam se da pogledam. Osećala sam se sigurnom u stražnjoj sobi. I drugi su dolazili i kucali, ali nikom se nisam javila, i oni su odlazili.

Ostala sam u stražnjoj sobi dok konačno nisam ugledala vrata kroz koja je moja tetka prošla onog dana. Otišla sam i otvorila ih. Bila sam ubeđena da će ona biti tamo. Međutim, soba je bila prazna. Nije bilo ni razboja, ni preslica, niti je tamo ikoga bilo.

Otišla sam do hodnika iza sobe, ali dalje nisam išla. Nikada ne bih uspela sama da pronađem put kroz sve one dvorane i sobe, niti da shvatim raspored zvezda. Toliko sam se plašila i toliko sam bila nesrećna da sam se vratila, upuzala u vlastita usta i tamo se sakrila.

Tetka je došla po mene. Bila je veoma ljuta. Oduvek sam stavljala na probu njeno strpljenje. Samo je kazala: "Hajde!" i povukla me za ruku. Jednom je rekla: "Stidi se!" Kada je stigla na obalu reke, pogledala me je veoma mrko. Umila me je tamnom vodom iz reke i pritisnula mi kosu dlanovima. Rekla je: "Trebalo je da znam."

"Izvini, tetka", rekoh.

"Oh, da", reče ona. "Hajdemo, sada. Dobro gledaj!"

Preko reke stigao je čamac i upravo su ga privezivali. Krenule smo dole do tog mesta kroz trsku i sumrak. Sunce je već bilo zašlo, a još nije bilo meseca ili zvezda i nikakav vetar nije duvao. Reka je bila tako široka da nisam mogla da vidim drugu obalu.

Moja tetka se cenkala sa skeledžijom. Pustila sam je, jer mene bi ljudi uvek prevarili. Skinula je obol sa jezika i brzo je pričala. "Moja nećaka, zar ne vidite kako stvari stoje? Svakako da joj nisu dali vozarinu! Ona ne može da plati! Došla sam s njom kako bih pazila na nju. Evo vozarine. Da, to je za obe. Ne, nećete", i ona povuče šaku, samo mu na tren pokazavši bakarni cekin. "Tek kada budemo obe bezbedne na drugoj strani!"

Skeledžija ju je preteći gledao, ali je počeo da odvezuje konop za čamac.

"Hajdemo, onda!" reče moja tetka. Zakoračila je u čamac i pružila mi ruku. I tako ja krenuh za njom.

Treći deo  
ISTOK

## Prvi izveštaj stranca brodolomnika podnet kadanu od derba

Ono što tražite od mene, gospodaru moj, očigledno je nemoguće. Kako neko može da opiše svet? Tačno je da možete uzeti malu olovku kako biste opisali veliki krug, ali ako je taj krug toliko veliki da mu se čak ni sa vrha neke kule ne može sagledati kružnica, olovka će se istrošiti pre nego što zadatak bude zapravo i započet. Koliko tonova može glas da izvede? Kako mogu da opišem makar jedan jedini kamen, a i koji kamen bi trebalo da opišem? Ako počnem tako što ću vam reći da je Zemlja treća planeta u sistemu od devet i da kruži oko žutog sunca osrednje veličine na prosečnoj udaljenosti od 93 miliona milja, da njena revolucija iznosi 365 dana, a rotacija 24 časa, i da ima jedan mesec, šta bih vam time saopštio osim da je godina godina, mesec mesec, a dan dan, što već sve znate?

Ali pošto ja znam da vi znate da je ono što ste blagoizvoleli zatražiti od mene nemoguće uraditi, a kako to od mene niste zatražili ni onako uzgred niti u obliku stroge naredbe, sve što mogu da učinim jeste da odgovorim, znajući da vi znate da moj odgovor, kakav god bio, možda na kraju neće značiti ništa drugo do: oprostite.

Maločas, kada sam krajičkom oka sagledao ogromnost zadatka koji je preda mnom, poput kakvog planinskog lanca koji treba savladati, palo mi je na pamet da možda postoji neka skrivena pobuda u vašem zahtevu. Zatraživši od mene da vam opišem svoj svet, možda uopšte niste tražili obaveštenja o njemu. Možda niste nameravali da slušate moje reči, već samo ćutanje između rečenica, iz koga biste saznali mnogo toga o svom vlastitom svetu. Ako je o tome reč, nemam ništa protiv; zaista, takva pogodba više mi se dopada. To znači da se moj posao ne sastoji u tome da matični svet opišem opštim odrednicama, koje se mogu odnositi na svaki svet – dakle, ne jezikom astronomije, fizike, hemije, biologije, i tako dalje – već da se pozabavim onim što je posebno i prolazno, slučajno i čudnovato; ne da opisujem klasu cvetnica, već da pomenem rezak miris ruže Sesil Braner u punom cvatu na balkonu koji gleda na veliki zaliv okružen svetlima gradova jedne blage, maglovite septembarske večeri; ne da ukratko iznesem razvoj inteligencije ili održim kratak kurs iz ljudske povesti, već da vam pričam, možda čak nadugačko i naširoko, o mojoj pratetki Elizabeti. Nikakav opšti istorijski prikaz, čak ni posebno pretresanje seoba belaca na zapad, koje su svoj vrhunac i kraj doživele u tragovima pionira što su prešli preko Velikih ravnica, Stenovitih planina i Sijere, sve do obale Tihog okeana, ne bi vas mogao ubediti u neophodnost postojanja moje pratetke Elizabete. Čak i kada bih se upustio u iznošenje takvih pojedinosti kao što su sudbine pojedinih porodica što su naselile Vajoming, postojanje moje pratetke i dalje bi ispalo slučajno. Samo ako bih opisao nju, njen život, njenu smrt, mogli biste na neki način da shvatite zašto je njeno postojanje bilo krajnje nužno, a kroz to možda biste delimično sagledali ono milenijumsko kretanje na zapad koje se okončalo na obalama jednog ogromnog mora što nedri maglu; a preko ovoga,

možda biste došli do kakvog novog saznanja o nekoj drevnoj seobi vašeg vlastitog naroda ili do uviđanja da u istoriji vašeg naroda nije ni bilo nikakvih seoba; ili o prirodi neuspaha ili karakteru vaše sopstve pratetke, ili vaše sopstvene duše.

Blagi Bože, vidim da umesto što se izvinjavam i odugovlačim treba jednostavno da vam se zahvalim na potpuno neočekivanoj i dobrodošloj prilici da pričam o svojoj pratetki i da smesta počnem. Drugom oficiru na brodu Teranske međuzvezdane flote ne ukazuje se često takva prilika.

Ipak mislim da neću krenuti od svoje pratetke. Ona je teška za opisivanje, a i palo mi je na pamet, dok prikupljam hrabrost da bacim nekoliko brzih pogleda pravo na strašne planine koje treba da savladam (koji li ću okean optočen maglom ugledati sa njihovih vrhova?), da, zapravo, uopšte nije važno gde ću početi i da čak ne moram ni da se držim činjenica. Šta god da vam ispričam, ako budete osluškivali ćutanje između rečenica, čućete istinu. Kao u muzici, kada uhvatite ritam, ustrojstvo zvukova i tišine, onda čujete i melodiju. Konačno, postoji samo jedna melodija koju mogu da pevam. I zato ću početi sa bajkom.

Jednom davno postojao je jedan grad. Svi ostali gradovi iz svih vremena i sa svih mesta bili su mu po mnogo čemu slični. Ovaj grad nije ličio ni na jedan od njih, po mnogo čemu; pa ipak, on je, potpunije od bilo kog drugog, ovaploćivao Zamisao grada. Naseljavale su ga ptice, mačke, ljudi i krilati lavovi, u približno istom broju. Lavovi su svi bili pismeni. Retko ste mogli videti lava bez knjige u šapi. Mačke su bile nepismene, ali veoma uljudne. Posmatrajući neku opuštenu, veliku porodičnu skupinu u ukrasnom grmlju senovitog vrta, zaštićenog ogradom od svih ometanja, ili obredni sukob mačora na kamenom gradskom trgu osvetljenom mesečinom, ili dokono napredovanje sa krova na krov svilenkaste i srebrne mačke, neko bi sasvim lako mogao zaključiti ne samo da je grad bio podignut ponajpre za mačke nego i da su one dovele do savršenstva umeće življenja u njemu. Ali čim bi bacio pogled na lava, morao bi to da dovede u sumnju; jer i pored svih njihovih sličnosti sa mačkama u obliku i izrazu, potpuna smirenost lavova, njihovo sveopšte izražavanje dobronamernog ponosa i svesne nadmoći, neosporno je ukazivalo na stanje uma koje je nadržastalo puku sreću, približavajući se radosti. Mogli ste videti leš mačke kako pluta ispod mosta zajedno sa bocama bezalkoholnog pića i trulim pomorandžama, ali podigavši pogled sa tog tužnog prizora ugledali biste pored stepenica mosta lava kako se blaženo mršti kroz grivu, držeći smotana svoja kamena krila; jer na koje bolje mesto je uopšte mogao da odleti?

Lako je pretpostaviti da su ptice bile najmanje srećni stanovnici grada. Mnoge od njih živele su u kavezima. No, ti zatvorenici sasvim sigurno nisu delovali nesrećno: pevali su kitnjaste kadence u stilu Vivaldija od zore do mraka preko uskih puteva, ključale seme i zaneseno zurile u svoje male, žute odraze u ukrasima za jelku okačenim u njihovim prozračnim krletama. Ali svejedno, živele su u kavezima. Golubi su bili slobodni, ali samo kao ubogi prosjaci. Iz dana u dan, javljali su se na pozive zvona da dobiju milostinju, a između deljenja milostinje gnjavili su turiste da im nešto udele. Možda im je izmet postao tako korozivan baš zbog zlovolje što su bili svedeni na status zavisnih i lišeni prava glasa, što su morali da potiskuju bes jer im je bilo dato svega

nekoliko stabala na koja su mogli da se smeste i sasvim malo opasnosti od kojih je trebalo bežati. Bilo kako bilo, golubovi su uništavali neke od najstaknutijih elemenata gradskog tkanja, tako što su se uporno izmetali po trošnom kamenu venaca, malih tornjeva, reljefa. Čak ni lavovi nisu mogli da pobegnu od golubova. Međutim, u tom njihovom uništavanju nadmašili su ih ljudi, čije su prigradske fabrike ispuštale pare koje su daleko premašivale korozivne moći čak i klasno najsvesnijeg goluba i čiji su se motorni čamci pomamno trudili da potope grad pre nego što se ovaj izdrobi.

Svojstvo po kome se Venecija toliko očigledno razlikovala od svih drugih gradova, ali koje se, u stvari, na sve njih odnosilo i koje ih je opisivalo, sve do jednoga, sa krajnjom tačnošću, bila je njena krhkost.

Grad, predivan, star, prenatrpan, aktivan grad ispunjen hiljadama užurbanih života koje su mogli uništiti golubovi, motorni čamci ili pramen gasa? Smešno!

Ali šta je to što uništava gradove? Zašto su moćni pali? Potražite i naći ćete konja–igračku; mesingani ključ; društvanice koje ćereta uz vino; promenu vremena; dolazak nekoliko Španaca. Ništa od toga. Golub, motorni čamac, kuckanje Gajgerovog brojača.

Prvi nauk o Veneciji, dakle, jeste smrtnost.

Germani i ostali varvari sa severa pogrešno su to protumačili (grad su oduvek opsedali Germani, a osnovan je u najdubljem delu lagune u nastojanju da se skloni od neželjenih poseta langobardskih turista, ali taj pokušaj je na kraju propao), ova savršeno nedvosmislena poruka pogrešno je shvaćena, uz svu veličanstvenu tupost teutonske misli, kao tvrdnja da, pošto je smrtnost u Veneciji iznad uobičajenog proseka, Venecija predstavlja grad smrti, umiranja, bolesti, dekadencije, grad bez zdravog posla, grad koji parazitski preživljava na turistima kao i njegovi golubovi, bunovni grad morbidnosti, mesto gde ostareli homoseksualci odlaze da skončaju. To je, razume se, glupost. Ono što je najviše smrtno ujedno je i najviše živo. Nema mesta na svetu gde su prelepe, zelene, guste plime života tako visoke, gde je čovek u toj meri svestan prisustva živih ptica, mačaka, lavova i ljudi koji šetaju, pričaju, pevaju, svadaju se, podižu i spuštaju metalne roletne na radnjama, spremaju večeru, doručkuju, žene se, odlaze na pogrebe, prevoze koka–kolu i tikve s jednog na drugo mesto u čamcima za koka–kolu i tikve, drže govore, puštaju radio i sviraju na muzičkim instrumentima, prodaju elektrificirane jo–joe koji svetle poput svitaca dok se dižu i spuštaju na svojim nitima u sumrak ispred vrata velike katedrale, beže iz škole, bacaju frizbije, tuku se, pecaju, ljube, bacaju bombe sa suzavcem na demonstrante, demonstriraju, smanjuju očekivani životni vek duvanjem neverovatno krhkih mehurova raznobojnog stakla, i tako dalje, i tako dalje – rečju, žive. Da sam ostareli nemački peder sa željom da skončam, osećala bih se strašno glupo u Veneciji. Do srži.

Čuo sam dve Venecijanke, domaćice, kako na stepenicama zelenog kanala punih dvadeset minuta raspravljaju o kvalitetu proizvoda dobijenih pomoću raznih električnih miksera za hranu, i to do tančina i sa neverovatnom živahnošću. Taj razgovor nije bio ni od kakvog značaja za ekstazu grozničavosti i opsednutosti smrću. Zaista, jedan od razloga što je život tamo toliko jak jeste to što ga možete čuti. U ostalim

gradovima prigušuje ga zvuk automobila. U drugim gradovima čujete buku koju stvaraju motori. Dok u Veneciji uglavnom čujete buku koju stvaraju ljudi. I ptice; mačke kada im je vreme za ljubav; lavovi ne stvaraju buku vrednu pomena, mada se u knjizi koju drže blago kaže: Pax tibi, Marce, evangelista meus. I tako, tišina Venecije predstavlja najbučniju tišinu koja se može zamisliti.

Dok sam plovio svemirom, osluškivao sam vakuum između zvezda, što me je zgrozilo, ali našao sam načina da se oslobodim tog sveprožimajućeg užasa (koji je i Paskal pomenuo, iako nikada nije leteo svemirskim brodom) i da se priblerem: pretvaram se da se budim prilično rano u hotelskoj sobi u Veneciji. U početku je mirno, veoma mirno, mirmoća na površini, zamagljene, plavkasto-zelene lagune, spokoj malog kanala između kamenih zidova kuće iza ugla. Znam da se u njemu odslikava most u blizini ulaza u hotel, njegov luk pravi savršen krug, u tom miru. Iza tog mosta nalazi se drugi most, pa još jedan iza ovoga, a svi oni počivaju jedino na vlastitom odrazu: vazduh, voda, kamen, staklo – jedno. Golub na simsu tavanskog prozora glasa se: ookooloo roo. To je prvi zvuk; to i blagi šum vetra u golubovim krilima, dok sleće. Ulicom se čuje bak koraka koji prolaze pored ulaza u hotel, preko lučno izvijenog mosta, zmiru u daljini: drugi zvuk, ili ustrojstvo zvukova i tišine. Neko je razbio nekakvo staklo dole u dvorištu hotela. Uvek razbijaju staklo u dvorištima venecijanskih hotela ujutro; to bi moglo biti obredno slavljenje zore, ili način da se oslobode sitnica koje juče nisu prodali turistima u prodavnicama tričarija, ne znam. Možda tako peru sudove u Veneciji. Izenadan zvuk, ne bez izvesne muzikalnosti, praćen glasnim psovanjem i smehom. Do sada sam već gotovo spasen užasa higijenske praznine. Dole, u dvorištu, svira radio dok čiste staklo. Neko na jednom od mostova dovikuje nešto na venecijanskom dijalektu, što ne mogu baš dobro da razumem, nekom na drugom mostu; a onda velika zvona Kampanilea i mala zvona tri obližnje crkve počinju, manje više istovremeno, da pozivaju parohijane na ranu misu. Sve je muzika i ja sam bezbedno kod kuće, osluškujem duboku, izuzetnu tišinu grada života.

Nisam tamo rođen i nikada tamo nisam živio. Kada kažem 'bezbedno kod kuće', koristim metaforu iz bezbola.

Posetio sam Veneciju četiri puta, i svaki put sam tamo proveo samo po četiri dana. Svaki put je bila malo dublje u vodi.

Ako biste me otvoreno pitali (kao što ste otvoreno zatražili da opišem Zemlju) da li želim da se vratim na matični svet i zašto, mogao bih da odgovorim: "Da: da vidim Veneciju zimi." Video sam je samo u pozno proleće i leto. Kažu da je zimi strašno hladno i da su muzeji čak češće zatvoreni nego leti, tako da ne možete ući da se zagrejete na crvenim i zlatnim vatrama Ticijana i Veronezea. Bela magla gamiže između kamenja. U zimskim olujama trg Svetog Marka, najljupkija ikada sagrađena dnevna soba, čija je tavanica nebo boje opala, često je poplavljen. I samu katedralu napada more, njegova mrežkanja i mozaici prepliću svoje mrežaste i svetlučave odrace, pet zlatnih kupola lebdi poput balona iznad talasa koji se razbijaju o obalu, četiri bronzana Neptunova konja frkću i drhte kada namirišu svoj rodni element. Lavovi nesumnjivo nastavljaju da zure naniže uz izdvojenost i mrgodno odobravanje, ne izlažući se naporu da razmrđaju svoja



smotana krila. Pretpostavljam da su gondole za vreme poplave privezane za same vrhove prugastih motki ili da su sklonjene i da udaraju o tavanice poplavljenih kućica za čamce; ili možda plutaju preko velikog trga ispod konja i zlatnih balona, ispod povorke anđela i tri kralja, zvonika koji je pao 1903, ali se ponovo ispravio, uznemirenih golubova koji tragaju za svojim dnevnim sledovanjem po plitkim, hladnim, sivim talasima? Pitam se da li ispod talasa, s večeri, električni jo–joi svetlucaju gore–dole po svojim nitima, privlačeći duhove davno utopljenih Langobarda?

I zimi i leti, gondole su crne. Obojene su u crno veoma davno u znak žalosti zbog nečeg – poraza u nekoj bici, pada Republike, smrti neke bebe – ne mogu da se setim za čim gondole žale. One su najelegantniji čamci koje je čovek ikada napravio, elegantnije su čak i od onoga koji me je doneo ovamo. Upozoravajući povik gondolijera, dok upravlja svojim plovilom prema Sunčevoj svetlosti na kraju uskog, pobočnog kanala ispod balkona i izvijenih mostova, kroz drhtave senke, bio je nežan, pa ipak se jasno stapao sa kamenom i vodom: "Ho–o–o–j", dozivao je on, a mačke i lavovi na Suncem zagrejanim uglovima mostova samo su slušali, ništa ne govoreći, baš kao i vi sada, gospodaru moj.

## DNEVNIK RUŽE

30. avgust

Dr Nades mi preporučuje da vodim dnevnik rada. Kaže da je to zgodno zato što se možete, ako ga vodite s pažnjom, kada uzmete da ga ponovo pročitate, prisetiti primedbi koje ste napravili, uočiti greške i učiti na njima, primetiti napredak u pozitivnom mišljenju ili skretanja od pozitivnog mišljenja i tako nastaviti da ispravljate tok vašeg rada procesom povratne sprege.

Obećala sam da ću svake noći zapisivati stvari u ovu svesku i ponovo je iščitavati krajem svake nedelje.

Žao mi je što to nisam radila i onda dok sam bila asistent, ali sada, kada imam vlastite pacijente, to je još važnije.

Na primer, juče sam imala šestoro pacijenata – puna kapa za skopistu; četvoro od njih su autistička deca sa kojom radim cele godine, jer je to potrebno dr Nades za njenu studiju za Nat'l psihijat. biro. (Moje beleške o njima nalaze se u kliničkom psih. dosjeu). Drugo dvoje su novi:

Ana Džest, 46, pekarski paker, mentalno zaostala, bez dece, dijag. depresija, dostava gradske policije (pokušaj samoubistva).

Flores Sord, 36, inženjer, mentalno zdrav, bez dijagnoze, dostava TRTU–a (psihopatsko ponašanje – nasilan).

Dr Nades kaže da je važno da svake noći precizno zapišem ono što mi se dogodilo na poslu: u samoispitivanju najviše obaveštenja pruža spontanost (isto kao i u autopsihoskopiji). Ona smatra da je bolje zapisivati nego diktirati na traku i na taj način čuvati to samo za sebe, kako ne bih dospela u nepriliku. Teško je. Nikada ranije nisam zapisivala ništa privatno. Stalno me prati osećaj da to, u stvari, zapisujem za dr Nades!

Možda ću jednog dana, ako dnevnik bude od koristi, moći da joj pokažem jedan deo i da dobijem kakav savet.

Moja procena je da je Ana Džest upala u depresiju menopauze i da će biti dovoljna hormonalna terapija. Eto! Da vidimo koliko sam loš prognostičar.

Na oba pacijenta sutra ću primeniti psihoskop. Baš je uzbudljivo imati sopstvene pacijente, jedva čekam da počnem. Mada je timski rad, razume se, veoma poučan.

31. avgust

Polučasovna psihoskopska sesija sa Anom DŽ. u 8:00. Analiziranje materijala dobijenog pomoću psihoskopa, 11:00–17:00. Nota bene: Na narednoj sesiji podesiti pikap desnog dela mozga! Slaba vizualizacija Konkretnog. Vrlo malo auralnog, slab senzorni, nepostojana slika tela. Sutra ću dobiti laboratorijske analize hormonalne ravnoteže.

Začudujuće je koliko su banalni umovi većine ljudi. Jadna žena je, razume se, u teškoj depresiji. Input u Sves. dimenziju bio je zamagljen i nekoherentan, dok je Nesves. dimenzija bila širom otvorena, ali mračna. Međutim, stvari koje su dopirale iz tog mraka bile su tako trivijalne! Par starih cipela i reč 'geografija!' I cipele su bile nejasne, puka shema para cipela, možda muških, možda ženskih, možda tamnoplavih, možda smeđih. Iako je sasvim sigurno vizuelan tip, ništa nije videla jasno. To je slučaj sa većinom ljudi. Sve je to tako depresivno. Dok sam bila student prve godine, mislila sam da će umovi drugih ljudi biti naprosto divni, da će biti divno sudelovati u tako različitim svetovima, različitim bojama njihovih strasti i zamisli. Kako sam samo naivna bila!

Prvi put sam to shvatila na časovima dr Ramije dok smo pručavali traku jedne veoma poznate i uspešne ličnosti; primetila sam da subjekat nijednom nije pogledao u drvo, da nijednom nije dodirnuo nijedno stablo, da nije pravio razliku između hrasta i jablana, pa čak ni između bele rade i ruže. Sve je to bilo samo 'drveće' ili 'cveće' za njega, shematski shvaćeno. Isti slučaj bio je i sa ljudskim licima, mada je pomoću određenih trikova umeo da ih razlikuje: uglavnom bi video ime, poput nalepnice, ne lice. Reč je, razume se, bila o Apstraktnom umu, ali ispalo je još gore sa Konkretnostima, čije je percepiranje predstavljalo neku vrstu neizdiferenciranog taloga – supa od pasulja sa parom cipela.

Da li ja to 'podležem uticaju'? Celog dana sam izučavala depresivne misli, pa sam i sama postala depresivna. Evo, napisala sam: 'Depresivno je.' Već uvidam vrednost ovog dnevnika. Znam da suviše lako podležem uticajima.

Razume se, to je razlog što sam dobar psihoskopista. Ali ujedno je i opasno.

Danas nema sesije sa F. Sordom, jer dejstvo sedativa nije prestalo. Pacijenti TRTU–a često su u toj meri drogirani da danima ne mogu biti skopirani.

Sesija REM skopiranja sa Anom DŽ. sutra u 4:00. Biće bolje da pođem na spavanje!

1. septembar

Dr Nades kaže da je ono što sam juče zapisala uglavnom isto što je i ona imala na umu; pozvala me je da joj uvek kada sam u nedoumici pokažem dnevnik. Spontane misli – ne tehnički podaci koji su ionako pohranjeni u dosjeima. Ništa ne treba brisati. Najvažnija je iskrenost.

Anin san bio je zanimljiv, ali patetičan. Vuk koji se pretvara u palačinku! Kakva odvratna, tamna, dlakava palačinka. Vizuelizacija joj je jasnija u snu, premda ton osećanja ostaje nizak (ali ne zaboravi: ti doprinosiš tom afektu – nemoj učitivati stvari). Danas počinje sa hormonskom terapijom.

F. Sord je budan, ali suviše smeten da bi otišao u sobu za skopiranje na seansu. Zaplašen. Odbija da jede. Žali se na bol u slabinama. Stekla sam utisak da baš nije svestan u kakvoj se bolnici nalazi, pa sam mu rekla da je s njim sve u redu u fizičkom pogledu. Odvratio je: "Otkud vi to, do đavola, znate?" što je bilo sasvim na mestu, pošto je bio u ludačkoj košulji, zahvaljujući ubeleženom 'V' na njegovom kartonu. Pregledala sam ga i pronašla modrice i nagnječena i naložila sam da ga odvedu na rendgen, gde se pokazalo da su mu dva rebra slomljena. Objasnila sam pacijentu da se nalazio u takvom stanju da je bilo neophodno sputati ga kako se ne bi povredio. Rekao je: "Svaki put kada bi jedan od njih postavio pitanje, drugi bi me udario." To je ponovio nekoliko puta, besno i zbunjeno. Sistem paranoidnih halucinacija? Ako ne bude popuštao uporedo sa slabljenjem dejstva droga, nastaviću da radim na toj pretpostavci. Meni se čini da prilično dobro reaguje – upitao me je kako se zovem kada sam otišla da ga posetim sa rendgenskim snimcima i pristao je da jede. Bila sam primorana da mu se izvini, što nije dobar početak u radu sa paranoikom. Agencija ili lekar koji ga je primio trebalo je da upišu u karton da ima polomljena rebra. Ova vrsta aljkavosti je uznemirujuća.

Ima, međutim, i dobrih vesti. Rina (izučavanje autizma; subjekat br. 4) danas je videla rečenicu u prvom licu. Videla ju je: u krupnom, crnom ispisu, sasvim iznenada u visokom, prvom planu Sves.: Želim da spavam u velikoj sobi. (Spava sama jer ima problema s izmetanjem.) Rečenica je ostala jasna više od pet sekundi. Čitala ju je u svom umu isto kao što sam je ja čitala na holoekranu. Postojala je slaba subverbalizacija, ali ne i subvokalizacija, ništa na audio planu. Još nije progovorila, čak ni samoj sebi se nije obratila u prvom licu. Smesta sam to ispričala Teu i on ju je upitao posle seanse: "Rina, gde želiš da spavaš?" – "Rina spava u velikoj sobi." Bez zamenice, bez poistovećenja. Ali uskoro će kazati: Ja želim – naglas. I na tome će možda izgraditi ličnost, konačno: na toj osnovi. Želim, znači postojim.

Postoji toliko straha. Zbog čega ima toliko straha?

4. septembar

Otišla sam do grada na dva dana. Odsela sam kod B. u njenom novom stanu na severnoj obali. Ima tri sobe samo za sebe!!! Ali meni se te stare zgrade, u stvari, ne sviđaju, ima pacova i bubašvaba, a i sve je nekako dotrajalo i čudno, kao da su godine gladi uspele nekako tu da opstanu, čekajući. Bilo mi je drago kada sam se vratila u svoju malu ovdašnju sobu; samo sam ja u njoj, ali zato na istom spratu živi još prijatelja i

kolega. U svakom slučaju, nedostajalo mi je vođenje dnevnika. Vrlo brzo stičem navike. Prinudna težnja.

Vidan napredak kod Ane: odevena, očešljana, plela je. Međutim, seansa je bila dosadna. Zamolila sam je da misli na palačinke, i evo je, ispunjava celu Nesves. dimenziju, kosmata, grozna, pljosnata vuk-palačinka, dok je u Sves. poslušno pokušavala da vizualizuje lep blinc sa sirom. Nije loše: boje i obrisi već su jači. I dalje sam voljna da se oslonim na jednostavan hormonski tretman. Razume se, oni će predložiti ECT, a biće sasvim moguće izvršiti i koanalize materijala dobijenog skopiranjem, počecemo vukom-palačinkom, i tako dalje. Ali ima li sve to ikakvog smisla? Ona je već 24 godine pekarski paker i bednog je fizičkog zdravlja. Nije u stanju da izmeni svoj život. Sa dobrom hormonskom ravnotežom mogla bi da istraje.

F. Sord: odmoran, ali i dalje sumnjičav. Ispoljio strašan strah kada sam kazala da je vreme za prvu seansu. Da bih to ublažila, sela sam i počela da mu pričam o prirodi psihoskopa i načinu na koji radi. Pažljivo me je slušao i na kraju kazao: "Hoćete li upotrebiti samo psihoskop?"

Rekoh Da.

On reče: "Bez elektrošokova?"

Rekoh Bez.

On reče: "Hoćete li mi to obećati?"

Objasnila sam mu da sam ja psihoskopista i da nikada ne rukujem opremom za elektrokonzulzivnu terapiju, da je to sasvim drugo odeljenje. Rekla sam mu da će moj rad sa njim za sada biti dijagnostički, ne terapeutski. Pomno me je slušao. Obrazovan je i pravi razliku između 'dijagnostičkog' i 'terapeutskog'. Zanimljivo je da je tražio od mene da mu obećam. To se ne uklapa u paranoičko ustrojstvo, ne tražite obećanja od onih kojima ne možete da verujete. Poslušno je krenuo sa mnom, ali kada smo ušli u sobu za skopiranje zastao je i prebledeo ugledavši sve one aparate. Poslužila sam se malom šalom dr Aven o zubarskoj stolici, koju uvek koristi kada ima posla sa nervoznim pacijentima. F. S. odvrat: "Sve je dobro dok nije u pitanju električna stolica!"

Verujem da je mnogo bolje, kada imate posla sa inteligentnim subjektima, ne praviti misterije i na taj način nametati lažan autoritet i izazivati osećanje bespomoćnosti kod njih (videti: T. R. Olma, Tehnika psihoskopije). Zato sam mu pokazala stolicu i krunu sa elektrodama i objasnila kako radi. Poznavao je psihoskop laički, na osnovu priča, ali njegova pitanja takođe su odražavala obrazovanje inženjera. Seo je na stolicu kada sam to zatražila od njega. Dok sam mu nameštala krunu i štipaljke, obilato se znojio od straha i zbog tog vonja očigledno mu je bilo neprijatno. Samo da zna kako je Rina zaudarala pošto je slikala izmetom. Zatvorio je oči i čvrsto stegao naslon stolice, tako da su mu šake pobebele do zglavaka. Ekranu su takođe bili gotovo beli. Posle izvesnog vremena u šali sam rekla: "U stvari, ne boli, je li tako?"

"Ne znam."

"Pa, da li boli?"

"Hoćete da kažete da je uključen?"

"Već devedeset sekundi."

Otvorio je tada oči i osvrnuo se unaokolo, koliko su mu to dozvoljavale štipaljke pričvršćene za glavu. Upitao je: "Gde je ekran?"

Objasnila sam da subjekat nikada ne gleda u ekran dok je ovaj uključen, pošto konkretizacija može biti strašno uznemirujuća, a on reče: "Poput fidbeka iz mikrofona?" Upravo to poređenje je i dr Aven imala običaj da koristi. Nema sumnje da je F. S. inteligentna osoba. Nota bene: inteligentni paranoiici su opasni!

Upitao je: "Šta vidite?" a ja sam kazala: "Ćutite, ne želim da vidim ono što govorite, želim da vidim ono što mislite", na šta on odvrati: "Ali to se vas ne tiče, znate", sasvim mirno, kao da je u pitanju kakva šala. U međuvremenu, belilo izazvano strahom preraslo je u tamne, jake, voljne vijuge, a onda, nekoliko sekundi pošto je začutao, celu Sves. dimenziju ispunila je ruža: potpuno rascvetana ružičasta ruža, prelepo osećena i vizualizovana, jasna i postojana, cela.

Ubrzo je kazao: "O čemu razmišljam, dr Sobel?" a ja rekoh: "O medvedima u zoološkom vrtu." Sada se pitam zbog čega sam to odgovorila. Samoodbrana? Od čega? Nasmejao se i Nesves. je postalo kristalno–mračno, reljefno, a ruža je potamnela i zatreperila. Rekoh: "Šalila sam se. Možete li vratiti ružu?" To je vratilo belilo izazvano strahom. Primitih: "Čujte, zaista nije nimalo dobro što ovako razgovaramo već tokom prve seanse; moraćete puno toga da naučite pre nego što budete u stanju da koanalizirate, a i ja ću morati mnogo toga da saznam o vama; zato, dosta šale, molim vas. Samo se fizički opustite i razmišljajte o čemu god hoćete."

U Sves. dimenziji došlo je do pometnje i subverbalizacije, a Nesves. je izbledelo u sivilo, potiskivanje. Ruža se nekoliko puta slabašno vratila. Pokušavao je da se usredsredi na nju, ali nije mogao. Videla sam nekoliko brzih vizuelizacija: sebe, moju uniformu, uniforme TRTU–a, siva kola, kuhinju, pobesnelog čuvara (jake auralne slike – vrištanje), radni sto, hartije na stolu. Uhvatio se za njih. Bili su to planovi za neku mašinu. Počeo je da ih proučava. Došlo je do hotimičnog napora da se izvrši potiskivanje, i to prilično uspešnog. Konačno rekoh: "Kakva je to mašina?" i on je počeo naglas da odgovara, ali je zastao i dozvolio mi da čujem odgovor subvokalno preko slušalica: "Planovi za rotirajući motorni sklop za vuču", ili nešto slično; razume se, tačne reči snimljene su na traci. Naglas sam ih ponovila i rekla: "To nisu tajni planovi, je li tako?" Odvratio je: "Nisu", naglas, i dodao: "Ne znam nikakvu tajnu." Njegova reakcija na pitanja veoma je jaka i složena, svaka rečenica podseća na šaku šljunka bačenog u bazen, prstenovi koji se prepliću brzo i u nedogled šire preko Sves., prelazeći u Nesves., pri čemu se odgovori javljaju na svim nivoima. Posle nekoliko sekundi, sve što je bilo skriveno iza velike oznake koja se pojavila u visokom prednjem planu Sves. hotimice se vizualizovalo u obliku ruže i planova, sa auditornim pojačanjem koje se ponavljalo: **ZABRANJEN PRISTUP! ZABRANJEN PRISTUP! ZABRANJEN PRISTUP!**

Počelo je da se zamućuje i treperi, prevladali su somatski signali i on je ubrzo naglas kazao: "Umoran sam", na šta sam ja okončala seansu (12.5 min.).

Pošto sam mu skinula krunu i štipaljke, donela sam mu šolju čaja sa poslužavnika za osoblje u hodniku. Kada sam mu je ponudila, pogledao me je preneraženo i suze mu navreše u oči. Prsti su mu bili savijeni poput kandži od stezanja

naslona stolice, tako da je s mukom prihvatio šolju. Kazala sam mu da ne sme biti toliko napet i uplašen, da mi pokušavamo da mu pomognemo, a ne da ga povredimo.

Podigao je pogled prema meni. Oči su poput ekrana psihoskopa, pa ipak ne možete da ih očitajte. Bilo mi je žao što mu kruna nije više na glavi, ali izgleda da nikada ne uhvatite trenutke koje najviše želite da dobijete na skopu. On reče: "Doktore, zašto sam ja u ovoj bolnici?"

Rekoh: "Radi postavljanja dijagnoze i terapije."

Reče: "Dijagnoze i terapije čega?"

Rekoh da možda trenutno nije u stanju da se seti dotične epizode, ali da se čudno ponašao. Upitao me je kako i kada, i ja odvratih da će mu se sve razjasniti zahvaljujući terapiji. Čak i da sam znala o kakvoj je psihotičkoj epizodi bila reč, kazala bih isto. Takav je bio postupak. Ali osećala sam da sam u nezavidnom položaju. Da izveštaj TRTU-a nije bio označen kao poverljiv, govorila bih na osnovu znanja i činjenica. Onda bih bila u stanju da mu bolje odgovorim na narednu primedbu:

"Probudili su me u dva sata ujutro, strpali u zatvor, ispitivali, pretukli i drogirali. Pretpostavljam da sam se za to vreme malo čudno ponašao. Zar vi ne biste?"

"Ponekad osoba pod stresom pogrešno protumači postupke drugih", primetih. "Popijte čaj, pa ću vas vratiti na odeljenje. Imate temperaturu."

"Odeljenje", ponovi on, trgnuvši se, a zatim gotovo očajnim glasom reče: "Zar zaista ne znate zašto sam ovde?"

To je bilo čudno, kao da me je uključio u vlastiti sistem obmane, na 'svojoj strani'. Moram proveriti tu mogućnost kod Rajngelda. Trebalo je da mi padne na pamet da će to podrazumevati izvesno prenošenje, a za to nije bilo vremena.

Popodne sam provela analizirajući holoe Ane Džest i Sorda. Nikada nisam videla nijednu psihoskopsku realizaciju, čak ni halucinaciju izazvanu drogom, koja je bila tako potpuna i živa poput te ruže. Senke jedne latice na drugoj, somotska vlažnost tkiva latice, ružičasta boja puna Sunčeve svetlosti, žutoća središnjeg tučka – ubeđena sam da bi se osetio i miris da je uređaj posedovao olfaktorni pikap – nije ličila na mentalnu činjenicu već na pravu stvar izraslu iz zemlje, živu, koja raste, ispod koje se nalazi snažna stabljika sa trnjem.

Veoma sam umorna, moram poći u krevet.

Upravo sam ponovo pročitala šta sam danas zapisala. Da li pravilno vodim ovaj dnevnik? Sve što sam zapisala dogodilo se i izrečeno je. Da li je to spontano? Ali meni je bilo važno.

5. septembar

Razgovarala sam danas za vreme ručka o problemu svesnog otpora sa dr Nades. Objasnila sam da sam radila sa nesvesnim blokovima (kod dece, kao i kod i depresivaca poput Ane Dž.) i da posedujem izvesnu veštinu u njihovom tumačenju, ali još nisam imala prilike da sretnem svesni blok kakav je F. S.-ov znak ZABRANJEN PRISTUP, ili mehanizam koji je danas upotrebio i koji se pokazao kao veoma delotvoran tokom cele dvadesetominutne seanse: usredsređivanje na disanje, telesne ritmove, bol u rebrima i

vizuelni input iz sobe za skopiranje. Predložila je da upotrebim povez preko očiju kako bih osujetila ovo poslednje, kao i da pažnju usredsredim na Nesves. dimenziju, kako ne bi mogao da spreči da se materijal tamo pojavi. Iznenaduje, međutim, koliko je velika oblast međusobnog uticaja njegovih Sves. i Nesves. polja i koliko jedno odjekuje u drugom. Verujem da mu njegova usredsređenost na ritam disanja omogućuje da dostigne nešto poput stanja 'transa'. Mada, razume se, u najvećem broju slučajeva takozvani 'trans' predstavlja puki okultistički fakirizam, primitivni čin bez ikakvog značaja za bihejvioralnu nauku.

Ana je danas razmišljala o 'jednom danu u svom životu' za mene. Sve je tako sivo, dosadno, jadnica! Nije čak sa zadovoljstvom pomislila ni na hranu, mada živi od minimalnog sledovanja. Jedina stvar koja se na trenutak jasno pojavila bilo je lice deteta: bistre, tamne oči, ružičasta, pletena kapa, okrugli obrazi. Tokom razgovora posle seanse kazala mi je da uvek prolazi pored školskog igrališta na putu za posao 'jer voli da vidi mališane kako trče i viču'. Njen muž se na ekranu pojavio u vidu velike gomile radne odeće i mrzovoljnog, pretećeg mrmljanja. Pitam se da li zna da nije videla njegovo lice niti čula makar jednu reč koju je izgovorio već godinama? Ali kakva svrha da joj to kažem. Možda je bolje što ne zna.

Danas sam primetila da plete ružičastu kapu.

Čitam De Kamsovu Studiju o otuđenju po preporuci dr Nades.

6. septembar

Usred seanse (ponovo disanje) naglas sam rekla: "Flores!"

Obe psihičke dimenzije su pobebele, ali zato se somatska realizacija jedva promenila. Posle četiri sekunde odgovorio je naglas, pospano. Nije u pitanju 'trans', već autohipnoza.

Rekoh: "Vaše disanje prate uređaji. Nije neophodno da znam da još dišete. Dosadno je."

On reče: "Volim da ga i sam pratim, doktore."

Obišla sam ga, skinula mu povez i zagledala se u njega. Imao je prijatno lice, pripadao je onoj vrsti muškaraca koje često srećete kako upravljaju mašinama, osećajni, ali strpljivi, poput magarca. To je glupo. Neću precrtati. Treba da budem spontana u ovom dnevniku. Magarci imaju lepa lica. Trebalo bi da su glupi i jogunasti, ali deluju mudro i smireno, kao da su dosta toga pretrpeli, ali se ne žale kao da znaju za neki razlog zbog koga se ne treba žaliti. Beli prsten oko očiju čini ih nezaštićenima.

"Ali što jače dišete", rekoh, "manje mislite. Potrebna mi je vaša saradnja. Pokušavam da otkrijem čega se to plašite."

"Ali ja znam čega se plašim", odvrati on.

"Zašto nećete da mi kažete?"

"Niste me pitali."

"To je krajnje nerazumno", rekoh, što je smešno, kada sada o tome razmislim, ljutiti se na mentalno obolelog pacijenta zato što je nerazuman. "E pa, evo, sada vas pitam."

On reče: "Plašim se elektrošoka. Plašim se da će mi uništiti um. Plašim se što me držite ovdje. Ili da će me pustiti da izidem kada više ničega neću moći da se setim." Dahtao je dok je govorio.

Rekoh: "U redu, zašto ne biste razmišljali o tome dok ja posmatram ekrane?"

"Zašto bih?"

"A zašto ne biste? Ako ste već rekli meni, zašto onda ne biste mogli i da razmišljate o tome? Želim da vidim boju vaših misli!"

"Boja mojih misli vas se ne tiče", ljutito je kazao, ali ja sam već bila iza ekrana dok je to govorio i videla sam nezaštićenu aktivnost. Razume se, i naš razgovor je bio snimljen na traci; provela sam poslepodne proučavajući ga. Zadivljujuće. Postoje dva subverbalna nivoa koja se odvijaju uporedo sa izgovorenim rečima. Sve senzorno-emotivne reakcije i iskrivljenja su snažna i složena. On mene 'vidi', na primer, na bar tri različita načina, verovatno i na više, analiza je nemoguće teška! Podudaranja Sves-Nesves. u toj meri su složena, tragovi sećanja i trenutni utisci strašno brzo se prepliću, a celina ipak ostaje objedinjena u svojoj složenosti. Liči na onu mašinu koju je proučavao, veoma zamršena, ali jedinstvena u matematičkoj skladnosti. Poput latica ruže.

Kada je shvatio da posmatram, povikao je: "Voajeru! Prokleti voajeru! Ostavi me na miru! Izlaz!" slomio se i zaplakao. Nekoliko sekundi na ekranu se odvijala čista fantazija u kojoj je on strgnuo štipaljke sa ruke i glave, šutnuo uređaj i razbio ga u paramparčad, a zatim izjurio iz zgrade; tamo, napolju, nalazio se prostrani vrh brda, prekriven kratkom, sasušenom travom, pod noćnim nebom, i on je stajao na njemu sasvim sam. A, u stvari, sedeo je presamićen u stolici i jecao.

Prekinula sam seansu, skinula mu krunu, upitala ga želi li čaja, ali je odbio da odgovori. Oslobodila sam mu ruke i donela mu šolju. Danas je bilo šećera, puna kutija. Rekla sam mu to, a onda sam dodala da ću staviti dve kocke.

Pošto je otpio malo čaja, on reče, s očiglednom ironijom, jer se stideo što je plakao: "Znate da volim šećer? Pretpostavljam da vam je vaš psihoskop kazao da volim šećer?"

"Ne budite ludi", primetih, "svi vole šećer ako mogu da dođu do njega."

On reče: "Ne, doktorkice, ne vole." Istim tonom me je upitao koliko sam stara i da li sam udata. Bio je pakostan. Rekao je: "Ne želite da se udate? Venčani s poslom? Pomažete mentalno labilnima da se vrate konstruktivnom životu i služenju Naciji?"

"Volim svoj posao", odvratih, "zato što je težak i zanimljiv. Isto ko i vaš. Vi volite svoj posao, zar ne?"

"Voleo sam ga", reče on. "Zbogom svemu tome."

"Zašto?"

Kucnuo se po glavi i rekao: "Zzzzzt! Nestalo. Je li tako?"

"Zašto ste toliko ubeđeni da će vam biti prepisani elektrošokovi? Ja još nisam ni postavila dijagnozu."

"Dijagnozu?" ponovi on. "Čujte, prestanite da se pretvarate, molim vas. Postavljena je meni dijagnoza. Postavili su je učenici lekari TRTU-a. Težak slučaj neloyalnosti. Prognoza: Zlo! Terapija: Zatvorite ga u sobu punu premlaćenih olupina koje



vrište, a onda mu pročešljajte um kao što ste pročešljali njegove hartije i na kraju ga spalite – spalite. Je li tako, doktore? Zašto morate da prođete kroz celo to izmotavanje, dijagnoze, šolje čaja? Zar ne možete jednostavno da nastavite? Zar morate da prekopate sve ono što jesam pre nego što to spalite?"

"Flores", rekoh krajnje strpljivo, "vi govorite: 'Uništi me' – zar se ne čujete? Psihoskop ništa ne uništava. Niti ga koristim da bih došla do dokaza. Ovo nije sud, niste na suđenju. A ni ja nisam sudija. Ja sam lekar."

Prekinuo me je. "Ako ste lekar, zar ne vidite da nisam bolestan?"

"Kako išta da vidim kada mi sprečavate pristup svojim glupim znacima ZABRANJEN PRISTUP?" povikah. Zaista sam povikala. Moje strpljenje predstavljalo je pozu i jednostavno se raspalo u paramparčad. Ali uvidela sam da sam prodrla do njega, tako da sam nastavila. "Delujete bolesno, ponašate se bolesno – dva polomljena rebra, temperatura, nemate apetit, plakanje se uklapa – je li to dobro zdravlje? Ako niste bolesni, onda mi to i dokažite! Dozvolite mi da vidim kako ste iznutra, unutar svega toga!"

Pogledao je u šolju i istovremeno se nasmejao i slegnuo ramenima. "Ne mogu da pobedim", reče on. "Zašto razgovaram sa vama? Delujete tako pošteno, prokleti da ste!"

Izišla sam. Kako samo pacijent može da vas povredi. Nevolja je u tome što sam navikla na decu, čije je odbijanje potpuno, poput životinja koje se slede, ili šćućure, ili grizu kada se strašno uplaše. Ali sa ovim čovekom, inteligentnim i starijim od mene, prvo sam uspostavila komunikaciju i stekla njegovo poverenje, a onda je usledio udarac. To tada više boli.

Baš je mučno sve to zapisivati. Ponovo boli. Ali korisno je. Sada mnogo bolje razumem izvesne stvari koje je kazao. Mislim da ovo neću pokazati dr Nades dok ne postavim dijagnozu. Ako u onome što je kazao, da je bio uhapšen pod optužbom za nelojalnost, ima makar malo istine (a nema sumnje da ne vodi računa o onome što govori) dr Nades bi mogla pomisliti kako bi trebalo da ona preuzme ovaj slučaj, zbog mog neiskustva. Bilo bi mi žao. Potrebno mi je iskustvo.

7. septembar

Glupačo! Zato ti je i dala De Kamsovu knjigu. Svakako da zna. Kao šef odeljenja imala je pristup u F. S.–ov dosje TRTU–a. Namerno mi je dala ovaj slučaj.

Nema sumnje da je poučan.

Današnja seansa: F. S. je i dalje ljut i mrzovoljan. Namerno je zamislio seksualnu scenu. Bilo je to sećanje, ali kada se partnerka pomolila ispod njega, iznenada je prilepio karikaturu mog lica na njeno. Bilo je efektno. Sumnjam da bi žena to mogla da učini; sećanja žena na seks obično su tamnija i veličajnija: ona i on ne postaju lutke od mesa tek tako, sa glavama koje se mogu zameniti. Posle izvesnog vremena ovo mu je dosadilo (jer i pored sve svoje živosti nije bilo puno somatskog sudelovanja, čak ni erekcije) i njegov um počeo je da luta. Prvi put. Vratio se jedan od crteža sa stola. Mora da je dizajner, jer ga je izmenio, olovkom. Istovremeno je na audio planu išla melodija, u

čistom mentalnom tonu; uporedo s tim, Nesv. je počelo da se ispunjava međudejstvima: velika mračna soba viđena sa visine deteta, veoma visoki simsovi, s druge strane prozora veće, grančice drveta koje tamne, a unutar sobe glas neke žene, blag – možda je čitala naglas – povremeno se stapao sa melodijom. U međuvremenu, kurva na krevetu nastavila da svršava u voljnim naponima, svaki put se sve više rastačući, dok od nje nije ostala samo jedna bradavica. Toliko sam uspjela da analiziram danas popodne; bila je to prva sekvenca od preko deset sekundi koju sam jasno i u potpunosti analizirala.

Kada sam prekinula seansu kazao je: "Šta ste saznali?" satiričnim glasom.

Odzviždala sam deo melodije.

Delovao je zaplašeno.

"Divna melodija", primetih. "Nikada je ranije nisam čula. Ako je vaša, neću je nigde drugde zvižducati."

"Iz nekog kvarteta", odvrati on, povrativši svoje 'magareće' lice, bespomoćno i strpljivo. "Volim klasičnu muziku. Zar vi..."

"Videla sam devojkju", rekoh. "I moje lice na njoj. Zna li šta bih volela da vidim?"

Odmahnuo je glavom. Mrzovoljan, podmukao.

"Vaše detinjstvo."

To ga je iznenadilo. Posle izvesnog vremena kazao je: "U redu. Možete dobiti moje detinjstvo. Zašto da ne? Ionako ćete dobiti i sve ostalo. Čujte. Vi sve to snimate, zar ne? Mogu li videti snimak? Želim da vidim ono što vi vidite."

"Svakako", odvratih. "Ali vama to neće značiti onoliko koliko mislite da hoće. Trebalo mi je osam godina da naučim da posmatram. Počinje se sa vlastitim trakama. Gledala sam svoje snimke mesecima pre nego što sam uspjela bilo šta da prepoznam."

Odvela sam ga na svoje mesto, stavila mu slušalice i pustila mu trideset sekundi poslednje sekvence.

Posle toga bio je krajnje zamišljen i pun poštovanja. Upitao je: "Kakvo je to bilo kretanje uz i niz lestvicu, u pozadini, pretpostavljam da to tako zovete?"

"Vizuelno skeniranje – oči su vam bile zatvorene – i podsvesni proprioceptivni input. Nesvesna dimenzija i telesna dimenzija sve vreme se uveliko preklapaju. Mi uvodimo tri dimenzije zasebno, jer se one ionako retko podudaraju u potpunosti, osim kod beba. Sjajno trouglasto kretanje s leve strane holoa verovatno je bio bol u rebrima."

"Ja to ne vidim na taj način!"

"Vi to ne vidite; niste ga tada čak ni svesno osećali. Ali nismo u stanju da bol u rebrima prenesemo na holoeckran, tako da mu dodeljujemo vizuelni simbol. Isto je i sa svim senzacijama, afektima, osećanjima."

"Vi sve to istovremeno pratite?"

"Rekoh vam da mi je trebalo osam godina. A svesni ste da je to samo delić? Niko ne bi mogao smestiti celu jednu psihu na ekran od četiri stope. Niko ne zna postoje li granice psihe. Osim da su to granice Vaseljene."

Posle izvesnog vremena je kazao: "Možda vi i niste budala, doktore. Možda ste samo zaokupljeni svojim poslom. To, znate, može biti opasno, biti toliko zaokupljeni svojim poslom."

"Ja volim svoj posao i nadam se da je koristan", rekoh. Budno sam motrila na simptome neloyalnosti.

Jedva приметно se osmehnuo i kazao: "Umišljenko", tužnim glasom.

Dolazi Ana. Još ima izvesnih problema sa jelom. Ubacila sam je u Džordžovu uzajamno–terapijsku grupu. Njoj je to potrebno: bar jedna od stvari koja joj je potrebna jeste društvo. Konačno, zašto bi jela? Kome je potrebna živa? Ono što nazivamo psihozama ponekad predstavlja jednostavno stvarnost. Međutim, ljudska bića ne mogu da žive samo od stvarnosti.

Ustrojstva F. S.–a ne uklapaju se ni u jedno od klasičnih paranoičkih psihoskopskih ustrojstava po Rajngeldu.

De Kamisova knjiga suviše je teška za mene. Terminologija politike veoma se razlikuje od one iz psihologije. Sve izgleda obrnuto. Moram ubuduće biti strašno pažljiva na P. T. seansama nedeljom uveče. Bila sam lenja. Ili, ne, već, kao što F. S. reče, suviše zaokupljena svojim poslom – i odveć nemarna prema sadržaju onoga što radim; na to je mislio. Nisam razmišljala o tome za šta radim.

10. septembar

Prethodne dve večeri bila sam toliko umorna da sam preskočila vođenje dnevnika. Svi podaci, razume se, nalaze se na traci i u beleškama za analizu. Zaista sam naporno radila na analizama F. S. Veoma je uzbudljivo. Zaista neobičan um. Nije briljantan, na testovima inteligencije bio je prosečno dobar, nije originalan niti je umetnik, nema šizofreničku pronicljivost, ne umem da kažem o čemu je reč, polaskana sam što mi je dozvolio da podelim s njim detinjstvo koga se prisetio zbog mene. Ne umem da kažem o čemu je reč. Bilo je, razume se, bola i straha kada mu je kao dvanaestogodišnjaku otac umro od raka, meseci i meseci bede, bilo je užasno, ali na kraju se nije sve pretvorilo u bol, nije zaboravio niti potisnuo, već se sve promenilo, zahvaljući njegovoj ljubavi prema roditeljima i sestri, muzici, prema obliku, težini i uklapanju stvari, kao i sećanju na svetlosti i na vremenske prilike nekih davno minulih dana, dok mu je um neprekidno tiho radio, trudeći se, trudeći se da postigne celinu.

Još se ne postavlja pitanje formalne koanalize, još je suviše rano, ali on saraduje tako inteligentno da sam ga danas pitala da li je bio svestan figure Tamnog Brata koja je propratila nekoliko Sves. poniranja u dimenziji Nesves. Kada sam mu pomenula da je figura imala zamršenu, kuštravu ćubu, on se zapanjio i rekao: "Mislite na Dokeja?"

Ova reč već se javila na subverbalnom audiju, mada je nisam povezala sa tom prilikom.

Objasnio je da je, kada mu je bilo pet ili šest godina, imenom Dokej nazivao 'medveda' o kome je često sanjao ili sanjario. Rekao je: "Jahao sam na njemu. Bio je veliki. Ja sam bio mali. Rušio je zidove, uništavao stvari, loše stvari, znate, nasilnike, uhode, ljude koji su plašili moju majku, zatvore, mračne prolaze kroz koje sam se bojaz

da prođem, policajce sa pištoljima, vlasnike zalagaonica. Jednostavno bi ih oborio. A zatim bi prešao preko svog tog krša i popeo se na vrh brda. Sa mnom na leđima. Tamo gore bilo je tiho. Uvek je bilo veće, malo pre pojave zvezda. Čudno je što se toga sećam. To je bilo pre trideset godina! Kasnije se pretvorio u neku vrstu prijatelja, dečaka ili muškarca, sa kosom kao u medveda. I dalje je razbijao stvari i ja sam išao s njim. Bilo je zabavno."

Zapisala sam to na osnovu sećanja, jer nije bilo snimljeno na traci; seansu je prekinuo nestanak struje. Strašno je što se bolnica nalazi tako nisko na listi vladinih prioriteta.

Večeras sam bila na seansi Poz. Razmišljanja i hvatala sam beleške. Dr K. govorio je o opasnostima i zabludama liberalizma.

11. septembar

F. S. je pokušao da mi prikaže Dokeja, jutros, ali nije uspeo. Nasmejao se i glasno rekao: "Više ne mogu da ga vidim. Mislim da sam se u jednom trenutku pretvorio u njega."

"Pokažite mi kada se to dogodilo", rekoh ja, a on pristade: "Dobro", i poče smesta da se priseća jedne epizode iz rane mladosti. Nije imala nikakve veze sa Dokejom. Prisustvovao je hapšenju. Rečeno mu je da je čovek rasturao zabranjen štampani materijal. Kasnije je video jedan od dotičnih pamfleta, naslov se nalazio u njegovoj vizuelnoj banci: 'Postoji li pravda jednaka za sve?' Pročitao ga je, ali nije se sećao teksta ili je uspeo da ga sakrije preda mnom. Hapšenje je bilo strašno živopisno. Pojednosti kao mladićeva plava košulja, njegov bučni kašalj i zvuci udaraca, uniforme agenata TRTU-a, kola koja se udaljavaju, velika, siva kola sa krvavim vratima. To se u nedogled ponavljalo, kola koja se udaljavaju niz ulicu, udaljavaju niz ulicu. Bio je to traumatičan nesrećan slučaj za F. S.-a, koji može da objasni njegov preterani strah od nasilja narodne pravde opravdavanog od strane narodne bezbednosti, što ga je moglo navesti da se iracionalno ponaša za vreme istrage i na taj način ostavi utisak da je sklon neloyalnosti, utisak za koji verujem da je pogrešan.

Pokazaću zašto u to verujem. Kada se ova epizoda završila, rekoh: "Flores, razmišljajte o demokratiji za mene, hoćete li?"

On odvrati: "Doktorkice, stare pse ne možete baš tako lako navući."

"Ne pokušavam da vas navučem. Možete li da razmišljate o demokratiji ili ne?"

"Dosta o njoj razmišljam", reče on, prebacivši se na aktivnost desne polovine mozga, muziku. Začuo se hor iz poslednjeg dela devete Betovenove simfonije; pepoznala sam je zahvaljujući semestru o Umetnosti koji smo imali na fakultetu. Pevali smo neki patriotski tekst na tu muziku. Povikah: "Ne cenzurišite!" a on reče: "Ne vičite, čujem vas." Svakako da me čuje, u prostoriji je vladala savršena tišina, ali pikap na audiju bio je veličanstven, kao da hiljadu ljudi peva u horu. Nastavio je glasno: "Ne cenzurišem. Razmišljam o demokratiji. To je demokratija. Nada, bratstvo, bez zidova. Svi zidovi srušeni. Vi, mi, ja sačinjavam Vaseljenu! Zar niste u stanju da čujete?" I

ponovo se pojavio vrh brda, niska trava i osećanje da se nalazite visoko, i vetar, i celo nebo. Muzika je bila nebo.

Kada se završilo, oslobodila sam ga krune i rekla: "Hvala vam."

Ne vidim zašto lekar ne bi mogao da zahvali pacijentu na otkrovenju lepote i značenja. Razume se da je bitno da lekar ima autoritet, ali on ne mora da dominira. Jasno mi je da u politici vlasti moraju da predvode i da ostali moraju da ih slede, ali u psihološkoj medicini stvari stoje nešto drugačije, lekar ne može da 'izleči' pacijenta, pacijent 'leči' samoga sebe uz našu pomoć i to nije u suprotnosti sa Pozitivnim Razmišljanjem.

14. septembar

Posle današnjeg dugog razgovora sa F. S.–om veoma sam se uznemirila i pokušaću da pojasnim svoje misli.

Nemiran je jer zbog povrede rebara i nije u stanju da pohađa radnu terapiju. Odeljenje za Nasilne uznemirujuće deluje na njega, tako da sam upotrebila svoj autoritet da se iz njegovog kartona ukloni N i da ga pre tri dana premeste u Muško B odeljenje. Dobio je krevet pored starog Arke i kada sam došla po njega radi seanse, zatekla sam ih u razgovoru, sedeli su na Arkinom krevetu. F. S. je kazao: "Dr Sober, poznajete li mog suseda, profesora Arku sa Fakulteta lepih umetnosti na Univerzitetu?" Svakako da sam znala starca, on je ovde već godinama, mnogo duže od mene, ali F. S. mi se obratio s toliko učtivosti i ozbiljnosti da sam odvrtila: "Da, kako ste, profesore Arka?" i rukovala se sa starcem. Pozdravio me je učtivo kao kakvog stranca – često zaboravlja ljude od danas do sutra.

Na putu do prostorije za skopiranje F. S. reče: "Znate li koliko je elektrošok–terapija primio?" a kada sam odvrtila da ne znam, on nastavi: "Šezdeset. Ponavlja mi to svakog dana. S ponosom." Zatim me je upitao: "Da li ste znali da je on bio međunarodno poznat naučnik? Napisao je knjigu Ideja slobode, o slobodarskim idejama dvadesetog veka u politici, umetnostima i naukama. Pročitao sam je dok sam išao u školu za inženjere. Tada je postojala. Na policama za knjige. Više je tamo nema. Nigde. Pitajte dr Arku. Nikada nije čuo za nju."

"Posle elektrokonvulzivne terapije uvek dolazi do gubitka izvesnog dela sećanja", rekoh, "ali izgubljeni materijal može se ponovo naučiti, a često se i sasvim spontano vraća."

"Posle šezdeset seansi?" upita on.

F. S. je visok muškarac, prilično poguren, doduše, ali čak i u bolničkoj pidžami ostavlja upečatljiv utisak. Međutim, i ja sam visoka, i ne zove me on 'doktorkece' zato što sam niža od njega. Prvi put me je tako nazvao kada se naljutio na mene i sada to ponavlja kada je ogorčen, ali ne želi da me povredi onim što kaže, onu mene koju poznaje. Rekao je: "Doktorkece, prestanite da se pretvarate. I sami znate da je um toga čoveka bio namerno uništen."

Pokušaću sada tačno da zapišem šta sam odgovorila, jer je važno.

"Ne odobravam upotrebu elektrokonvulzivne terapije kao opšteg sredstva. Ne bih je preporučila za svoje pacijente osim u određenim specifičnim slučajevima senilne melanholičnosti. Opredelila sam se za psihoskopiju, jer ona više služi za integraciju nego destrukciju."

Sve je to istina, a ipak nikada ranije nisam to glasno izgovorila niti svesno o tome razmišljala.

"Šta ćete preporučiti za mene?" upita on.

Objasnila sam mu da kada moje dijagnoze budu gotove, preporuka koju budem dala biće podneta na odobrenje šefu i pomoćniku šefa Odeljenja. Rekla sam mu da do sada ništa u njegovoj istoriji niti strukturi ličnosti ne zahteva upotrebu ECT-a, ali da konačno nismo baš daleko ni odmakli.

"Hajde da produžimo stvar", reče on, vukući se pored mene povijenih ramena.

"Zašto? Dopada vam se?"

"Ne. Mada mi se vi dopadate. Ali voleo bih da odložim neizbežni kraj."

"Zašto uporno ponavljate da je to neizbežno, Flores? Zar ne shvatate da je vaše razmišljanje kada je ta jedna stvar u pitanju potpuno iracionalno?"

"Rozo", oslovi me on; nikada ranije nije me oslovio po imenu. "Rozo, ne možete se ponašati razumno kada je u pitanju čisto zlo. Postoje lica koja razum nije u stanju da vidi. Svakako da se ponašam iracionalno kada sam suočen sa neizbežnim uništenjem vlastitog sećanja – samog sebe. Ali ne postupam pogrešno. I sami znate da me neće odavde pustiti ne..." Dugo je oklevao pre nego što je konačno izgovorio: "Nepromenjenog."

"Jedna psihotička epizoda..."

"Nisam imao nikakvu psihotičku epizodu. Do sada je već to trebalo da shvatite."

"Zašto ste onda upućeni ovamo?"

"Imam nekoliko kolega koji vole da se smatraju takmacima, suparnicima. Pretpostavljam da su oni obavestili TRTU da sam subverzivni liberal."

"Kakve su dokaze imali?"

"Dokaze?" Do tada smo već stigli u sobu za skopiranje. Prekrio je šakama lice na trenutak i zaprepasčeno se nasmejao. "Dokaze? E pa, jednom na sastanku mog odeljenja dugo sam razgovarao sa strancem koji je bio kod nas u poseti, momkom iz moje struke, dizajnerom. Imam ja i prijatelje, znate, nekreтивne ljude, boeme. A ovog leta sam pokazao glavešini našeg odeljenja zašto nacrt koji mu je odobrila vlada ne može da radi. To je bilo glupo. Možda sam ovde zbog imbecilnosti. A uz to još i čitam. Pročitao sam knjigu profesora Arke."

"Ali ništa od toga nije važno, vi pozitivno mislite, volite svoju zemlju, niste neloyalni!"

On reče: "Ne znam. Dopada mi se ideja demokratije, nada, da, to mi se dopada. Ne bih mogao da živim bez toga. Ali zemlja? Misлите na onu stvar na karti, linije, sve što je unutar tih linija je dobro, a ništa izvan njih nije važno? Kako se odrasloj osobi može dopadati jedna tako detinjasta zamisao?"

"Ali vi ne biste izdali naciju nekom spoljnjem neprijatelju."

On reče: "Pa, ako bih morao da biram između nacije i humanosti, ili nacije i prijatelja, mogao bih. Ako to nazivate izdajom. Ja to nazivam moralnošću."

On jeste liberal. Upravo o tome je dr Katin govorio u nedelju.

To je klasična psihopatija: odsustvo normalnog afekta. Izgovorio je to krajnje bezosećajno: "Mogao bih."

Ne. To nije tačno. Izgovorio je to s teškom mukom, s bolom. Ja sam, u stvari, bila u toj meri preneražena da ništa nisam osećala – praznina, hladnoća.

Kako da se postavim prema ovoj vrsti psihoze, političke psihoze? Dva puta sam pročitala De Kamsovu knjigu i verujem da je sada razumem, ali i dalje postoji ta provalija između onog što je političko i onog što je psihološko, što znači da mi ta knjiga pokazuje kako treba da razmišljam, ali mi ne pokazuje kako da pozitivno postupam. Jasno mi je kako bi F. S. trebalo da razmišlja i šta bi trebalo da oseća, i gde je razlika između toga i njegovog sadašnjeg stanja uma, ali ne znam kako da ga obrazujem da bi mogao pozitivno da razmišlja. De Kams kaže da je neloyalnost negativno stanje koje se mora popuniti pozitivnim zamislama i osećanjima, ali to ne odgovara F. S.–u. Provalija nije u njemu. U stvari, provalija kod De Kamsa, između političkog i psihološkog, upravo je ono na šta se odnose njegove zamisli. Ali ako su to pogrešne zamisli, kako je to moguće?

Strašno mi je potreban savet, ali ga ne mogu dobiti od dr Nades. Dajući mi De Kamsovu knjigu, rekla je: "U ovome ćeš naći ono što ti je potrebno." Ako joj kažem da nisam pronašla, to će biti kao da priznajem da sam nemoćna i ona će mi oduzeti slučaj. Zaista mislim da je reč o nekoj vrsti slučaja za testiranje, pri čemu sam ja ta koju testiraju. Ali potrebno mi je ovo iskustvo, učim, a pored toga pacijent mi veruje i slobodno razgovara sa mnom. On to čini zato što zna da ono što mi kaže zadržavam u potpunoj tajnosti. Stoga ne mogu nikome da pokažem dnevnik niti da razgovaram o ovim problemima sa bilo kim dok se ne krene sa lečenjem i više ne bude bitno ima li u mene poverenja ili ne.

Ali nikako mi nije jasno kada bi do toga moglo doći. Izgleda da će za naš odnos poverenje uvek ostati od najveće važnosti.

Moram ga naučiti da prilagodi svoje ponašanje stvarnosti ili će biti poslat na ECT kada Odeljenje bude u novembru vršilo reviziju slučajeva. Sve vreme je bio u pravu što se toga tiče.

9. oktobar

Prestala sam da vodim beleške u ovoj svesci kada je materijal koji sam dobijala od F. S.–a počeo da biva 'opasan' po njega (ili po mene). Upravo sam noćas sve ponovo pročitala. Shvatila sam da ovo nikada neću moći da pokažem dr Nades. Zato ću nastaviti da zapisujem sve što mi bude po volji. A to je upravo ono što mi je kazala da činim, ali mislim da je ona sve vreme očekivala da ću joj i pokazati šta sam zapisala, mislila je da ću ja to želeći, što i jesam, u početku, ili da ću joj dati dnevnik ako ona to od mene zatraži. Juče me je pitala za dnevnik. Rekla sam da sam odustala od zapisivanja, jer se

samo ponavljaju stvari koje sam već unela u dosje za analizu. Očigledno joj to nije bilo po volji, ali ništa nije kazala. Naš odnos dominacije–potčinjenosti izmenio se u poslednjih nekoliko nedelja. Više ne osećam veliku potrebu da imam vodiča, a posle otpuštanja Ane Džest, referata o autizmu i uspešne analize traka T. R. Vina ne može i dalje tražiti da budem zavisna. Ali može me sprečiti da budem nezavisna. Skinula sam korice sa sveske i nepovezane listove držim između dva sloja stražnjih korica mog Rajngalda; bilo bi neophodno sprovesti krajnje detaljnu potragu da bi tamo bili pronađeni. Dok sam to radila, osećala sam priličnu mučninu i dobila sam glavobolju.

Alergija: osoba može biti izložena dejstvu polena ili izujedana od buva hiljadu puta, pa da ne dođe ni do kakve reakcije. A onda zaradi virusnu infekciju, ili psihičku traumu, ili je ubode pčela, i naredni put kada dođe u dodir sa oštrišom ili sa buvom, počinje da kija, kašlje, češe se, plače i tako dalje. Isti slučaj je i sa nekim drugim nadraživačima. Stvar je u osetljivosti.

'Odakle toliki strah?' zapisala sam. E pa, sada znam. Zašto nema privatnosti? To nije pošteno i podlo je. Ja ne mogu da dodem do dosjea označenih kao 'poverljivi', iz njene kancelarije, iako radim sa pacijentima, a ona ne radi. Niti smem da posedujem ikakav vlastiti 'poverljivi' materijal. Samo povlašćeni mogu imati tajne. Sve njihove tajne su dobre, čak i kada lažu.

Slušaj. Slušaj, ti, Roza Sobel. Doktorke medicine, diplomirani psihoterapist, diplomirani psihoskopista. Jesi li skrenula?

Čije misli misliš?

Radila si između dva i pet časova dnevno tokom šest nedelja, kopajući po umu jedne ličnosti. Velikodušnom, jedinstvenom, razumnom umu. Nikada ranije nisi imala posla ni sa čim sličnim. Radila si samo sa osakaćenima i isprepadanima. Nikada ranije nisi sreća sebi ravnog.

Ko je terapeut, ti ili on?

Ali ako je sa njim sve u redu, šta bi trebalo da izlečim: kako da mu pomognem? Kako da ga spasem?

Učeći ga da laže?

(Bez datuma)

Dve poslednje noći provela sam do ponoći pregledavajući dijagnostičke skopove profesora Arke, snimljene kada je primljen, pre jedanaest godina, pre elektrokonvulzivnog tretmana.

Jutros me je dr N. ispitivala zašto su mi bili potrebni 'tako stari dosjei'. (To znači da je Selena izveštava o tome koji su dosjei uzeti. Poznajem svaki kvadratni centimetar sobe za skopiranje, ali je ipak svakog dana sada proveravam.) Odgovorila sam joj da me zanima izučavanje razvoja ideološke neloyalnosti kod intelektualaca. Složile smo se da intelektualizam podstiče negativno mišljenje, i da može dovesti do psihoza, i da oni koji pate od toga treba da prođu idealni tretman, kao što je to bio slučaj sa profesorom Arkom, i potom da budu pušteni ako ostanu stručni. Bio je to krajnje zanimljiv i skladan razgovor.



Lagala sam. Lagala. Lagala. Namerno sam slagala, svesno. Ona je lagala. Ona je lažov. I ona je intelektualac! Ona je laž. I kukavica, bojim se.

Želela sam da odgledam Arkine trake kako bih stekla uvid. Kako bih dokazala sebi da Flores nije ni u kom slučaju jedinstven niti originalan. To je tačno. Razlike su zadivljujuće. Sves. dimenzija dr Arke bila je predivna; arhitekturno, međutim, Nesves. materijal bio je manje jedinstven i manje zanimljiv. Dr Arka je znao mnogo više: moć i lepota kretanja njegovih misli bili su nadmoćniji od Floresovih. Flores je često veoma spetljan. To je elemenat njegove životnosti. Dr Arka jeste... bio je... apstraktni mislilac, poput mene, i zato sam manje uživala u njegovim trakama. Nedostajala mi je čvrstina, prostornovremenska realnost i snažna senzorna jasnoća Floresovog uma.

Jutros, u sobi za skopiranje, ispričala sam mu šta radim. Njegova reakcija bila je (kao i obično) neočekivana. Voli starca i mislila sam da će mu biti drago. Rekao je: "Hoćete da kažete da su sačuvali trake, a uništili um?" Rekla sam mu da se sve trake čuvaju radi podučavanja i pitala ga zar ga to ne raduje, to što je saznao da postoji zapis sa Arkinim prvobitnim mislima: zar to konačno nije isto kao da je sačuvana njegova knjiga, sačuvan je deo uma koji će pre ili kasnije neminovno poseniliti i umreti? On reče: "Ne! Sve dok je knjiga zabranjena, a traka označena kao 'poverljiva'. Nema ni slobode ni privatnosti, čak ni u smrti. To je najgore od svega!"

Posle seanse upitao me je da li ću biti u stanju ili da li ću biti voljna da uništim njegove dijagnostičke trake, ako ga pošalju na ECT. Odgovorila sam mu da takve stvari mogu da se pogrešno odlože i vrlo lako zagube, ali to mi se činilo kao okrutno tračenje. Ja sam učila od njega, a mogli bi i drugi, kasnije. Rekao je: "Zar ne uvidate da ne želim da služim ljudima sa propusnicama službe bezbednosti? Ne želim da me iskorišćavaju, u tome je cela stvar. Vi me nikada niste iskorišćavali. Mi smo radili zajedno. Zajedno smo služili rok."

U poslednje vreme mnogo misli na zatvor. Fantazije, sanjarenja o zatvorima, radnim logorima. Sanjari o zatvoru kao što čovek u zatvoru sanjari o slobodi.

Pošto uviđam da se put sužava, poslala bih ga u zatvor da mogu, ali pošto je ovde, to je nemoguće. Ako prijavim da je, u stvari, politički opasan, jednostavno će ga vratiti na odeljenje za Nasilne i podvrgnuti ga ECT-u. Ovde nema sudije koji bi ga osudio na doživotnu. Ovde su jedino lekari koji izriču smrtne kazne.

Sve što mogu da uradim jeste da odugovlačim sa dijagnozama što je duže moguće i da podnesem zahtev za iscrpnu koanalizu, sa velikim izgledima na potpuno izlečenje. Ali već sam tri puta skicirala izveštaj – vrlo je teško sastaviti ga tako da bude jasno da ja znam da je bolest ideološke prirode (kako ne bi odmah odbacili moje dijagnoze), a da istovremeno zvuči blago i izlečivo kako bi mi dozvolili da to obavim pomoću psihoskopa. Ali, opet, zašto stračiti godinu dana i skupu opremu, kada nadohvat ruke postoji jeftin i jednostavan lek? Bez obzira na to šta ja rekla, imaju na raspolaganju taj argument. Ostale su još dve nedelje do revizije na Odeljenju. Moram tako sastaviti izveštaj da zaista ne budu u stanju da ga odbace. Ali šta ako je Flores u pravu i sve je ovo samo gluma, laganje o laganju, i od samog početka imaju naređenje TRTU-a: 'izbrišite ovog'...

(Bez datuma)

Danas vrše reviziju slučajeva na odeljenju.

Ako ostanem ovde, imaću neku moć, moći ću da učinim nešto dobro Ne ne ne ali ja ne ja ne čak i kada je u pitanju ova stvar čak i u ovome šta mogu sada da učinim kako mogu da sprečim

(Bez datuma)

Prošle noći sanjala sam da jašem na leđima medveda uz duboku klisuru između strmih padina planine, padina koje se vrljetno uzdižu ka mračnom nebu, bila je zima, po stenju je bilo leda

(Bez datuma)

Sutra ujutro reći ću Nades da dajem otkaz i tražim premeštaj u dečju bolnicu. Ali ona mora da odobri prelazak. Ako to ne učini, ja sam na ulici. Već ionako imam dosta problema. Zaključala sam vrata da bih ovo zapisala. Čim bude zapisano, idem do ložionice da sve spalim. Više nema mesta.

Sreli smo se u hodniku. Bio je sa bolničarem.

Uzela sam ga za ruku. Velika je i koščata i vrlo hladna. Upitao je: "Je li to – to, sada, Rozo: elektrošok?" tihim glasom. Nisam želela da izgubi nadu pre nego što se popne stepenicama i stigne na kraj hodnika. Hodnik je veoma dugačak. Odratili: "Ne. Samo još neki testovi – verovatno EEG."

"Vidimo se, onda, sutra?" upitao je on, a ja sam odgovorila da.

I videli smo se. Bila sam kod njega večeras. Bio je budan. Rekoh: "Ja sam dr Sober, Flores. Ja sam Ruža."

Odratio je: "Drago mi je što smo se upoznali", mrmrlajući. Ima blagu paralizujuću levostranu lica. To će nestati.

Ja sam Roza. Ja sam ruža. Ona Ruža, ja sam ona ruža. Ruža bez cveta, ruža sva od trnja, um koji je on stvorio, šaka koju je dodirnuo, zimska ruža.

## BELI MAGARAC

Kod starog kamenjara bilo je zmijsko, ali trava je tu rasla tako zelena i bujna da je ona nastavila da dovodi koze svakoga dana. "Koze su se, izgleda, ugojile", primeti Nana. "Gde ih napasaš, Sita?" A kada je Sita odgovorila: "Kod starog kamenjara, u šumi", Nana reče: "To je daleko", a ujak Hira dodade: "Čuvaj se zmijsko tamo", ali oni su brinuli zbog koza, ne zbog nje; zato ih, uostalom, ništa nije pitala o belom magarcu.

Prvi put je videla magarca dok je polagala cveće na crveni kamen ispod drveta savršenog znanja na ivici šume. Volela je taj kamen. Bila je to Boginja, veoma stara, obla, udobno je sedela među korenjem drveta. Svi koji su prolazili tuda ostavili bi Boginji malo cveća ili bi je poprskali vodom i svakog proleća ponovo bi je obojili u crveno. Sita je upravo pružala Boginji cvet rodendrona kada se osvrnula oko sebe, misleći da je jedna od koza odlutala u šumu; ali to nije bila koza. Pogled joj je privukla

neka bela životinja, belja od bramanskog bika. Sita je krenula za njom da vidi šta je. Kada je primetila fine, oble sapi i rep u obliku konopca sa kičankom, bilo joj je jasno da je to magarac; ali kako lep magarac! Čiji li je? U selu su postojala tri magaraca; Čandra Bos bio je vlasnik dva – bile su to sive, koščate, žalosne, životinje koje su mnogo radile. Ovaj je bio visok, sjajne, glatke dlake, fini magarac, veličanstveni magarac. Nije mogao pripadati Čandri Bosu, niti bilo kom drugom iz sela, kao ni bilo kome iz drugog sela. Nije imao ni povodac ni ular. Mora da je to divlji magarac; verovatno živi sam u šumi.

I tako, kada je dozvala koze, zviznuvši pametnoj Kali, i krenula za belim magarcem u šumu, prvo je naišla na stazu, a zatim stigla do mesta gde se nalazio stari kamenjar, gromade visoke poput kuća, napola zakopane i obrasle travom i kerala-lozom; tamo je stajao beli magarac i posmatrao je iz tame ispod drveća.

U tom trenutku pomislila je da je magarac bog, jer je imao treće oko posred čela poput Šive. Ali kada se okrenuo, primetila je da to nije oko, već rog – ne povijen kao u bika ili koze, već pravi šiljak kao u jelena – samo jedan rog, između očiju, nalik na Šivino oko. To bi onda mogao biti bog-magarac; stoga je ubrala žuti cvet kerala-loze i ponudila mu ga, ispruživši otvoreni dlan.

Beli magarac je izvesno vreme nastavio samo da stoji i da promatra nju, koze i cvet; zatim se polako vratio među gromade, pošavši prema njoj. Imao je rascepljena kopita poput koza, ali je hodao sklandije od njih. Primio je cvet. Nos mu je bio ružičasto-beo i veoma mek kada je onjušio Sitin dlan. Brzo je ubrala još jedan cvet, koji je magarac takođe prihvatio. Ali kada je htela da ga pomiluje oko kratkog, belog, savijenog roga i belih, nervoznih ušiju, ustuknuo je, gledajući je postrance iz dubine svojih tamnih očiju.

Sita ga se pomalo uplašila i pade joj na um da se možda i on nje pomalo plaši; sela je na jedan od poluzakopanih kamenova i stala da se pretvara da posmatra koze, zaokupljene najboljom travom koju su imale u poslednjih nekoliko meseci. Uskoro joj je magarac ponovo prišao i, stojeći pored Site, spustio joj kovrčavu bradu u krilo. Dah iz njegovih nozdrva pomerao je tanušne, staklene grivne na njenom zglavku. Lagano i veoma nežno, stala je da miluje koren njegovih belih, nervoznih ušiju, finu, oštru dlaku u podnožju roga, svilenkastu njušku; beli magarac stajao je pored nje, udišući duboko i ispuštajući topli dah.

Od tada je svakog dana dovodila koze tamo, pažljivo hodajući zbog zmija; koze su se gojile; a njen prijatelj magarac izlazio je svakog dana iz šume, primao njene ponude i pravio joj društvo.

"Jedan vo i sto rupija u gotovom", reče ujak Hira, "luda si ako misliš da je možemo udati za manje!"

"Moti Lal je lenjivac", Nana reče. "Priljav je i lenj."

"Znači, želi ženu da radi i čisti za njega! I uzeće je ne za manje jednog vola i sto rupija u gotovom!"

"Možda će se srediti kada se oženi", primeti Nana.

I tako se Sita verila sa Moti Lalom iz drugog sela, koji ju je posmatrao dok je vraćala uveče koze kući. Primetila je da je posmatra sa druge strane puta, ali ga nikada nije pogledala. Nije želela da ga pogleda.

"Danas je poslednji dan", rekla je belom magarcu, dok su koze brstile travu između velikog, izrovašenog, palog kamenja, a svuda oko njih bila je šuma u kojoj je vladao raspevani spokoj. "Sutra ću doći sa Uminim malim bratom da mu pokažem put dovde. On će od sada biti seoski gonič koza. Prekosutra se udajem."

Beli magarac je mirno stajao, a na njenom dlanu počivala mu je kovrdžava, svilenkasta brada.

"Nana će mi dati svoju zlatnu grivnu", reče Sita magarcu. "Moram obući crveni sari i namazati stopala i šake kanom."

Magarac je mirno stajao i slušao.

"Na venčanju će biti slatkog pirinča za jelo", dodade Sita; a onda se zaplaka.

"Zbogom, beli magarče", reče ona. Beli magarac je pogleda postrance i lagano, ne osvrnuvši se, ode od nje, zašavši u tamu ispod drveća.

#### FENIKS

Radio na komodi sa ladicama šuštao je i pucketao poput zapaljene kiseline. Kroz to krčanje probijao se glas koji se hvalisao pobedama. "Krvoloci!" zarežala je naglas. "Krvoloci, lažovi, budale!" Međutim, izraz u očima bibliotekara stišao je njen bes kao u psa na lancu, koji para po vazduhu, a onda prestane da se ne bi ugušio.

"Nemoguće da ste partizan!"

Bibliotekar ništa nije rekao. Isto tako, mogao je ništa da ne kaže čak i da je bio u stanju da nešto kaže.

Utišala je zvuk – nikada niste mogli da ga isključite, jer biste onda propustili poslednji čin, rasplet – i prišla bibliotekaru na krevetu. Sada je već sasvim dobro poznavala okruglo, bolešljivo, žuto lice, tamne oči sa beonjačama prošaranim kapilarima, mrku, kovrdžavu kosu, dlake na podlaticama i stražnjem delu šaka i prstiju, kao i dlake ispod pazuha i na grudima, preponama i nogama, i celo njegovo nabijeno, znojavo, bolno telo o kome je pokušavala da se stara već trideset časova dok se grad raspadao, ulicu po ulicu i živac po živac, a radio prelazio sa laži na krčanje, pa opet na laži.

"Ma hajdete, ne govorite tako!" obratila se njegovom ćutanju. "Vi niste bili sa njima. Bili ste protiv njih."

Bez ijedne reči, krajnje štedljivo, jasno je porekao.

"Ali videla sam vas! Videla sam tačno šta ste uradili. Zaključali ste biblioteku. Šta mislite, zašto sam vas tamo potražila? Ne mislite, valjda, da sam prešla preko ulice da pomognem nekom od njih!" Prezrivo se i kratko nasmejala, a zatim je dobru repliku nagradila kratkotrajnom tišinom, što joj je i priličilo. Radio jedva čujno zašišta, a zatim se vrati na statičko krčanje. Sela je u podnožje kreveta, našavši se pravo u bibliotekarevom vidnom polju, ispred njega, u samom središtu.

"Poznajem vas iz viđenja, ni sama ne znam koliko dugo – mora da ima nekoliko godina. Moja druga soba, ona tamo, gleda na trg. Na biblioteku. Stotinu puta sam vas videla kako ujutro otvarate. Ovog puta sam vas videla kako zatvarate, u dva po podne. Kako u žurbi navlačite rešetke od kovanog gvožđa preko vrata. Šta li to smeru? A onda sma čula kola i one proklete motocikle. Smesta sam navukla zavesu. Ali ostala sam da stojim iza zavese i posmatram. To je, znate, bilo čudno? Zaklela bih se da bih se sakrila ispod kreveta ovde unutra čim bih saznala da su tako blizu. Ali ostala sam tamo da stojim i posmatram. Kao da sam gledala neku predstavu!" reče ona sasvim netačno. U stvari, vireći između zavese i okvira prozora, dok su je podilazili žmarci prijatnog užasa, neumitno je osetila da odmerava kuću. Da li ju je to oživljavanje osećanja materalo, odmah potom, da reaguje?

"Prvo su skinuli zastavu. Pretpostavljam da čak i teroristi moraju stvari da obave nekim redom. U stvari, verovatno niko nije konvencionalniji od njih. Moraju da čine sve što se od njih očekuje... I tako, videla sam vas kako obilazite zgradu i idete ka onim sporednim vratima, ulazu u suteran, pošto ste zaključali kapiju. Mislim da sam primetila vaš kaput, a da toga nisam ni bila svesna, znate; onu njegovu žućkasto-smeđu boju. I tako, pošto su preplavili prednje stepenište, pa provalili kroz sporedna vrata – poput mrava kada se stušte na meso, neodoljivo mi se činilo – konačno su svi ponovo izišli, uzjahali svoje proklete motocikle i odjurili na neko drugo mesto da i njega rasture; zapitala sam se tada da li je to dim ili samo prašina što lebdi oko sporednih vrata – a onda sam se setila vašeg kaputa, zbog boje dima, žućkasto-smeđe. Palo mi je na pamet da taj kaput više nisam videla. Nisu izveli i povelu bibliotekara sa sobom. Pomislila sam da su vas sigurno ubili, tamo unutra, među knjigama. Ali stalno sam razmišljala o tome kako ste zaključali vrata i kapiju, a zatim se vratili unutra. Nisam znala zašto ste to učinili. Mogli ste da zaključate i odete, jednostavno nestanete. Stalno sam razmišljala o tome. Na trgu nije bilo žive duše. Svi mi, pacovi, krili smo se u svojim pacovskim rupama. Na kraju sam pomislila: 'E pa, dobro, ja sa tim ne mogu da živim, i otišla da vas potražim. Prešla sam preko trga. Bio je prazan, kao i običnu u četiri po podne. Bilo je mirno. Nisam se plašila. Samo me je bio strah da vas ne nađem mrtvog. Rana, krv. Kada vidim krv, odmah mi se zavrti u glavi, prezirem to. I tako sam ušla, usta su mi se osušila i u ušima mi je tutnjalo, a onda sam vas ugledala kako se približavate sa naramkom knjiga!" Nasmejala se, ali ovog puta glas joj je zapucketao. Okrenula mu je levi profil, uputivši mu pogled postrance.

"Zašto ste se vratili unutra? I šta ste radili dok su oni bili tamo? Pretpostavljam da se se skrivali. A kada su otišli, vi ste izišli i pokušali daugasite vatru."

On jedva primetno odmahnu glavom.

"Uradili ste to", reče ona. "Ugasili ste je. Na podu se nalazila lokva vode i kofa."

To nije porekao.

"Kako sam mogla i da pomislim da bi se knjige tako lako mogle zapaliti? Mora da su izvukli kakve novine, kataloge ili kartoteku. Nema sumnje da su nešto zapalili. Sav taj dim, bilo je užasno. Čim sam ušla unutra, počela sam da se davim, ne znam kako ste

uopšte mogli da dišete tamo gore. U svakom slučaju, ugasili ste vatru i morali ste da izidete zbog dima, ali niste bili sigurni da je vatra sasvim ugašena; zato ste na brzinu pokupili neke vredne knjige i uputili se prema vratima..."

Ponovo je odmahnuo glavom. Da li se to osmehivao?

"Jeste! Vukli ste se prema stepeništu, na kolenima, pokušavajući da ponese te knjige, kada sam se stigla. Ne znam da li biste uspeli da izidete ili ne, ali nastojali ste."

On klimnu i pokuša nešto da prošapuće.

"Nije važno. Ne govorite. Samo mi recite, ne, nemojte mi reći, kako posle toga možete biti partizan. Pošto ste rizikovali život zbog nekoliko knjiga!"

Naterao je sebe da nešto prošapuće, a to je ličilo na povlačenje čelika preko mesinga; kao da je od njegovog glasa ostao samo dim: "Bezvredno", reče on.

Bila se nagnula napred da bolje čuje. Sada se ispravila, doterala suknju i konačno kazala sa izvesnim prezirom:

"Nisam baš sigurna da smo dovoljno pozvani da sudimo o tome da li je naš život vredan ili ne."

Ali on ponovo odmahnu glavom i bezglasno prošaputa, besmisleno, svoje glavo: "Knjige."

"Kažete da su knjige bezvredne?"

Klimnuo je, a izraz lica postao mu je opušteniji, kao da mu je laknulo što je konačno uspeo da objasni, što je uspeo sve da razjasni.

Zurila je u njega, u neverici, s više besa nego malopre u radio, a onda je bes pokuljao, prelivši se poput novčića koji se premetne preko palca, i ona se nasmeja. "Ludi ste!" reče, spustivši svoju šaku na njegovu.

Imao je krupnu šaku kao što je i sam bio krupan, čvrstu, ali bez žuljeva, činovničku šaku. Bila je topla na dodir.

"Trebalo bi da ste u bolnici", primeti ona sa žaljenjem. "Znam da ne bi trebalo da govorite, ali ja ne mogu da prestanem da pričam, vi mi samo nemojte odgovarati. Znam da bi trebalo da odete u bolnicu. Ali kako da dospete donde, nema taksija, i sam Bog zna na šta bolnice sada liče. Ili koga su spremne da prime. Ako se ovo ikada smiri i telefoni prorade, probaću da pozovem lekara. Ako ih još ima. Ako išta ostane pošto se ovo okonča."

Tišina ju je naterala da to kaže. Bio je to tih dan. Kada je dan tih, gotovo da poželite da čujete motocikle i mašinke.

Oči su mu bile zatvorene. Sinoć i povremeno tokom noći, borio se za vazduh, imao je grčeve, kao kod napada astme ili srčanog udara, strašno. Čak i sada je disao kratko i teško, ali, koliko god da je bio iscrpljen i koliko god da se nije osećao prijatno, odmarao se; mora da mu je bolje. Koliko je doktor uopšte mogao da mu pomogne kod toliko udahnutog dima? Verovatno ne mnogo. Doktori nisu od velike pomoći kada su u pitanju otežano disanje, starost ili građanski nemiri. Bibliotekar je patio od onoga od čega je njegova zemlja umirala, njegova bolest sastojala se u tome što je bio građanin ovog grada. Već nedeljama, zvučnici, mašinke, eksplozije, helikopteri, vatre, tišina; političko telo bilo je neizlečivo, njegova agonija se nastavljala unedogled. Morali ste

milje da prepešačite zbog kupusa, i to nikakvog. Jednog dana bila je otvorena poslastičarnica na uglu, deca su kupovala napitak od pomorandže, a već narednog više je nije bilo, zgrada na uglu je razneta, izgorela. Politička lešina. Lica ljudi nalik na pročelja zgrada u središnjem delu grada, velikih hotela, prazna i skrovita, svi zastori spušteni. Prošle subote uveče bacili su bombu na 'Feniks'. Tridesetoro mrtvih, javio je radio, a kasnije podigao na šezdeset, ali te smrti nisu mogle da je razbesne. Ljudi rizikuju. Otišli su da gledaju predstavu usred građanskog rata, rizikovali i izgubili. U tome je bilo galantnosti i pravde. Ali stari 'Feniks', sama kuća: pozornica na kojoj je odigrala ko zna koliko drskih služavki, mladih sestara, poverenica, udovica sa nasleđenom titulom, Olgu Prozorovu, a tokom tri sjajne nedelje i Noru; crvena zavesa, crvena plišana sedišta, prljavi svečnjak i pozlaćeni gipsani odlivci, sav taj lažni sjaj, kutija igračaka, to nebranjeno i neodbranjivo mesto, potporanj ljudske duše – povrediti to bilo je vredno prezira. Bolje da svoje proklete bombe bacaju u crkve. Tamo bi zaprepasčena duša sasvim sigurno bila odvučena pravo u brežuljkasti raj pre no što i primeti da joj je telo razneto u paramparčad. Kada je Bog na vašoj strani, kada se nalazite u Božjoj kući, kako išta može poći naopako? Ali zaštitu nisu mogli da pruže neki tamo mrtvi dramaturg, gomila scenskih majstora i glupi glumci. Sve je moglo da krene naopako, i uvek je tako i bilo. Ugašena svetla, vrištanje i guranje, gaženje, neizreciv smrad kanalizacije, toliko što se tiče Molijera, ili Pirandela, ili koga god da su igrali u subotu uveče u 'Feniksu'. Bog nikada nije bio na toj strani. On će, izvan svake sumnje, primiti na sebe slavu, ali ne i krivicu. Bog je, u stvari, bio lekar, čuveni hirurg: ne postavljajte pitanja, ne odgovaram na njih, platite honorare, spasiću vas ako mi se bude htelo, a ako to ne učinim, onda ste za to sami krivi.

Ustala je da sredi stočić pored kreveta, koreći sebe zbog nedoličnih misli. Morala je na nekome da iskali bes; nikog nije bilo u blizini osim Boga i bibliotekara, a nije želela da se ljuti na bibliotekara. Kao i grad, bio je suviše bolestan. Bes bi takođe narušio čistoću jake erotske privlačnosti što ju je osećala prema njemu, a koja joj je veoma godila. Godinama nije toliko uživala gledajući nekog muškarca; mislila je da je izgubila tu radost, da se ona sasušila. Njene godine iskoristile su njegovu bolest. Da su stvari bile normalne, on u njoj ne bi video ženu već staricu, a njegovo slepilo bi i nju zaslepilo: ne bi ga ni pogledala. Ali kada ga je svukla i stala da se stara o njegovom telu, zaboravila je na licemerje, tako da je mogla da se divi tom nabijenom i nevinom telu sa nevinom radošću želje. Gotovo ništa nije znala o njegovom umu i duhu, samo da je bio hrabar, što je bilo dobro. Više i nije trebalo da zna. Nije ni želela. Bilo joj je žao što je uopšte progovorio, što je izgovorio tu glupu, hvalisavu reč, 'Bezvredno', bez obzira na to da li je mislio na vlastiti život ili na knjige koje je pokušao da spase rizikujući ga. U oba slučaja hteo je da kaže da je jednom partizanu važan samo cilj. Postojanje bibliotekara, postojanje nekoliko knjiga – đubre. Važna je bila samo budućnost.

Ali ako je bio partizan, zašto je pokušao da spase knjige?

Da li bi Lojalista ostao sam u toj užasnoj sobi, smeđkasto-žutoj od dima, pokušavajući da ugasi vatru, da spase knjige?

Razume se, odgovorila je sama sebi. Prema njegovom mišljenju, njegovim teorijama, njegovim uverenjima, da, svakako, razume se! Knjige, kipovi, zgrade, kandelabri sa kojih vise upaljene svetiljke, a ne obešeni leševima, Molijer u osam i trideset, razgovor za večerom, učenice u plavom sa đačkim torbama, red, uljudnost, prošlost koja obezbeđuje budućnost, za to se zalagao Lojalista. Nepokolebljivo se zalagao. Ali da li bi se i vukao po podu iskašljavajući pluća, pokušavajući da ne ispusti nekoliko knjiga – a to čak nisu bile ni neke vredne knjige, to je ono što je bibliotekar pokušavao da kaže, sada ga je razumela, čak nisu ni bile vredne; u ovoj biblioteci verovatno nije ni bilo vrednih knjiga. Samo knjige, bilo koje knjige, ne zato što je on imao svoje mišljenje, ne zato što je imao svoje uverenje i procerdan život, već zato što je bio bibliotekar. Osoba koja se brine o knjigama. Onaj ko je odgovoran.

"Jesi li na to mislio?" upitala ga je, nežno, jer je zaspao. "Da li sam te zbog toga dovela ovamo?"

Radio je zašustao, ali nije joj bio potreban aplauz. Publika joj je bio njegov san.

Četvrti deo

ZENIT

INTERKOM

KAPETAN: Dobro jutro, dobro jutro, dobro jutro svima. Koliko nas ima na ovom svemirskom brodu? Da vidimo. Govori vam, razume se, kapetan. Tu je još prvi oficir, koji je, da tako kažemo, nekako drugačiji. Ali nisu u pitanju uši. Video sam jednom nekog prvog oficira sa smešnim ušima, ali problem ovog prvog oficira nisu uši. Zatim, glavni inženjer, čiji je rečnik ograničen na simptome pokvarenih ventila. Potom ljudi drugi oficir, zaključana u salonu za odmor posade i zaokupljena vađenjem punjenja iz stolica i sofa i gađanjem posredne rasvete bilijarskim kuglama. Imamo još oficira za vezu koja ne skida slušalice i večito je pognuta nad radiom što šišti. Tamo napolju je dosta bučno. Je li to sve? Nikog više ne mogu da se setim. Mala, ali odabrana posada, sastavljena isključivo od oficira. Koliko li nas je to? Šestoro, je li tako?

PRVI OFICIR: Petoro.

KAPETAN: Samo petoro? Jeste li sigurni u to, gospodine Mudonja?

PRVI OFICIR: Sasvim.

KAPETAN: Pa dobro, petoro, znači. Znam da dobro stojite sa matematikom. Ali ne napušta me to osećanje da postoji još neko.

PRVI OFICIR: Razumljivo, ser, mislite na sebe kao na kuvara.

KAPETAN: Ne oslovljavajte me sa 'ser', gospodine Mudonjo. U redu, onda. To smo mi, osoblje svemirskog broda Meri Džejn Hjujt, klasa F, b-1951, tip 36-25-38, veličina 13, krenuo sa Zemlje (Tera, 3 Solis) na istraživačko putovanje u pravcu Južnog Orionovog kraka, sa teretom rasadnih voćki. Već smo prevalili neverovatan put, svetlosne godine i svetlosne godine, mada u izvesnim trenucima izgleda kao da se uopšte ne krećemo.



Izvinite. Moram da spremim ručak.

Nije lako nahraniti ludog drugog oficira, jer je zapušila dovod za supu punjenjem iz sofe. Isekli smo malu rupu u vratima salona za odmor posade, nalik na prorez za poštu. Sačekamo da poludeli drugi oficir zaspi, jer kada je budna, ako nas čuje kod vrata, gurne šake kroz otvor i pokazuje opscene stvari srednjim prstom leve šake ili nas gađa bilijarskim kuglama. Dok spava ili je zlovoljna, na brzinu joj proguramo hranu kroz otvor. Posle izvesnog vremena, ako prislonite uho uz donji deo vrata, možete čuti ludog drugog oficira kako žvaće. Nepojedene ostatke vraća kroz otvor. U poslednje vreme malo toga biva vraćeno. Očigledno, ili pojede svu hranu ili radi nešto drugo s njom. S vremena na vreme, zapitam se da li možda još nekog ima tamo unutra. Čini se da jede neumereno za jednog ludog drugog oficira prosečne veličine i ženskog pola.

Glavni inženjeru, pre nego što odem u kuhinju, mogu li dobiti vaš dnevni izveštaj za brodski dnevnik.

GLAVNI INŽENJER: Aha, pa ovako, rezervoar A-30 sa vodonikom pod pritiskom curi ko bušna kofa. Curka zasad nije zaustavljena. Prednji vod FC-599 i dalje ne šljaka, što izaziva rikanje pritiska u centralnoj hladnjačkoj skladišnoj oblasti CCS-2. Pukotina debljine vlasi kose u oplati antimaterijskog izolatora ispituje se, a u cilju podnošenja izveštaja o izvodljivosti primene procedure popravke iste.

KAPETAN: Kakva se procedura predviđa ako se pokaže da je izvodljivost opravke neizvodljiva?

GLAVNI INŽENJER: Automatsko samouništenje.

KAPETAN: Blagi Bože.

GLAVNI INŽENJER: Nastavak izveštaja za dnevnik: Krilo Jedan znatno skiknulo pri karambolu s meteorom i trenutno ne rmbači punom sakupljačkom snagom. Krilo Dva skresano za 81.000 milja kako bi se kompenzovalo sporo okretanje izazvano neravnotežnim radom prvog krila. Učinak bi trebalo da postane uočljiv kroz pet do trinaest dana (brodsko vreme). Brodske jedinice za automatsko samouništenje više ne furaju, usled pretpostavljenog kratkog spoja koji je uslovio da se jedinice za automatsko samouništenje automatski samounište.

KAPETAN: Hoćete da kažete da su se sve jedinice za automatsko samouništenje samouništile?

GLAVNI INŽENJER: Aha, otprilike tako, kapetane.

KAPETAN: Hoćete da kažete da ne možemo uništiti brod ako se pukotina u antimaterijskom izolatoru proširi? Ali ako ne možemo da se samouništimo, a antimaterijski izolator eksplodira, povećemo u ništavilo sa sobom pedeset najbližih zvezda i sve njihove planete – raznećemo, zapravo, celu ovu oblast svemira. A ukoliko se antimaterija sretne sa nekom F-2 zvezdom, uništenje se može pretvoriti u lančanu reakciju i cela Galaksija može biti razorena!

GLAVNI INŽENJER: Pošteno smo zapeli da začepimo tu pukotinu, kapetane.

KAPETAN: Mi? Kako to mislite, mi? Samo ste vi dole u Mašinskom. Je li tako?

GLAVNI INŽENJER: Da. Ali voleo bih da nas je više.

KAPETAN: Znam da biste to voleli, 'Munja'. Imamo u vas puno poverenje. Fantastično ste dobar glavni inženjer, za jednu ženu.

GLAVNI INŽENJER: Hvala, kapetane. Vraćam se svojoj pukotinici.

KAPETAN: Dobro, a ja odoh do kuhinje.

Čudno. Upravo sam bacio pogled preko ramena i mogao bih se zakleti da sam video nekoga kako ide niz Hodnik G. Hodnik G vodi u deo broda koji je potpuno izvan upotrebe, do skladišta sportskih navijača. Ko bi mogao imati bilo kakva posla tamo? Gospodine Mudonjo? Gospodine Mudonjo, gde ste?

PRVI OFICIR: Nalazim se u kompjuterskom centru, ser.

KAPETAN: Hoćete li, molim vas, da prestanete da me oslovljavate sa 'ser', gospodine Mudonjo. Oneobičava me. 'Iskrice', gde ste? 'Iskrice'? Smesta se javite mostu preko interkoma. 'Iskrice'?

OFICIR ZA VEZU: Šššš. Slušam radio. Primljeno. Gotovo i prekidam.

KAPETAN: U redu. 'Munja' je dole sa antimaterijskim izolatorom; ja sam ovde na mostu i pokušavam da stignem do kuhinje. To je četiri. Pet, pet, ko beše peti? Oh, da. Ludi drugi oficiru, smesta javite mostu svoje trenutno boravište preko interkoma.

LUDI DRUGI OFICIR: Držim se kožom svojih zuba i noktima nožnih prstiju za stenu koja se nadnosi nad pobesnelo more soli, šibano strašnim vetrovima koji stvaraju talase i cunamije belje i teže nego što je to voda ikada bila. Ako se pustim, pašću i razbiću se o stenje i zakopaće me tone soli što tutnje, udaviću se u suvom moru. Ako se ne pustim, moram nastaviti da se držim ovde, da se držim i držim, a zbog čega? Toliko mi je dosadno da bih mogla vrištati. Naglas vrištim, ali me niko ne čuje usled zavijanja vetra i grmljavine soli koja se obrušava. Nadam se da vi ostali enjuktujete sebe.

KAPETAN: Šta?

LUDI DRUGI OFICIR: Pre no što se brod sam uništi, nadam se da empluktujete svoje vreme u enjuktabilnim razonodama. Mislim da ću da se pustim.

KAPETAN: Čekajte! Slušajte, 'Šišmišu', ima li još koga pored vas u salonu za odmor posade?

LUDI DRUGI OFICIR: Puštam se. Iiiii-aaaaahhhh! Isuse Hriste! Pa to je šećer.

KAPETAN: Hrist? On je, dakle, šesti. Znači, u hondiku G nije moglo biti nikoga. Samo mi se učinilo.

PRVI OFICIR: Na brodu ima samo pet osoba.

KAPETAN: Kako možete biti toliko ubeđeni u to, gospodine Mudonjo?

PRVI OFICIR: Matematika. Prosto sabiranje realnih brojeva. Vi, 1, ja, 1, 'Munja', 1, 'Iskrica', 1, 'Šišmiš', 1. 1 plus 1 plus 1 plus 1 plus 1 jednako je 5.

KAPETAN: Možda. Uz pomoć statistike sve se može dokazati. Ali šta ako postoji 1 koga niste ubrojali?

PRVI OFICIR: Ko?

KAPETAN: To ja pitam vas, gospodine Mudonjo.

PRVI OFICIR: Kapetane, smem li s puno poštovanja da vas podsetim na to da je vreme ručku, ili večeri, to jest čemu god da je vreme?

KAPETAN: A šta je sa iracionalnim brojevima, gospodine Mudonjo? A?

PRVI OFICIR: Kapetane, smem li vam uz sve uvažavanje predložiti da matematiku prepustite meni i brodskim kompjuterima?

KAPETAN: U redu, u redu. Šta želite za ručak?

PRVI OFICIR: Šta god vam bilo po volji, kapetane.

KAPETAN: Već mi je dosta, a i muka mi je da stalno razmišljam o tome... da sve vreme planiram obroke. Otvoriću konzervu Kempbelove paradajz-čorbe sa pirinčem, a ako vam se ne sviđa, to je vaš problem. Svaki put kada sam na samom pragu da nešto zaista shvatim, svaki put kada se razumevanje nađe na korak od prosvetljenja, svaki put kada zaista postanem svesna da sam kapetan jednog velikog broda, moram da napravim nalevo krug i donesem odluku o tome da li će za ručak biti makaroni sa sirom ili pilav. Zašto neko drugi ne bi mogao malo da kuva?

PRVI OFICIR: Niko drugi to ne ume.

KAPETAN: Svako od vas ume da zagreje konzervu supe isto tako dobro kao ja.

PRVI OFICIR: Sećate li se pokušaja drugog oficira?

KAPETAN: Ovaj, gotovo svako od vas. Robot to može. Zašto nemamo robote-kuvare? Zašto nismo bili planirani kako valja? Prava nevolja je u tome što je ovo jedna lenja, neuvežbana, nesuvisla posada. A središte nevolje, pravi izvor raspada, kamen spoticanja svih mojih napora da čvrstom rukom upravljam ovim brodom, jeste jedna osoba, jedan jedini član posade, i mislim da svi znate o kome govorim.

PRVI OFICIR: Jasno.

GLAVNI INŽENJER: Oh, aha.

LUDI DRUGI OFICIR: Ja ne. Ali jadni Tom je oladio.

KAPETAN: 'Iskrice', slušaš li? 'Iskrice', javi se, molim te. Javi se, molim te.

OFICIR ZA VEZU: Šššš. Slušam radio. Primljeno. Gotovo i...

KAPETAN: Ne! Skidaj te proklete slušalice i saslušaj me na trenutak. 'Iskrice'.

OFICIR ZA VEZU: Kapetane, volela bih da mogu da skinem slušalice.

Ponekad čak poželim da mogu da isključim radio. Ali ne mogu. Ponekad se, znate, prijem izgubi. Povremeno, danima, nedeljama, mesecima ništa ne mogu da uhvatim, čak ni šištanje zvezda. Ali moram nastaviti da slušam, za slučaj da se vrati, za slučaj da se probije kakva poruka. Tako stvari sada stoje. Nisam uhvatila već pet dana (brodsko vreme) nikakvu poruku. Ali šta ako neka upravo sada prispe? Šta ako stigne, a ja sam u kuhinji i podgrevam supu? Šta ako upravo dolazi, a ja je propuštam jer razgovaram preko interkoma? Nemam ja ništa protiv vas ostalih, niti želim da budem kamen spoticanja, ali takva je priroda oficira za vezu. Gotovo i...

KAPETAN: Ne. Ostanite na interkomu i saslušajte ovu poruku. I drugi brodovi imaju oficire za vezu, ali oni se uopšte ne ponašaju kao vi. Ne provode sve vreme sedeći sa glavom između slušalica i razjapljenim ustima. Oni održavaju vezu. Razgovaraju sa ostalim brodovima iz Flote. Primaju vesti i uputstva, razmenjuju svu vrstu obaveštenja, prijateljski časkaju ne bi li zaboravili na neizmernu dosadu svemira. Zašto vi to nikada ne radite? Zar ne shvatate da bismo mi ostali voleli da tu i tamo popričamo sa ostatkom Flote?

OFICIR ZA VEZU: Ali ja nisam na talasnoj dužini Flote.

Ursula Legvin.....Ruža kompas

KAPETAN: Zašto niste?

OFICIR ZA VEZU: Jer pokušavam da uhvatim poruku.

KAPETAN: Kakvu poruku

OFICIR ZA VEZU: Poruku kakvu još nismo čuli.

KAPETAN: Zbog čega?

OFICIR ZA VEZU: Pa, mogla bi nam reći nešto o tome kuda idemo – mi i svi ostali brodovi iz Flote.

KAPETAN: Kakve to ima veze kuda idemo, sve dok idemo? Slušajte, 'Iskrice', nije mi drago da vas ovako korim. Voleli bismo da imamo potpuno poverenje u vas. Vi ste fantastično dobar oficir za vezu, za jednu ženu. Ali...

OFICIR ZA VEZU: Izvinite, kapetane. Uхватила sam šištanje zvezda. Gotovo i prekidam.

KAPETAN: Oh, do đavola. Gospodine Mudonjo, da li biste došli na most. Biću u kuhinji i grejaću supu.

PRVI OFICIR: Čekajte, kapetane. Nešto se čudno dešava sa vazduhom. Nešto je u broskom sistemu za cirkulaciju atmosfere.

KAPETAN: Verovatno je procurelo malo 'Munjinog' vodonika.

PRVI OFICIR: Ne miriše na vodonik. Ima neki čudan miris. Ili je možda u pitanju podrhtavanje? Ili, pak, buka?

KAPETAN: Gospodine Mudonjo, jeste li dobro? Ne zvučite kao da ste pri sebi.

PRVI OFICIR: Jasno. Kapetane, želim da prijavim sumnju da se na brodu nalazi tuđinac.

KAPETAN: Tuđinac?

PRVI OFICIR: Jasno. Uzbuna. Uzbuna. Prvostepena uzbuna. Svi na borbene položaje. Sumnja se da se na brodu nalazi tuđinac. Glavni inženjeru, podnesi izveštaj o stanju u mašinskom odeljenju.

GLAVNI INŽENJER: Ovaj, da, sve je superika u mašinskom, ser.

KAPETAN: Šta je sa antimaterijskim izolatorom?

GLAVNI INŽENJER: Zatarabili smo pukotinicu flasterčićem, kapetane. Dihtuje ko nova.

KAPETAN: Šta je sa broskim uređajem za samouništenje?

GLAVNI INŽENJER: Ovaj, da, šljakamo na tome. Ali inače mogu vam reći da stvari nikada nisu bolje furale u mašinskom nego sada.

PRVI OFICIR: Prvostepena uzbuna! Prvostepena uzbuna! Glavni inženjeru, smesta da ste nastavili rad na popravci jedinica za samouništenje u Središnjoj pogonskoj zoni i čim popravke budu okonačane, stavite ih u status 'na pozor'.

KAPETAN: Gospodine Mudonjo, zbog čega se derete?

PRVI OFICIR: Sa nama je na brodu neki tuđinac, Kapetane!

KAPETAN: Otkud znate?

PRVI OFICIR: Sluzav, užasan tuđinac!

Ursula Legvin.....Ruža kompas

KAPETAN: Da li ste ga videli, gospodine Mudonjo? Da li se nalazi u skladištu sportskih navijača?

PRVI OFICIR: Ne, nisam ga video. Ne želim da ga vidim. Mogu da ga osetim. Ovde je, Kapetane. Na brodu – nešto što ne pripada ovamo. Nije jedan od nas. Došao je iz svemira. Spolja. Da nas pokori. Čeka, čeka negde u unutrašnjosti broda, čeka i raste...

KAPETAN: Blagi Bože. Saberite se, gospodine Mudonjo.

LUDI DRUGI OFICIR: Rekla sam vam da je jadni Tom oladio. Sada se jadni Tom i ušikao.

PRVI OFICIR: Sa vama je, u salonu za odmor, 'Šišmišu', je li tako? Znae za njega već danima, nedeljama. Krili ste ga od nas. Izdajice! Dolazim, 'Šišmišu', i ubiću tu stvar, tu neopisivu, amorfnu Stvar koju ste krili od nas i davali joj svoju hranu...

KAPETAN: Gospodine Mudonjo! Gde se nalazite? Šta radite?

PRVI OFICIR: Upravo razvaljujem vrata salona za odmor, kapetana. Ništa ne brinite. Srediću ja već to. Vi se samo starajte da sve teče glatko na mostu, da brod ostane na kursu i tako to.

KAPETAN: Nisam na mostu, u kuhinji sam.

PRVI OFICIR: Pobogu, kapetane, brzo natrag na most! Ta Stvar će pokušati da preuzme kontrolu nad brodom ako mi utekne! U redu, 'Šišmišu', gde je? Gde se krije? Pokažite mi tu Stvar, ili ću... Aaaagh! Aaaagggghh! Auh!

GLAVNI INŽENJER: Kapetane? Kapetane kuvare? Hoće l' biti firke tamo gore?

OFICIR ZA VEZU: Molim vas, tiše, svi. Primam.

KAPETAN: Gospodine Mudonjo, podnesite izveštaj o trenutnom stanju u salonu za odmor. Gospodine Mudonjo, javite se, molim vas.

LUDI DRUGI OFICIR: Govori Ludi drugi oficir. Prvi oficir je privremeno onesposobljen.

KAPETAN: Drugi oficiru, podnesite izveštaj, molim vas.

LUDI DRUGI OFICIR: Ovako, provalio je unutra, vičući kako će učiniti nešto tuđincu, i ja sam mu se isprečila na putu; pokušao je da me sredi karate–udarcem. Ali, kao što znate, kapetane, neobično sam jaka, čak i za ludog drugog oficira. Udarila sam ga po glavi primerkom Ja Čing a i on se skljkokao.

KAPETAN: Podnesite izveštaj o trenutnom stanju prvog oficira, molim.

LUDI DRUGI OFICIR: Leži na podu i diše.

KAPETAN: Odlično. 'Šišmišu', mislim da će biti najbolje da pređete na most i vodite računa o kontroli leta. Poslednji put kada sam pogledala, učinilo mi se da se Arkturus malo pomerio. Ako ne spremim ručak, svi će načisto da podilkane.

LUDI DRUGI OFICIR: U redu, kapetane.

KAPETAN: Još samo ovo: ima li tuđinaca na brodu?

LUDI DRUGI OFICIR: Oh, da, kapetane.

KAPETAN: Kao što sam i mislila. Znala sam da gospodin Mudonja ne ume da računa. Biće najbolje da povedete tuđinca sa sobom na most kako biste mogli da ga držite na oku.

Ursula Legvin.....Ruža kompasu

LUDI DRUGI OFICIR: Ne mogu to da učinim, kapetane. Moram ga ostaviti ovde u salonu za odmor posade.

KAPETAN: Zašto?

LUDI DRUGI OFICIR: Pa, vidite, on nekako pristaje ovamo. Možemo ga hraniti kroz prorez na vratima. Što se mene tiče, ja jedva čekam da izađem. Ovde je počelo da postaje pomalo tesno. Kao što je gospodin Mudonja primetio, on raste. Da ne poverujete. U početku je bio tek čestica.

KAPETAN: A kako je gospodin Mudonja?

LUDI DRUGI OFICIR: Već sedi, ali deluje pomalo katatonično. To je od šoka. Otpratiću ga do njegove kabine.

PRVI OFICIR: Oh moj Bože ne mogu to da podnesem užasna zlica nalik na džinovskog crva ljigavo se goji na naš račun deblja se na naš račun okupira nas vampir parazit koristi nas raste raste RASTE izbacite me odavde izbacite me odavde Prvostepena Opasnost Samouništenje SAMOUNIŠTENJE!

LUDI DRUGI OFICIR: De, de, Mudonjo. Polako. Hajdete. Evo vaše lepe, udobne kabine, vidite? Možete zaključati vrata, ostaviti Njega napolju i sami se baviti matematikom.

PRVI OFICIR: Blagi Bože, gori ste od Njega! Izlazite odavde! Napolje! Kapetane kuvare! Kapetane kuvare! Ovaj oficir je lud!

KAPETAN: Koji oficir?

LUDI DRUGI OFICIR: Ja.

KAPETAN: Ma hajdete, mi vas samo tako zovemo što nećete da koristite sekundarni proces mišljenja.

PRVI OFICIR: Kapetane kuvare! Naredite osoblju u mašinskom odeljenju da aktivira jedinice za automatsko samouništenje! Prekinite misiju! Prekinite misiju!

KAPETAN: Otkud sad to?

PRVI OFICIR: Prekinite! Prekinite! Empluktovalo nas je tuđinsko stvorenje iz nepoznatih razloga! Zaposeda umove oficira! Ovaj brod predstavlja opasnost za celu Vaseljenu!

LUDI DRUGI OFICIR: Pobogu, govori gotovo kao ja.

KAPETAN: U stvari, veoma je zanimljivo posmatrati sve to sa strane. Pitam se da li gospodina Mudonju odbija prisustvo tuđinca jer je i on sam oduvek bio, u izvesnom smislu, strano prisustvo na ovom brodu. Mislim da psiholozi nazivaju taj fenomen 'projekcija'.

PRVI OFICIR: Zar ne dopire do vas koliko je to užasno, užasno, užasno!

OFICIR ZA VEZU: Kapetane, molim vas, naredite prvom oficiru da umukne. Dobijam preko radija neki zanimljiv materijal.

KAPETAN: Odakle? Dobro bi mi došao neki savet.

OFICIR ZA VEZU: Nisam sigurna. Izgleda izbliza. Jak signal.

KAPETAN: Šta kaže?

OFICIR ZA VEZU: Ne govori engleski.

Ursula Legvin.....Ruža kompasu

LUDI DRUGI OFICIR: Govori 'Šišmiš'. Javljam se sa mosta. Ovde je sve u redu.

KAPETAN: Hajdete svi. Ručak. Usta na curku za supu, društvo! Spremni?

LUDI DRUGI OFICIR: Spremna.

GLAVNI INŽENJER: Spremna.

PRVI OFICIR: Spreman.

OFICIR ZA VEZU: Spremna.

KAPETAN: Ide supa!

GLAVNI INŽENJER: Ahh.

PRVI OFICIR: Mmmm.

LUDI DRUGI OFICIR: Njam.

OFICIR ZA VEZU: Njam.

KAPETAN: Njam.

LUDI DRUGI OFICIR: Šta ćemo sa tuđincem?

GLAVNI INŽENJER: Ja ću se postarati da nadrukam zverčicu. Pošaljite mi još jedan kanister čorbuljaka, kapetane. Prihvaćiću je u konzervu od ulja i sunuti kroz otvor. Aha, tako je. Dobro, dolazim. Jesi li spremna, zverčice? Evo fura!

TUĐINAC: Njam, njam.

GLAVNI INŽENJER: Tako, dobra zverčice. A sada pođi na pajkenje. Kapetane, šta mislite kako je ova zverčica dofurala na brod?

KAPETAN: Razmišljala sam o tome.

LUDI DRUGI OFICIR: Nije 'dofurao' na brod. On je starosedelac. On je naš, samo naš.

KAPETAN: Ne događa se to na taj način, 'Šišmišu'. Ne na naprednim svemirskim brodovima poput našeg. Bar ne bez Svemirske Promisli. Lično mislim da je mogao dospeti u salon za odmor posade jedino kroz cevi, i to tokom spajanja sa onom krstaricom u blizini Deneba. Ako se sećate, otvori su bili podizani u nekoliko navrata tokom tog susreta.

GLAVNI INŽENJER: Oh, aha, superiška lađa, ta krstarica. Šljašti se, vitka i šiljata, sa dosta energije da moje cevi začangrljaju.

OFICIR ZA VEZU: Tako je, neka je proklet, sve vreme mi je ometao prijem. Zagušio mi je radio gomilom sentimentalnih gluposti na celu nedelju. Stalno nas je oslovljavao signalom 'Tegla Meda'.

PRVI OFICIR: Da li vi to, kapetane, hoćete da kažete da je krstarica namerno ubacila to čudovište u naš brod? Krstarica iz flote?

KAPETAN: Ovaj, ne, ne namerno. Takve se stvari jednostavno, ponekad, dešavaju, ako se ne preduzmu sve mere predostrožnosti. Na primer, ako je drugi oficir propustio da aktivira polja sile na otvorima, kao i da me podseti na to da se podvrgnem dekontaminaciji – što se već ranije dešavalo...

LUDI DRUGI OFICIR: Mrzim da aktiviram ta polja sile. Nisu prirodna. Izluđuju me. Sve te vibracije. A i moram da brinem da li je sve u fazi. Ona nisu dobra za brod, gledano na duže staze. 'Munja' će me, što se toga tiče, podržati.

GLAVNI INŽENJER: Aha, ona prefurava motore. Pored toga, zašto moramo da šljakamo sve te mere predostrožnosti?

LUDI DRUGI OFICIR: I tako sam zaboravila da ih uključim.

KAPETAN: Eto, vidite.

PRVI OFICIR: Svi ste vi ludaci – podljudi. Dozvolili ste da nas zaraze, da izvrše invaziju na nas, da nas osvoji ovaj tuđinac. Namerno ste to izazvali, a sada, kada je do toga došlo, dozvoljavate da se nastavi... A on sedi tamo, raste, raste...

GLAVNI INŽENJER: Polako, polako, oladi malo prvi oficiru. Nismo dali da te mazne.

PRVI OFICIR: Kapetane kuvare! Saslušajte me! Uvek ste me slušali ponekad, uvek ste bili krajnje razumni manje–više. Razmislite, razmislite o tome – opasnost, opasnost po brod. Zar ne vidite da nas potčinjava? A čeka nas misija! Koliko ćete dozvoliti da to još traje? Što pre nešto preduzmemo, sigurnije i lakše će biti...

KAPETAN: Dobro, koliko je već na brodu?

LUDI DRUGI OFICIR: Otprilike pedeset dana (brodsko vreme). To jest, tada se bar krstarica odvojila.

KAPETAN: Da vidimo: 280 manje pedeset... Da oduzmemo... Čekaj malo...

PRVI OFICIR: 230.

KAPETAN: Tako je. Da. Dobro. Otprilike još 230 dana (brodsko vreme). Ako sledi uobičajeni tok. Nije ovo prvi put da je neki tuđinac dospao na brod iz flote, znate, gospodine Mudonjo. Niti će biti poslednji. Ako izuzmemo nesrećne slučajeve, prilično dobro znamo šta nam valja očekivati. Možda bi trebalo malo da zavirite u Priručnik o tuđincima na brodu kako biste osvežili znanje o toj temi.

PRVI OFICIR: Kapetane, zar niste čak ni zaplašeni?

KAPETAN: Gospodine Mudonjo, usrala sam se od straha. Ali šta mogu da učinim?

PRVI OFICIR: Rešite ga se! Odmah! Brzo! Dok još možemo! Dok još više ne poraste! Dozvolite da ga gurnem kroz otvor za izbacivanje otpadaka! Otključajte moja vrata... samo me pustite napolje... očas posla ću ja to... ostatak flote neće čak ni znati...

LUDI DRUGI OFICIR: Slušajte, mali Mudonjo. Trenutno se nalazim na mostu. I mislim da ću ovde ostati narednih 230 dana (brodsko vreme). Kapetan je potreban u kuhinji. Vaša vrata su zaključana i ostaće zaključana dok se ne pomirite sa situacijom. Možda vam se ne dopada što ja sada upravljam. Znam da smatrate da sam nepouzdana i korisna samo dotle dok zauz imam podređeni položaj. U normalnim uslovima i u većini situacija to je sasvim tačno. Ja jesam nepouzdana, nepredvidiva i ne baš sasvim zdrave pameti. Ne mogu čak ni sama na sebe da se oslonim. Kada uskočim u zahuktali ključali okean soli, ispostavi se da je u pitanju šećer u prahu. Kada pogledam zvezde kroz panoramski prozor na mostu, ne vidim zvezde. Vidim zmajevе, labudove, kitove, škorpione, medvede, lovce, kočije, krsteve, znake, znamenja i nešto ispisano ogromnim, sjajnim rečima koje ne umem da pročitam. Kada spustim prst na dugmad na glavnoj kontrolnoj tabli, dugmad se pretvori u zadnje šape psa i prst mi eksplodira poput petarde. Dok prelazim mostom kako bih proverila kompjuterske podatke, ne vidim pod; vidim



provaliju, mračnu rupu ispod sebe u kojoj se bleđi oblici izvijaju i guraju u tmini, okrećući ogromna, zakržljala lica, očne duplje, usne jame, nagore prema meni, svojoj zemljakinji, koja se prenemaže preko mosta visoko iznad njih na tankoj žici, čvrsto stežući svoj leteći trapez. Meni nije mesto na mostu broda ove klase, osim za vreme noćne smene kada vi i kapetan spavate – i tokom određenih izuzetnih situacija kao što je ova. Činjenica je da sam ja, zahvaljujući svim svojim osobenostima, u ovom trenutku jedina koja nas može izbaviti.

PRVI OFICIR: Kapetane, kapetane kuvare, saslušajte me. Ne slušajte tog manijaka, tog pobunjenika. Slušajte mene. Kapetane, vi znate da vam neizmerno verujem, gotovo. Vi ste fantastično dobar kapetan, za jednu ženu. Ne dozvolite da drugi oficir preuzme most!

KAPETAN: Ne mogu je sprečiti, gospodine Mudonjo. Pretpostavljam da je reč o uticaju tuđinca. Zar ne vidite da smo se svi promenili?

PRVI OFICIR: Promenili?

KAPETAN: Da. 'Šišmiš' je stekla neverovatnu snagu – što ste morali primetiti kada vas je tresnula Ja Čingom – i pokretačku silu koja je nagoni ka cilju. 'Munja' se više ne žali na kvarove motora; ona je tamo dole srećna poput ševe, dok peva škotske tra-la-la pesmice. 'Iskrice' je postala potpuno nedostupna. Je li tako 'Iskrice'? 'Iskrice'? Vidite? Što se mene tiče, ne znam tačno do kakve je promene došlo, osim što mi se čini da ono što drugi oficir kaže sada ima više smisla nego ranije, a da ono što vi kažete nema; ali znam da se osećam kao sasvim druga osoba od kada imamo tuđinca na brodu.

PRVI OFICIR: A ja, kapetane? Ja se nisam promenio.

KAPETAN: Ne. U tome i jeste nevolja, gospodine Mudonjo. Vi niste. Vi, u stvari, niste sazdani da izidete nakraj sa ovim. Ali niste vi krivi za to; stvar se na duge staze još može pokazati kao dobra. Time se održava izvestan kontinuitet na brodu. Konačno, ne želimo potpuno da se otuđimo.

PRVI OFICIR: Kapetane, vi niste u istoj meri civilizovani kao ja, ali ste u dovoljnoj meri proizvod civilizacije – za razliku od ostatka posade. Ono što ne razumem jeste kako, kao civilizovana osoba, možete da podnosite to ponižavanje. Da budete korišćeni – kao kakvo vedro ili posudica za uzorke. Nismo mi obično plovilo, lađa za tuđince na kojoj će se oni toviti, prokleta kultura kvasca! Mi smo brod, brod iz flote, plovimo na vlastiti pogon i uputili smo se na Veliko Putovanje sa Neizvesnim Krajem.

KAPETAN: Ali, znate, gospodine Mudonjo, mi, u stvari, najverovatnije tamo nećemo ni stići.

PRVI OFICIR: Znam. Ali postojala je prilika. Sada je više nema. Nećemo stići tamo, nećemo nigde stići, opterećeni ovim tuđincem i kada niko od vas više ne obraća pažnju na ono što se događa izvan broda. Kladim se da nam, u ovom trenutku, drugi oficir ne može odrediti položaj u odnosu na zvezde. Kakav je naš položaj u odnosu na Arkturus, 'Šišmišu'?

LUDI DRUGI OFICIR: Ovaj. Da vidimo. Dozvolite samo da pritisnem ovu pseću zadnju šapu i podesim ovu glistu. Evo. Arkturus? Nisam sigurna; ali zato vidim mrtvu kraljicu kako naopačke sedi u stolici levo od pramca.

PRVI OFICIR: Vidite? Vidite?

KAPETAN: Da. Nisam ja luda što više ne izlazim iz kuhinje. Ali možemo biti strpljivi, gospodine Mudonjo. Tuđinac neće još dugo ostati na brodu. Ostalo nam je još manje od osam meseci. Potom, znate, moraćemo samo da ga izvesno vreme vučemo, svega nekoliko godina.

PRVI OFICIR: Vučemo? Njega da vučemo?

KAPETAN: Ovaj, da, razume se. Sada smo mi odgovorni za njega.

GLAVNI INŽENJER: Ne bi valjda da isfurate jednu stvarčicu u blizu–apsolutne–nule hladnoću međuzvezdanog prostora, zaista, gospodine Mudonjo?

PRVI OFICIR: Da! Izbacio bih ga kroz otvor! Sada! Kroz otvor! Kroz otvor!

LUDI DRUGI OFICIR: Začepi otvor, Mudonjo.

PRVI OFICIR: Kapetane. Govorim sasvim pribrano, zar ne? Da li vi to hoćete da kažete da, pošto se konačno oslobodimo ovog čudovišta, pošto postane suviše veliko za brod i probije se napolje, prouzrokovavši strašnu štetu na cevima, možda i uništivši celo mašinsko odeljenje na svom putu (jeste li pomislili na to, 'Munjo'?), a po svoj prilici i razorivši ceo brod – da, ako sve to preživimo, vi nameravate da se vratite nazad, uzmete da vučete tu beslovesnu, bespomoćnu stvar i krenete šepavo za flotom, prepovoljvenom brzinom, tokom pet, deset, dvadeset godina (brodsko vreme) – dok ona postaje sve veća, jača, bistrija i pomamnija? Kapetane! Zar ne shvatate da je ta stvar naša smrt?

KAPETAN? Da, gospodine Mudonjo, shvatam ja to. Ali, znate, da nije ona, bilo bi nešto drugo. Kakav meteor, međuzvezdana spora kuge, neodoljiv gravitacioni bunar oko kakve nevidljive neutronske zvezde, vangalaktički neprijateljski razarač, sudar sa nekim drugim brodom iz flote... Ovako ili onako, gospodine Mudonjo, isto nam se piše. Negde u bezmernom prostorvremenskom kontinuumu postoji tačka–trenutak sa ispisanim našim imenima. Šta nam drugo preostaje nego da nastavimo?

PRVI OFICIR: Ali ne moramo tu stvar da vučemo sa sobom...

KAPETAN: Ako se ne budemo pošteno držali prema njoj od samog početka, ko će onda odneti naše hlebno drveće do Neizvesnog Kraja kada ostanemo bez goriva?

GLAVNI INŽENJER: Kontam, kapetane, da bi nam ona zgodna krstarica još mogla pomoći s ovom zverčicom kad bi znala da je imamo.

KAPETAN: Svakako bi nam dobro došla njena pomoć kod vučenja. Ali ne znam kako da nateramo 'Iskricu' da pošalje poruku krstarici. Kada bismo samo imali normalnog oficira za vezu!

OFICIR ZA VEZU: Molim vas da umuknete, svi. Primam.

LUDI DRUGI OFICIR: Od mrtve kraljice okrenute naglavačke tamo napolju?

OFICIR ZA VEZU: Ne; ona ništa ne govori. Mislim da je ovo od tuđinca.

LUDI DRUGI OFICIR: Već? Ha! Uvek sam govorila da brod može da stupi u vezu sa svojim tuđincem, samo ako pažljivo osluškuje. Šta kaže?

OFICIR ZA VEZU: Još ne govori engleski.

LUDI DRUGI OFICIR: Kakvu poruku onda šalje?

OFICIR ZA VEZU: Štuca.

Ursula Legvin.....Ruža kompasu

KAPETAN: Štuca?

OFICIR ZA VEZU: Da, štuca. Mora da je to od paradajz–čorbe sa pirinčem.  
Evo. Pustiću preko interkoma. Slušajte.

TUĐINAC: Hik. Hik.

GLAVNI INŽENJER: Kapetane, čuje se neka frka iz prednjih cevi, a u sredi broda fura oblast visokog pritiska. Da probam sa sodom za pečenje?

KAPETAN: Ne, ne, nikada ne smete upotrebiti sodu kada se na brodu nalazi tuđinac, zar niste pročitali Priručnik? Pokušajte sa Maaloksom.

GLAVNI INŽENJER: Važi, kapetane.

TUĐINAC: Hik.

GLAVNI INŽENJER: De, de, jadna, mala, slatka, prepadnuta zverčice.

PRVI OFICIR: Oh, moj Bože, da sam samo mogao da se ukrcam na krstaricu, gde i pripadam! Ovdje ću poludeti! Sve ste vi lude. Ja sam lud.

LUDI DRUGI OFICIR: Gospodine Mudonjo. Slušajte. Da li bi vam bilo lakše kada bi na brodu bio još jedan muškarac?

PRVI OFICIR: Još jedan muškarac? Svakako da bi. Snaga! Zdrav razum! Logika! Urednost! Pobožnost! Muževnost! Da! Da!

LUDI DRUGI OFICIR: Čak i ako je tuđinac?

PRVI OFICIR: Tuđinac?

LUDI DRUGI OFICIR: Ovo bi, znate, mogao biti tuđinac–muškarac.

KAPETAN: Da, postoji više od pedeset posto izgleda da je tako.

PRVI OFICIR: Blagi Bože. Mogao bi biti. U pravu ste. Mogao bi biti.

KAPETAN: Dobro ste se toga setili, 'Šišmišu'.

LUDI DRUGI OFICIR: Pa, nisam baš oduševljena zbog toga, ali mi je palo na pamet da bi to moglo stabilizovati gospodina Mudonju.

PRVI OFICIR: Tuđinac–muškarac. Muškarac. Tako mi svega. Mogao bi biti. Hej, tuđinče! Jesi li tu?

TUĐINAC: Hik.

PRVI OFICIR: Šta si ti, tuđinče? Hmmm? Jesi li ti kakav zgodan dečkić–tuđinac? Hmm?

KAPETAN: Molim vas, gospodine Mudonjo, nemojte, tako reći, preterivati. Imajte na umu svoje dužnosti i mračno dostojanstvo svog položaja. Potrebni ste nam. Biće najbolje da se odmah pozabavite malo matematikom. A ja ću uskoro početi da spremam večeru. Drugi oficiru, kako stoje stvari na mostu?

LUDI DRUGI OFICIR: Predivno, kapetane. Vatreni medvedi i škorpioni kuljaju nalik na blistavu penu i otiču u punom sjaju sa našeg pramca. Ispod nas, iznad nas, sa svih strana zjapi provalija, bez zvuka, puna nezamislivih užasa, nepredvidljivih nesreća, nezaslužjenih lepota i neočekivane smrti. Poput leteće vlati hajdučke trave grabimo napred, ako to jeste napred, kroz struje verovatnoće.

KAPETAN: Odlično. 'Munjo'?

GLAVNI INŽENJER: Superiška, kapetane. Furamo u petom varpu i Maaloks odlično šljaka.

## Ursula Legvin.....Ruža kompasa

KAPETAN: Dobro. Idem sada da spremim večeru. Nešto lako, ali hranljivo, mislim. Možda kinesku cvetnu supu sa jajima.

OFICIR ZA VEZU: Molim vas. Hoćete li svi odreda na trenutak da umuknete. Primam iz Kosmičkih Izvora.

LUDI DRUGI OFICIR: Oh, ja ih ponekad čujem čak i bez radija. Šta kažu?

TUĐINAC: Hik.

OFICIR ZA VEZU: Ššš. Evo poruke koja je upravo stigla sa bratskog broda flote. Glasi: tsk tsk.

KAPETAN: Mani to. Šta kažu Kosmički Izvori?

OFICIR ZA VEZU: Ne mogu do kraja da razaberem. Ima mnogo zvezdanog šištanja, a i kod se sve vreme menja. Moglo bi biti Čestitamo. Ili, pak, moglo bi biti i nešto sasvim drugo. Učutite, molim vas. Slušam.

### PROMENA OKA

Mirijam je stajala ispred velikog prozora bolničkog odeljenja, posmatrala predeo i razmišljala: Dvadeset pet godina stojim ispred ovog prozora i gledam ovaj predeo. I nikada nisam videla ono što sam želela da vidim.

Ako zaboravim tebe, o Jerusalime...

Bol je bio zaboravljen, da. Mržnja i strah, zaboravljeni. U progonstvu se ne sećate sivih dana i crnih godina. Sećate se sunca, voćnjaka, belih gradova. Čak i kada pokušate da zaboravite, ostaje vam u sećanju da je Jerusalim zlatan.

Nebo sa druge strane prozora odeljenja bilo je zatamnjeno izmaglicom. Sunce je zalazilo za niski venac brda nazvan Ararat; zalazilo je sporo, jer se Novi Zion sporije okretao od Stare Zemlje: imao je dvadeset osmočasovni dan. Sunce se pre gnezdilo nego zalazilo, tromo, na tmurnom obzorju. Nije bilo oblaka koji bi pokupili boje zalaska sunca. Retko kad je uopšte bilo oblaka. Kada bi izmaglica postala gušća, mogla je padati magličasta, zagušljiva kiša; kada je izmaglica bila retka, kao sada, počivala je visoko i bila nejasna, bezoblična. Nikada nije potpuno nestajala. Nikada niste videli boju neba. Nikada niste videli zvezde. Kroz izmaglicu se probijalo jedino sunce, ne, ne sunce, već zvezda NSC 641 (klasa G), naduvena i parna, bradavičava poput pomorandže – sećate se pomorandži, slatkog soka na jeziku, voćnjaka Haife? – zureći poput zamućenog oka. Mogli ste joj uzvratiti pogled. Nikakva slava zlata ne bi vas zaslepila. Dva imbecila koja zure jedan u drugog.

Senke su se izdužile preko doline, prema zgradama naseobine. Polja i šume u senci bili su crni; po danu su bili smeđi, purpurni i zagasiti. Prljave boje, boje koje se dobiju kada suviše trljate vodene bojice, pa naide učitelj i kaže: Biće bolje da promeniš vodu, Mimi, prljava je. Jer učitelj je bio suviše fin da bi kazao jednoj desetogodišnjakinji: Taj crtež je potpuni promašaj, Mimi, baci ga i počni iz početka.

Razmišljala je o tome i ranije – o svemu je već ranije razmišljala, stojeći ispred istog prozora – ali ovoga puta prisećanje joj je prizvalo u svest Genju, zbog crtanja, i ona se okrenu da vidi kako je. Simptomi šoka gotovo da su nestali, lice mu više nije bilo tako bledo, a i puls mu se stabilizovao. Dok ga je držala za zglavak, kratko je uzdahnuo i

otvorio oči. Imao je divne oči, sive na mršavom licu. Jadni Genja, oduvek je bio sav u očima. Njen najstariji pacijent. Bio je njen pacijent dvadeset četiri godine, od trenutka kada se rodio, težak pet funti, purpurno-plav poput fetusa pacova, mesec dana prerano rođen i napola mrtav usled cijanoze: peto dete rođeno na Novom Zionu, prvo u naseobini Ararat. Domorodac. Slab domorodac koji nije mnogo obećavao. Nije čak imao snage – ili razuma – da zaplače kada je prvi put udahnuo ovaj tuđinski vazduh. Ostala Sofijina deca rođena su na vreme i bila su zdrava, dve devojčice, obe udate i same već majke, i debeli Leon koji je mogao da podigne vreću žita tešku sedamdeset kilograma sa petnaest godina. Dobri, mladi kolonisti, snažnog kova. Međutim, Mirijam je oduvek volela Genju i ta ljubav je sve više rasla kako su prolazile godine njenih pobačaja i mrtvorodne dece; poslednji porođaj doneo joj je devojčicu koja je poživela samo dva sata i čije su oči bile sive poput Genjinih. Bebe nikada nemaju sive oči, oči novorođenčadi su plave, sve su to sentimentalne koještarije. Ali kako da uopšte budete sigurni koje je šta boje pri svetlosti ovog prokletog bradavičavo-narandžastog sunca? Nikada ništa nije izgledalo kako treba. "Tu si, znači, Genadije Borisoviču", reče ona, "vratio si se kući, a?"

To je bila njihova šala dok je još bio dete; toliko je vremena proveo u bolnici da, kad god bi došao zbog groznice, nesvestice, napada astme, rekao bi: 'Evo me, vratio sam se kući, tetka doktoroko...'

"Šta se dogodilo?" upita on.

"Srušio si se. Okopavao si tamo dole na Južnom polju. Aaron i Tina su te doneli ovamo gore na traktoru. Možda sunčanica? Inače si dobro, zar ne?"

On slegnu ramenima i klimnu.

"Imaš vrtoglavicu? Ostaješ bez daha?"

"Kako-kad."

"Zašto nisi došao na kliniku?"

"Ne вреди, Mirijam."

Od kada je porastao, zove je Mirijam. Nedostajalo joj je ono 'tetka doktorka'. Udaljio se od nje, u ovih nekoliko poslednjih godina, povukao se u svoje slikarstvo. Oduvek je crtao i slikao, ali sada je sve svoje slobodno vreme i svu preostalu energiju po obavljanju dužnosti koje je imao u Naseobini provodio u potkrovlju zgrade sa generatorom gde je napravio neku vrstu studija; stradao je boju sa stenja i mešao prelive dobijene iz domorodačkih biljaka, pravio četkice od izmoljenih krajeva konjskih repića devojčica i slikao – slikao na otpacima iz pilane, na komadićima tkanine, na dragocenim parčićima hartije, na glatkim pločama škriļjca iz kamenoloma Ararata, ako ništa bolje nije imao pri ruci. Slikao je portrete, prizore iz života Naseobine, zgrade, postrojenja, mrtvu prirodu, biljke, predele, unutrašnje vizije. Slikao je bilo šta, sve. Za njegovim portretima vladala je tražnja – ljudi su uvek bili ljubazni prema Genji i ostalim bolesnicima – ali u poslednje vreme nije više radio portrete; opredelio se za čudnije, zapetljanije oblike i linije, sve u tamnoj izmaglici, nalik na napola stvorene svetove. Nikome se nisu svidale te slike, ali niko nikada nije kazao Genji da traći vreme. On je bio bolesnik; bio je umetnik; u redu. Zdravi ljudi nisu imali vremena da budu umetnici.

Bilo je suviše posla koji je trebalo obaviti. Ali lepo je bilo imati umetnika. Bilo je ljudski. Kao na Zemlji. Zar ne?

Bili su ljubazni i prema Tobiju koji je imao takve stomačne tegobe da je sa šesnaest godina bio težak svega osamdeset četiri funte; bili su ljubazni prema maloj Šuri koja je tek učila da govori sa šest godina i čije su oči plakale i plakale preko celog dana, čak i kada se osmehivala; ljubazni su bili prema svim svojim bolesnicima, onima čija tela nisu mogla da se naviknu na ovaj tuđinski svet, čiji stomaci nisu mogli da svare domorodačke proteine čak ni uz pomoć tableta za metabolizam koje je svaki kolonista morao da uzima dva puta dnevno svakog dana, koliko god boravio na Novom Zionu. Iako je život bio veoma težak u svih Dvadeset Naseobina, iako nikada nije bilo dovoljno ruku da se obavi sav posao, bili su nežni prema svojim beskorisnima, prema svojim mučenicima. U mucu se nazire prst Božji. Sećali su se reči 'civilizacija', 'humanost'. Sećali su se Jerusalima.

"Genja, dragi, šta si mislio kada si rekao da nema svrhe?"

Njegov tihi glas ju je uplašio. "Nema svrhe", reče on, osmehujući se. A sive oči nisu mu bile bistrre, već pre kao prekrivene koprenom, zamagljene.

"Lekovi", reče on. "Tablete. Lečenje."

"Ti, razume se, znaš više o medicini od mene", primeti Mirijam. "Mnogo si bolji lekar od mene. Da možda ne odustaješ? Je li to u pitanju, Genja? Odustajanje?" Bes ju je tako iznenada obuzeo, pokuljao je iz takve dubine, iz straha dugo i duboko zapretanog, da joj je njegova provala protresala telo i slomila glas.

"Odustajem od jedne stvari. Od meta."

"Meta? Prestaješ? Šta to pričaš?"

"Već dve nedelje nisam uzео nijedan."

Osetila je kako ponire u očaj i bes, kako joj lice gori, zbog čega joj se javio utisak da je dvostruko veće nego obično. "Dve nedelje! I tako, i tako, i tako si sada ovde! Šta si mislio, gde ćeš završiti, ti grozna budalo? Imaš sreće što si uopšte još živ!"

"Nije mi bilo ništa lošije od kada sam prestao da ih uzimam, Mirijam. Cele ove nedelje bilo mi je bolje. Sve do danas. Nemoguće je da je to u pitanju. Mora da je posredi toplotni udar. Zaboravio sam šešir..." Blago je pocrveneo, usled goruće želje da se opravda ili usled stida. Bilo je glupo raditi u polju gologlav; jer, i pored svog zatamnjenog izgleda, NSC 641 bila je u stanju da udari u nezaštićenu ljudsku glavu isto onako jako kao i plamteće Sunce, tako da se Genja izvinjavao zbog svoje nemarnosti. "Vidiš, jutros sam se osećao dobro, zaista dobro, nisam zaostajao za ostalima tokom okopavanja. A onda sam osetio blagu vrtoglavicu, ali nisam hteo da stanem, tako mi je prijalo što sam u stanju da radim sa ostalima, nisam ni pomislio na toplotni udar."

Mirijam ugleda suze u njegovim očima i to je još više razbesni, tako da uopšte nije mogla da progovori. Ustala je sa Genjine postelje i krenula između dva reda kreveta, po četiri sa svake strane. Zatim se vratila, zastala ispred prozora i zagledala se napolje, u bezoblični, ružni svet boje blata.

Genja je nešto govorio – "Mirijam, zaista, možda su mete pogubnije za mene od domorodačkih proteina?" – ali ona nije slušala; bol, gnev i strah rasli su u njoj, bujali,

provalili i ona povika: "Oh, Genja, Genja, kako si mogao? Ne ti, sada da odustaneš, posle tako duge borbe – ne mogu to da podnesem! Ne mogu da podnesem!" Ali nije ona to viknula naglas. Ni jednu jedinu reč. Nikada. Povikala je to u svom umu, pustila je nekoliko suza koje su joj se skotrljale niz obraze, ali stajala je leđima okrenuta pacijentu. Gledala je kroz suze, koje su sve izobličavale, prema ravnoj dolini i zatamnjenom suncu, i rekla im, u sebi: "Mrzim vas." Posle izvesnog vremena bila je u stanju da s okrene i kaže naglas: "Lezi", – jer je seo, uznemiren njenim dugim ćutanjem – "lezi i ćuti. Uzećeš dve mete pre večere. Ako ti išta bude potrebno, Geza je u stanici za sestre." I ona iziđe.

Dok je izlazila iz bolnice, videla je Tinu kako se penje stražnjom stazom iz polja, bez sumnje dolazeći da vidi kako je Genja. I pored svih svojih nesvestica i groznica, Genja nikada nije oskudevao u ženskom društvu. Tina, Šošana, Bela i Rahela, mogao je da bira. Prošle godine, dok su on i Rahela živeli zajedno, dobijali su redovno sredstva protiv začeca sa klinike, a onda su se rastali; nisu se venčali, mada su potomci naseljenika ovog uzrasta – dvadeset četiri godine – obično već bili udati ili oženjeni i već postali roditelji. On se nije oženio Rahelom, a Mirijam je znala zašto. Moral genetike. Loši geni. Nije trebalo da ih prenese na naredno pokolenje. Iskoreniti bolesne. Za njega nije bilo stvaranje potomstva, te stoga nije bio ni brak; nije mogao da traži od Rahele da živi jalovo iz ljubavi prema njemu. Naseljenicima su bila potrebna deca, mnogo zdravih, mladih domorodaca koji bi mogli da uz pomoć meta tableta prežive na ovoj planeti.

Rahela nije našla nikog novog. Ali bilo joj je tek osamnaest. Preboleće. Najverovatnije će se udati za momka iz druge Naseobine, odseliti se, otići što dalje od Genjinih krupnih, sivih očiju. To bi za nju bilo najbolje. A i za njega.

Nije čudo što je Genja bio samoubilački nastrojen! – pomisli Mirijam, ali potom odagna od sebe tu misao žestoko, iznureno. Bila je veoma umorna. Nameravala je da ode u svoju sobu i opere se, promeni odeću, promeni raspoloženje, pre večere; ali soba je bila tako prazna, jer je Leonid bio u Naseobini Salem i nije trebalo da se vrati bar još mesec dana, a ona to nije mogla da podnese. Prešla je pravo preko prašnjavog središnjeg trga Naseobine do zgrade za obedovanje i ušla u dnevnu sobu. Ne bi li umakla, sasvim umakla, izmaglici bez vetra, sivom nebu i ružnom suncu.

U dnevnoj sobi bili su samo zapovednik Marka, koji je čvrsto spavao na jednom od postavljenih drvenih kaučeva, i Rajne koja je čitala. Dva najstarija člana Naseobine. Zapovednik Marka bio je, u stvari, najstarija osoba na svetu. Imao je četrdeset četiri godine kada je odveo flotu prognanu sa Stare Zemlje na Novi Zion; sada mu je bilo sedamdeset i bio je vrlo slab. Ljudi nisu baš dobro opstajali ovde. Rano su starili, umirali u pedesetoj, šezdesetoj. Rajne, biohemičarka, imala je četrdeset pet, ali izgledala je dvadeset godina starija. Prokleti gerijatrijski klub, ozlojeđeno pomisli Mirijam; nije bilo sumnje da su mladi, rođeni na Zionu, sasvim retko koristili dnevnu sobu. Dolazili su da čitaju, jer se u njoj nalazila biblioteka knjiga, traka i mikročipova Naseobine, ali nije bilo mnogo onih koji su čitali ili imali vremena za čitanje. Možda su se neprijatno osećali zbog aprilskog svetla i slika. Bili su to tako moralni, hladni, ozbiljni, mladi ljudi; u njihovim životima nije bilo dokolice, na njihovom svetu nije bilo lepote; kako su mogli

da prihvate ovaj luksuz koji je bio potreban njihovim starima, ovaj ovde raj, ovo mesto koje je podsećalo na dom...

U dnevnoj sobi nije bilo prozora. Avram, čarobnjak u svemu što je imalo veze sa strujom, načinio je posrednu rasvetu, namerno stvorivši takvu boju i kvalitet sunčeve svetlosti – ne svetlosti NSC 541, već Sunčeve svetlosti – da je ulazjenje u dnevnu sobu podsećalo na stupanje u neku kuću na Zemlji kakvog toplog, sunčanog aprilskog ili majskog dana i podrazumevalo sagledavanje svih stvari u toj jasnoj, čistoj, divnoj svetlosti. Avram i nekolicina ostalih radili su i na slikama; uveličali su fotografije u boji na otprilike metar sa metar: prizori sa Zemlje, snimci i slike koje su doneli kolonisti – Venecija, Negev, kupole Kremlja, farma u Portugaliji, Mrtvo more, Hempsted Hit, obala u Oregonu, livada u Poljskoj, gradovi, šume, planine, Van Gogovi čempresi, Birstadove Stenovite planine, Moneovi lokvanji, Leonardove plave, tajanstvene pećine. Svi zidovi u sobi bili su prekriveni slikama, desetinama slika, sva lepota zemaljska. Kako bi rođeni na Zemlji mogli da je vide i da je ne zaborave, a rođeni na Zionu da je vide i upamte.

Pre dvadeset godina vodila se izvesna rasprava oko tih slika kada je Avram počeo da ih postavlja: da li je to mudro? Zar treba da se osvrćemo? I tako dalje. Ali onda je u posetu došao zapovednik Marka, video dnevnu sobu u Naseobini Ararat i kazao: "Ovde ću ostati." Izabrao je Ararat, mada su se sve Naseobine međusobno nadmetale koja će ga dobiti. Zbog slika sa Zemlje, zbog zemaljske svetlosti u toj sobi koja je obasjavala zelena polja, snežne vrhove, zlataste šume ujesen, let galebova iznad mora, belu, crvenu i ružičastu boju lokvanja u plavim ribnjacima – jasne boje, prave, čiste, boje Zemlje.

Sada je tu spavao, taj zgodni starac. Napolju, pri tvrdoj, tmastoj, narandžastoj dnevnoj svetlosti, izgledao bi bolesno i staro, njegovi obrazi izbrazdani kapilarima i blatnjavi. Ovde ste mogli videti kako je, u stvari, izgledao.

Mirijam sede blizu njega, okrenuta prema svojoj omiljenoj slici, spokojnom Koroovom pejsažu sa drvećem koje se nadnosi nad srebrnasti potok. Bila je tako umorna da je ovaj put ostala samo da sedi, u blagoj otupljenosti. Kroz tu otupljenost dolebeđe reči, slabašno, lenjo. Da nisu možda... iskreno, da nisu možda meta tablete gore... Mirijam, iskreno, da nisu možda...

"Zar misliš da mi to nikada nije palo na pamet?" odvrati ona nemo. "Idiote! Zar misliš da ja ne znam da tvoj stomak teško podnosi mete? Zar nisam isprobala pedeset različitih kombinacija dok si bio mali, pokušavajući da odstranim kontraindikacije? Ali to još i nije tako loše kao kada si alergičan na celu prokletu planetu! Ti znaš bolje od lekara, zar ne? Mani me toga. Pokušavaš da..." Ali iznenada je prekinula ovaj nemi dijalog. Genja nije pokušavao da se ubije. Nije. On to ne bi učinio. Bio je hrabar. I pametan.

"U redu", obrati se ona ćutljivom mladiću u svom umu. "U redu! Ako pristaneš da ostaneš na klinici, na posmatranju... dve nedelje, i da radiš ono što ti budem rekla... u redu, pokušaću!"

Jer – javio se jedan još tiši glas duboko u njoj – to u stvari i nije bitno. Šta god uradila ili ne uradila, on će umreti. Ove godine; naredne. Za dva sata, kroz dvadeset



četiri godine. Bolesnici ne mogu da se priviknu na ovaj svet. Kao ni mi, ni mi ne možemo. Nismo stvoreni da živimo na ovom svetu, dragi Genja. Nismo stvoreni za ovaj svet, niti je on stvoren za nas. Mi smo proizvod Zemlje, Zemljini smo, treba da živimo na Zemlji, pod plavim nebom i zlatnim suncem.

Počeo je da odzvanja gong za večeru. Na putu do trpezarije sreća je malu Šuru. Dete je nosilo buket odvratnog crnkasto–ružičastog domorodačkog korova, kao što bi dete kod kuće nosilo buket belih rada ili crvenih makova uzbranih u polju. Šurine oči suzile su kao i obično, ali se osmehnula tetka doktorki. Usne su joj delovale blede pri crveno–narandžastoj svetlosti zalaska sunca koja je dopirala kroz prozore. Usne svih ljudi delovale su blede. Sva lica izgledala su umorno, ukočeno, stoički, posle napornog celodnevno rada, dok su ulazili u trpezariju Nasebine, svi zajedno, tri stotine izgnanika u Araratu na Zionu, jedanaesto izgubljeno pleme.

Odlučno je napredovao. Morala je to da prizna. "Dobro ti ide", reče ona, a on odvrati, uz onaj svoj osmeh: "Rekoh ti!"

"Možda zato što ništa drugo ne radiš", primeti ona, "pametnjakoviću."

"Ne radim ništa? Celo jutro sam Gezi popunjavao bolesničke kartone, igrao sam se dva sata sa Rozi i Mojšom, celo popodne sam strugao boje – hej, potrebno mi je još mineralnog ulja, mogu li dobiti još jedan litar? Mnogo bolje prenosni pigmente nego ulje od povrća."

"Svakako. Ali, slušaj. Imam nešto bolje od toga za tebe. U Malom Tel Avivu, postrojenje za proizvodnju papira počelo je da radi puno radno vreme. Juče su poslali kamion sa hartijom..."

"Hartijom?"

"Pola tone! Uzela sam dve stotine tabaka za tebe. U kancelariji je." Poletio je kao munja i našao se sred naslagane hartije pre no što je ona uopšte stigla donde. "Oh, Bože", izusti on, podigavši jedan tabak, "divna je, divna!" A ona pomisli koliko puta ga je čula da to 'divno' kaže za kakvu sumornu stvar. On nije znao šta je to lepota; nikada nije ništa lepo video. Hartija je bila debela, izdržljiva, sivkasta, u velikim tabacima, trebalo ju je iseći na male komade i štedljivo trošiti, razume se; ali neka mu je, za njegovo slikanje. Malo šta drugo je mogla da mu da.

"Kada me pustiš odavde", reče Genja, grleći kabastu gomilu obema rukama, "otići ću u Tel Aviv i naslikaću njihovo postrojenje za proizvodnju papira, ovekovećiću ga!"

"Biće bolje da legneš."

"Ne, slušaj, obećao sam Mojši da ću ga pobediti u šahu. Šta njemu fali?"

"Osipi, edemi."

"On je poput mene."

Mirijam slegnu ramenima. "Bio je dobro do ove godine. Pubertet je nešto pokrenuo. Ništa neuobičajeno, imaju li se u vidu njegovi stalni alergijski simptomi."

"Ali šta je to alergija?"

"Možeš je nazvati greškom prilagođavanja. Kod kuće su ljudi imali običaj da hrane bebe kravljim mlekom, na cuclu. Neke bebe su mogle da se naviknu na to, ali neke su dobijale osipe, imale teškoća sa disanjem, patile od grčeva. Kravlji ključ nije se uklapao u njihovu metaboličku bravu. Tako ni proteinski ključevi Novog Ziona ne pasuju u naše brave; zato moramo da menjamo naš metabolizam pomoću meta pilula."

"Da li bismo Mojša ili ja bili alergični na Zemlji?"

"Ne znam. Prerano rođeni obično jesu. Irving, umro je pre... ovaj... dobrih dvadeset godina, bio je na Zemlji alergičan na svu silu stvari, nije uopšte trebalo da mu dozvole da pođe, jadničak, provodio je život tamo sve vreme se gušeći, a kada je došao ovde umirao je od gladi i pored učetvorostručene doze meta pilula."

"Aha", izusti Genja, "nije trebalo uopšte da mu daješ mete. Jedino zionsku kašu."

"Zionsku kašu?" Samo je jedna od domorodačkih žitarica dovoljno rađala da je bilo vredno žnjeti je, a davala je lepljivi plod koji se nije mogao ispeći.

"Pojeo sam tri činije za ručak."

"Ceo dan se vuče po bolnici i kuka", primeti Mirijam, "a onda napuni stomak tim bučkurišem. Kako jedna umetnička duša poput tebe može da jede nešto tako bezukusno kao što su želatinaste pomije?"

"Hraniš time svoje bespomoćne, male pacijente u vlastitoj bolnici! Ja sam samo pojeo ostatke."

"Oh, gubi se."

"Odmah. Hoću da slikam dok je sunce još visoko. Na komadu nove hartije, celom komadu nove hartije..."

Bio je to dug dan na klinici, ali nije imala stacioniranih bolesnika. Sinoć je poslala Osipa kući, prethodno ga dobro izgrđivši što je bio toliko nepažljiv i prevrnio traktor, dovевši u opasnost ne samo svoj život već i vozilo, koje je bilo još teže nadoknaditi. Mladi Mojša vratio se u dečiju kuću, mada joj se nije dopadalo kako mu se taj osip stalno vraćao. Rozi je prebrodila svoju astmu, a zapovednikovo srce je radilo dobro koliko se moglo očekivati; i tako je odeljenje bilo prazno, osim što se na njemu još nalazio njen stalni bolesnik iz dve protekle nedelje, Genja.

Ležao je ispružen na svom krevetu ispod prozora, tako mlitav i miran da se na trenutak uplašila; ali boja mu je bila dobra, ujednačeno je disao, jednostavno je spavao, duboko spavao, onako kako ljudi obično spavaju posle napornog dana u poljima, iscrpljeni.

Slikao je. Pospremio je krpe i četkice, uvek je bez odlaganja, savesno, spremao za sobom, ali slika je stajala na štafelaju. Obično je ovih dana bio tajanstven kada su u pitanju bile njegove slike, krio ih je, budući da su ljudi prestali da im se dive. Zapovednik joj je promrmljao: "Kakva grozota, jadničak!" Ali čula je mladog Mojšu da je kazao, dok je gledao Genju kako slika: "Kako to radiš, Genja, kako ti uspeva da bude tako lepo?" a Genja je odgovorio. "Lepota je u oku, Mojša."

To je bilo tačno i ona pride da izbliza pogleda sliku pri tmastoj popodnevnoj svetlosti. Genja je naslikao prizor koji se video kroz veliki prozor odeljenja. Ovog puta nije bilo ništa neodređeno i napola stvoreno: stvarno, suviše stvarno. Odvratno prepoznatljivo. Zaravnjeni venac Ararata, drveće i polja boje blata, nebo pod izmaglicom, ambar i ugao školske zgrade u prednjem planu. Očima je prelazila sa naslikanog prizora na onaj pravi. Utrošiti sate, dane, slikajući to! Kakvo traćenje, kakvo traćenje.

Genji je bilo teško, bilo je tužno kako je sada krio svoje slike, jer je znao da niko neće poželeti da ih vidi, osim možda kakvo dete poput Mojše koji se samo divio njegovoj veštoj šaci, spretnosti zanatlije.

Te večeri dok joj je Genja pomagao da ispravi kabinete za injekcije – bio je ovih dana od velike pomoći na klinici – ona reče: "Dopada mi se slika koju si danas naslikao."

"Danas sam je završio", ispravi je on. "Prokleta stvar, oduzela mi je celu nedelju. Tek počinjem da učim kako se gleda."

"Mogu li je okačiti u dnevnu sobu?"

Osmotrio ju je preko poslužavnika sa iglama, mirna i upitna pogleda. "U dnevnu sobu? Ali tamo su samo slike doma."

"Možda je došlo vreme da tamo okačimo i neke slike našeg novog doma."

"Moralni gest, a? Svakako. Ako ti se dopada."

"Veoma mi se dopada", glatko je slagala.

"Nije loša", reče on. "Mada ću raditi i bolje, kada naučim kako da se uklopim u ustrojstvo."

"Kakvo ustrojstvo?"

"Pa, znaš, moraš gledati dok ne sagledaš ustrojstvo, dok ono ne zadobije smisao, a onda to moraš sprovesti u šaku." Napravio je nekoliko širokih, neodređenih pokreta bočicom čistog alkohola.

"Pretpostavljam da svako ko jednom slikaru postavi pitanje rečima zaslužuje ono što dobije", reče Mirijam. "Trućanje. Trućanje. Oduzmi sutra sliku tamo i okači je. Umetnici su veoma osetljivi kada je u pitanju kačenje njihovih slika i osvetljenje. Uostalom, došlo je vreme da počneš da izlaziš. Pomalo. Sat–dva dnevno. Ne više."

"Mogu li onda da večeram u trpezariji?"

"U redu. To će sprečiti Tinu da dolazi ovamo da ti pravi društvo kako ne bi bio usamljen i da pri tom pojedje sve bolničke zalihe. Ta devojka jede poput vakuumske pumpe. Slušaj, ako budeš izlazio u podne, da li bi bio ljubazan da se potrudiš i staviš šešir?"

"Znači, misliš da mi je dobro."

"Dobro?"

"Da je posredi bila sunčanica."

"To je bila moja dijagnoza, ako bi bio ljubazan da se prisetiš."

"U redu: ali ja sam dodao da bi mi bilo bolje bez meta pilula."

"Nemam pojma. Pre toga ti je nedeljama bilo dobro, a onda puf, ponovo oboren. Ništa nije bilo dokazano."

"Ali uspostavljeno je ustrojstvo! Meseć dana sam živeo bez meta i dobio šest funti."

"I edem glave, gospodine sveznalice?"

Videla ga je narednog dana kako sedi sa Rahelom, neposredno pre večere, na padini ispod ambara. Rahela ga nije posetila na klinici. Sedeli su jedno pored drugog, veoma blizu, nepokretni, ćutke.

Mirijam je otišla u dnevnu sobu. Prešlo joj je u poslednje vreme u naviku da svakog dana provede tamo po pola sata pre večere. Kao da se tu oslobađala napora kojima je bila izložena tokom dana. Ali večeras u sobi nije vladao uobičajeni mir; zapovednik je bio budan i razgovarao je sa Rajne i Avramom. "Odakle ovo?" upitao je svojim jakim italijanskim naglaskom – hebrejski je naučio tek u četrdesetoj, u tranzitnom logoru. "Ko ju je tu postavio?" Ugledavši Mirijam, pozdravio ju je kao i uvek krajnje ljubaznim glasom i pokazao: "Ah, doktorica! Molim vas, pridružite nam se, dođite, rešite nam ovu tajnu. Poznajete svaku sliku u ovoj sobi podjednako dobro kao i ja. Šta mislite, odakle nam ova nova i kada smo je nabavili? Pogledajte?"

Genjina je, spremala se da kaže Mirijam, kada je ugledala novu sliku. Nije bila Genjina. Bila je to slika predela, ali predela sa Zemlje: široka dolina, zelena i zeleno-zlatna polja, tek rascvetali voćnjaci, obronci planine koja se proteže u daljini, kula, možda dvorac ili srednjovekovna seoska kuća, u prednjem planu, i povrh svega toga čisto, tanano, suncem obasjano nebo. Bila je to složena i srećna slika, proslava proleća, zahvalnica.

"Kako je lepa", reče ona, ostavši bez daha. "Zar je nisi ti okačio, Avrame?"

"Ja? Umem da fotografišem, ne umem da slikam. Pogledaj je samo, to nije reprodukcija. To je neka vrsta tempere ili ulja, vidiš?"

"Neko ju je doneo od kuće. Držao je u prtljagu", izloži pretpostavku Rajne.

"Dvadeset pet godina?" upita zapovednik. "Zašto? I ko? Svi znamo šta svi drugi imaju!"

"Ne. Mislim..." Mirijam oseti iznenadnu pometenost i zamuca, "...mislim da je to Genja naslikao. Zamolila sam ga da okači ovde jednu od svojih slika. Ne ovu. Kako li je ovu napravio?"

"Precrtao sa kakve fotografije", predloži Avram.

"Ne, ne, ne, ne, nemoguće", reče stari Marka, besno. "Ovo je slika, a ne kopija! Ovo je umetničko delo, viđeno, viđeno očima i srcem!"

Očima i srcem.

Mirijam pogleda, i vide. Videla je ono što je svetlost NSC 641 skrivala od nje, ono što joj je otkrivala veštačka zemaljska dnevna svetlost u sobi. Videla je ono što je Genja video: lepotu sveta.

"Ovo mora da je središnja Francuska, Overnj", čežnjivo je primetila Rajne, a zapovednik dodade: "Oh, ne, ne, ne, ne, to je negde u blizini jezera Komo, ubeden sam."

Avram je imao svoje mišljenje: "Meni liči na predeo u kome sam odrastao u Kaukasusu." Onda se svi okrenuše i zagledaše u Mirijam. Ispustila je neki čudan zvuk, zadahtala je, nasmejala se ili zajecala. "To je ovde", reče ona. "Ovde. To je Ararat. Planina. To su polja, naša polja, naše drveće. Ovo je ugao škole, ova kula. Vidite? To je ovde. Zion. Tako ga Genja vidi. Očima i srcem."

"Ali, pogledaj, drveće je zeleno, pogledaj te boje, Mirijam. To je Zemlja..."

"Da! To jeste Zemlja. Genjina zemlja!"

"Ali on ne može..."

"Otkud mi to znamo? Šta mi znamo šta dete sa Ziona vidi? Možemo da vidimo sliku pri ovoj svetlosti koja liči na dom. Iznesite je napolje, na dnevnu svetlost, i videćete ono što stalno gledamo, ružne boje, ružnu planetu koja nije naš dom. Ali to je njegov dom! Jeste! Nama", reče Mirijam, smejući se u suzama, gledajući ih, ta uplašena, umorna, ostarela lica, "nama nedostaje ključ. Mi i naše... naše..." zastala je, pa poskočila poput konja pred visokim zidom, kada joj je na um došla ta misao, "meta pilule!"

Svi se upiljiše u nju.

"Pomoću meta pilula mi možemo da preživimo ovde, jedva, je li tako? Ali, zar ne shvatate, on ovde živi! Svi smo mi bili savršeno prilagođeni životu na Zemlji, suviše dobro, nismo u stanju bilo gde drugde da se uklopimo – on nije, ne bi mogao; alergičan, neprilagođen – ustrojstvo je malo pogrešno, shvatate? Ustrojstvo. Ali postoji mnogo ustrojstava, neograničen broj ustrojstava, on se uklapa u ovo nešto bolje od nas..."

Avram i zapovednik nastavili su da zure u nju. Rajne je na trenutak uznemireno pogledala sliku, ali je odvažno upitala: "Hoćeš da kažeš da Genjine alergije..."

"Ne samo Genjine! Možda kod svih bolesnika! Dvadeset pet godina kljukam ih meta pilulama, a oni su alergični na zemaljske proteine! Mete su ih samo trovale, oni su drugačijeg ustrojstva, oh, idiote! Idiote! Oh, moj Bože, on i Rahela mogu da se venčaju. Oni moraju da se venčaju, on treba da ima decu. Da li da Rahela uzima mete za vreme trudnoće, s obzirom na fetus? Mogu to da rešim, mogu to da rešim. Moram pozvati Leonida. I Mojša, hvala Bogu! Možda je on još jedan! Slušajte, moram da porazgovaram sa Genjom i Rahelom, smesta. Izvinite!" Izišla je, niska, siva žena, kretala se poput munje.

Marka, Avram i Rajne ostadoše da zure za njom, jedni u druge, i na kraju se svi ponovo zagledaše u Genjinu sliku.

Visila je tamo pred njima, vesela i pun radosti, puna svetlosti.

"Ne razumem", reče Avram.

"Ustrojstva", zamišljeno izusti Rajne.

"Veoma je lepa" primeti stari zapovednik izgnaničke flote. "Samo što u meni izaziva nostalgiju."

## LAVIRINTI

Strašno sam se trudio da koristim vijuge i ostanem hrabar, ali sada znam da neću više moći da podnesem to mučenje. Moje poimanje vremena je zbrkano, ali mislim da je prošlo nekoliko dana od kada sam shvatio da više nisam u stanju da držim osećanja

pod estetskom kontrolom, a sada je već gotovo usledio i fizički slom. Ne mogu da izvedem nijednu od značajnijih kretnji. Ne mogu da govorim. Disanje ovog teškog tuđinskog vazduha postaje sve otežanije. Kada paraliza stigne do grudi, umreću: verovatno noćas.

Okrutnost tuđinca je istančana, ali iracionalna. Ako je sve vreme imao nameru da me umori gladu, zašto mi jednostavno nije uskratio hranu? Ali, umesto toga, dao mi je obilje hrane, čitave planine hrane, sve lišće zelenopupoljka koje sam mogao poželeti. Samo što nije bilo sveže. Bilo je već ubrano; bilo je mrtvo; elemenat koji ga čini svarljivim za nas bio je uništen, tako da su mi isto tako mogli dati i šljunak. A opet, bilo je tu, mirisalo je na zelenopupoljak i imalo oblik zelenopupoljka, neodoljivo za moj strašan apetit. Razume se, ne u početku. Rekoh sebi, nisam dete da bih jeo ubrano lišće! Međutim, stomak je pametniji od uma. Posle izvesnog vremena izgledalo mi je bolje da nešto žvačem, bilo šta, ne bi li se bol i zavijanje u stomaku stišali. I tako sam jeo, i jeo, i sve više bio gladan. Pravo je olakšanje što sam sada tako slab da ne mogu da jedem.

Ista istančano perverzna okrutnost obeležava celokupno njegovo ponašanje. A najgora od svih stvari upravo je ona koju sam najpre dočekao s takvim olakšanjem i oduševljenjem: lavirint. U početku sam bio strašno rastrojen, odmah po hvatanju, mnome je rukovao jedan div, bio sam bačen u zatvor; a i ovo mesto oko zatvora izaziva rastrojenost, prostorno uznemirava. Čudni, glatki, vijugavi zidovi–tavanice napravljeni su od neke tuđinske tvari, a linije su im potpuno besmislene za mene. I tako, kada sam bio podignut i spušten, usred sve te čudnovatosti, u lavirint, prepoznatljiv, čak poznat lavirint, bio je to trenutak snage i nade posle velikog uzbudjenja. Bilo je prilično jasno da sam stavljen u lavirint zarad neke vrste testa ili ispitivanja, da je učinjen prvi korak ka opštenju. Pokušao sam da saradujem na svaki način. Ali nije prošlo dugo, a više nije bilo moguće verovati da je naum tog stvorenja da uspostavi komunikaciju.

Inteligentno je, veoma inteligentno, to je sasvim jasno iz hiljadu pokazatelja. Obojica smo inteligentna stvorenja, obojica smo graditelji lavirinata: nema sumnje da bismo sasvim lako naučiti da opštimo! Da je to bilo ono što je tuđinac želeo. Ali nije. Ne znam kakvu vrstu lavirinata on gradi za sebe. One koje je napravio za mene predstavljali su sprave za mučenje.

Kao što rekoh, lavirinti su u osnovi bili poznatog tipa, mada su im zidovi načinjeni od tog tuđinskog materijala koji je hladniji i glatkiji od utabane gline. Tuđinac je ostavio gomilu ubranog lišća na jednom kraju svakog lavirinta, ne znam zbog čega; možda je to neki sujeverni obred. Prvi lavirint u koji me je stavio bio je bebinje kratak i jednostavan. Ništa izražajno ili zanimljivo nije se moglo izvući iz njega. Drugi je, međutim, predstavljao neku vrstu jednostavne verzije 'Potvrde Bez Vrata' i sasvim je odgovarao umirujućoj, predusretljivoj izjavi koju sam želeo da dam. A poslednji, dugačak lavirint, sa sedam hodnika i devetnaest spojeva, iznenađujuće je dobro pristajao Maluvijanskom Načinu, odnosno gotovo svim tehnikama Novoekspresionista. Morala su da budu izvršena podešavanja prema tuđinskom shvatanju prostora, ali upravo iz tih podešavanja nastajao je izvestan kvalitet kreativnosti. Baš sam se pomučio da rešim problem tog lavirinta, planirao sam cele noći, stalno iznova zamišljajući spojeve i

prostore, lukavstva i pauze, vrludavu, nepoznatu, a opet predivnu putanju Prave Staze. Narednog dana, kada sam bio stavljen u dugački lavirint i tuđinac stao da me promatra, izveo sam Osmi Maluvijanski u celini.

Izvođenje nije ispalo baš najbolje. Bio sam nervozan, a i prostornovremenski parametri bili su samo okviri. Međutim, Osmi Maluvijanski može da izdrži i najgore izvođenje u najbednijem lavirintu. Razvoji u devetoj enkatenciji, u kojoj se tema 'oblaka' javlja tako čudno prenetu u drevni motiv spirale, neuništivo su predivni. Video sam kako ih izvodi jedna veoma stara osoba, tako stara i ukočenih zglobova da je bila u stanju samo da nagovesti kretnje, ukaže na njih, senka gestova, nejasni odraz tema: svi koji su gledali bili su neizrecivo dirnuti. Nema plemenitijeg načina da se iskaže naše biće. Kada sam počeo izvođenje, i mene je ponela snaga pokreta, tako da sam zaboravio da sam zatvorenik, zaboravio sam da me posmatraju tuđinčeve oči; prevazišao sam greške lavirinta i vlastitu slabost, i otplesao Osmi Maluvijanski kao nikada do tada.

Kada je bilo gotovo, tuđinac me je podigao i spustio u prvi lavirint – onaj kratki, lavirint za malu decu koja još nisu naučila da govore.

Da li me je namerno ponizio? Sada kada je sve već prošlost, jasno mi je da nema načina da se to sazna. Ali i dalje mi je veoma teško da njegovo ponašanje pripišem neznanju.

Konačno, nije slep. Ima oči, prepoznatljive oči. Dovoljno liče na naše oči tako da moraju videti otprilike isto što i mi. Imao je usta, četiri noge, mogao je da se kreće na dve noge, ima šake za hvatanje, i tako dalje; i pored sve svoje ogromnosti i čudnog izgleda, u osnovi se mnogo manje razlikuje od nas, u fizičkom pogledu, od neke ribe. Pa ipak, ribe se okupljaju u jata, plešu i, na svoj glupi način, opšte!

Ovaj tuđinac nijednom nije pokušao da razgovara sa mnom. Bio je uz mene, posmatrao me, dodirivao, baratao mnome, danima: ali svi njegovi pokreti bili su s nekom drugom svrhom, nisu težili da opšte. Očigledno je reč o usamljeniku, potpuno zaokupljenom samim sobom.

Dugo bi trebalo da se objasni njegova okrutnost.

Već u početku sam primetio da s vremena na vreme pomera svoja čudna, vodoravna usta u nizu prilično tananih kretnji koje su se ponavljale, pomalo nalik čin jedenja. U prvi mah, pomislio sam da mi se ruga; zatim sam se zapitao da on to ne pokušava da me podstakne da jedem nesvarljivu hranu; onda sam se zapitao da on to možda ne opšti labijalno. Meni je taj jezik delovao ograničeno i nezgodno za nekoga ko je tako dobro obdaren šakama, stopalima, udovima, pokretnom kičmom, i svim ostalim; ali možda je u tome bila nastranost tog stvorenja, pomislih. Proučavao sam pokrete njegovih usana i veoma se trudio da ih oponašam. Nije odvratio. Kratko je zurio u mene, a potom se udaljio.

U stvari, jedini nesumnjivi odgovor koji sam ikada dobio od njega bio je na žalosno niskom nivou interpersonalne estetike. Zbilo se to dok me je mučio pritiskanjem dugmadi, što je obično činio jednom dnevno. Prvih nekoliko dana podnosio sam dosta strpljivo ovu grotesknu rutinu. Ako bih pritisnuo jedno dugme, zaradio bih neko gadno osećanje u stopalima, ako bih pritisnuo drugo, dobio bih gadnu kuglicu sasušene hrane,

ako bih pritisnuo treće, ne bih dobio ništa. Da bih pokazao inteligenciju, očigledno je trebalo da priskam treće. Ali ispostavilo se da moja inteligencija nervira mog tamničara, jer je posle drugog dana uklonio neutralno dugme. Nisam mogao da dokučim šta je nastojao da utvrdi ili postigne, osim činjenice da sam ja njegov zatvorenik – i to mnogo manji od njega. Kada sam pokušao da ostavim dugmad, fizički me je primorao da se vratim. Moram da sedim tamo i priskam dugmad za njega: prvo me kažnjava, drugo mi se ruga. Sračunata bezizlaznost situacije, nepodnošljiva težina i gustina ovog vazduha, osećanje da vas sve vreme posmatraju, a ipak ni u jednom trenutku ne razumeju, sve to zajedno trebalo je da me dovede u stanje za koje mi uopšte nemamo reči. Najpribližnija stvar na koju bih mogao da se pozovem jeste poslednja međuigra Desetog Kapijskog Sna, kada su svi lažni putevi zatvoreni i ples se sužava i sužava sve dok užasno ne sukne u visinu. Ne mogu da iskažem šta sam osećao, ali bilo je pomalo nalik na to. Ako me još jednom bocne po stopalima ili pogodi kuglicom trule hrane, zauvek ću suknuti u visinu... Istrgnuo sam dugmad iz zida (izletela su uz oštar trzaj, nalik na cvetne pupoljke), položio ih nasred poda i olakšao se na njih.

Tuđinac me je smesta podigao i vratio u zatvor. Shvatio je poruku i postupio u skladu s njom. Ali kako je samo neverovatno primitivna poruka morala da bude! A narednog dana, ponovo me je stavio u sobu sa dugmadima; dugmad su bila nova i trebalo je da izaberem kaznu da bi se on zabavio... Do tog trenutka govorio sam sebi da je to stvorenje tuđinac, te stoga neshvatljiv za mene i ja neshvatljiv za njega, možda nije inteligentan na isti način kao mi i tako dalje. Ali tada sam se uverio, čak i je da sve ovo istina, da je takođe nesumnjivo veoma okrutan.

Kada me je juče stavio u lavirint za bebe, nisam mogao da se pokrenem. Moć govora je nestala (plešem ovo, razume se, u svom umu; 'najbolji lavirint je um', kaže stara poslovice) i ja sam naprosto tamo čučao, bez reči. Posle izvesnog vremena ponovo me je izvadio, prilično nežno. To je izraz krajnje nastranosti njegovog ponašanja: nijednom me nije grubo dodirnuo.

Spustio me je u zatvor, zatvorio vrata i ubacio nejestivu hranu. Zastim je ostao da stoji na dve noge izvesno vreme i da me posmatra.

Lice mu je veoma pokretno, ali ako govori licem, ja to ne mogu da razumem, to je suviše strani jezik. Telo mu je uvek pokriveno glomaznim, uvezanim hasurama, kao da je stara udovica koja je prihvatila Zavet Čutanja. Ali navikao sam se na njegovu veličinu i na ugaono postavljene udove, za koje sam u početku pomislio da iskazuju postojan niz nesuvislih i pogrešno izgovorenih rečenica, užasni, besmisleni ples poput kretnji kakvog maloumnika, dok nisam shvatio da je reč o sasvim svrsishodnim pokretima. Sada uviđam i nešto više od toga u njegovom držanju. Nije bilo reči, ali bilo je opštenja. Razabrao sam, dok je stajao i gledao me, jasan znak ljutite tuge – jasan poput Sembrijske Stance. Ista mlitava nepokretnost, otupljenost, potvrda poraza. Nije izustio nijednu jasnu reč, pa ipak mi je kazao da je pun jeda, sažaljenja, nestrpljenja i osujećenosti. Govorio mi je da mu se smučilo da me muči i da traži da mu pomognem. Ubeđen sam da sam shvatio. Pokušao sam da odgovorim. Pokušao sam da kažem: "Šta



želiš od mene? Samo mi reci šta želiš." Ali bio sam suviše slab da bih se jasno izražavao i on nije razumeo. Nikada me nije razumeo.

A sada moram da umrem. Nema sumnje da će doći da me gleda kako umirem; ali uopšte neće shvatiti ples koji ću odigrati pred smrt.

#### PUTEVI ŽELJE

Tamara je mislila da je napolju na snimanju, ali bio je u svojoj kolibi, ležao na poljskom krevetu, bio je mršav i bilo mu je hladno. "Izvini, Rame! Tražim one fotografije dece."

"Ona kutija." Pokret kojim je pokazao na kutiju bio je tako nesvojstveno malaksao da ga je oprezno upitala: "Jesi li dobro?"

"Moglo bi biti i bolje." Iz njegovih usta, ovo priznanje predstavljalo je katalog bede; ali ona je i dalje bila na oprezu. Čekala je; i on dodade: "Dijareja."

"Trebalo je da kažeš."

"Poniženje."

Bob ipak nije bio u pravu. Nije bio lišen smisla za humor.

"Pitaću Karu", primeti ona. "Mora da imaju nešto protiv proliva."

"Bilo šta osim viršli i milkšejka", reče Ramčandra i ona se nasmeja, jer opis je bio prikladan; osnovna hrana Ndifa sastojala se od mesa poroa bez kostiju i kašastih, slatkih plodova lamaba–drveća.

"Samo pij dosta tečnosti. Ponovo ću ti to napuniti. Lomoks ne pomaže?"

"Nije mu ostalo ništa na šta bi mogao da deluje." Podigao je pogled prema njoj; imao je krupne, crne i bistre oči. "Voleo bih da ovde budem srećan", reče on, "poput Boba."

To ju je razoružalo. Očekivala je odbijanje i uzdržanost, ali ne i poverenje i iskrenost. Nije bila pripremljena, tako da joj odgovor nije bio prikladan. "Oh, da, on jeste srećan ovde."

"A ti?"

"Mrzim ovo mesto." Mahala je neobrađenim glinenim krčagom za vodu i tražila prave reči. "Zapravo, ne. Prelepo je. Ali ja... postajem nestrpljiva."

"Nema šta da se žvaće", gorko primeti Ramčandra.

Ponovo se nasmejala i otišla da napuni krčag za vodu na izvoru udaljenom nekoliko metara. Sjaj sunca, miris vazduha, veličanstvene boje lamaba–drveća, purpurna stabla, plavo i zeleno lišće, crveni i žuti plodovi, sve je bilo predivno; potčić je izvirao, posvećen i nevin, iz čistog, smeđeg peska. Ali ona se sa zahvalnošću vratila u kolibu u kojoj se nalazio mrzovoljni lingvista sa dijarejom. "Samo polako, Rame", reče ona, "pokušaću da nabavim nešto korisno od Kare i ostalih."

"Hvala ti", reče on.

Divne reči, pomisli ona, dok je išla stazom kroz miomirisnu svetlost i senke prema reci; divne, jer ih je izgovorio ovaj muškarac svojim mekim, odmerenim naglaskom. Kada se njihova tročlana ekipa našla na okupu, u Bazi na Ankari, privukao ju je Ramčandra; bila je to neposredna, jaka, nepogrešiva seksualna privlačnost.

Potisnula ju je samoizrugivanjem i izvesnom stidljivošću, jer on je bio hladan, držao se upadljivo po strani i pravio se nedodirljiv. Konačno, bio je tu i Bob, krupan, lep, plavokosi Bob, vitak, preplanuo, snažan Bob, savršeno ispunjenje želje za jednu ženu, neodoljiv. A i čemu odolevati? Lakše je bilo pružiti lako zadovoljstvo koje je on očekivao; lako, prijatno, koje pomalo tišti, ali to nije bitno. Ne treba gledati dole u potištenost. Možeš upasti u nju. Živi život kakav ti se pruža, i tako dalje. Ona i Bob neizbežno će se uklopiti. Ali nisu se uklopili; jer je njih troje stiglo na Jirdo i srelo žitelje Jirda, Ndife.

Mlade Žene Ndifa – sve između dvanaest i dvadeset dve–tri godine – bile su seksualno na raspolagnaju, željne i vične. Imale su svetlu, talasastu kosu, zlatnu ili crvenkastosmeđu, izdužene i iskošene zelene ili ljubičaste oči, vitak stas i gležnjeve. Nosile su meke odore od lišća pandua isečenog u trake, koje je prianjalo uz telo, mestimično se pomalo razdvajajući da načas otkrije butine ili bradavice. One ispod četrnaest godina hipnotički su izvodile ples saveja u dugačkim redovima, pojeći blagim, lakim glasovima, dok su im okrugla lica bila vragolasto ozbiljna. One od četrnaest do osamnaest igrale su baliju, uskačući nage, jedna po jedna, u krug muškaraca koji su se njihali i pljeskali, izvijajući gipka tela u sve moguće položaje uvežbanog erotizma, dok su devojke čekale da na njih dođe red kako bi igrajući zapevale u pulsirajućem horu: "Ah–veh, veh, ah–veh, veh..." Posle osamnaeste više nisu plesale javno. Tamara je prepustila Bobu da otkrije šta su privatno radile. Posle četrdeset jednog dana provedenog na Jirdu nema sumnje da je on postao stručnjak za to.

Uvidala je sada da su je, mada ga nije želela, brzina i lakoća kojom je prestao da se zanima za nju povredile. I sinoć je flertovala s njim; takmičila se; pokušala je da bude igračica, sa kratkom, oštrom kosom, usrano–šarenim očima koje su se izvijale u pogrešnom smeru, mišičavim zglobovima... Glupo, glupo samoizrugivanje, samoponiženje, samo, samo, samo, otklonjeno je sada poput velova paučine dok je išla šumskom stazom nizbrdo ka mestu gde se na reci prao veš i razmišljala. Kako je samo lep brid Ramovog nosa. Ne može biti mnogo teži od mene, možda i manje; fine kosti. Hvala, kazao je. "Askios, Muna! Kako beba? Askios, Vana! Askios, Kara!" Kakav prelepi nos, voljeni moj, nalik na ispupčenje između dva zdenca, a voda koja iz njih izvire veoma je crna i hladna. Hvala, hvala. "Toplo danas, ne?"

"Toplo danas, toplo danas", složiše se oduševljeno sve Sredovečne Žene, dok su gazile seoski veš u plitkoj, nasmejanoj vodi. "Spusti stopala u reku, rashladićeš se", ohrabrivala ju je Vana. Bela ju je s puno ljubavi potapšala po ramenu i promrmljala: "Askios!" dok je prolazila prema steni da prostre svoj deo seoskog rublja.

Sredovečne Žene imale su između dvadeset tri i (četrdeset? – još neproveren podatak) i neke od njih, prema Tamarinom mišljenju, bile su mnogo lepše od Mladih Žena, a ta lepota podrazumevala je manjak zuba, opuštene grudi i oklembesene stomake. Bezubi osmesi bili su radosni, opuštene grudi sadržale su mleko ljudske ljubaznosti, stomaci išarani trudnoćama bili su puni trbušnog smeha. Mlade Žene su se kikotaile; Sredovečne Žene su se smejale. Smejale su se, pomisli Tamara dok ih je sada promatrala, kao da su puštene na slobodu.

Mladi muškarci išli su u lov na poroe (u potragu za zubatim viršlama, pomisli ona, pa se i sama, pošto je bila sredovečna žena od dvadeset osam godina, nasmeja); ili su sedeli buljeći u igračice saveje i balije; ili su spavali. Nije bilo sredovečnih muškaraca. Muškarci su bili mladi do otprilike četrdesete, kada su prestajali da idu u lov, prestajali da gledaju igračice i postajali Stari. I umirali.

"Kara", obrati se ona svojoj najboljoj izvestiteljki, dok je skidala sandale kako bi spustila stopala u hladnu vodu prema Vaninom savetu, "moj prijatelj Ram ima bol u stomaku."

"Oh, draga, askios, askios", promrmljaše obližnje žene. Kara, koja je već izgledala gotovo kao Stara Žena, sa upletenom sedom i proređenom kosom, praktično upita: "Gvulag ili kafa-faka?"

Tamara nikada ranije nije čula nijednu reč, ali prevod je bio suvišan. "Kafa-faka", reče ona.

"Njemu su potrebne puti bobice", odvrati Kara, lupivši komadom tkanine koji se nosi oko bokova po vlažnoj steni.

"Hrana koju ovde jedemo – kaže da je veoma dobra, suviše dobra."

"Previše pečenog poroa", reče Kara, klimnuvši. "Kada se deca prejedu i provedu celu noć serući u grmlju, daješ im nedelju dana bobice putija i kuvani guo. Ima dobar ukus, sa medom. Provreću Uvani Ramu lonac guoa čim završim sa pranjem."

"Kara je predivna, plemenita osoba", reče Tamara. Bila je to floskula, uobičajeni način na koji su se Ndifi zahvaljivali.

"Askios!" odvrati Kara, razvukavši usta u osmeh. To je bio znatno češći i znatno teži izraz. Ramčandra nikako nije uspevao da ga prevede. Bob je predložio nemačko bitte, ali on je pokrивao još veće polje i od bitte. Molim, nema na čemu, izvinite, sačekajte trenutak, nije važno, zdravo, do viđenja, da, ne, možda – činilo se da sve to potpada pod konotacije askiosa.

Svojim pitanjima o kafa-faki, o tome kako se bebe odbijaju od sise, kada treba ostati u Nečistim Kolibama i koja je najbolja vrsta lonca za kuvanje, Tamara im je uvek pružala dobrodošli izgovor da se napravi pauza i malo popriča. Posedale bi unaokolo po toplim gromadama u hladnoj vodi, puštajući da reka opere rublje, a sunce da ga izbeli i osuši, dok su razgovarale. Jednim delom svoga uma Tamara je čula Heraklita kako joj govori da ne treba dva puta zakoračiti u istu reku; preostalim delom tražila je obaveštenja vezana za kontrolu rađanja među Ndifima. Pošto je predmet jednom bio načet, žene su nadugačko i naširoko o njemu razgovarale, iskreno, ali nije imalo o mnogo čemu da se razgovara. Uopšte nije bilo nikakvih sredstava niti sistema za kontrolu rađanja. Priroda se pobrinula za Mlade Žene: i pored sve njihove prostodušne predanosti upražnjavanju erotike, postajale su plodne tek posle dvadesete. Tamara je bila nepoverljiva, ali žene su bile savršeno sigurne: plodnost je, u stvari, predstavljala crtu koja je razdvajale Mlade i Sredovečne Žene. Jednom kada bi se ta crta prekoračila, njihova jedina zaštita od stalnih trudnoća bilo je uzdržavanje, za koje su priznale da je dosadno. Abortus i čedomorstvo nisu pominjani. Kada je Tamara oprezno pomenula i te mogućnosti, one zavrteše glavama. "Žene ne mogu da ubiju bebe", užasno reče Brela.

Kara oštro primeti: "Ako ih uhvate, Muškarci im počupaju svu kosu i pošalju ih zauvek u Nečiste Kolibe." – "Niko u našem selu ne bi učinio ništa slično", reče Brela. "Niko nikada nije uhvaćen", primeti Kara.

Skupina Mladih Muškaraca (između devet i dvanaest) dojurila je vičući do reke da pliva i lovi ribu. Pretrčali su pravo preko rublja koje se sušilo; pralje su ih izgrdile, bez ikakvog autoriteta; razgovor je prestao, jer uši Muškaraca nisu se smele prljati Nečistim razgovorom. Žene su pokupile rublje i krenule nazad put sela. Tamara je svratila da obiđe Ramčandru, koji je spavao, a zatim je otišla da snimi Mlade Muškarce koji su igrali basto. Posle obeda – zajedničkog: zgotovile su ga i poslužile Sredovečne Žene – videla je da su se Kara, Vana i stara Binira uputile u Ramčandrinu kolibu i krenula je za njima.

Probudile su ga i nahranile provrelim guoom, ružičastom cerealijom nalik na lepljivu tapioku; istrljale su mu noge, sele mu na ramena, stavile zagrejano kamenje na stomak, premestile mu krevet tako da je sada ležao s glavom prema severu, naterale ga da popije gutljaj nečega toplog, crnog, što je mirisalo na mentu; Binira mu je izvesno vreme pevala; konačno su ga ostavile sa novim vrućim kamenom i otišle. Primio je sve to sa etnološkim samopouzdanjem ili sa zadovoljstvom invalida oko koga su se svi uzmuvali. Pošto su otišle, ostavljao je utisak čoveka kome je udobno, sklupčan oko velikog kamena i napola zaspao. Tamara je upravo izlazila kada ju je upitao udaljenim, spokojnim glasom: "Da li si snimila staričinu pesmu?"

"Nisam. Izvini."

"Askios, askios", prošaputa on. A onda se podiže na lakat: "Bolje mi je. Šteta što to nismo snimili. Promakla mi je većina reči."

"Je li starondifski drugačiji jezik?"

"Ne. Samo je potpuniji. Celovitiji."

"Sredovečne Žene imaju, kako izgleda, bogatiji rečnik od Mladih."

"U Buvuni, Mlade Žene koristile su u proseku 700 reči; Mladi Muškarci oko 1100, jer su imali i rečnik lova; procenjujem da ovdašnje Sredovečne Žene znaju bar 2.500 reči. Ne mogu još da procenim Stare Ljude. To su čudni stvorovi." Ramčandra ponovo leže i oprezno se drugačije namesti oko kamena. I glas mu je bio oprezan. Nastala je izvesna pauza.

"Želiš li da spavaš?"

"Da pričam", odvrati on.

Tamara sede na stoličicu od ispletene pruča. S druge strane otvorenih vrata rađala se noć, sjajna kao što je bio i dan; Gore, velika gasovita planeta čiji je Jirdo bio mesec, izdizala se iznad šume poput ogromnog prugastog balona. Njena srebrno–zlatna svetlost prodirala je kroz svaku pukotinu u zidovima kolibe od blata i šiblja i obrazovala užareno–belu lokvu na tlu ispred vrata. Sumrak unutar kolibe bio je prošaran trakama zrakova, prugama svetlosti, strelama koje su izazivale svetlace pred očima, svetlošču koja ništa nije otkrivala, koja je rastakala tela i lica u zrakastu tamu.

"Ništa nije stvarno", primeti Tamara.

"Razume se da nije", odvrati odmereno druga senka koju je to zabavljalo.

"Liče na glumce."

"Ne."

"Da. Ne mislim da svesno glume, opsenjuju. Mislim, veštački. Prejednostavno. Divni, jednostavni ljudi u darežljivom raju koji će to zauvek i ostati."

"Ha", izusti Ramčandra; delić svetlosti planete blesnu u njegovoj kosi kada se uspravio u sedeći položaj.

"Zašto ne bi mogao postojati svet koji bi bio poput nekog ostrva južnog mora?" raspravljala je sama sa sobom. "Zašto izgleda prejednostavno – lažno: jesam li ja puritanka, tragam li za prvobitnim grehom?"

"Ne, ne, razume se da ne, gluposti", reče on. "Sve su to same teorije. Ali, slušaj." Načas nije rekao ništa što bi trebalo saslušati, a zatim je izgovorio neke reči na ndifskom. "Vini. Pandsu. Bhasto. Askios –. Askios–bhis iyava oe is–bhassa. – Šta to znači na engleskom?"

"Pa – 'pustite me, molim vas, da prođem.'"

"Bukvalni prevod!"

"Velika tradicija bramanske kaste u podučavanju", primeti Tamara. "Ne znam, reči imaju toliko značenja. 'Izvini, hoću da prođem ovim putem'?"

"Ti ne čuješ."

"Šta da čujem?"

"Ljudi nisu u stanju da čuju materinji jezik. U redu, slušaj, pažljivo, molim te!" Bio je tako ljubak kada se uzbudi; oholost bi otpala s njega poput sasušenog blata sa nilskog konja. "Izgovoriću jednu rečenicu na engleskom onako kako je govorio engleski moj ujak koji nije pohađao Školu Svetske vlade. Evo. 'Excuse please I have to go by this path.' (Izvinite molim moram proći ovim putem.) Ponovi!"

"Excuse please I have to go by this path."

"Askios–bhis iyava oe is–bhassa." <Neprevodivo. Reči na engleskom slično zvuče kao i one na ndifskom, zato što su istovetnog korena. Isto važi i za potonje primere. Prim. prev.>

Drh taj, poput dodira hladne, zaslepljujuće, planetne svetlosti, krenuo je lagano Tamari uz kičmu i ona oseti trnce u korenu kose.

"Čudno", reče ona.

"Saveja: sway (njihanje). Baliya: belly dance (trbušni ples), Bali. Fini: ravine (gudura), vines (čokot). Bhasto: bat (palica), baseball (bezbol). Bhani: cabin (koliba), cabana (kabana). Shuwushu: ocean (okean), sea (more)..."

"Onomatopeja."

"Oe: go (ići). Tunu: return (vratiti se). Itunu: I return (ja se vraćam); utunu: you return (ti se vraćaš); tunusi: he returns (on se vraća). Padu: to hit, strike (pogoditi, udariti). Fatu: to build (graditi), make (napraviti) – facere, factus – factory (fabrika). Reci neku reč na ndifskom!"

"Sikka."

Ursula Legvin.....Ruža kompasu

"Fishing lines (najlon za pecanje). Čekaj. Ne, ne mogu tu da uhvatim vezu. Drugu molim."

"Fillisa."

"The Unclean Huts (Nečiste Kolibe). – Filth (prljavština), filthy (prljavo)."

"Uvanai."

"Strangers (stranci). Visitors (posetiooci). Foreigners (tuđinci)... jednina 'uvana'. You-foreigner (ti-tuđinac)."

"Rame, nemaš ti dijareju. Već paranoju."

"Ne", odvrati on tako oštro i glasno da se trgnula. Pročistio je grlo. Nije mogla da mu vidi oči, ali znala je da je posmatra. "Ozbiljan sam, Tamara", reče on. "Uplašen sam."

"Čega?" stade ona da ga izruguje.

"Toliko sam uplašen da sam se razboleo", reče on. "Usr'o sam se od straha. Moraš ove moje reči shvatiti ozbiljno. To je sve što imamo."

"Čega se plašiš?"

"Udaljeni smo od Zemlje trideset jednu svetlosnu godinu. Niko pre nas nikada nije bio u ovom sunčevom sistemu. Ovi ljudi govore engleski."

"Ne govore!"

"Najmanje šezdeset odsto strukture i rečnika mladondifskog zasniva se na strukturi i rečniku modernog engleskog."

Glas mu zadrhta, da li od straha ili od olakšanja.

Tamara je ukočeno sedela, obuhvativši kolena, ne želeći da mu poveruje. Kroz glavu joj prođe jedna reč na ndifu, zatim druga, pa još jedna, a svaku od njih propratila je korenska reč na engleskom ili njena senka, senke koje su čekale da ih obasja svetlost; ali to je bilo besmisleno. Nije trebalo da izgovori reč 'paranoja'. To je bilo tačno. Ovaj čovek bio je bolestan. Nedeljama joj je grubo stavljao do znanja 'ne-dodiruj me', a sada ova iznenadna promena, potreba za razgovorom, uzbuđenje, toplina. Manijačka promena; i paranoidna: da se ndifski zasniva na kodu engleskog, na neki tajanstveni način, koje shvata jedino stručnjak... Ono, one (jedan). Te, two (dva). Ti, three (tri)...

"Sva ženska imena", mrzovoljno poče Ramčandra, "završavaju se na 'a'. To je kosmička konstanta koju je utvrdio H. Rajder Hagard. Muška imena nikada se ne završavaju na 'a'. Nikada."

Njegov glas, koji je blago podrhtavao, i dalje pomalo neravan, brkao joj je misli. "Slušaj, Rame."

"Da."

Očigledno ju je slušao. Nije mogla da ga pita, kao što joj je bila namera, da li se on to smišljeno i odvratno šali s njom. Poverenjem je morala steći njegovo poverenje. Nije znala kako da nastavi; a on je hitro uskoćio u pauzu koju je napravila. "Uvideo sam to već posle nedelju dana, Tamara. Prvo sintaksa... Zatim nisam hteo da to vidim. Beznačajne slučajnosti, i tako dalje, i tako dalje. Rekoh, ne. Ali ono reče, da. Tako je. To je engleski."

"Čak i Stari jezik?"

"Ne, ne, on je drugačiji", reče on žurno, zahvalno, "to nije engleski, on je samosvojan, osim onda kada ga brbljaju bebe. Ali..."

"U redu. Stari jezik jeste stari, prvobitni jezik, a na podmladak su izvršili uticaj, iskarirali su ga, ljudi iz Svemirske Službe prilikom kontakta o kome ništa ne znamo, o kome nam ništa nisu kazali."

"Kako? Kada? Kažu da smo mi prvi. Zašto bi lagali?"

"Svemirska Služba?"

"Ili Ndifi. I jedni i drugi kažu da smo prvi!"

"Ako smo prvi, onda smo mi u pitanju. Mi utičemo na Ndife. Oni govore onako kako mi nesvesno očekujemo da ljudi govore. Telepatija. Oni su telepate."

"Telepate", ponovi on željno, poletno se uhvativši za tu zamisao; tokom pauze koja je usledila očigledno se rvao s njom, pokušavajući da je uklopi u date okolnosti, jer je na kraju kazao, krajnje potišteno: "Kada bismo znali bar nešto o telepatiji!"

Tamara je u međuvremenu razmatrala taj problem iz drugog ugla, te upita: "Zašto ovo nisi ni pomenuo do sada?"

"Mislio sam da sam lud", reče on zauzdanim, odmerenim tonom koji je zazvučao nadmeno, jer mu poštenje ne bi dozvolilo da izvrda odgovor. "Već sam ranije jednom bio lud. Pre šest godina, pošto mi je žena umrla. U dva navrata. Lingvisti su često neuravnoteženi."

Posle izvesnog vremena, Tamara prozbori gotovo šapatom: "Ramčandra je predivna, plemenita osoba..." Kazala je to je na ndifskom.

Ah—veh, veh, ah—veh, veh, glasio je napev igrača balija koji je dopirao sa terena za ples na ivici sela. U obližnjoj kolibri zaplakala je beba. Taman i omamljujući vazduh bogato je mirisao na cveće koje se rascvetava noću.

"Čuj", zausti ona. "Zar jedan telepata ne zna šta ti misliš? Ndifi to ne znaju. Poznavala sam ljude koji su znali. Moj deda, Rus, uvek je znao šta ljudi misle. To nas je izluđivalo. Ne znam da li je posredi bila telepatija, ili starost, ili to što je bio Rus, ili ko zna šta. U svakom slučaju, oni bi hvatali misli, ne reči – zar ne?"

"Ko zna? Možda... Rekla si da sve liči na pozorišni komad, film, ostrvski raj. Možda oni osećaju ono što mi očekujemo ili želimo, i izvode to, glume to."

"Zbog čega?"

"Prilagođavanje", porednički izjavi on. "Kako bi nam se svideli i izbegli da im naudimo."

"Ali ja ih ne volim! Dosadni su! Nema srodnih sistema, nema društvenog ustrojstva osim glupe starosne podele i odvratne prevlasti muškaraca, nema pravih veština, umetnosti... dobro, samo one grozno izrezbarene kašike, nalik na rukotvorine koje na Havajima uvaljuju turistima... nema zamisli... jednom kada odrastu, dosađuju se. Kara mi je juče rekla, 'Život je suviše dugačak'. Ako pokušavaju da stvore faksimil nečijih želja, onda to nije moj!"

"Niti moj", primeti Ramčandra. "Ali Bobov?"

Pitanje je bilo postavljeno grubo, sa svrhom. Tamara je oklevala. "Ne znam. U početku, svakako. Ali u poslednje vreme ne može da se skrasi. Konačno, on je čovek

mita. A oni čak ne pričaju ni priče. Jedino o čemu uopšte razgovaraju jeste to ko je s kim prošle noći spavao i koliko poroa su odstrelili. Bob kaže da svi govore kao da su Hemingvejevi likovi."

"On ne razgovara sa Starim Ljudima." Opet ta grubost; Tamara je ustala u Bobovu odbranu, rekavši: "Ne razgovaram ni ja baš mnogo; a ti? Oni ne učestvuju, deluju poput senki... nevažni."

"Stara Binira pevala je pesmu za ozdravljenje."

"Možda."

"Mislim da jeste. Obrednu pesmu, na složenijem jeziku. Ako postoji kultura na visokom nivou, onda je Stari Ljudi imaju. Možda gube svoje telepatske moći kada ostare; i tada mogu da se povuku; niko više ne vrši uticaj na njih, nisu više primorani da se prilagođavaju..."

"Ko ih primorava da se na bilo šta prilagode? Oni su jedina inteligentna vrsta na ovoj planeti."

"Ostala sela, ostala plemena."

"Ali onda bi svi govorili svačijim jezikom, običaji bi se stopili..."

"Tačno! To objašnjava homogenost kulture! Rešenje za Vavilon!"

Zvučao je tako zadovoljno i bio u toj meri uverljiv, da je Tamara dala sve od sebe kako bi prihvatila tu hipotezu. Najbolje što je uspela bilo je da na kraju prizna: "Ne znam zbog čega, ali od te zamisli mi je muka."

"Stari su razvili pravi jezik, netelepatski jezik. Oni su ti s kojima treba razgovarati. Tražiću dozvolu da sutra posetim Kuću Starih Ljudi."

"Moraćeš da osediš prvo..."

"Lako! Zar mi je kosa još crna?"

"Biće najbolje da se ispavaš."

Izvesno vreme je ćutao, ali nije legao. "Tamara", počeo on, "ne ismevaš me, valjda?"

"Ne", odvrati ona čangrizavo, zapanjena da je bio u toj meri ranjiv.

"Toliko liči na sistem prividna."

"Onda je reč o folie à deux. Ovo oko jezika dovodi u žižu i sve ostalo. Svih šest sela koje smo posetili, svuda isto, iste stvari nedostaju, ista... neverovatnost... samo što liči na prekomernu verovatnost..."

"Projektovana telepatija", primeti on, zaneseno. "Oni utiču na nas. Unose zbrku u našu percepciju, primoravaju nas da budemo subjektivni..."

"Odvlače nas od Načela Stvarnosti?" dodade ona, braneći se sada od njega. "Gluposti." Prepoznala je citat i nasmejala se. "Suviše pametno govorimo da bismo bili šašavi."

"Govorio sam veličanstveno u ludnici", primeti on. "Na nekoliko jezika. Čak i na sanskritu." Međutim, zvučao je kao da je uspela da ga ubedi i ona ustade. "Idem u krevet", reče Tamara. "Da se lepo ispavam! Da li ti je potreban novi vrući kamen?"

"Ne, ne. Slušaj. Izvini..."

"Askios, askios."



Nema predaha za uvrnute. Upravo je upalila uljnu svetiljku i pljunula u prste da bi stisnula fitilj kako ne bi dimio, što je ovaj ipak činio, kada se Bob pojavio na vratima njene kolibe. Svetlost velikog Gore stvarala je oreol oko njegove guste, svetle kose; važnost njegovog povratka ispunila je celu biosferu, kao što je njegovo krupno telo ispunilo otvor vrata. "Upravo sam se vratio", objavi on.

"Odakle?"

"Gunde." Naredno selo niz reku.

Ušao je i seo na trščanu stoličicu, dok je ona psovala zbog spaljenog sala poroa na prstima. Njegovo mrštenje bilo je rečiti znak da sledi još potresnija objava od one da se vratio. Pretekla ga je. "Ram je bolestan", reče ona.

"Od čega?"

"Boli pupa, mogao bi to tako nazvati."

"Kako iko može ovde da se razboli?"

"Imaju lek. Spavaš sa toplim kamenom."

"Isuse! Zvuči kao lek za potenciju!" reče Bob i oboje prsnuše u smeh. Dok se smejala, umalo nije počela da priča Bobu o Ramovom čudnom lingvističkom otkriću koje je na trenutak izgledalo isto tako smešno; ali trebalo bi pustiti Rama da to sam uradi, čak i ako je reč tek o pukoj šali. Bob se ponovo uozbiljio i izjavio: "Moram izići na dvoboj. Pojedinačna borba."

"Oh, Gospode. Kada? Zašto?"

"Ovaj, ta devojka. Potita, znaš, crvenokosa. Jedan od Mladih Muškaraca iz Gunde bacio je oko na nju. I izazvao me."

"Egzogamni aranžman? Polaze li kakva prava na nju?"

"Ne, i sama znaš da nemaju nikakvo ustrojstvo rodbinskih veza, prestani da tragaš za njima. Ona je samo izgovor za borbu."

"Znala sam da ćeš se uvaliti u nevolju", cepidlački primeti Tamara, mada uopšte nije tako mislila. "Ne možeš spavati sa svim domorodačkim devojkama i očekivati da ti neki poludeli divljak neće zabiti asegai u leđa... S polovinom domorotkinja, još nekako, ali ne baš sa svima..."

"Sranje", obeshrabreno reče Bob. "Znam. Slušaj, nikada se ranije nisam ovako uvalio. Nikada nisam spavao sa onima od kojih sam dobijao obaveštenja niti sa osobljem. Ovde kao da ništa ne mogu da uradim kako treba. Ali oni to očekuju. O svemu tome smo razgovarali, još u Buvuni, sećaš se? Ram je rekao da on to ne bi. To je u redu, četrdeset mu je, za njih je on starac, a ionako izgleda kao tuđinac. Ali ja ličim na njih, i ako ja odbijem da se povinujem tom lokalnom običaju, uvrediću ih. To je praktično jedini običaj koji imaju. Nemam izbora..."

Smeh, duboki stomačni smeh Sredovečne Žene, izbi iz Tamare. On je pogleda pomalo zapanjeno. "U redu, u redu", reče on, pa se i sam nasmeja. "Ali, do đavola! Sve vreme su govorili da su te borbe dobrovoljne!"

"Zar nisu?"

Bob odmahnu glavom. "Ja predstavljam selo Hamo protiv sela Gunde. To je jedini rat koji oni vode. Svi Mladi Muškarci već su se uzbunili. Nisu pobedili u bici

protiv Gunde već pola godine ili tako neko veliko istorijsko razdoblje. To je svetsko prvenstvo. Sutra će me podvrći pročišćenju."

"Ceremonija?" Tamara je smatrala da je Bobova tvrdnja smešna, ali beznačajna; brzo je s nje prešla na nadu da će biti ceremonije, obreda, bilo čega što bi unelo neki smisao i ustrojstvo u rudimentarni društveni život Ndifa.

"Plesovi. Saveja i balija. Ceo dan."

"Pih."

"Čuj, znam da bi volela da dobiješ neka ustrojstva koja bi mogla da proučavaš, pošto si konfiguracionista i tako to, ali ja imam važniji problem. Prekosutra moram da se borim protiv čoveka. Noževima. Pred celokupnim stanovništvom dva sela."

"Noževima?"

"Tako je. Lovci se rvaju. Salenzii se bore noževima."

"Salenzii?" Kada je Bob preveo: "Oni koji se nadmeću za devojk", ona dalje prevede: "Suparnici..."

Posle kratke pauze ona predloži: "Zar ne bi jednostavno mogao da mu daš devojk?"

"Ne. Čast, lokalni ponos, i tako to."

"A ona – ona je zadovoljna što je nagradno prase?"

Bob klimnu.

"Ustrojstvo je poznato", izgovori Tamara, a onda iznenada dodade: "Ništa... Nema ničeg tuđinskog kod ovih ljudi. Ničeg!"

"Molim?"

"Nije važno. Dozvoli da razmislim. Ram je došao na jednu ideju... Slušaj, Bobe, mislim da bi trebalo da se izvučesh iz ovoga, pa makar izgubio obraz. Uvek možemo da odemo dalje. I to će biti bolje nego da ubiješ tog momka! Ili da budeš ubijen."

"Hvala ti na toj zakasneloj misli", ljubazno reče Bob. "Ne brini. Varaću."

"Igla?"

"Trebalo bi i karate da bude dovoljan. Svejedno mi je. Samo, osećam se tako proketo glupo. Javna borba noževima zbog devojke. Poput gomile glupavih maloletnika."

"Ovo je maloletno društvo, Bobe."

"Srednjoškolski tuđinci!" On prođe prstima kroz lavlju grivu od kose i ustade, protegnuvši se. Bio je prelep; nije čudo što su ga seljani izabrali za svog prvaka. Okolnost da je njegov fizički sjaj bio u skladu sa ne manje sjajnim intelektualnim duhom koji ga je upotpunjavao, sa strastvenim i uvežbani umom koji je tragao za poezijom nje same radi – ta okolnost nije mnogo značila Ndifima, baš kao ni mnogim ljudima na Zemlji, uostalom. Ali Tamara je u tom trenutku videla mladića onakvog kakav je, zapravo, bio – kao kralja.

"Bobe", reče ona, "odbij. Izvuci se. Možemo se jednostavno preseliti."

"Ne srce!" odvrati on; bio joj je zahvalan što je zabrinuta za njega i zbog toga ju je s puno ljubavi onako krupan privio na grudi. "Premlatiću tog jadnička pre no što

shvati šta ga je snašlo. A onda ću mu održati lekciju. Higijena za početnike: ubistvo je pogubno za vaše zdravlje. To će ih sve očarati."

"Želiš li da budem tamo ili ne?"

"Želim da budeš", odvrati on. "U slučaju da i on ima crni pojas."

Narednog popodneva nalazila se na delu obale gde se pralo rublje i vodila zanimljiv razgovor o menopauzi sa Karom i Libisom kada je iz šume boje paunovog repa na obalu izbio Ramčandra. Posmatrajući ga sa stene na kojoj se nalazila okružena uzburkanom vodom, razmišljala je o tome kako odudara svojim izgledom, kako tuđinski deluje, kao što Bob reče – poput senke nekoga ko stoji ispred predivnog šarenila džungle na filmskom ekranu: suviše sitan, suviše crn, suviše stamen. I Kara ga je ugledala, te mu doviknu: "Kako stomak, Uvana Ram?"

Kada se dovoljno primakao da nije morao da viče, on odvrati: "Askios, Kara, mnogo bolje. Jutros sam popio poslednje ostatke guoa."

"Dobro, dobro. Večeras novi lonac. Baš si kost i koža", primeti Kara, sasvim ispravno.

"Možda povrati ljudsku boju ako bude jeo dovoljno guoa", primeti Brela, proučavajući ga; izgleda da joj je Karino pominjanje kože prvi put skrenulo pažnju na Ramčandrin crmpurasti, taman ten. Nđifi uopšte nisu obraćali pažnju na pojedinosti. Brela je zatim uporedila dvoje stranaca i rekla: "I ti, Tamara. Kada bi samo jela hranu ljudi prave boje, možda ne bi više bila tako ružna i smeđa."

"To mi nikada nije palo na pamet", reče Tamara.

"Tamara, pozvani smo u Kuću Starih Ljudi."

"Oboje? Kada?"

"Oboje. Sada."

"Kako ti je to uspelo?" upita Tamara na engleskom. Prskajući, stala je da se udaljava prema obali sa stene koju je delila sa Karom, Libisom i gomilom sveže opranog rublja.

"Zamolio sam."

"Poći ću i ja", objavi Kara, prskajući za Tamarom. "Askios!"

"Smeju li to žene, Kara?"

"Svakako. Pa to je Kuća Starih Ljudi, zar ne?" Kara je otrla kapljice sa svojih malih, ravnih grudi i prekrila ih uredno odorom u obliku sarija. "Samo vi pođite. Svrtiću po Biniru. Kazala mi je da je ponekad vredno čuti ponešto od onoga o čemu se kod njih razgovara. Vidimo se tamo."

Sa mokrim stopalima obrubljenim srebrnastim rečnim peskom, Tamara se pridruži Ramčandri i zađe u paunovsku šumu, sledeći usku stazu.

Bila je i te kako svesna njegovog smeđeg ramena pored sebe, njegovog tamnog, skladno građenog i krhkog tela, savršenog nosa koji je gledala iz strogog profila. Bila je svesna da je svesna svega toga, ali to sada nije bilo najvažnije. "Da li će izvesti kakav obred za nas?"

"Ne znam. Nisam još pohvatao sve ključne reči. Izgleda da je moja molba da odem tamo bila dovoljan razlog za okupljanje."

"Je li u redu što si i to poneo?" Imao je kod sebe kasetofon.

"Sve je dozvoljeno u zemlji oblaka i kukavica", reče on, a ozbiljni profil mu smekša osmeh.

Dva smežurana, senovita, skvrčena Stara Ndifa udoše ispred njih u Kuću – veliku, oronulu podzemnu nastambu; unutra je unaokolo već sedelo njih šest ili sedam. Čulo se mnogo promrmljanih 'askios' i osećao se jak smrad sala poroa. Nikakva vatra nije gorela. Nigde ni traga bilo kakvih pomagala ili nagoveštaja bilo kakvog obreda. Uskoro udoše i Kara i Binira i sedoše, promrmljavši 'askios', te stadoše da se šale sa Starim Ljudima. S druge strane kruga – jedina svetlost dopirala je kroz otvor za dim, tako da je bilo teško razabrati jasno lica – neko je pitao nešto u vezi sa Karom. Tamara nije razumela pitanje. Karin odgovor je glasio: "Uskoro ću biti dovoljno stara, zar ne?" Zaorio se saveopšti smeh. Ušao je još jedan, Bro–Kap, za koga se pričalo da je nekada bio čuveni lovac; još je bio krupan, premda pogrbljen, izboran, sa ustima kao u kornjače, jer je pogubio zube. Umesto da sedne, on se uputio do praznog ognjišta ispod otvora za dim i ostao tamo da stoji opuštenih ruku. Oko njega stade da se širi tišina.

Zatim poče polagano da se okreće dok se nije našao licem u lice sa Ramčandrom.

"Da li si došao da naučiš da igraš?"

"Ako mogu", odvrati Ramčandra jasnim glasom.

"Jesi li star?"

"Nisam više mlad."

Blagi Bože, pomisli Tamara, pa to je upućivanje – može li Ram da istraje? Naredno pitanje, sasvim sigurno, uopšte nije razumela; nije sadržalo nijednu reč iz Mladog ili Sredovečnog Ndifa. Međutim, Ram je, izgleda, razumeo i smesta je odgovorio. "Ne često."

"Kada si poslednji put doneo kući ulov?"

"Nikada nisam ubio životinju."

To je izazvalo povike, smeh i izvesnu kritičku raspravu. "Mora da je rođen pre pedeset godina!" primeti Binira, smejuljeći se. "Ili je strašno lenj", dodade jedan mladoliki Stari Čovek jednostavna izgleda, sasvim iskreno.

Bila su postavljena još dva pitanja posle kojih su usledila dva odgovora koje Tamara nije mogla da prati, a onda Bro–Kap upita, osorno, kako se Tamari učinilo: "Šta ti loviš?"

"Ja lovim peremensoe."

Šta god da je to bilo, ispalo je tačno. Glasno i očigledno odobravanje, tapšanje po leđima, opuštanje. Bro–Kap klimnu jednom, kratko, obrisa nos nadlanicom i sede u krug pored Ramčandre. "Šta želiš da saznaš?" zapita on, krajnje neobredno i usputno.

"Želim da znam", reče Ramčandra, "kako je počeo svet."

"Oh ho ho!" zacereka se nekoliko starkelja s druge strane kruga. "Prestar za svoje godine, ovaj ovde! Stotinu godina star, ovaj momak!"

"Mi kažemo ovako", odvrati Bro–Kap. "Čovek je stvorio svet."

"Voleo bih da saznam kako je on to uradio."

"U svojoj glavi, između ušiju, kako drugačije? Sve je u glavi. Ništa je šuma, ništa je kamen, ništa je voda, ništa je krv, ništa je kost; sve stvari su sanisukiarad."

Obeshrabrena što nikada ne razume ključnu reč, Tamara je posmatrala Ramovo lice, kao da je značenje mogla da odgonetne s njega; a on je zaista razumeo. Oči su mu zasijale; osmehnuo se, tako da su mu se crte lica zaokružile i smekšale.

"On pleše", reče on. "On pleše."

"Možda", odvrati Bro–Kap. "Možda Čovek pleše u svojoj glavi i tako nastaje sanisukiarad."

Tek kod ovog ponavljanja Tamara je čula ime 'Čovek' kao ime, ndifsko ime ili reč koja je po zvučnosti odgovarala engleskoj reči 'man' (čovek) – i pretpostavila da joj odgovara po značenju...

Ali, da li je?

Na trenutak se sve raspalo na dva nivoa, dva ekrana koja su se preklapala ili dva vela; jedan od njih predstavljao je zvuke, drugi značenja, nijedan nije bio stvaran. Njihovo preklapanje i uzajamno delovanje, njihovo pomeranje i kretanje, tvorilo je pometnju, sve je skrivalo ili otkrivalo, u tom toku nije bilo ničega za šta bi se moglo uhvatiti, nijednom niste mogli zakoračiti u reku osim ako ste i sami reka. Sve je nestalo i ništa se nije događalo, neki mudri starci i starice pričali su o glupostima sa Gospodom Šivom u zagušljivoj kolibi. Razgovarali su, samo razgovarali, reči, reči koje ništa nisu dva puta značile.

Razmaknuta vela ponovo su se sklopila.

Proverila je da li kasetofon i dalje snima i malo ga pojačala. Možda će kasnije, dok bude preslušavala snimak sa Ramom koji će joj prevoditi i objašnjavati, sve ovo dobiti nekakav smisao.

Konačno su i zaigrali. Posle dugog razgovora, Binira je objavila: "Dosta peremenkiarada bez muzike", a Bro–Kap prilično neljubazno odvrati: "U redu, askios, samo napred." Posle toga Binira poče da peva slabim, nezemaljskim, pucketavim glasom; uskoro su, najpre jedan starac, a za njim još jedan, ustali i počeli da izvode lagani ples, u kome stopala jedva da su se odvajala od tla, dok je torzo ostajao ukočen i uspravan, potpuno usredsređen na šake, ruke i lice. To je nateralo Tamari suze na oči, taj ples sablasnih staraca. Pridružili su im se i drugi; sada su svi plesali, svi osim Kare i nje. Povremeno su dodirivali jedni druge, lagano i svečano, ili su se klanjali poput ždraloava. Svi? Da, Ram je plesao sa njima. Zlatasta, prašnjava svetlost koja je dopirala kroz otvor za dim obasjavala mu je ruke; lagano i meko podizao je i spuštao bosa stopala. Jedan starac našao se sučelice njemu. "O komeja, O komeja, ama, O, O", čulo se škripavo brujanje, nalik na zvuk zrikavca, a Karine šake, Tamarine šake udarale su ritam po smeđoj prašini. Starac je podigao šake kao u molitvi. Ramčandra je ispužio ruku prema njemu, obasjanu šaku, ukočenu, sa raširenim prstima; dodirnuo ga je, osmehujući se, a

zanimljivo, ne prestajući da pleše; starac mu je uzvratilo osmeh i počeo da peva: "O komeja, ama, ama, O..."

"Imamo sesiju na traci, možeš da je preslušáš!" reče Tamara, ali kazala je to uglavnom zato da nekako izvuče Boba iz pokislog raspoloženja, dok su se zajedno spuštali stazom koja je vodila do čistine gde je trebalo da se odigra dvoboj. Staza je bila posuta korom lamaba–voća, jer je tuda pre njih prošlo gotovo celo selo.

"Još ljubavnih pesama?"

"Ne. Ovaj, da. Ljubavnih pesama posvećenih Bogu... Znaš li ime Boga?"

"Da", odvrati nezainteresovano Bob. "Rekao mi je jedan starac iz Gunde. Bik–Kop–Čovek."

Dvoboj je protekao gotovo, ali ne i potpuno onako kako su planirale obe strane. Pošto je bila reč o grupnoj akciji mladih Ndifa, sličnoj plesovima saveji i baliji, koji su, kako izgleda, predstavljali izvorni obred ili čin bremenit značenjem, Tamara je marljivo beležila, snimala i zapisivala celu stvar, uključujući tu i izraz ridokose Potite (evo je, Mis Amerika); trenutak kada je Pit–Vat, Izazivač iz Gunde, zabo nož u Bobovu butinu; Bobov dičan gest – odbacivanje noža sa dugačkom oštricom (koji je u svetlucavom luku odleteo u grmlje putija sa ružičastim cvetovima); i karate udarac koji je bacio Pit–Vata na tle, gde je ovaj ostao naizgled beživotno da leži.

Bob se nije zadržao da održi lekciju o nehigijenskim vidovima ubistva. Rana mu je veoma krvavila, što je nagnalo Tamaru da prekine snimanje video kamerom i prihvati se prve pomoći. Tako su bučno slavljе sela Hamo i poraz Gunde bili snimljeni jedino na audio traci; a i kasetofon je isključen kada je Pit–Vat oživeo, tako da su sada žitelji i Hama i Gunde bili zbunjeni. Pogubljeni salenzii nije trebalo da ožive i ustanu – doduše posrćući, ali inače sasvim čitavi. Bob se tada već vraćao stazom u selo Hamo, bleđ, pridržavajući se za Tamaru bez imalo protivljenja. "Gde je Ram?" upita on tada prvi put; objasnila mu je da Ramu čak nije ni kazala za dvoboj.

"Dobro", odvrati Bob. "Znam šta bi rekao."

"Ja ne znam."

"Neodgovorno uplitanje u način života domorodaca..."

Ona odmahnu glavom. "Nisam mu kazala, jer ga danas nisam čak ni videla, a i mislila sam..." U stvari, zaboravila je na dvoboj, to joj je izgledalo tako glupo, tako nestvarno, u poređenju sa onim plesom u Kući Staraca; sve je to bila glupa, dosadna šala, sve do trenutka kada je ugledala boju, sjajnu i užasnu boju krvi na suncu; ali to nije mogla kazati Bobu. "Izvršio je neku vrstu prodora. Tako što je i sam uzeo učešća – ceo dan je proveo u Kući Staraca. Želim da večeras popriča o tome sa tobom. Pošto se prvo pobrinemo za tvoju nogu. Zanimaće ga da sazna šta ljudi iz Gunde pričaju o Čoveku. Mislim, o Bogu. Pazi na taj čokot. Oh, Bože, evo fudbalskih navijača." Sustigla ih je skupina Mladih Žena koja je dosta mlako zasula Boba puti–cvetovima.

"Gde je Potita?" promrmlja Bob, stisnuvši zube.

"Nije među ovima. Zar ti je zaista stalo do nje, Bobe?"

"Nije. Boli me noga. Ne, sve je to bila zabava i igra. Pitam se samo da li ju je dobio Pit–Vat ili sam je dobio ja."

Pokazalo se da ju je Pit–Vat dobio, jer je ostao na bojnopolju i izveo Pobjednički Ples, mada prilično drhtavo. Bobu je laknulo, jer je Pit–Vat sasvim sigurno više odgovarao Potiti po temperamentu i okolnostima; a što se tiče Pobjedničkog Plesa, dvominutnog cupkanja i poziranja, već su imali snimljenih nekoliko filmova sa tim činom koji su izvodili pobjednici u rvanju. "Samo nam je još nedostajao film u kome se ja busam u grudi", primeti Bob. "Pobogu! Dok mi iz noge lipti krv. Ionako se osećam kao glavni zgoditak."

"Glavni zgoditak – čudna zamisao", primeti Ramčandra. Zapalili su vatru u Bobovoj kolibi. Padala je kiša – na Jirdu je kiša padala samo noću. Bob je izgubio toliko krvi tako da mu je malo dodatne toplote i veselja moglo prijati. Vazduh se ispunio dimom, ali rumena svetlost bila je prijatna; podsetila je Tamaru na zimu, na kišu i svetlost koju je širila vatra zimi, godišnje doba za koje nisu znali na Jirdu. Bob je ležao opružen na svom ležaju, a drugo dvoje sedelo je pored ognjišta, održavajući vatru pomoću osušene kore lamabe, koja je stvarala jasan plamen i širila miris borovine.

"Rame, šta znači peremenseo?"

"Mišljenje. Ideje. Razumevanje. Razgovor."

"A peremenkiarad, tako se izgovara?"

"Otrilike isto. Podrazumeva još opsenu, prevaru, trik – predstavu."

"Je li to starondifski?" stade da se raspituje Bob. "Ako praviš rečnik, dozvoli mi da ga vidim, Rame. Nisam mogao da razumem ništa od onoga što su mi matorci govorili u Gundi."

"Osim imena Boga", primeti Tamara.

Ramčandra izvi obrve.

"Bik–Kop–Čovek je stvorio svet svojim ušima", reče Bob. "To je ndifski ekvivalent Postanja, Knjiga Prva."

"Između ušiju", hladno ga ispravi Ramčandra.

"Pomoću njih ili između njih, svejedno; krajnje ubogo mesto za mit o Postanju."

"Otkud znaš, ako ne raspolažeš valjanim rečnikom?"

Zašto li razgovara tim tonom s Bobom? Oholo, pedantno, uvredljivo, čak mu je i glas bio piskav, kao da drži lekciju. Nasuprot tome, u Bobovom odgovoru očitovale se uvek prijatna priroda: "Nedelje sam utrošio pre nego što sam shvatio da ako želim da otkrijem kakav mit ili istoriju, moram ih potražiti kod Staraca, jer ih jedino oni mogu imati. Trebalo je mnogo ranije da se posavetujem s tobom."

Ramčandra je nastavio da zuri u vatru, ništa ne odvrativši.

"Rame", oslovi ga Tamara, koju je prilično iznervirao, "trebalo bi da ispričamo Bobu ono o čemu smo pre neko veče razgovarali. O poreklu mladondifskog."

Nastavio je bez reči da zuri u vatru.

"Ti to možeš bolje da objasniš od mene."

Na trenutak nije reagovao, a onda je jednostavno odmahnuo glavom.

"Zaključio si da si pogrešio?" upita ona, očajnija no ikad, ali istovremeno nazrevši tračak nade.

"Ne", odvrati on. "Dokumentacija je u onoj beležnici koju sam ti dao."

Donela je beležnicu iz svoje kolibe, upalila uljanu svetiljku i sela na pod pored Bobovog ležaja kako bi on mogao da joj čita preko ramena. Pola sata su prelazili preko Ramčandrinih urednih i podrobnih dokaza o tome da mladondifski vodi poreklo od modernog standardnog engleskog. Bob se u početku smejaio, shvatajući celu tu stvar kao jednu veliku učenu šalu; zatim se smejaio njenoj otkačenosti. Izgleda da ga sve to nije uznemirilo, za razliku od Tamare.

"Ako to i nije tvoja ujdurma, ipak je ujdurma – i to odlična."

"Čija? Kako? Zašto?" stade da zapitkuje Tamara, ponovo počevši da se nada. Greška je imala smisla; ujdurma je imala smisla.

"U redu. Ovaj jezik", i on kucnu po beležnici, "nije autentičan. Lažan je, iskonstruisan – izmišljen. Je li tako?"

Ramčandra, koji za sve to vreme nije kazao ni reči, složi se dalekim, nevoljnim tonom: "Izmišljen. Izmislio ga je amater. Sličnost sa engleskim je naivna, nesvesna, kao kod 'oponašanja stranih jezika'. Ali starondifski predstavlja izvorni jezik."

"Stariji, arhaičniji, preživeli..."

"Ne", prekide ga Ramčandra. ("Ne", često, ravnodušno, i sa zadovoljstvom, pomisli Tamara.) "Starondifski je živ. Zasniva se na mladondifskom, izrastao je iz njega, ili preko njega. Poput bršljanja na telefonskom stubu."

"Spontano?"

"Spontano kao i svaki jezik, ili isto tako namerno. Kada su reči poželjne, potrebne, ljudi moraju da ih izmisle. To se 'događa' kao cvrkut ptica, ali istovremeno podrazumeva i 'rad', kao Mocartovo pisanje muzike."

"Znači, ti hoćeš da kažeš da Starci postepeno stvaraju stvarni jezik iz ovog lažnog?"

"Ne mogu da definišem reč 'stvarni' i stoga je neću koristiti." Ramčandra promeni poklozaj, ponovo obuhvativši rukama kolena, ali ne skide pogled sa vatre. "Rekao bih da je starondifski, izgleda, povezan sa stvaranjem sveta. Ljudska bića tu prvenstveno rade pomoću jezika, muzike i plesa."

Bob se zagleda u njega, pa onda u Tamaru. "Ponovi to?"

Ramčandra je ćutao.

"Do sada smo", reče Tamara, "radeći na tri prilično razdvojena lokaliteta, naišli na isti jezik, bez većih varijacija u dijalektu, i na isti skup krajnje rudimentarnih društvenih i kulturnih ustrojstava. Bob nije pronašao nijednu legendu, nijedan izraz koji bi ukazivao na arhetipove, nikakvu razvijenu simboliku. Ja nisam pronašla razvijenu društvenu strukturu nego što bih je otkrila u krdu stoke, otprilike onoliko koliko bih mogla naći u čoporu primata. Pol i uzrast određuju sve uloge. Što se kulture tiče, Ndif nisu na nivou ljudskih bića; oni ne postoje u potpunosti kao ljudska bića. Starondifski je takođe početak. Je li tako, Rame?"

"Ne znam", odvrati lingvista, povukavši se.



"Tako govore misionari!" primeti Bob. "Podljudi? Ma hajdete. U zastoju, to da. Možda zato što im okolina ne pruža nikakav izazov. Hrana pada sa drveća, igara ima u izobilju, a i nemaju seksualnih predrasuda..."

"To nije ljudski", upade mu u reč Tamara; Bob ne obrati pažnju na nju.

"Nema podsticaja. U redu. Međutim, Starcima su uskraćene zabave i igre. Postaje im dosadno; to je podsticaj. Počinju da se poigravaju rečima i zamislama. Tako da su začeci mitopoetike i obreda koje imaju njihova tvorevina. To nije uopšte neuobičajeno: mladi su zabavljeni seksom i fizičkim nadmetanjima, stari služe kao prenosnici kulture. Jedina otkaćena stvar jeste to oko englesko–ndifskog. To treba objasniti. Ne padam na telepatiju, ne može se graditi naučno objašnjenje na jednoj okultističkoj teoriji. Jedino racionalno objašnjenje glasi da su ti ljudi – celo društvo – biljka. I to mlada biljka."

"Tačno", primeti Ramčandra.

"Ali, čujte", besno poče Tamara, "kako četvrt miliona ljudi može biti 'zasadeno'? Šta je sa onima iznad tridesete? Svemirske letove FTL <FTL – 'Faster Than Light': brže od svetlosti. Prim. prev.> imamo tek trideset godina! Istraživanje ovog sistema nisu vršili ljudi, a i započeto je tek pre osam godina! Vaše racionalno objašnjenje predstavlja čistu glupost!"

"Tačno", ponovi Ramčandra, ne skidajući bistar, taman, tužan pogled sa pucketave vatre.

"Očigledno je postojala misija u kojoj su učestvovali ljudi, kolonizatorska misija, na ovu planetu, o kojoj Svetska Vlada ništa ne zna. Nabasali smo na nešto i to počinje da me plaši. So–Hem klika..."

Boba je prekinuo iznenadni ulazak (Ndifi nisu nikada kucali) Bro–Kapa, dvojice Stari Ljudi i dve igračice balije, prelepe polunage šesnaestogodišnjakinje sa cvećem u smeđezlatnoj kosi. Kleknule su pored Bobovog ležaja i stale da ispuštaju nežne zvuke tugovanke. Bro–Kap se trudio da deluje što kraljevskije u sada već pretrpanoj kolibi i zurio je s visine u Boba. Očigledno je čekao da devojke začute, ali jedna od njih je sada veselo ćeretala, a druga je iscrtavala krugove oko Bobovih bradavica svojim dugačkim noktima. "Uvana Bob!" konačno progovori Bro–Kap. "Jesi li ti Bik–Kop–Čovek?"

"Jesam li – askios, Vana! – Ne. Askios, Bro–Kapa, ne razumem."

"Ponekad Čovek dođe", reče stari Ndif. "Došao je u Hamo i u Farve. Nikada u Gundu ili Ako. Jak je i visok, ima zlatnu kosu i zlatan ten, veliki je lovac, veliki borac, veliki ljubavnik. Dolazi iz daleka i ponovo odlazi. Mislili smo da si ti On. Ti nisi On?"

"Ne, nisam", odlučno reče Bob.

Bro–Kap udahnu vazduh koji mu nadu smežurana prsa. "Onda ćeš umreti", reče on.

"Umreti?" ponovi Bob, ne shvatajući.

"Umreti – kako? Od čega?" upita Tamara, ustavši, tako da se u prenatrpanoj kolibi našla licem u lice sa starcem. "Kako to misliš, Bro–Kapa?"

"Izazivači iz Gunde koriste otrovane noževе", reče starac. "Kako bi otkrili ko je iz Hamoa Bik–Kop–Čovek. Otrov ne ubija Bik–Kop–Čoveka."

"Kakav otrov?"

"To je njihova tajna", odvrati Bro–Kap. "Gunda je puna zlih ljudi. Mi iz Hamoa ne upotrebljavamo otrove."

"Zaboga", izgovori Bob na engleskom i na ndifskom. "Zašto mi niste rekli?"

"Mladi Ljudi su mislili da znaš. Mislili su da si Čovek. Ali onda kada si dopustio da te Pit–Var rani, kada si odbacio nož, kada si ga ubio, a on ponovo oživeo, više nisu bili sigurni. Došli su u Kuću Starih Ljudi da pitaju. Jer mi u kući Starih Ljudi imamo peremensoe o Čoveku." U starčevom glasu očitavao se ponos. "I tako sam ja došao do tebe. Askios, Uvana Bobe." Bro–Kap se okrenuo i progurao napolje; druga dva starca krenuše za njim.

"Odlazite", reče Bob devojkaма koje su se smešile i milovale ga. "Hajde, idite." Izišle su, nevoljno, njišući se, zabrinutih lepих lica.

"Idem u Gundu", reče Ramčandra, "da vidim postoji li protivotrov." I on trčeći ode.

Bobovo lice bilo je mrtvački belo.

"Još jedna prokleta ujdurma", reče on, smešeći se.

"Mного si iskrvario, Bobe. Verovatno je i otrov izišao sa krvlju, ako ga je uopšte bilo. Daj da pogledam. Izgleda potpuno čisto. Nema upale."

"Dah mi je sve kraći", reče mladić. "Najverovatnije usled šoka."

"Da. Idem po medicinski priručnik."

U priručniku nije bilo saveta, a Gunda nije imala protivotrov. Otrov je delovao na centralni nervni sistem. Napadi su počeli dva sata posle Bro–Kapove posete. Brzo su se pojačali i učestali. Nešto posle ponoći, a dosta pre zore, Bob je umro.

Ramčandra je deset puta beskorisno pokušao udarcima da oživi zaustavljeno srce, podigao je ruku da ponovo udari, ali nije. Podignuta ruka igrača: tvorac, uništitelj. Stisnuta, tamna šaka se rastvorila; ukočeni i razdvojeni prsti lebdeli su iznad belog lica i grudi koje se nisu nadimale. "Ah!" povika Ramčandra naglas i sruši se pored kreveta, zajecavši, strast suza.

Vetar je nagonio kišu da u naletima udara o krov. Vreme je prolazilo, Ramčandra je začutao, bio je isto onako tih kao i Bob, pored koga je čučao, ruku ispruženih preko Bobovog tela, glave klonule između njih; iscrpljen je zaspao. Kiša se prorodila i oslabila, a onda je ponovo silno zadobovala. Tamara je ugasila uljnu svetiljku; pokreti su joj bili spori i sigurni, svesni onoga što znače. Stavila je poslednje ostatke goriva u vatru i sela kod malog ognjišta. Neko mora da bdije pored tek preminulog, a usnuli ne bi trebalo da spavaju nezaštićeni. Sedela je budna i posmatrala vatru kako umire, a dugo potom, ponovno rađanje sive svetlosti.

Pogrebi Ndifa nisu bili, kao što je i očekivala, nimalo dostojanstveni. Nedaleko u šumi nalazilo se zemljište za sahranjivanje, koje niko nije pominjao niti posećivao

osim prilikom sahrana. Kopanje grobova bio je zadatak Starih Ljudi. Iskopali su plitku jamu. Dvojica od njih, kao i Kara i Binira, pomogli su im da odnesu Bobovo telo do groba. Ndifu nisu koristili kovčege – spuštali su svoje mrtve nage u zemlju; tamo je suviše hladno, suviše hladno, ljutito pomisli Tamara, i obuče Bobu belu košulju i pantalone, ostavi mu zlatni švajcarski sat na ruci, jer nije posedovao ništa drugo od vrednosti, i pažljivo ga umota u dugačko, svilenkasto, plavkasto lišće pandua. Optočila je plitki grob lišćem pre nego što su ga spustili u njega; četvorica starih su sve to posmatrali sasvim bezizražajnih lica. Polegli su ga na bok, malo mu povivši kolena. Tamara se okrenula da ubere cvet i spusti mu ga pored šake, ali joj pripade muka od ružičastih i purpurnih cvetova; pokidala je lanac sa vrata na kome je visio mali tirkiz koji joj je majka dala, delić Zemlje, i spustila to u mrtvačevu šaku. Morala je biti brza; starci su već počeli da bacaju zemlju nazad u grob svojim neobrađenim, drvenim lopatama. Čim je to bilo gotovo, svo četvoro Ndifu okrenu se bez ijedne reči i ode, ne osvrnuvši se.

Ramčandra kleknu pored groba. "Izvini što sam bio ljubomoran na tebe", reče on. "Ako se sretnemo u nekom drugom životu, ti ćeš ponovo biti kralj, a ja ću biti pas koji će te verno slediti." Poklonio se, dodirnuvši neravno, vlažno grumenje groba, a onda lagano ustao. Pogledao je Tamaru. Poznavala je taj njegov pogled, tamne, jasne, tužne oči, ali nije mogla da ih sretne, niti da bilo šta kaže. Na nju je bio red da plače. Prešao je preko groba da bi se našao pored nje, kao da je to bilo koji komad tla, i zagrlio je, držeći je tako, kako bi mogla da se isplače. Kada je prvo najjače jecanje utihlo i ona bila u stanju da hoda, lagano su se uputili uskom, napola obraslom stazom kroz paunovske divote šume, nazad u selo.

"Spaljivanje je bolje", primeti Ramčandra. "Duh se ranije oslobađa da nastavi dalje."

"Zemlja je najbolja", reče Tamara, veoma tiho i promuklo.

"Tamara. Želiš li da javiš Bazi na Ankari da pošalje letelicu po nas?"

"Ne znam."

"Ne moraš da žuriš sa odlukom."

Veličanstvene boje lamabe slile su se u jednu, pa izbistrile, a zatim ponovo slile. Suplela se, iako ju je Ramčandra nežno, ali čvrsto pridržavao.

"Takođe možemo da nastavimo i završimo ono zbog čega smo došli."

"Etnologiju snova."

"Snova? Oh ne. Ovo je stvarno – mnogo stvarnije nego što bih to želeo."

"Takvi su svi snovi."

Kroz tri dana obavili su redovno javljanje Ankari, unutrašnjoj planeti na kojoj je bila podignuta središnja baza za razne istraživačke skupine u solarnom sistemu Jirdoa; prijavili su Bobovu smrt, 'posredi je nesporazum – niko nije kriv', kodom etnografskog korpusa. Nisu zatražili da ih opozovu.

Život u selu Hamo nastavio je da teče uobičajenim tokom. Sredovečne Žene nisu pred Tamarom ni pomenule Bobovu smrt, ali je zato stara Binira nekoliko večeri uzastopce sedela ispred njene kolibe i pevala joj, prigušeno poput zrikavaca. Jednom je videla dve male igračiće saveja kako ostavljaju rascvetalu granu ispred vrata Bobove

prazne kolibe; krenula je ka njima, ali su se one žurno udaljile, kikoćući se. Ubrzo potom Mladi Ljudi zapalili su kolibu, namerno ili slučajno, nije bilo jasno; izgorela je do temelja i posle nedelju dana od nje više nije ostalo nikakvog traga. Ramčandra je provodio i dane i noći sa Starim Ljudima iz Hamoa i Guande, dolazeći do sve više lingvističkih i mitskih podataka. Dugački nizovi saveja igračica lelujali su se, igračice balija mahale su svojim visokim grudima levo i desno, pevači su zapevali 'Ah-veh, veh, ah-veh, veh', a šumski proplanci oko tla za igru uveče su prosto vrveli od parova koji su se sjedinjavali. Lovci su se ponosno vraćali sa ubijenim poroima, nalik na prasiće sa zatupljenim, povijenim kandžama, obešenim o motke za nošenje. Dvanaeste noći po Bobovoj smrti Ramčandra je došao do Tamarine kolibe; pokušavala je da pročita neke beleške, ali stranice su isto tako mogle biti i prazne, glava ju je bolela i ništa nije imalo smisla, ništa nije imalo značenje. Došao je do vrata, taman, vitak, poput senke, i ona je podigla prema njemu utučen pogled. Izgovorio je nešto o samoći što nije imalo nikakvog značaja, a potom je kazao, dok ga je sa svih strana obavijala tama: "Nalik je na vatru. Kao da goriš. I duh je uhvaćen, gori..."

"Uđi", pozva ga ona.

Nekoliko noći kasnije ležali su i razgovarali, u mraku; blaga kiša nošena vetrom stvarala je jecave zvuke u šumi i po slami kolibe iznad njihovih glava.

"Od trenutka kada sam te ugledao", počeo on. "Zaista, od dana kada smo se upoznali, u kantini, u Bazi na Ankari."

Tamara kroz smeh reče: "Teško da si se ponašao kao da..."

"Nije mi se to dopalo! Odbijao sam. Govorio sebi: Ne, ne, ne! – dovoljna mi je bila moja žena, to se čoveku ne događa dva puta u životu, sećaću se nje."

"I sećaš je se", promrmlja Tamara.

"Svakako. Njoj u sebi sada mogu reći: Da, a tebi pored mene: Da, da... Slušaj, Tamara, ti si me oslobodila, tvoje ruke su me oslobodile. I vezale me. Čvršće za točak, u ovom životu više se nikada neću osloboditi, nikada neću prestati da te želim, ne želim da prestanem..."

"Sada je sve tako jednostavno. Šta nam se to ranije isprečilo na putu?"

"Moj strah. Moja ljubomora."

"Ljubomora? Na Boba?"

"Oh, da", reče on, drhteći.

"Oh, Rame, nikada... Od samog početka, ti..."

"Zbrka", prošaputa on. "Opsena..."

Osećala je njegovu toplinu duž celog tela; i hladnog Boba, hladnog u zemlji. Vatra je bolja od zemlje.

Probudila se; milovao ju je po kosi i obrazu, tešeći je, šapučući: "Spavaj, sve je u redu, Tamara", glas mu je bio dubok od sna i nežnosti.

"Šta... jesam li..."

"Ružan san."

"San. Oh, ne – nije bio ružan – samo čudan."

Kiša je prestala, a svetlost džinovske planete, posivela i propuštena kroz oblake, nalikovala je blagoj izmaglici u kolibi. Mogla je da razazna zakrivljenost njegovog nosa, tamnu kosu, na toj sivoj prašini od svetlosti.

"Kakav je to bio san?"

"Dečak... mladić... ne, dečak, otprilike petnaestogodišnjak. Stoji ispred mene. Kao da sve oseća, upija celu sobu, tako da nisam mogla nikako da prođem pored njega niti da ga zaobiđem. A bio je to sasvim običan dečak, mislim da je nosio naočari. Zurio je u mene, ne preteći – u stvari, kao da me nije ni video, ali je uporno zurio i govorio 'Naplati se, naplati se.' Nisam smatrala da mi bilo šta duguje, pa sam kazala: 'Za šta?' Ali on je samo ponavljao 'Naplati se!' <Neprevodiva igra reči: na izvorniku, dečak kaže 'Bill me', što znači 'naplati se', ali i 'Bil ja', što će Ramčandra odmah razabrati. Prim. prev.> A onda sam se probudila."

"'Naplati se', baš smešno", primeti pospano Ramčandra. "Bil ja... Ja Bil..."

"Da. Tako je. Ja sam Bil, to je hteo da kaže."

"Oh", izusti Ramčandra, duboko odahnuvši, a ona oseti kako mu se opušteno telo ukočilo. Od Bobove smrti nije više verovala Ndifima, ili bi se pre moglo reći da je izgubila poverenje u njihov svet, jer nije verovala nijednom od njih, plašila se da joj ne nanesu zlo. Podigla je brzo glavu da vidi nije li ko ušao u kolibu. "Šta nije u redu?"

"Sve je u redu."

"Šta je bilo?"

"Ništa. Spavaj. Razgovarala si sa Bogom."

"San?"

"Da. Saopštio ti je svoje ime."

"Bil?" upita ona, jer je trenutak uzbune prošao, a ona je još bila pospana dok se Ramčandra smejavao, tako da se i ona nasmejala. "Ime Boga je Bil?"

"Da, da. Bil Kopmen, ili Kofmen, ili Čepmen."

"Bik–Kop–Čovek?"

"'L' se stopilo sa 'k', kao u reči 'sikka' – vlakno od koga prave najlon za udice – koje očito potiče od 'silk' (svila)."

"O čemu to trabunjaš?"

"O Bilu Kopmenu koji je stvorio ovaj svet."

"Koji je – šta? Ko?"

"Koji je stvorio ovaj svet. Ovaj svet – Jirdo, poroe, grmlje putija, Ndife. Videla si ga u snu. Petnaestogodišnji dečak, sa naočarima, verovatno sa aknama i slabim zglavcima. Videla si ga, te su ga tako i moje oči na trenutak videle. Mršav dečak, lenj, stidljiv. Čita priče, sanjari o velikom, plavokosom junaku koji može da lovi, da se bori i danonoćno vodi ljubav. Glava mu je puna tog junaka, sebe, i tako se sve ostvaruje."

"Rame, prestani."

"Ali ti si sa njim razgovarala, ne ja. Ti si ga upitala: 'Za šta?' Ali on nije umeo da ti odgovori. Ne zna. On ne razume želju. On je do srži uhvaćen u nju, vezala ga je, on ne vidi i ne poznaje ništa osim svoje ogromne želje. I tako stvara svet. Samo onaj ko je slobodan od želja slobodan je i od svetova, znaš."

Tamara pogleda, kao da gleda preko vlastitog ramena, ponovo u svoj san. "On govori engleski", primeti ona nevoljno.

Ramčandra klimnu. Njegov spokoj, njegovo prihvatanje, zabavni ton, razuveriše je; bilo je zanimljivo ležati i zajedno gledati u isti blesavi san.

"On sve to zapisuje", reče ona, "svoje maštarije vezane za Ndif. Karte i sve ostalo. Mnoga deca to rade. Kao i pojedini odrasli..."

"Možda ima i beležnicu sa izmišljenim jezikom. Bilo bi zanimljivo uporediti je sa mojim beležnicama."

"Mnogo je lakše naći ga i pozajmiti njegovu."

"Da, ali on ne zna starondifski."

"Ramčandra."

"Voljena."

"Hoćeš da kažeš da samo zato što neki dečak zapisuje gluposti u beležnicu u... u Topeki... na udaljenosti od trideset jednu svetlosnu godinu nastane planeta, sa svim biljkama, životinjama i ljudima. I da je oduvek postojala. Zahvaljujući tom dečaku i beležnici. A šta je sa dečakom u Šenektadiju? ili Novom Delhiju?"

"Očigledno!"

"Tvoja glupost je mnogo gora od gluposti Bila Kopmena."

"Zašto?"

"Vreme... A i nema mesta..."

"Ima mesta. Ima vremena. Sve galaksije. Sve vasseljene. To je beskonačno. Svetovima se ne zna broja, ciklusi su beskonačni. Ima prostora. Prostora za sve snove, sve želje. Tome nema kraja. Svetovi bez kraja."

Glas mu je sada bio udaljen.

"Bil Kopmen sanja", reče on, "a Bog igra. Bob umire, a mi vodimo ljubav."

Ugledala je dečakovo žudnjom zaslepljeno lice pred sobom, kako ispunjava svet, nije se moglo zaobići, nije bilo puta.

"Samo se šališ, Ramčandra", reče ona; sada se već tresla.

"Samo se šalim, Tamara", odvrati on.

"Da nije u pitanju šala, ne bih to mogla da podnesem. Uhvaćena ovde, zaglavljena u tuđem snu, na svetu iz sna, alternativnom svetu, šta god da je."

"Zašto uhvaćena? Pozvaćemo Ankaru; pošlaće letelicu po nas; sledećim transportom možemo se vratiti na Zemlju ako želimo. Ništa se nije promenilo."

"Ali ta zamisao da je ovo nečiji svet. Šta ako... šta ako se... dok smo još ovde... Bil Kopmen probudi?"

"Jednom u hiljadu hiljada godina duša se probudi", odvrati Ramčandra, a glas mu je bio tužan.

Pitala se zašto ga je to rastužilo; našla je u tome utehu. Sanjareći, našla je novu utehu. "Čak i da je on sve započeo, ne bi moglo sve od njega zavisiti", reče ona. "Sva nenaseljena mesta, ona bi trebalo da budu tek praznine na njegovim kartama, ali puna su života, životinja i drveća, paprati i sićušnih muva... Stvarnost je ta koja deluje, nije li tako? A starci i starice. Oni nisu, oni ne mogu biti, deo... Bilovih vlažnih snova. On

verovatno ni ne poznaje nikoga ko je star, njega oni ne zanimaju. I tako bivaju oslobođeni."

"Da. Počinju sami za sebe da zamišljaju vlastiti svet. Da razmišljaju, stvaraju reči. Da pričaju priče."

"Pitam se da li on ikada razmišlja o smrti."

"Može li iko razmišljati o smrti?" upita Ramčandra. "Čovek može samo da umre. Kao što je Bob to učinio... Može li se sanjati o snu?"

Meka, prašnjavo-siva svetlost postala je prodornija, što su oblaci bivali tanji, pomerajuć se tiho ka istoku.

"U snu je delovao uznemiren", promrmlja Tamara. "Uplašen. Kao da ono... 'Naplati se...' Kao da je Bob platio – dug."

"Tamara, Tamara, ideš ispred mene, uvek si ispred mene." Čelo mu je bilo prislonojeno na njene grudi; ovlaš ga je dodirnula po kosi.

"Ramčandra", reče ona, "mislim da želim kući. Što dalje od ovog mesta. Nazad u stvarni svet."

"Ti pođi napred, ja ću te slediti."

"Oh, kako si samo ponizan, lažljiv, sklon prevarama, igrač, tako si ponizan, ali ti u stvari nije stalo, je li tako? Nisi zaplašen."

"Više nisam", odvrati on, jedva čujnim glasom.

"Koliko dugo već razumeš sve u vezi sa ovim mestom? Od kada si plesao sa Bro-Kapom i ostalima, onog prvog puta?"

"Ne, ne. Tek sada, od tvog sna, ove noći, od sada. Videla si. Ja samo mogu da izgovorim. Ali da, ako ti se tako dopada, mogu to da izgovorim, jer sam oduvek znao. Govorim svojim maternjim jezikom, jer si me ti dovela kući. Kuća pod drvećem iza Šivinog hrama u predgrađu Kalkute, je li to moj dom? Je li ovo? Svet, stvarni svet, koji? Kakve to uopšte ima veze? Ko je odsanjao Zemlju? Veći sanjar od tebe ili mene, ali i mi jesmo sanjari, Šakti, a svetovi će trajati onoliko koliko i naša želja."

Peti deo

ZAPAD

### GVILANINA HARFA

Gvilan je harfu nasledila od majke, kao i umešnost sviranja na njoj, govorili su ljudi. "Ah", uzdisali bi oni kada bi Gvilan svirala, "odmah se vidi, to je Dijerina ruka", isto kao što su njihovi roditelji govorili kada je Dijera svirala, "Ah, prava Penlinova ruka!" Gvilanina majka dobila je harfu od Penlina, kao poklon na samrti učenici koja ju je najviše zasluživala. I Penlin je harfu dobio od jednog muzičara; nikada nije bila prodana ili trampljena, niti joj je ikada određena vrednost koja se mogla izraziti brojkama. Bio je to kraljevski i krajnje neverovatan instrument da bi ga posedovao neki ubogi harfista. Njen oblik predstavljao je savršenstvo, a svaki sastavni deo bio je stamen i istančan; drvo čvrsto i glatko poput bronzne, umeci od slonovače i srebra. Velike obline rama nosile su srebrne optoke koji su bili prošarani dugačkim, prepletenim linijama što

su se pretvarale u talase, a talasi dalje u lišće, dok su između lišća koje se pretapalo opet u talase virile oči bogova i jelena, da bi na kraju talasi ponovo postali linije. Bilo je to delo velikog majstora, videlo se već na prvi pogled, a što ste duže gledali, ovo vam je postajalo izvesnije. Međutim, sva ta lepota bila je praktična, poslušna, oblikovana da služi zvuku. Zvuk Gvilanine harfe podsećao je na protok vode, na kišu i sunčevu svetlost na vodi, na talase koji udaraju o obalu i penu na smeđem pesku, šume, lišće i grane šume, sjajne oči bogova i jelena među lišćem dok vetar duva dolinama. Zvuk je bio sve to i ništa od toga. Kada je Gvilan svirala, harfa je tvorila muziku; a šta je muzika do blago nabiranje vazduha?

Svirala je kad god bi to zatražili od nje. Imala je dobar glas, premda ne i umilan, tako da, kada su od nje tražili da svira pesme i balade, samo je pratila pevače. Njeno sviranje sokolilo je slabe glasove, dok su oni dobri, zahvaljujući njemu, sticali slavu; najgrlatiji, najponosniji pevači čak bi preskočili poneku strofu samo da je čuju kako solo svira. Svirala je uz pratnju flaute, flaute sa piskom i tambure, kao i muziku napisanu samo za harfu, ali i muziku koja je nicala sama od sebe kada bi ona dodirnula strune. Na venčanjima i proslavama govorili su: "Gvilan će doći da svira", a na muzičkim takmičenjima: "Kada će Gvilan da svira?"

Bila je mlada; šake su joj bile od čelika, a dodir svilen; mogla je da svira celu noći i ceo sledeći dan. Putovala je iz doline u dolinu, iz grada u grad, zaustavljajući se na jednom mestu, ostajući na drugom i krećući ponovo dalje sa ostalim putujućim muzičarima. Išli bi pešice, ili su po njih slali teretna kola, ili bi ih povezao kakav seljak na taljigama. Kako god da su putovali, Gvilan je nosila svoju harfu u futrolu od svilu i kože na leđima ili u rukama. Kada je jahala, jahala je sa harfom, a kada je spavala, ne, nije spavala sa harfom, ali joj je ona uvek bila nadohvat ruke. Nije bila ljubomorno vezana za nju i rado bi zamenila instrumente sa drugim harfistom; za nju je predstavljalo veliko zadovoljstvo kada bi joj oni na kraju vratili harfu, govoreći sa trezvenom zavišću: "Nikada nisam svirao na tako dobrom instrumentu." Starala se o tome da stalno bude čista, optoci uglačani, i uvek je koristila strune koje je pravio stari Ulijad, čija je jedna žica stajala kao ceo komplet običnih žica za harfu. Tokom letnjih vrućina zaklanjala ju je svojim telom, po čičoj zimi delila je s njom ogrtač. U plamenom osvetljenoj dvorani nije s njom nikada sedela blizu vatre, niti daleko od nje, jer su promene temperature mogle da joj izmene zvuk, a možda i da nanesu štetu okviru. O sebi nije vodila ni upola toliko računa. Nije videla nikakvu potrebu za tim. Znala je da ima i drugih harfista i da će uvek biti drugih harfista; većina nije bila tako dobra, neki su bili bolji. Međutim, njena harfa bila je najbolja. Nikada nije bilo niti će biti bolje. Trebalo ju je obožavati i služiti joj. Ona nije bila njen vlasnik već svirač na njoj. Taj plemeniti instrument predstavljao je njenu muziku, njenu radost, njen život.

Bila je mlada; putovala je iz grada u grad; svirala je 'Lep, dug život' na venčanjima, 'Zeleno lišće' na svetkovinama. Bilo je i pogreba sa prigodnim daćama, pevanja elegija, i Gvilan je tada izvodila 'Oriotovu tugovanku', muziku koja se obušavala poput mora i glasala poput morskih ptica, donoseći olakšanje i suze srcima otupelim od bola. Na muzičkim danima harfisti su se takmičili, violinisti su pištali i čuli



su se moćni, prodorni glasovi tenora. Išla je od grada do grada po suncu i kiši, sa harfom na leđima ili u rukama. I tako se jednog dana uputila na godišnji muzički dan u Komin, povezao ju je zemljoposjednik Torm Vejl, čovek koji je toliko voleo muziku da je menjao dobru kravu za lošeg konja, jer krava nije bila u stanju da ga odnese tamo gde je mogao da sluša dobru muziku. U klimavim kolima nalazili su se on i Gvilan, a pegavi konj mršavog vrata silazio je niz strmi, suncem obasjan put što je vodio sa Tormovog imanja.

Medved u šumi pored puta, ili medvedov duh, ili senka sokola: konj se poplašio i propeo. Torm je upravo bio duboko zaokupljen razgovorom o muzici sa Gvilan, mahao je šakama kao da diriguje horom glasova, tako da su mu uzde izletele iz smetenih ruku. Konj je poskočio poput mačke i pojurio. Na oštroj okuci puta kola su se zanela i razbila o stenoviti isпуст. Točak se odvojio i otkotrljao, nekoliko jardi se vrteći poput čigre. Pegavi konj nastavio je da se rita i poskakuje niz put, vukući za sobom polovinu uništenih kola, a onda je nestao, dok je put ostao tih na suncu između šumskog drveća.

Torm je bio zbačen sa kola i ostao je nekoliko trenutaka da leži ošamućen.

Gvilan je privila harfu uza se kada se konj propeo, ali ju je pri udaru ispustila. Kola su se prevrnula i povukla je sa sobom. Svirala se nalazila u futroli od kože optočene svilom, ali kada ju je devojkа, služeći se samo jednom rukom, izvukla ispod točka i otvorila je, nije iz nje izvukla harfu, već komad drveta, a za njim još jedan komad drveta, gomilu zamršenih žica, parče slonovače, kao i izobličenu ljusku srebra išaranu linijama, lišćem i očima, koju je srebrni zakivak držao pričvršćenu za deo rama.

Posle toga šest meseci nije svirala, jer je slomila ruku u zglobo. Zglob je dosta dobro zacelio, ali harfa se nije mogla popraviti; u međuvremenu, zemljoposjednik Torma već ju je zaprosio i ona je pristala. Ponekada se pitala zbog čega je to učinila, jer nikada ranije nije mnogo razmišljala o udaji, ali ako bi se duboko zagledala u vlastiti um, razabrala bi razlog zašto je tako postupila. Videla je Torma kako kleči obasjan suncem na putu pored slomljene harfe, okrvavljenog i prašnjavog lica, plačući. Kada je to videla, shvatila je da je vreme skitnje i potucanja prošlo, da je s tim gotovo. Jednoga dana treba krenuti dalje, a onda, preko noći, narednog dana, nestaje razlog da se nastavi put, jer si stigao tamo kuda si se uputio.

Gvilan je u brak donela jedan zlatnik, koji je kao nagradu dobila prošle godine na muzičkom danu Četiri Doline; zašila ga je za prsluk kao da je broš, jer gde bi mogla potrošiti zlatnik. Takođe je imala dva srebrnjaka, pet bakrenjaka i dobar zimski ogrtač. Torm je priložio kuću i domaćinstvo, polja i šume, četiri ratara–zakupca koji su bili siromašniji čak i od njega, dvadeset kokošaka, pet krava i četrdeset ovaca.

Venčali su se po starinski, sami, iznad izvora iz koga je nastajao potok, vratili se i saopštili to ostalima iz domaćinstva. Torm nikada nije predložio da održe svadbu, sa pevanjem, sviranjem na harfi; nikada to nije ni pomenuo. Bio je čovek od poverenja – takav je bio Torm.

Ono što je počelo u bolu i suzama nikada nije moglo da se oslobodi straha od bola. Njih dvoje bili su nežni jedno prema drugom, mada se baš ne bi moglo reći da su proživeli zajedno trideset godina uopšte se ne posvađavši. I dve stene smučile bi se jedna

drugoj da sede trideset godina jedna pored druge i ko zna šta one tu i tamo izgovore kada ih niko sa strane ne sluša. Ali ako ljudi veruju jedni drugima, onda mogu da gundaju, a dobro gundanje ublažuje bes. Njihove svade bi planule i zgasle poput komadića hartije, a iza njih nije ostajalo ništa osim malo pepela, smeh u krevetu u mraku. Tormova zemlja nikada nije davala više od onoga što im je bilo dovoljno, tako da nisu imali uštedevinu. Ali kuća je bila dobra, a sunce je umilno obasjavalo ta visoka, kamenita polja. Imali su dva sina koji su izrasli u vesele, osećajne muškarce. Jedan je voleo da luta, a drugi je bio rođeni ratar; međutim, nijedan nije imao dara za muziku.

Gvilan nikada nije pomenula da želi drugu harfu. Ali negde u vreme kada joj je zglob zacelio, stari Uliad poslao joj je na pozajmicu jednu sviralu preko nekog putujućeg muzičara; kada je dobio dobru ponudu za tu harfu, ponovo je poslao po nju. U to vreme Torm je došao do novca prodajom tri dobre junice vlasniku imanja Komin Haj; svota je bila dovoljna da se kupi harfa, što je on i učinio. Godinu ili dve kasnije, jedan stari prijatelj, svirač na flauti koji je i dalje putovao i tumačio, doneo joj je na poklon harfu sa juga. Harfa kupljena novcem dobijenim za tri junice bila je obična, jednostavna i teška; harfa sa juga bila je sa pažnjom izrezbarena i pozlaćena, ali teška za štimovanje i slabašnog glasa. Gvilan je bila u stanju da izvuče milozvučnost iz jedne i jačinu iz druge. Kada bi uzela u ruke harfu, ili se obratila detetu, oni bi je slušali.

Svirala je na svetkovinama i pogrebima u okolini i zarađenim novcem kupovala dobre strune; ne Uljadove strune, jer Uljad je već bio u grobu pre nego što se rodilo njeno drugo dete. Ako bi se negde u blizini održavao kakav muzički dan, odlazila bi tamo sa Tormom. Ne bi se takmičila, ne zato što se plašila da će izgubiti, već stoga što više nije bila svirač na harfi; ako drugi to nisu znali, ona jeste. I tako su je pozivali da sudi na takmičenjima, što je ona dobro i nepristrasno obavljala. Prvih godina muzičari su često svraćali na svojim putovanjima kod Torma i ostajali dve–tri noći; s njima bi Gvilan svirala 'Oriotov lov', 'Kailov ples', kao i tešku, učenu muziku sa severa; uz to, učila je od njih nove pesme. Čak i zimskih večeri odzvanjala je muzika iz kuće Tormove: ona je svirala harfu – obično onu od tri junice, a samo ponekad zlovoljnu južnjakinju – čuo se Tormov dobri tenor, a dečaci su pevali, prvo umilnim sopranima, a kasnije rapavim, nepouzdanim baritonima; jedan čovek sa imanja bio je živahni frulaš; a pastir Ket, kada je bio tamo, svirao je orgulje, mada nikada nije mogao da ih usaglasi ni sa kim drugim. "Danas je naš dan za muziku", rekla bi Gvilan. "Stavi još jednu cepanicu u vatru, Torme, i zapevaj sa mnom 'Zeleno lišće', a dečaci će prihvatiti napev."

Slomljeni zglob tokom godina postao je pomalo ukočen; a onda joj je šake napao artritis. Posao koji je obavljala u kući i na imanju nije bio lak. Ali ko bi, gledajući u čovekovu šaku, rekao da je stvorena za lak posao? Videlo se po njenom izgledu da je namenjena za teške stvari, da je plemeniti i voljni sluga srca i uma. Ali i najbolje sluge postanu nespretni tokom godina. Gvilan je i dalje mogla da svira harfu, ali ne onako dobro kao ranije, a ona baš nije volela polovične stvari. I tako su dve harfe uglavnom visile na zidu, mada ih je držala naštimovane. Negde u to vreme mlađi sin je odlutao da vidi kako stvari stoje na severu, a stariji se oženio i doveo svoju mladu na imanje Torm. Stari Ket pronađen je mrtav u planini tokom prolećnjeg otapanja; njegov pas tiho je

čucao pored njega, a ovce su stajale u blizini. Smenjivale su se sušne i rodne godine, ali uvek je bilo hrane da se pojede i skuva, odeće da se obuče i opere, bez obzira na to da li je godina ispala loša ili dobra. Usred jedne zime Torm se razboleo. Prvo je kašljao, pa dobio visoku temperaturu, a onda se smirio i umro dok je Gvilan sedela pored njega.

Trideset godina – kako možete reći koliko je to dugo, a ipak nije duže od vremena potrebnog da se izgovori: trideset godina. Kako možete reći koliko teži trideset godina, a ipak možete držati sve njih zajedno u šaci i one su lakše od mrvice pepela, kraće od smeha u tami. Trideset godina počelo je u bolu; protekle su u miru, zadovoljstvu. Ali nisu se tu završile. Završile su se tamo gde su i počele.

Gvilan je ustala sa stolice i otišla u prostoriju sa ognjištem. Ostali deo domaćinstva je spavao. Pri svetlosti sveće ugledala je dve harfe obešene o zid, harfu kupljenu za novac dobijen prodajom tri junice i pozlaćenu harfu sa juga: dosadnu muziku i pogrešnu muziku. Pomislila je: "Konačno ću ih skinuti i razbiti o kamen ognjišta, lupaću njima dok ne ostanu samo krhotine drveta i zamršene žice, kao što je to bilo sa mojom harfom." Ali nije to učinila. Uopšte više nije mogla da svira na njima, šake su joj bile odveć ukočene. Glupo je razbiti instrument na kome više ne možeš ni da sviraš.

"Ne postoji više nijedan instrument na kome bih mogla da sviram", pomisli Gvilan i ta misao ostade u njenom umu poput dugačkog akorda, dok nije postala svesna nota koje su ga stvorile. "Mislila sam da sam moja harfa bila ja. Ali nije bilo tako. Ona je bila uništena. Ja nisam. Mislila sam da sam Tormova žena bila ja, ali nisam. On je mrtav. Ja nisam. Nije mi ostalo ništa osim mene same. Vetar duva iz doline i taj vetar nosi glas, delić melodije. Zatim vetar prestaje ili se promeni. Posao treba obaviti i mi obavljamo posao. Sada je na njih red, na decu. Meni preostaje samo da pevam. Nikada nisam umela da pevam. Ali sviraš na onom instrumentu koji imaš." I tako je ona, stojeći pored hladnog ognjišta, zapevala melodiju 'Oriotove tužbalice'. Ljudi iz domaćinstva su se razbudili u svojim krevetima i čuli je kako peva, svi osim Torma; ali on je već znao tu melodiju. Nenaštimovane strune harfi koje su visile na zidu probudile su se i umilno uzvratile, glas glasu, poput očiju koje sijaju među lišćem kada vetar duva.

#### POKRAJINA MALER

"Edvarde", oslovi ga tašta, "suoči se sa činjenicama. Ne možeš se povući iz života. Ljudi ti to neće dozvoliti. Suvviše si koristan, suviše te vole, čak i suviše dobro izgledaš, mada nisi svestan toga." Zastala je da dođe do daha, a zatim dodala hladnijim glasom: "Često sam se pitala da li je i Meri uopšte bila svesna toga."

Sedeo je ćutke naspram nje, sklupčavši s druge strane ognjišta dugačkih ruku i nogu.

"Ne možeš se povući iz nečega u šta se nisi upustio! Oh, izvini", reče ona besno.

On se osmehnu, ali delovao je kao da je bio malo pijan od punča.

"Navaho Indijanci", reče ona. "Mislim da oni ne dozvoljavaju taštama i zetovima da razgovaraju. To je tabu. Što je veoma razumno. Mi smo tako proketo

prefinjeni, nemamo tabue, nemamo ništa što bi nas štitilo." Smrknuto je začutala, ta sedokosa, držeća žena od svojih šezdeset i nešto godina, koja je uspravno sedela u naslonjači, obasjana svetlošću vatre. Uvek je sedela uspravno. Cigareta u levoj šaci i čaša sa viskijem u desnoj ostavljali su utisak rogobatne ženstvenosti. Došla je iz istočnog Oregona, iz pokrajine Maler, krajnje, goletne granice, iz pristojne, posustale porodice koja je za sobom ostavila vek propalih imanja, samoubistava muškaraca i dečjih grobova od Ohaja do Obale, stremeći uvek neisplativo ka zapadu.

"Svakako da je znala da si zgodan", nastavi ona zamišljeno. "Bila je ponosna na to. Ali nikada nisam primetila da joj je to donelo mnogo zadovoljstva. Ne onako kao što si ti uživao u njoj, zaista uživao."

Imao je tek dvadeset sedam godina. Nagnuvši se napred kako bi bacila cigaretu u vatru, Herijet Avanti je ugledala, kroz svoje pronicljive, uzburkane misli i kroz navalu raznih osećanja, njegovo lice; i ostalo je sve odmah nestalo. "Nije trebalo da razmišljam naglas", reče ona, "Nisam htela da te povredim."

"Nisi me povredila. Ne možeš me povrediti." Okrenuo je prijatno, setno, mlado lice prema njoj, u želji da je razuveri.

"Ali jesam. Ti si osećajan, a ja nisam. Ti si bez krivice, a ja čak ni ne znam šta je to krivica."

Ponovo ga je pogodila u živac; namrštio se i progovorio: "Ne, nisam bez krivice, Herijet. To, doduše, nije bila moja greška. Nisam ja kriv što sam preživeo. Samo ne shvatam smisao."

"Smisao!" Sedela je uspravno, nepokretno. "Nema smisla."

"Znam", prošaputao je, zureći u vatru.

Izvesno vreme su ćutali. Herijet je razmišljala o svojoj kćeri Meri, prelepom, nezadovoljnom detetu. "Ovo je Edvard, majko." I mladiću koji je posmatrao devojkicu sa sumnjičavom, poletnom strašću – oh, on je bio taj, samo on, koji je izvukao Herijet iz duge, jedolične tuge u koju je zapala posle muževljeve smrti, on je bio taj koji joj je još jednom pokazao, iz goletne ravnice, na nepojamno visoke vrhove. Podsetio ju je na to da u životu konačno postoji i nešto drugo osim izdržljivosti. Jer, na nesreću, znala je, izdržljivost je bila njen urođeni stil. Izdržala bi ona kroz ceo život, postojano i čvrsto poput kakve stene, da nije imala sreće da sretne Džona Avantija i uda se za njega; on ju je naučio da se raduje. Kada je on umro, smesta se ponovo vratila izdržljivosti i nikada više ne bi osetila oduševljenje da njena kćer nije jedne večeri došla sa visokim mladićem koji je zračio: "Ovo je Edvard, majko."

"Mislim da ne znaš", reče ona iznenada. "Besmisao nije tvoj put. Već moj. Ja sam bila predodređena da vodim besmislen život, poput mojih roditelja i braće. Nekom greškom dospela sam u visoko koristan život sa smislom. Upravo u onakav život za kakav si ti bio predodređen. A onda se ti, od svih ljudi, suočiš sa ovim, sa pijanicom na auto-putu, sa gubitkom i besmislom, i to već u dvadeset petoj. Još jedna greška, izvan svake sumnje. Ali to nije bitno, Edvarde. Merina smrt neće biti najbitniji događaj u tvom životu. Prihvatiti je kao najbitniji, prihvatiti besmisao, predstavljalo bi – za tebe – kukavički čin."

"Možda", odvrati on. "Ali činjenica je, Herijet, da ja, u poslednje vreme... da sam otprilike dostigao svoju granicu."

Uplašila ju je ovo očajanje, odsustvo samopouzdanja. Nije mnogo znala o očaju, već samo o jadu, postojanom, beskrajnom bolu, ali ne i onom koji uništava. Pokušala je da se ne povuče pred agonijom, rekavši: "Pa, granica je uvek početak..." Plašila se, u stvari, da on ne zaplače. Dva puta, u ovoj sobi, dok je bila s njim, slomio se i zaplakao, prvi put po dolasku iz bolnice, posle nesreće, i drugi put nekoliko meseci kasnije. Plašila se njegovih suza, izlaženja nakraj s tuđim bolom. Isto onoliko koliko bi je uznemirilo da je neko žalio, uznemiravalo ju je i to kada bi nekoga žalila. Kada je iznenada ustao sa niske stolice koja je stajala pored kamina, ukočila se. Ali on je samo kazao: "Prijalno bi mi još jedno. Tebi?" Uzeo je njenu čašu i otišao u kuhinju. Kada je izišao, časovnik iza nje na polici iznad kamina počeo je svečano da otkucava dvanaest sati, uopšte ne žureći; sad je bio već novembar, ne oktobar. Preživeli su još jedan mesec. Sedela je pored vatre, Edvard je otvarao ormanice u kuhinji, oboma im je bilo toplo i oboje su iskapili čašu dobrog viskija; a Meri, Meri je bila već osamnaest meseci mrtva. Da li ona nije ni zaplakala zbog smrti svoje kćeri zato što je bila čvrsta žena? Da je umrla pre Džona, plakala bih za njom, pomisli Herijet.

Edvard se vratio, seo, ispružio noge. "Pokušao sam", reče on sa takvom ozbiljnom staloženošću da je istog časa prestala da strahuje da će se slomiti i stala da čeka objašnjenje. Bio je iskren, ali nesuisao, a njegov um, naviknut na strogoću hemije, unosi je logiku tamo gde je nije bilo. "Iskreno sam pokušao", ponovi on, pa učuta, ukrsti prste, zamišljeno nastavi da pije i konačno nastavi: "Tehničarka u medicinskom odeljenju. Elinora Šnajder. Prilično zgodna, plava, vrlo pametna. Otprilike mojih godina." (Starija, pomisli Herijet.) "I..." Edvard napravi pauzu, podiže čašu, posprdnno sam sebi nazdravivši. "Pokušao sam."

"Da?"

"Da se zainteresujem."

Jadna Elinora Šnajder, možda baš u ovom trenutku leži budna i pred očima u potpunoj tami vidi njegovo lice. Bol je usredsređen sam na sebe. Herijet tiho uzdahnu. "Pretpostavljam da je laboratorija pravo mesto za eksperimente..."

"U svakom slučaju, bilo je teško ponovo se uključiti, kako god to nazvala. Nije uspelo. Ne mogu ja to. Ne želim da to uradim. Znam da me smatraš slabićem."

"Tebe? Svakako da ne. A i da te smatram, šta s tim? Ti sam sebe najbolje poznaješ."

"Ne, ne poznajem, Herijet. Ti si zaista prva osoba koja izgleda da zna dosta o meni. U stanju si objektivno da sudiš o meni. Moji roditelji..." Bio je dete razvedenih roditelja, šetao je od oca i njegove žene do majke i njenog muža, predmet razmirica. Ostavio se toga, ali je dodao: "Meri i ja smo na neki način bili glupi što se tiče jedno drugog."

"Bili ste vrlo mladi."

"Nismo imali vremena", reče on, toliko jasno i tiho ustvrdivši da su propustili priliku, da je Herijet ostala nepomično da sedi, pobeđena, radujući se što je pobeđena.

"I tako", nastavi on, isterujući logiku, "u tebi vidim svoj prvi jasni odraz. Deluje mi slabo."

"Ogledalo je staro, izobličuje."

"Ne; ti krajnje pravedno vidiš ljude."

"Da li zaista želiš da znaš kako vidim tebe?" upita ona, jer joj je napravio jako piče, a nije bila navikla na dve čašice pred spavanje. Želeo je da zna. "Kao bistrog i srećnog čoveka", izgovori ona, pošto je izvesno vreme tragala za rečima. "Zaista srećnog, ne samo srećnog. U svakodnevnom životu nisi baš bio srećan. Pa ipak, imao si sreće u životu. Rano si stekao slobodu, suviše rano, ali mnogi je nikada ne steknu. Upoznao si pravu strast, pravo ispunjenje, bez razočaranja. Nikada nećeš upoznati razočaranje, mrtvu tačku. Zakoraćio si u muževno doba kao slobodan čovek i nastavićeš da budeš slobodan ili..." Ali to 'ili' bilo je suviše. Da je bila mlađa, njegova vršnjakinja, mogla je završiti rečenicu: "Ili ćeš se ubiti." Ali kada je postojala generacijska razlika, nije trebalo voditi razgovore o smrti. O mrtvima, da, o umirućima, da, o svojoj smrti, ne. Tabu, pomisli Herijet, zgađivši se celog svog istupa. Međutim, izgleda da je Edvard bio zadovoljan ili zainteresovan; izvesno vreme je razmišljao o tome. Zatim reče: "Još nešto o Elinori, onoj devojci iz laboratorije. Voli decu. Uvek mislim na Endija."

"Endi ima mene, Edvarde, preživeće, zaboga. Niko ne traži od tebe da se oženiš dadiljom! Sačuvaj Bože!"

Kao da mu je laknulo, ali lagano, kroz magle umora i viskija, primetila je da je Elinora ponovo izbila na površinu.

"Kada sam kazala da ćeš shvatiti kako ne možeš da se povučesh, ne možeš da se oslobodiš, isključiš, znaš, upozoravala sam te. U veoma si ranjivom položaju. Možeš biti uhvaćen. Ne želim da te vidim uhvaćenog." Kao što te je Meri uhvatila, pomisli ona; verovala je da se njena kćer udala ne toliko iz ljubavi koliko iz želje da se samodokaže, čak iz zavisti. Znala je da Meri, ispod mračne prijatne živahnosti i italijanske ljupkosti, poseduje čvrstu žicu uništenja koju je nasledila s njene strane, uzaludnost, žudnju za besmisлом koji ih je sve na kraju dovodio u pokrajinu Maler. Nikada nije mogla mnogo da plače zbog Meri, nikada nije bila u stanju da sudi o njoj; pa ipak, bilo je vrlo bolno razmišljati, kao što je to činila ranije, o tome da se može pokazati kako je Merina prerana smrt predstavljala sreću za čoveka koji ju je voleo.

"Razmazićeš me, Herijet", reče mladić, smrknuo razmišljajući.

"Svakako da hoću. Ali neću razmaziti tvoga sina. Prvim razliku između nepodmitljivosti i puke nevinosti." Kratko se i zadovoljno nasmejala gomili izgovorenih slogova. "Postajem preopširna, idem u krevet. Laku noć."

"Laku noć", odvrati on nevoljno dok je išla prema stepeništu, toliko nevoljno da ju je gotovo zadržao. Kao da je trebalo da brine zbog 'ponovnog uspostavljanja veze'. Nikada se nije, čak ni u najvećoj tuzi, povukao, prestao da daje onima kojima je bio potreban. Ono što mu je preostalo, bebi i starici koju je neizmerno voleo. I nije se moglo poreći da su njih troje nastavili dalje prilično srećno. Bar sam dobra privremena zamena, pomisli ona ponosno.

Od smrti njenog muža pre četiri godine nije dobro spavala noću. Polovinu časova tame probdela bi čitajući i često bi ustala pre nego što bi beba počela da čavrlja. Setila se svoje majke kada je ostarila, u utihloj kuhinji koju je osvetljavala svetiljka na kerozin, kako u miru gleda kroz prozor u ogromno nebo koje je bledele iznad ravnice kadulje. Ove noći, međutim, Herijet je smesta zaspala, zapavši u celonoćnu zamku snova. Nisu prestajali da nadolaze i da joj govore da je neko mrtav, ali nisu hteli da joj saopšte tačno ko, kao niti to da li umire ili je već mrtav; samo jednom, u letnjoj kući za koju nije znala da se nalazi u njenoj bašti, našla ga je kako leži sklupčan na podu, jedna dugačka ruka izbačena u stranu, ali to je bio samo prazan rukav sivog odela. Pobegla je, užasnuvši se, u stariju noćnu moru, pedeset godina stariju, o slepoj stvari koja ju je progonila preko pustinje. Konačno je sunčeva svetlost srušila zidove i obzorja snova i probudila je, ali ipak nije osvetlila i njen strah. Poricala je da se boji za Edvarda, ali bila je prilično stroga prema njemu za vreme doručka. Celo jutro čistila je po kući, puštajući bebu da se sama igra, pokušavajući da se oslobodi tog straha pre nego što je savest natera da ga prihvati kao racionalan.

Nije mogla u beskraj da odoleva bebi. Imao je dve godine. Ličio je na malog šimpanzu; fizička lepota njegovih roditelja izgubila se u mešanju. Bio je zamišljen po prirodi i voleo da eksperimentiše. "Het, Het, Het", povika on, gegajući se dok je ulazio u kuhinju. "Meko! Meko!" – "Nema do ručka", reče mu ona. Osmehnuo joj se, podigavši svoj pametni pogled poput kakvog šimpanze. "Meko? Kes? Abuka?" – "Ništa do ručka, ti proždrljivko", odlučno reče baka. "Het, Het!" reče beba, grčevito joj se uhvativši za nogu.

Bio je divno dete, vrlo fino dete. Tog popodneva ostavila je sav kućni posao i povelu ga niz brdo do parka, ružičnjaka prepunog poslednjih ruža, žutih kao limun, narandžasto-žutih, zlatnih, bronzanih, grimiznih, idući za njim dok je trčkarao i vikao duž staza između krhkih, trnovitih grmova na jesenjem suncu.

Edvard Mejer sedeo je u parkiranim kolima, gledajući preko svetala Berklija i preko crnog, dijamantskog zaliva na Golden Gejt, nejasno, krhko središte velikog poteza svetala i tame. Eukaliptusi su šumeli povrh kola na suvom vetru koji je dolazio sa severa, zimskom vetru. Ispružio se. "Prokletstvo", izgovori on.

"Zašto?" upita žena pored njega.

"Šta ti nalaziš u svemu tome?"

"Sve što želim."

"Izvini", promrmlja on i uze njene šake u svoje. Kada su se dodirnuli, oboje su začutili. Njena gracioznost bila je u ćutanju. Ispijao je mirnoću iz nje kao vodu sa izvora. Duvao je taman, suv, januarski vetar, grad za gradom prostirao se ispod njih oko premošćenog zaliva.

Upalio je cigaretu; Elinor je promrmljala: "Nije pošteno." Nedavno je prestala da puši po peti ili šesti put. Spadala je u dosta nesigurne žene, poslušne i tihe, prihvatajući ono što bi naišlo. Edvard joj pruži zapaljenu cigaretu. Uzela ju je, uzdahnuvši, i počela da puši.

"To je prava stvar", reče on.

"Za sada."

"Ali zašto stati na pola puta?"

"Mi ne stajemo. Samo čekamo."

"Šta čekamo? Dok ne zakrpiš svoju psihu ili ti budeš sigurna da više nisam rekoalescent ili nešto slično. U međuvremenu, vodimo ljubav u kolima jer ti imaš cimerku, a ja taštu, a u motele ne idemo jer bi trebalo da čekamo – samo što to ne činimo. U celoj toj stvari nema nimalo logike."

Kada je završio, ona iznenada briznu u teško, suvo jecanje. Bio je nervozan i ljut, ali sada se uznemirio; no, ona se povukla od njega, odbivši da mu dozvoli da je teši. Nikada ranije mu ništa nije odbila. Pokušao je da se izvini, da mu objasni. Ona reče: "Odvezi me, molim te, kući", i celim putem niz strme ulice koje vode sa Grizli Pika do Južnog Berklija sedela je ćutke, upotrebivši ćutanje kao odbranu protiv njega. Izletela je iz kola pre nego što ih je čestito i zaustavio ispred kuće u kojoj je imala sobu; prošaputala je 'laku noć' i nestala. Ostao je da sedi u kolima, ispražnjen, pometen, osećajući se glupo. Kada je deset minuta kasnije stigao kući, bio je veoma ljut. Kada je Herijet podigla pogled sa knjige, sedeći pored kamina, izgleda da se trgnula. "Pa!" izusti ona. "Pa", ponovi on.

"Izvini", nastavi Herijet, "Završavam poglavlje."

On sede, ispruži noge, zagleda se u vatru. Bio je ogorčen i ljut na Elinorinu nepristalu tvrdoglavost, njenu kolebljivost, neodlučnost, njena odlaganja. Hvala Bogu, Herijet je ovde, sedi poput stene, poput hrasta, završavajući poglavlje knjige. Da se kuća sruši usled zemljotresa oko Herijet, ona bi raspremila krevet za beb, zapalila vatru i završila poglavlje. Nije čudo što se Elinor do sada nije udala, u njoj nije bilo ničeg, nije imala karakter. Sedeo je pun samoosvetoljubivog besa i zagrejan savršenim seksualnim zadovoljstvom koje mu je pružila, spreman da se još više razljuti, za još strasti, još ispunjenja, i prvi put za dve godine srećan. Herijet je završila poglavlje. "Jednu pred spavanje?" upita on.

"Ne, idem u krevet." Ustala je, uspravna, niska, čvrsta; pogledao ju je s divljenjem.

"Izgledaš sjajno", reče on.

"Pih", odvrati ona. "Šta li samo smeráš? Laku noć, mili."

Prehladila se. Obično bi se prehladila u aprilu. Uvuklo bi joj se u grudi i krkljala bi poput kamiona, osećala bi bolove i kašljala; konačno je dohvatila telefon i zamolila staru Džoanu da dođe i pazi na Endija. Kada je Edvard stigao kući i iznenadio se, odbrusila je: "Danas nisam raspoložena da jurim za detetom." Zatim se vratila u krevet i stala da proklinje sebe što se žalila. Nikada se ne smeš žaliti pred muškarcima. Žene su bar znale čemu služe žalbe, da su deo borbe, ali on će to protumačiti, on će pomisliti da to znači kako je preterano tražiti od jedne šezdeset dvogodišnje žene da se celog dana brine oko deteta; i bilo šta da potom kaže ili uradi neće biti važno; on će to sebi utuviti u glavu. I oduzeće joj dete. Postepeno ili odjednom, izgubiće ga, sina koji joj



je uvek nedostajao i kome je bila mudrija majka nego što je bila svojim dvema devojkicama. Majmunčić, pesma ujutro, košulje za peglanje, automobilčići i časopisi iz hemije ostavljeni unaokolo, danonoćno prisustvo sina, muškarca, glave kuće koji je otišao, otišao, sve je nestalo.

Kada je ušao, nije se okrenula prema njemu. Ležala je smrknuto, osećajući bol u samoj srži kostiju.

"E pa", reče on, "Endi je prosuo mleko i bacio jaje na pod. Čuješ ga kako doziva 'Het'?" U stvari, odozdo su dopirali glasni, teatralni povici. "Ako se ne oporaviš za dan-dva, moraćemo da ga pošaljemo u popravni dom."

"Nameravam da se oporavim sutra", odvrati ona, i dalje smrknuta, ali već joj je bilo lakše da leži. Njegova ljubaznost bila je neposredna: udarala je u metu, naizgled nenamerno, i lečila.

"Mrzim kada sam bolesna", reče ona posle izvesnog vremena.

"Znam. Nisi baš dobra u tome. Slušaj, pozvao sam one ljude za petak uveče – odložiću to za narednu nedelju."

"Glupost, ustaću već prekosutra. Dolazi li i tvoj prijatelj što voli da igra dame?"

Edvard se nasmejao. "Da. Hoće da ga ponovo naprašiš." Čula je mladog Filadejfrica kako se hvališe da nikada nije izgubio partiju dama još od petnaeste godine, prihvatila ga kao suparnika i pobedila šest partija zaredom.

"Ja sam osvetoljubiva starica, Edvarde", reče ona, nepomično ležeći; kratka, seda kosa bila joj je u neredu.

"Ne uzbuđuje se – pokušava da odgonetne tvoju igru."

"Ne volim hvalisanje." To je iz nje progovorila pokrajina Maler, granica bez nade, kraj napredovanja. "Dovoljne smo budale i bez toga", primeti ona nepopustljivo, ucveljeno.

"Šta misliš o čašici pre večere?"

"Da, volela bih viski u toploj vodi. Ali ne i večeru, ne mogu da jedem kada sam prehladna. Donesi mi topli grog i Dombija i sina, molim te. Upravo sam počela da ga čitam."

"Koliko si ga puta pročitala?"

"Ovaj, ne znam. Čitam ga svakih nekoliko godina od kada sam napunila dvadeset. I smesti tu jednu bebun u krevet, Edvarde, nije navikao na Džoanu."

"I mene plaši", reče on.

"Moguće; nju ne možeš obrlatiti šarmom i ubedivanjem. Dogovorila sam se s njom", nastavi ona, a na to ju je nagnula iznenadna želja i nije se zaustavila da bi je shvatila, "da, kada se ti i Endi iselite, ona dođe da živi sa mnom, ako joj to i dalje bude odgovalo. Više ne ide po kućama redovno da čisti, muž joj je mrtav, sin joj je u mornarici. A oduvek smo se slagale."

Stajao je ćutke, zatečen. Podigla je pogled prema njemu, visokoj prilici koja je dominirala celom kućom, ranjiv i kraljevski, mlad muškarac.

"Šta se iščuđavaš", izusti ona s blagom ironijom, "zar ja ne mogu da se unapred pobrinem za zimu? Hajde, donesi mi viski, Edvarde, grlo mi je poput rendeta."

Da ga oslobodi, to je bio njen zadatak. A bila je dobra u tome. Tu je zakazala kao majka dve kćeri, nije znala da li devojke treba pustiti da budu slobodne ili ne, i stoga se kolebala; Rouz je ispala pomalo slaba, a Meri razmažena. Ali kada je dečak bio u pitanju, tu se nije dvoumila, mora biti hrabar, i stoga mu je potrebna sloboda. Možda devojčica mora biti strpljiva, ali nije bila sigurna; u svakom slučaju, i ona sama bila je suviše nestrpljiva – nije nestrpljivo tražila zadovoljstvo, nije tražila da poseduje, kao Meri, već je tražila da se sve okonča, da se sve stvari završe: bez nade, i s nestrpljenjem.

Uživala je u noći i danu provedenim u krevetu, zabavljali su je Dikens, kiša koja je dobovala po prozoru, Džon koja je u kuhinji pevala duge, grozne metodističke himne. U četvrtak je ustala mnogo svežija, oprala i ispeglala sve zavese u spavačoj sobi i oplevila leje sa irisima na svežem aprilskom vetru dok je beba ispitivala sve mogućnosti koje je pružalo sveže, vlažno blato, otkrivši pri tom glistu. U petak uveče došli su Edvardovi prijatelji: dva venčana para, Tom – stručnjak za dame, koga je dva puta pobedila i jednom nesmotreno pustila da je pobedi – i sitna, plavokosa ženica po imenu Elinor. Elinor, šta je ono nedavno čula o Elinor? Bila je prijatnog izgleda, sa gustom, plavom kosom i licem mirnim poput jezera vode. Gledala je Edvarda. Voda koja gleda sunčevu svetlost. Oh, zračenje, neverovatna jasnoća pravog sunca, neverovatne visine.

"Nikada nisam dobra kada igram sa crvenima", primeti Herijet, koja nije umela da gubi. "Ali priznajem poraz, gospodine Haris." Mladi Tom Haris, pometen time što ju je pobedio, stao je da se izvinjava svojim istočnjačkim glasom dok više nije mogla da izdrži i nasmejala se. Bilo je očigledno da je smatra veličanstvenom staricom, čerkom pionira, i da mu je kazala da je naučila da igra dame od samog poglavice Džozefa, verovatno bi joj poverovao. Ali oko njenog srca sve vreme bilo je uprto u Elinoru.

Nije bila lepotica. Smerna, često pobeđivana, blizu tridesete. Oh, da, ali strpljiva; strpljiva žena: posedovala je ono strastveno inteligentno strpljenje koje će čekati, čekati deset godina, ne na neki srećni događaj, već na znano, predviđeno, ispunjenje. Jedna od srećnih, koje znaju da postoji smisao. Potrebna je i sreća, vrištala je Herijet u sebi: mogla si čekati celog života i sve propustiti! Ali ova je bila poput Edvarda, jedna od srećnih. Oni ne navaljuju, nisu nemirni. Uzimaju ono što naiđe, a kada progovore, dobijaju odgovore. Oni su videli visoke vrhove i tragedija je u njihovoj službi. Edvard je sreo svog para.

Herijet nije otišla gore pre nego što je popričala malo sa Elinorom. Obe su osetile iskrene napore one druge da pokažu dobru volju, da ponude iskreno prijateljstvo; nijedna ga nije mogla prihvatiti bez rezerve; ipak, javila se naklonost. Herijet se popela gore u deset, zadovoljna sobom. U kućnoj haljini prešla je preko sobe da pogleda fotografiju svoga muža, živo, tamnoputo lice, Džon Aventi kao tridesetogodišnjak, kada ga je tek upoznala. Srce joj je kao i uvek brže zakucalo kako bi se srela s izazovom koji je on predstavljao. Potpuno ju je izmenio, te je stoga živio u njoj; obratila mu se. E pa, Džone, uporna sam, reče ona, u sebi. Zavukla se u krevet, dovršila Dombeja, slušala tihe, vesele glasove odozdo i zaspala.

Probudila se pre svitanja, dok je još sve bilo sivo, svesna šta je izgubila. Sada će otići, kroz otprilike godinu dana, dete i muškarac; sva gracioznost, sva opasnost, svo

ispunjenje, ostavljaju je samu, što nije bio slučaj kada je Džon umro. Više nije morala biti nestrpljiva. Čak i to izbledi na kraju. Postupila je kako treba, obavila je svoj posao. Ali u tome nije bilo smisla, za nju. Od sada, biće joj potrebno samo da istraje. Vratila se na temelje, na kraju se vratila tamo odakle su svi njeni. Uspravila se u krevetu, sedokosa na sivoj svetlosti, i glasno zaplakala.

VODA JE ŠIROKA

"Ti ovde?"

"Da vidim tebe."

Posle izvesnog vremena on reče: "Gde je to ovde?" Ležao je na leđima, tako da nije mogao Bog zna šta da vidi osim tavanice i gornje trećine Ane: u svakom slučaju, pogled mu je delovao neusredsređeno.

"Bolnica."

Još jedna pauza. Izgovorio je nešto kao: "Jesam li to ja ovde?" Ali reči su mu bile nerazgovetne. Zatim je dosta jasno dodao: "Nisi ti. Ti izgledaš sasvim dobro."

"Da. Ti si ovde. I ja sam ovde. Došla sam da te posetim."

To ga je nagnalo da se osmehne. Osmeh odraslog koji leži na leđima podseća na osmeh deteta, i u tome mu pomaže, a ne odmaže, gravitacija.

"Može li mi se reći", počeo on, "ili će me saznanje ubiti?"

"Da te znanje može ubiti, ti bi već godinama bio mrtav."

"Jesam li bolestan?"

"Da li se osećaš zdrav?"

Okrenuo je glavu na drugu stranu, prvi pokret telom koji je napravio. "Osećam da sam bolestan." Preplatio je jezikom. "Pun lekova, izvesnih lekova." Ponovo je nervozno pomerio glavu. "To mi se ne dopada", reče on. Sada se zagledao pravu u nju. "Ne osećam se dobro", reče on. "Ana, hladno mi je. Osećam hladnoću." Suze su mu ispunile oči i potekle iz njih u kosu koja mu je sedela. To se događa u slučajevima kada ljudsko biće pati, kada paćenik leži licem okrenutim naviše i kada je sredovečan.

Ana je izgovorila njegovo ime i uzela mu šaku u svoju. Njena šaka bila je nešto manja od njegove, nekoliko stepeni toplija i veoma slične građe i tkiva; čak je i oblik noktiju bio sličan. Držala je njegovu šaku. On je držao njenu šaku. Posle izvesnog vremena njegova šaka počela je da se opušta.

"Lekovi", izgovori on. Oči su mu sada bile sklopljene.

Progovorio je još jednom; rekao je: "Sačekaj", ili "Težina". <Neprevodivo: ove dve reči isto se izgovaraju – 'Wait' (sačekaj) i 'Weight' (težina). Prim. prev.> Ana je odgovorila na ono prvo: "Hoću". A onda je pomislila da je govorio o težini koja ga pritiska. Primećivala je tu težinu u načinu na koji je u snu disao.

"To je od lekova", reče ona, "svaki put pita možete li prestati da mu dajete lekove. Možete li smanjiti dozu?"

Lekar odvrati: "Hemoterapija", i još neke reči, od kojih su neke bile nazivi lekova, i završavale se na 'zil' i 'in'.

"Kaže da ne može da spava, ali da ne može ni da se probudi. Mislim da mu je san potreban. Kao i buđenje."

Lekar je izgovorio još mnogo reči. Uradio je to tako brzo, određeno i tačno, sa takvom uverenošću, da je Ana u sve njih verovala bar tri sata.

"Je li ovo ludnica?" raspitivao se Gideon sasvim razgovetno.

"Mmmm." Odmumlala je Ana.

"Mislim, azil."

"Oh, ovde su sve same privatne sobe. Ovo je lepo, privatno mesto. Dom za odmor. Uljudno. Skupo."

"Senilni mo... mokre. Ne mogu da govorim. Ana."

"Mmmm?"

"Udar?"

"Ne, ne." Spustila je pletivo u krilo. "Bio si premoren."

"Tumor?"

"Ne. Zdrav si k'o dren. Samo si malo pukao. Premorio si se. Čudno si se ponašao."

"Šta sam radio?" upita on, a oči mu zasijaše.

"Napravio si strašnu budalu od sebe."

"Zaista?"

"Pa, opraš si sve table. U Institutu. Sapunom i vodom."

"I to je sve?"

"Govorio si da je vreme da se krene iz početka. Naterao si dekana da se prihvati sapuna i kofe." Oboje su slatko prsnuli u smeh u isto vreme. "Zaboravi na ostalo. Sve si ih propisno uposlio, veruj mi."

Sada im je svima bilo jasno da je njegovo novogodišnje pismo Tajmsu koje je izazvalo toliki publicitet, a koje je branio žestinom neuobičajenom za njega, predstavljalo simptom. To je mnogima donelo olakšanje, onima koji su s nelagodnošću shvatali pismo kao moralni istup. Gledano unazad, svima u Institutu bilo je sada jasno da Gideon već nekoliko meseci nije bio onaj stari. I zaista, ta promena sezala je unazad tri godine, do smrti njegove žene Dorotee koja je umrla od leukemije. Razume se, on je nekako podneo taj gubitak, ali zar nije postao povučen – zar se nije sve više povlačio u sebe? Samo što to niko nije primetio, jer su svi imali toliko posla. Prestao je da dolazi na odmor u porodičnu brvnaru na jezeru i veoma se angažovao oko držanja javnih govora vezanih za mirovnu organizaciju čiji je bio kopredsednik. Suviše je radio. Sada se sve razjasnilo. Na nesreću, nije postalo jasno sve do one večeri u aprilu kada je počeo da drži javno predavanje na temu 'Pitanje etike u nauci' tako što je trideset pet sekundi čutke zurio u publiku (otprilike: jedan od matematičkih filozofa prisutnih u publici počeo je da meri vreme kada je tišina već postala neprijatna, mada ne i nepodnošljiva), da bi zatim, laganim, tihim, rapavim glasom koji niko ko ga je čuo nije mogao zaboraviti, objavio:

"Kvantitativno određivanje Smrti sada je najveći problem s kojim su se suočili teorijski fizičari druge polovine zapadne polulopte." Zatim je začutao i ostao da zuri u njih.

Hensen, koji je najavio njegov govor i sedeo za govornicom, bio je krupan i veoma bistar čovek. Bez imalo muke nagovorio je Gideonu da pođe s njim iza pozornice, do jedne od prostorija za održavanje seminara. Tamo je Gideon počeo uporno da zahteva da sve table operu tako da blistaju. Nije postao nasilan, mada je njegovo ponašanje bilo, kako se Hensen izrazio, 'neobično samovoljno'. Kasnije, kada je ostao sam, Hensen se zapitao nije li Gideonovo ponašanje oduvek bilo samovoljno, nije li uvek bio okrenut sam sebi i nije li trebalo da umesto tih reči upotrebi reč 'iracionalan'. To bi bila očekivana reč. A njena očekivanost navela ga je da se dalje zapita nije li Gideonovo ponašanje (kao teorijskog fizičara) ikada bilo racionalno; kao i to da li se njegovo vlastito ponašanje (kao teorijskog fizičara, a i inače) moglo na odgovarajući način opisati rečju 'racionalno'. Međutim, nikome nije pomenuo ova svoja razmišljanja i nekoliko vikenda baš je prionuo da napravi baštu sa kamenim pločama pored kuće.

Iako nije bio nasilan ni prema drugima ni prema sebi, Gideon je pokušao da pobjegne. U određenom trenutku izgleda da je shvatio da su poslali po lekarsku pomoć. Postupio je odlučno. Rekao je dekanu, dr Hensenu, dr Mehti i studentu gospodinu Čuju, koji su se nalazili s njim (nekoliko drugih članova Instituta koji su bili u publici imali su pune ruke posla da zadrže nametljivce i reportere): "Vi završite ove table ovde, ja ću srediti sobu broj 40." Dohvativši kofu i sunder, žurno se uputio preko hodnika u praznu slušaonicu, gde su ga Čui i Hensen, koji su smesta krenuli za njim, sprečili da otvori prozor. Prostorija se nalazila u prizemlju i jasno im je stavio do znanja šta namerava, rekavši: "Pustite me da izidem, molim vas, pomozite mi da izidem." Čui i Hensen bili su primorani da mu na silu sputaju ruke. Kratko se borio da se oslobodi; pošto nije uspeo, začutao je i očigledno se zamislio. Malo pre nego što su bolničari stigli, tihim glasom je predložio Čuiju: "Ako bismo ovde seli na pod, možda nas ne bi videli." Kada su bolničari ušli u prostoriju i približili mu se, naglas je kazao: "Dopbro, neka bude po vašem", i istog časa stao nerazgovetno da se dere ili vrišti. Postdiplomac Čui, blistav, mlad biofizičar, koji nije imao mnogo iskustva sa ljudskom patnjom, pustio mu je ruku i briznuo u plač. Bolničari, koji su možda imali i previše iskustva sa ljudskom patnjom, hitro su mu ubrizgali sedativ ili nešto za umirenje što brzo deluje. Kroz trideset pet sekundi (otprilike) pacijent je začutao i postao poslušan, pristao je da mu navuku ludačku košulju, nije se opirao i sve je to propratio tek neznačajnom promenom izraza lica (ali bez reči), iskazavši na taj način čuđenje, ili, možda, znatiželju.

"Moram izići odavde."

"Oh, Gide, ne još, moraš se odmoriti. Ovo je pristojno mesto. Smanjili su ti količinu lekova koje primaš. Uočavam razliku."

"Moram izići, Ana."

"Još ti nije dobro."

"Ja nisam pacijent. Nestrpljiv sam. <Neprevodivo: reč 'patient' na engleskom znači i 'pacijent' i 'strpljiv'. Prim. prev.> Pomozi mi da izidem. Molim te."

"Zašto, Gide? Zbog čega?"

"Neće mi dozvoliti da odem tamo gde moram."

"A gde moraš da odeš?"

"U ludilo."

Draga Lin,

I dalje me puštaju da svakog popodneva od pet do šest posećujem Gideona, jer sam mu jedina rođaka, udovčeva sestra–udovica. Naprosto, banem tamo, iako mislim da lekar ne odobrava moje posete; čini mi se da misli kako je posle njih pacijent uznemiren, ali pretpostavljam da nema prava da mi zabrani dolazak, sve dok je Gideon u ovom stanju. Pretpostavljam da on, zapravo, nema nikakva ovlašćenja, u privatnom domu kao što je ovaj, ali ipak se zbog njega osećam krivom. Nikada nisam znala kada treba nekoga da poslušam. On bi trebalo da je najbolji ovde za nervne slomove. U poslednje vreme, počeo je da se buni i govori kako Gideon nazaduje, prestaje da odgovara, a sve na šta mu daje da odgovara jesu lekovi. Šta bi trebalo da im kaže? Nije jeo četiri dana. Meni odgovara, kada nikog nema, ili bar govori, a ja odgovaram. Juče me je pitao za vas, decu. Rekla sam mu da se Kejt razvodi. Rastužio se. "Svi se od svih razvode", rekao je. I ja sam bila tužna i kazala sam: "E pa, mi nismo. Ti i Doroteja, ja i Luis. Nas je smrt rastavila. Šta je bolje, pitam se?" Odvratio je: "Uglavnom se svodi na isto. Fisija, fuzija. Ljudska rasa predstavlja jednu veliku Nukelarnu porodicu." Zapitala sam se da li bi doktor zaključio da je to način na koji ludaci razgovaraju. Možda bi pomislio da tako dvoje ludaka razgovara.

Kasnije mi je Gideon kazao u čemu se sastoji težina. To su svi ljudi koji umiru. Mnogo je među njima dece, male, šuplje, prazne dece. Ima i staraca, veoma su laki, šuplji, starci i starice. Svako za sebe ne teži mnogo, ali ima ih jako puno. Starci mu leže preko nogu. Deca su mu nagomilana na grudima, preko grudne kosti. To mu otežava disanje.

Danas me je samo zamolio da mu pomognem da ustane i ode tamo gde mora da ide. Dok govori o tome, plače. Još kada smo bili deca, mrzela sam kada je plakao, jer bi uvek i mene rasplakao, čak i kada mi je već bilo trinaest ili četrnaest godina. Plakao je samo zbog zaista tužnih stvari. Lekar kaže da boluje od akutne depresije i da ga treba lečiti hemikalijama. Ali Gideon nije depresivan. Ja mislim da njega muči tuga. Zašto mu ne dozvole da tuguje? Da li će time uništiti nas ostale, svojim bolom? Meni se čini da nas uništavaju ljudi koji ne tuguju.

"Evo ti odeća. Moraćeš da ustaneš i obučeš se, Gideone. Ako želiš da podeš sa mnom. Nisam dobila dozvolu. Jednostavno, ne mogu da doprem do tog lekara koji želi da te leči. Ako hoćeš da podeš, moraćeš da ustaneš i hodaš."

"Treba li da poneseš i krevet?"

"Ne budi lud."

"Bibliju."

## Ursula Legvin.....Ruža kompasu

"Blagi Bože, nemoj sada da postaneš religiozan. Ako se to dogodi, vraćam te pravo ovamo. Požuri. Evo ti pantalone."

"Sidite, molim vas, s mene samo na trenutak", obratio se umirućoj deci, starcima i starićama.

"Auh, baš si mršav. Dozvoli da ti to zakopčam. Dobro. Možeš li? Uхвати se. Ne! Uхвати se za mene. Nisi jeo, vrti ti se u glavi."

"Gidiju se vrti."

"Ućuti! Pokušaj da deluješ sasvim obično."

"Mi jesmo obični."

Išetali su iz sobe i uputili se niz hodnik ruku pod ruku, običan sredovečni par. Prošli su pored starice u kolicima koja je došla lutku i pored sobe mladića koji je samo zurio preda se. Prošli su pored prijemnog šaltera. Ana se osmehnula i čudnim glasom kazala dežurnoj sestri: "Idemo da prošetamo po vrtu." Dežurna sestra se osmehnula i odvrtila: "Divno vreme." Izišli su na ciglom popločanu prednju stazu odmarališta, krenuli njome, između travnjaka, do železne kapije. Prošli su kroz kapiju i skrenuli levo. Anina kola bila su parkirana na pola bloka odatle, ispod brestova.

"Oh, oh, ako doživim srčani udar, ti ćeš za to biti kriv. Čekaj. Toliko se tresem da ne mogu da izvadim ključ. Jesi li dobro?"

"Svakako. Kuda ćemo?"

"Na jezero."

"Izišao je sa sestrom, doktore. U šetnju. Pre otprilike pola sata."

"U šetnju, blagi Bože", izusti lekar. "Kuda?"

Ja sam Ana. Ja sam Gideon. Ja sam Gidana. Ja sam sestrin brat, bratovljeva sestra. Ja sam Gideon koji umirem, ali tvoju smrt umirem, ne svoju. Ja sam Ana koja nisam luda, ali sam tvoj brat, koji je lud. Uzmi me za ruku, brate, iz tame! Reich' mir das Hand, mein Leben, komm' in mein Schloss mit mir. Oh, ali u taj zamak ne želim da uđem, brate moj; to je zamak u koji ne želim da uđem. Ima mračnu kulu. Šta misliš ko sam ja, dete Roland? Roland tvome Oliveru? Ne, slušaj, mi poznajemo ovo mesto, ovo je staro mesto, tu smo boravili kao deca. Hajde da plešemo ovde, na obali jezera, pored vode. Ti budi kula, ja ću biti jezero. Ti ćeš plesati, odražavajući se u meni, biću puna tebe, talasima izlomljenog svetlucavog kamenja. Legni ovlaš na mene, kulo, brate, znaš, ako legneš ovlaš, bićemo jedno. Ali mi smo oduvek bili jedno sestrobrote. Oduvek smo plesali sami. Ja sam Gideon koji pleše u tvojoj duši i ja umirem. Ne mogu više da plešem. Pobeđen sam, pobeđen, pobeđen. Ne mogu da ležim, ne mogu da plešem. Svi odrazi su se raščinili. Ne mogu da plešem. Ne mogu da dišem. Leže na meni, leže na meni. Kako izgladneli mogu biti tako teški, Ana?

Gideone, da li smo mi krivi za to? Nemoguće da si ti kriv. Nikada nisi audio nijednom živom stvoru.

Ali ja sam pogreška, znaš. Greška u mojoj duši i tvojoj, greška sama po sebi. Linija po kojoj se tle pomera. Tako dolazi do zemljotresa i ljudi umiru, mala, zbunjena

deca, i mladići sa puškama, i žene koje zastaju sa korpama u rukama u samoposluzi koja se ruši, i starci koji čučnu i ispruže šake sa izboranim prstima ka tlu koje izmiče. Sve sam ih izdao. Nisam im dao dovoljno hrane.

Kako si i mogao? Nisi Bog!

Oh jesam. Mi jesmo.

Jesmo li?

Da, jesmo. Zaista jesmo. Ako nisam bio Bog, zašto onda sada umirem? Bog je ono što umire. Bog je oduzimanje. Svi mi umiremo jedni za druge.

Ako sam Bog, onda sam Žena–Bog i ponovo ću se roditi. Iz vlastitog tela, rodiću se ponovo iz vlastitog tela.

Svakako da hoćeš, ali samo ako ja umrem; a ja sam ti. Ili me se odričeš, na ivici groba, posle pedeset godina?

Ne, ne, ne. Ne odričem te se, mada sam to često želela. Ali to nije ivica groba, moja mlada tamo, moj užasu, moja mala, bratska dušo. To je samo obala jezera, vidiš?

Ne postoji druga obala.

Mora postojati.

Ne; sva mora imaju samo jednu obalu. Kako bi i mogla imati više?

E pa, postoji samo jedan način da se to sazna.

Hladno mi je. Hladno je, voda je hladna.

Pogledaj: eno ih. Tako ih je mnogo, tako mnogo. Deca plutaju jer su šuplja, naduvena vazduhom. Stariji plivaju, izvesno vreme. Vidi kako onaj starac drži grudu zemlje u šaci, parče sveta za koje se uhvatio kada je nastupio zemljotres. Malo ostrvo, nedovoljno veliko. Gledaj kako ona drži svoju bebu iznad vode. Moram joj pomoći, moram poći k njoj!

Ako jednog dodirnem, uhvatiće se za mene. Uhvatiće me stiskom davljenika i povući dole za sobom. Nisam tako dobar plivač. Ako ih dodirnem, utopiću se.

Pogledaj tamo, poznajem to lice. Nije li to Hensen? Drži se za stenu, jadnik, bolje bi mu poslužila kakva daska.

Eno Kejt. Eno Kejtinog bivšeg muža. A eno i Lin. Lin je dobar plivač, oduvek je to bila, ne brinem za Lin. Ali Kejt je u nevolji. Njoj je potrebna pomoć. Kejt! Ne umaraj se, dušo, ne udaraj tako jako. Voda je veoma široka. Čuvaj snagu, plivaj polako, srce, Kejt, dete moje!

Eno mladog Čuija. A pogledaj tamo, eno doktora, upao je iznad glave. I dežurna sestra. I starica sa lutkom. Ali ima ih još toliko, još toliko mnogo. Ako ispružim šaku ka jednome, njih stotinu će posegnuti za njom, hiljadu, hiljadu miliona, povući me nadole i udaviti. Ne mogu spasiti nijedno dete, ni jedno jedino dete. Ne mogu spasiti ni sebe.

Onda neka bude tako. Uhvati moju šaku, dete! Stranče u tami, u dubokoj vodi, uhvati moju šaku. Plivaj sa mnom, dok možemo. Udavimo se zajedno, jer je sasvim izvesno da se svako za sebe nećemo spasiti.

Tiho je, ovde napolju, u dubokoj vodi. Više ne mogu da vidim lica.



Doroteja, neko nas sledi. Ne osvrći se.

Ja nisam Lotova žena, Luise, ja sam Gideonova žena. Ja mogu da se osvrnem, a da se ne pretvorim u so. Pored toga, moja krv nikada nije bila dovoljno slana. Ti si taj koji ne bi trebalo da se osvrne.

Misliš li da sam ja Orfej? Bio sam dobar pijanista, ali ne tako dobar. Mada, priznajem, plašim se da se osvrnem. U stvari, ja to ne želim.

Upravo sam to učinila. Dvoje ih je. Žena i muškarac.

Toga sam se i plašio.

Misliš li da su oni?

Ko bi nas inače sledio?

Da, to su oni, naš muž i naša žena. Vratite se! Vratite! Ovo nije mesto za vas!

Ovo je mesto za svakoga, Doroteja.

Da, ali ne još, ne još. Oh, Gideone, vrati se! On me ne čuje. Više nisam u stanju jasno da govorim. Luise, ti im dovikni.

Vratite se! Ne sledite nas! Ne mogu da nas čuju, Doroteja. Vidi samo kako dolaze, kao da je pesak voda. Zar ne znaju da ovde nema vode?

Ne znam šta oni znaju, Luise. Ja sam zaboravila. Gideone, oh, Gideone, uhvati me za ruku!

Ana, uhvati moju ruku!

Mogu li da nas čuju? Mogu li da nas dodirnu?

Ne znam. Zaboravio sam.

Hladno je. Meni je hladno. Suviše je duboko, suviše daleko ima da se ide. Ispružio sam ruku, ispružio sam ruku u tamu, ali ne znam od kakve je to koristi bilo; ako sam na trenutak zadržo koje dete, ili ako se neka senovita ruka ispružila prema meni, ne znam. Ne znam put. Tamo na kopnu bili su u pravu. Rekli su mi da ne tugujem. Rekli su mi da ne gledam. Rekli su mi da zaboravim. Rekli su mi da pojedem ručak, uzmem tablete koje se završavaju na 'zil' i 'in'. I bili su u pravu. Rekli su mi da učutim, da ne vičem, da ne plaćem glasno. Budi miran, budi dobar. I bili su u pravu. Kakva korist od vikanja? Kakva korist od toga da vičeš Pomozite mi, pomozite, davim se! Kada se i svi oni ostali dave? Čuo sam ih kako plaču: 'Pomozite mi, pomozite mi, molim te.' Ali sada ne čujem ništa. Čujem samo zvuk dubokih voda. Oh, uhvati me za ruku, ljubavi moja, hladno mi je, hladno, hladno.

Voda je široka, ne mogu je preći,

A ni da letim nemam krila.

Dajte mi čamac za dvoje,

I veslaćemo, moja ljubav i ja.

Oh, eno je, eno druge obale! Pogledaj svetlost, svetlost jutra na stenju, svetlost jutarnjih obala. Ja sam svetlost. Težine je nestalo. Ja sam svetlost.

Ali to je ista obala, Gidana.

Onda smo stigli kući. Veslali smo cele noći po mraku i hladnoći, i stigli smo kući: domu u kome nikada ranije nismo bili, domu koji nikada nismo napustili. Uхвати me za ruku i izidi na obalu sa mnom, moja sestro živote, moj brate smrti. Pogledaj: to je mesto početka. Ovde počinjemo, ovde pored bujice koja nas razdvaja.

Šesti deo

JUG

### SUPRUGINA PRIČA

Bio je dobar muž, dobar otac. Ne razumem. Ne verujem u to. Ne verujem da se dogodilo. Videla sam kako se događa, ali to nije istina. Ne može biti. Uvek je bio nežan. Da ste ga samo videli kako se igra sa decom, svako ko ga je video sa decom znao je da u njemu nema ničeg lošeg, nijedne zle kosti. Kada smo se upoznali, još je živio sa majkom, tamo preko, u blizini Prolećnog jezera, i obično sam ih vidala zajedno, majku i sinove, i mislila da je svaki momak koji je tako fin prema svojoj porodici vredan pažnje. A onda sam ga, šetajući kroz šumu, srela samog dok se vraćao iz lova. Nije nosio nikakav ulov, čak ni poljskog miša, ali to mu uopšte nije smetalo. Jednostavno se zabavljao, uživajući u jutarnjem vazduhu. To je jedna od prvih stvari koje sam zavolela kod njega. Ništa nije shvatao mnogo ozbiljno, nije bio mrzovoljan i nije se žalio kada nije sve išlo po njegovom. I tako smo tog dana zapodenuli razgovor. Pretpostavljam da su se stvari posle toga zbile same od sebe, jer je ubrzo gotovo sve vreme provodio u blizini, s ove strane. Moja sestra je kazala – znate, roditelji su nam se godinu dana pre toga iselili i otišli na jug, ostavivši nam kuću – moja sestra je kazala, zadirkujući me na neki način, ali ozbiljno: "E pa, ako će on ovde provoditi ceo dan i pola noći, čini mi se da više nema mesta za mene!" I iselila se – preselila se nešto niže niz put. Oduvek smo bile zaista bliske, ona i ja. To je nešto što se nikada ne menja. Bez moje sestre ne bih uspela da proguram ova teška vremena.

I tako je on došao da živi ovde. I sve što mogu da kažem jeste da je to za mene bila naj srećnija godina u životu. Bio je sušta dobrotu prema meni. Vredan radnik, nikada nije lenčario, tako krupan i zgodan. Svi su, znate, gledali za njim, onako mladim. Sve češće i češće tražili su od njega da predvodi pevanje tokom večeri kada bismo se okupili. Imao je tako lep glas i bio je rođeni predvodnik, ostali su ga pratili i pridruživali se, visoki i duboki glasovi. Sva se stresem kada se sada setim toga, kada čujem, onih noći kada sam ostajala kod kuće i nisam išla na sastanke jer su deca bila mala – pesma je dopirala kroz drveće, mesečinu, letnje noći, dok je sijao pun Mesec. Nikada više neću čuti ništa tako lepo. Nikada više neću upoznati takvu radost.

Mesec je kriv, tako kažu. Mesec i krv. To mu je otac nosio u krvi. Nisam upoznala njegovog oca i još se pitam šta se dogodilo s njim. Bio je iz druge oblasti, gore uz Belovodni put, i ovde nije imao nikog svog. Oduvek sam mislila da se vratio tamo, ali

sada ne znam. Posle onoga što se dogodilo mom mužu, čule su se razne stvari o njemu, priče. Kažu da je to od nečega što im je u krvi, nečega što može nikada da se ne ispolji, ali ako se ispolji, onda su za to krive Mesečeve mene. Uvek se događa za vreme pomračenja Meseca. Kada su svi kod kuće i spavaju. Kažu da nešto spopadne onoga koji nosi kletvu u svojoj krvi, i on ustaje jer ne može da spava, izlazi na jarko sunce i odlazi sasvim sam – vučen željom da pronade slične sebi.

Možda je to tačno, jer moj muž bi to radio. Napola bih se pridigla i rekla: "Kuda ćeš?" a on bi odgovorio: "Oh, u lov, vraćam se večeras", a to nije ličilo na njega, čak mu je i glas bio drugačiji. Ali ja sam uvek bila tako pospana, a nisam želela ni da razbudim decu; on je inače bio tako dobar i odgovoran, da nije bilo moje da pitam 'Zašto?' i 'Kuda?' i tako to.

To se dogodilo možda tri ili četiri puta. Vratio bi se kasno, iscrpljen i prilično besan za nekoga ko je uvek dobre volje – i nije želeo da priča o tome. Smatrala sam da svako mora ponekad da plane, a prigovaranje nikada nije bilo delotvorno. Ali počela sam da brinem. Ne toliko zbog toga što je odlazio, već zato što se vraćao tako strašno umoran i čudan. Čak je čudno i mirisao. Ježila sam se od tog mirisa. Nisam više mogla to da podnesem, pa sam rekla: "Šta je to – na šta se to osećaš? Od glave do pete!" A on mi je odgovorio: "Ne znam", zaista kratko, i napravio se kao da već spava. Ali kada bi pomislio da neću primetiti, sišao bi dole i prao se i prao. Međutim, ti mirisi ostajali su mu u kosi, i u našem krevetu, danima.

A onda se dogodilo nešto grozno. Nije mi lako da pričam o ovome. Dođe mi da plačem kada moram da se setim toga. Naša najmlađa, malecka, moja beba, okrenula se od oca. Preko noći. Čim bi ušao, ona bi se prestravila, ukočila, razrogačila oči i počinjala da plače, pokušavajući da se sakrije iza mene. Još nije razgovetno govorila, ali neprestano je ponavljala: "Oteraj ga! Oteraj ga!"

Kakav mu je samo pogled bio, samo na trenutak, kada je to čuo. Ne želim više nikada da ga se setim. To je ono što ne mogu da zaboravim. Pogled njegovih očiju dok je gledao vlastito dete.

Rekoh maloj: "Sram te bilo, šta te je spopalo!" – namrštivši se, ali držeći je čvrsto uza se, jer sam i sama bila uplašena. Toliko uplašena da sam se tresla.

On bi tada skrenuo pogled i rekao nešto kao: "Pretpostavljam da se naglo trgla iz sna", i na tome je ostalo. Bar je on pokušao da na tome ostane. A i ja sam. Strašno sam se naljutila na svoju bebu što je nastavila ludo da se ponaša i da se plaši vlastitog oca. Ali ona tu ništa nije mogla, a ja nisam bila u stanju to da promenim.

Celog tog dana držao se po strani. Pretpostavljam da je znao. Počinjalo je pomračenje Meseca.

Bilo je toplo i zagušljivo unutra, i mračno, i svi smo već izvesno vreme spavali, kada me je nešto probudilo. Nije bio pored mene. Kada sam oslušnula, čula sam neko prigušeno komešanje u prolazu. Ustala sam, jer više nisam mogla to da podnesem. Izišla sam u prolaz, bio je osvetljen, kroz otvor je dopiralo jarko sunce. Videla sam ga kako stoji napolju, u visokoj travi pored ulaza. Glava mu se oklembesila. Ubrzo je seo, kao da

je bio umoran, i pogledao u stopala. Ostala sam mirno da stojim unutra i posmatram – ni sama ne znam zbog čega.

I videla sam ono što je on video. Videla sam promenu. Počela je od stopala. Izdužila su se, svako stopalo je postalo duže, ispružilo se, palčevi su se ispružili i stopalo je nastavilo da se produžuje, postaje mesnato i belo. Bez dlaka.

Sva dlaka sa tela počela je da mu opada. Kao da se spržila na suncu i nestala. Bio je beo po celom telu, ličio je na crva. Okrenuo je lice. Na moje oči se menjalo. Postajalo je sve pljosnatije i pljosnatije, usta pljosnata i široka, cerila su se pljosnatim i tupim zubima, a nos mu je bilo tek mesnato dugme sa nozdrvama, nestale su i uši, a oči poplavele – poplavele sa belim okvirom oko plavog – zurile su u mene sa poljosnatog, mekanog, belog lica.

Zatim se uspravio na dve noge.

Videla sam ga, morala sam ga videti, mog ljubljenog, kako se pretvorio u omraženog.

Nisam mogla da se pomerim, ali dok sam čučala u prolazu, zureći napolje, tresla sam se i drhtala, a onda sam zarezala, a to rezanje se pretvorilo u ludo, užasno zavijanje. Bolno zavijanje, užasno zavijanje, zavijanje koje poziva. I ostali su ga čuli, čak i oni koji su spavali, probudili su se.

Zurila je i provirivala, ta stvar u koju se pretvorio moj muž, i upravila je lice ka ulazu u našu kuću. I dalje sam bila oduzeta od smrtnog straha, a iza mene su se deca probudila, i beba je jecala. Tada me je obuzeo majčinski bes, zarezala sam i stala da puzim napred.

Čovek–stvar se osvrnuo unaokolo. Nije imao pušku, poput onih drugih sa mesta ljudi. Ali dohvatio je tešku, palu granu svojim dugačkim, belim stopalom i gurnuo jedan njen kraj u našu kuću, u mene. Polomila sam kraj zubima i stala da se probijam napolje, jer sam znala da će taj čovek ubiti našu decu ako bude mogao. Ali moja sestra je već dolazila. Videla sam je kako nasrće na čoveka pognute glave i uzdignute grive, požutelih očiju nalik na zimsko sunce. Okrenuo se ka njoj i podigao onu granu da je udari. Ali ja sam izišla kroz vrata, pobesnela majka, a pristizali su i ostali koji su se odazvali mom pozivu, čopor se okupljao, tamo na zaslepljujućoj svetlosti podnevnog sunca.

Čovek nas je odmerio pogledom i glasno zavikao, zamahnuvši granom koju je držao. Zatim se prelomio i potrčao prema otvorenim poljima i oranicama, niz padinu planine. Trčao je, na dve noge, skačući i krivudajući, a mi smo ga sledili.

Bila sam poslednja, jer ljubav je i dalje sputavala bes i strah u meni. Još dok sam trčala, videla sam kako su ga oborili. Zubi moje sestre zarili su se u njegov vrat. Kada sam stigla, bio je već mrtav. Ostali su se povlačili od lovine, zbog ukusa krvi i mirisa. Mlađi su se šćućurili i neki su plakali, a moja sestra je bez prestanka brisala usta o prednje šape ne bi li se rešila ukusa. Prišla sam jer sam mislila da ako je ta stvar mrtva, onda se čarolija, kletva, mora raščiniti, i moj muž će moći da se vrati – živ, ili makar mrtav, kada bih samo mogla da ga vidim, moju jedinu ljubav, u njegovom pravom obliku, onako lepog. Ali tamo je samo ležao mrtav čovek, beo i krvav. Stali smo da se

povlačimo od njega, a onda smo se okrenuli i pobegli, nazad uz brdo, nazad u šumu gde je senovito, gde vladaju sumrak i blagoslovena tama.

## NEKI PRISTUPI PROBLEMU OSKUDICE VREMENA

### Teorija male sićušne rupe

Hipoteza koju je izneo Džejms Ozbold iz opservatorije Lik, iako veličanstveno sveobuhvatna, stvara uzvesne poteškoće agencijama koje tragaju za praktičnim rešenjima dotičnog problema. Ako se izostavi matematički deo, teorija dr Osbolda mogla bi se opisati krajnje približno kao utvrđenje postojanja anomalije u prostorno-vremenskom kontinuumu. Uzrok ove anomalije jeste nesposobnost stvarnosti da se suoči sa odredbama opšte teorije relativnosti, iako samo u jednoj manjoj pojedinosti. Njen učinak na stvarno ustrojstvo Vaseljene ogleda se u jednom lokalnom nesavršenstvu ili pukotini, to jest, rupi u kontinuumu.

Rupa, prema Ozboldovim proračunima, jeste izrazito prostorne prirode. U taj prostornosti leži njena opasnost, pošto neravnoteža nastala na taj način u kontinuumu izaziva kompenzacijski priliv iz vremenskog vida kosmosa. Drugim rečima, vreme ističe kroz tu rupu. To se verovatno događa još od nastanka Vaseljene pre dvanaest do petnaest milijardi godina, ali tek je nedavno ovo oticanje naraslo do primetnih razmera.

Autor navedene teorije nije pesimista, jer primećuje da bi moglo biti još i gore da je do anomalije došlo u vremenskom vidu kontinuumu, zato što bi u tom slučaju prostor bežao, verovatno jedna po jedna dimenzija, što bi uzrokovalo neizrecivu neprijatnost i zbrku. Doduše, kako Ozbold primećuje: "U tom slučaju možda bismo imali dovoljno vremena da preduzmemo nešto."

Pošto teorija ne određuje gde se tačno kritična rupa nalazi, Lik i dva australijska astronoma dogovorili su se da vrše koordiniranu potragu za lokalnim varijacijama u crvenom pomaku koje bi mogle pomoći u određivanju dotične tačke/trenutka. "Možda je to još sasvim mala rupa", kaže Ozbold. "Sasvim sićušna. Nije uopšte potrebno da bude mnogo velika pa da prouzrokuje grdnu štetu. Ali pošto je efekat i te kako primetan ovde na Zemlji, osećam da imamo prilične izgleda da stvar pronađemo možda ne dalje od galaksije Andromede, a onda će nam samo još biti potrebno nešto što biste mogli nazvati malim Holandaninom."

### Nebiodegradabilni trenutak

Sasvim suprotno objašnjenje oskudice vremena nudi istraživački tim Korporacije za razvoj 'Interko'. Njihov pristup problemu, prema onome kako ga je predstavio N. T. Čauduri, međunarodno priznati autoritet u oblasti ekologije i etologije motora sa unutrašnjim sagorevanjem, pre je hemijski nego kosmološki. Čauduri je dokazao da isparenja sagorele nafte, pod izvesnim uslovima – rasprostranjeni strah predstavlja glavni predispozicioni činilac – obrazuju hemijski spoj sa vremenom, 'vezujući' trenutke na isti način kao što agens koji gradi jezgro 'vezuje' slobodne atome u molekule. Proces je nazvan hronokristalizacija ili (u slučaju akutnog straha)

hronosunovraćenje. Raspored trenutaka koji na taj način nastane mnogo je sreneniji od prethodne nasumične 'sadatosti', ali na nesreću to opadanje u entropiji nadoknađuje se izrazitim porastom u bionepodrživosti. U stvari, ispada da je spoj nafta/vreme potpuno nekompatibilan sa bilo kojim oblikom života, čak i sa anaerobnim bakterijama, u koje je polagana velika nada.

Sadašnja opasnost, znači, prema opisu F. Gonzalesa Parka, člana rečenog tima, sastoji se u tome što će veliki deo našeg slobodnog vremena, ili primarnog vremena da budemo precizni, biti vezan u štetno jedinjenje (koji ona naziva petropsihotoksin ili PPST), tako da ćemo biti primorani da izvadimo nepregledne količine odbačenog PPST–a koje je vlada SAD bacila ili uskladištila u raznim pećinama, močvarama, rupama, okeanima i uopšte stražnjim dvorištima, i namerno da raskinemo spoj, na taj način oslobađajući slobodne vremenske radikale. Senator Helms i nekolicina Demokrata Sunčevog pojasa već su se pobunili protiv toga. Nema sumnje da je proces povraćaja vremena iz PPST–a rizičan, jer zahteva veliku količinu kiseonika, tako da možemo završiti, kao što reče O. Heiko, treći član tima, s obiljem slobodnog vremena, ali bez vazduha.

Osećajući da vreme ističe čak mnogo brže nego što presušuju izvori nafte, sam Heiko zalaže se za 'strožiji' prilaz problemu; za početak bi trebalo zabraniti letelice koje se kreću brže od zvuka, a zatim uporno nastaviti, tako da dotičnom zabranom budu obuhvaćeni mlazni avioni, trkači automobili, standardni automobili, brodovi, motorni čamci, i tako dalje, sve dok, ako to bude neophodno, sva vozila na naftu ne budu odstranjena. Brzina služi kao standard prvenstva, jer što je veća brzina vozila na naftni pogon, te stoga i veća koncentracija svesnog ili podsvesnog straha vozača/putnika, potpunija je naftizacija vremena i otrovniji PPST koji nastaje. Heiko, verujući da ne postoji 'sigurni nivo' kontaminacije, misli da na kraju verovatno ni mopedi neće izbeći zabranu. Kao što ističe, jedna jedina kosilica za travu na gasni pogon koja se kreće manje od tri milje na čas može da 'naftiše' tri cela sata nedeljnog popodneva u oblasti koju zauzima jedan gradski blok.

Zabrana benzinskih potrošača može, međutim, da reši samo pola problema. Pokušaj islamske lige da poveća cenu sirovog vremena za osam i po dolara po času bio je nedavno osujećen brzom akcijom Organizacije država koje konzumiraju vreme; međutim, Zapadna Nemačka već plaća 18,75 pet dolara po času – dvostruko više nego što američki potrošač očekuje da plaća za svoje vreme.

#### Srca koja krvare? Pokret za temporalnu konzervaciju

Sve veći konzorcijum naučnika i laika, od kojih su mnogi obrazovali organizacije kao što su Le Temps Perdu (Brisel), 'Protestanti zabrinuti zbog gubitka vremena' (Indijanapolis), i vodeća, rasprostranjena latinoamerička akciona grupa Mañana, voljan je da sasluša kosmološke i hemijske hipoteze, ali ne priklanja se ni jednima ni drugima. Portpalar 'Manjanista', Dolores Guzman MekIntoš iz Buenos Airesa, iznosi stav grupe: "Mi smo – svi mi – gotovo sasvim protraćili svoje vreme. Ako ga ne spasemo, izgubljeni smo. Nije nam preostalo još mnogo vremena." 'Manjanisti' su

do sada pažljivo izbegavali da se pripoje kakvoj političkoj partiji, otvoreno izjavljujući da krivicu za nedostatak vremena podjednako snose kako komunističke tako i kapitalističke vlade. Sve veći broj sveštenika iz Meksika prelazi u Čile i pridružuje se pokretu, ali Vatikan je nedavno izdao službenu objavu da oni 'koji govore o štednji vremena, gube vlastite duše.' U Italiji se komunistička grupa za konzervaciju vremena, Eppur Si Muove, nedavno raspala posle izdaje njenog predsednika, koji je nakon posete Moskvi izjavio za štampu: "Posmatrajući delovanje birokratije Sovjetskog Saveza, izgubio sam veru u buđenje klasne svesti kao glavnog sredstva koje će poslužiti našem cilju."

Grupa stručnjaka za društvene nauke u Kembridžu, Engleska, u međuvremenu je nastavila da istražuje do sada još nedokazanu vezu između oskudice vremena i oskudice karaktera. "Kada bismo uspeli da pokažemo da veza postoji", kaže psiholog Derik Groat, "grupe za konzervaciju vremena mogle bi da deluju mnogo efektivnije. Sada se uglavnom svadaju. Svi žele da sačuvaju vreme pre nego što ono zauvek nestane, ali niko, u stvari, ne zna kako, tako da svi jedni drugima protivurečimo. Samo kada bi, znate, postojala zamena, kao na primer što su, je l' te, solarna i geotermalna energija za naftu, to bi smanjilo pritisak. Ali očigledno ćemo morati da radimo s onim što imamo." Groat je pomenuo 'razvlačivač vremena' koji je na tržište izbacila firma 'Opšte supstance' pod zaštitnim znakom 'Sudokron' – preparat koji je povučen prošle godine pošto su testovi pokazali da umerene doze uslovljavaju da se laboratorijski miševi pretvore u papirnate maramice. Obavešten da je korporacija 'Rend' izdvojila veliki fond za istraživanja koja bi trebalo da nađu zamenu za vreme, rekao je: "Želim im sreću. Ali moraće prekovremeno da rade na tome!" Britanski naučnik imao je na umu činjenicu da su Sjedinjene Države skratile sat za deset minuta, dok su zadržale dvadeset četvoročasovni dan; nasuprot tome, zemlje EEZ-a, predviđajući sve veću oskudicu, odabrale su da zadrže šezdesetominutni sat ali su odobrile samo dvadeset časova 'devalviranom' evropskom danu.

U međuvremenu, prosečni stanovnik Moskve ili Čikaga, iako se često žali na nedostatak vremena ili na sve lošiji kvalitet onoga što preostaje, izgleda da je skloniji da se naruga prorocima sudnjeg dana i da odloži takve ekstremne mere racionalizacije što je duže moguće. Možda iza svega stoji načelan stav, koji dele eklezijasti i predsednik, da kada ste već videli jedan dan, onda ste ih videli sve.

SUR

Rezime izveštaja pohoda broda Jelko na antarktiku, 1909–1910.

Iako uopšte nemam nameru da objavim ovaj izveštaj, mislim da bi bilo lepo ako bi ga jednog dana pronašao neki moj unuk ili već nečiji unuk; spremiću ga stoga u kožni sanduk na tavanu, zajedno sa Rozitinom haljinicom sa krštenja i Huanitovom srebrnom zvečkom, svojim svadbenim cipelama i čizmicama sa krznom postavljenim spolja.

Obično je najteže ispuniti prvi zahtev koji se postavlja pred svaku ekspediciju – namaći novac. Žao mi je što se čak ni u izveštaju namenjenom sanduku sa tavana kuće u veoma mirnom predgrađu Lime ne usuđujem da napišem ime izdašnog darodavca, dobrog čoveka bez čije bi bezgranične velikodušnosti pohod broda Jelko zauvek ostao samo zaludan pohod u sanjarenje. Zahvaljujući njemu, naša oprema bila je najbolja i najmodernija – naše zalihe više nego dobre i kvalitetne – a brod čileanske vlade, sa hrabrim oficirima i neustrašivom posadom, bio je dvaput slat oko pola sveta radi nas: sve to zahvaljujući tom darodavcu čije ime, avaj, ne smem da navedem, ali čiji ću najsrećniji dužnik biti do smrti.

Tek što sam izrasla iz detinjstva, kad je moju maštu zaokupio novinski izveštaj o putovanju Belgike, koju je, dok je plovila na jug od Ognjene Zemlje, zarobio led u Belingshauzenovom moru, tako da je nastavila da pluta sa smrznutim bregovima tokom cele godine, dok je posada silno patila usled nedostatka hrane i užasa izazvanog beskrajnom zimskom tamom. Čitala sam i čitala taj izveštaj, a kasnije sam sa uzbuđenjem pratila i izveštaje o spasavanju dr Nordenskjolda sa Južnošetlandskih ostrva, koje je preduzeo odvažni kapetan Irizar sa Urugvaja, kao i pustolovine Skocije u Vedelovom moru. Međutim, svi ti podvizi bili su za mene tek preteče britanske nacionalne ekspediciju na Antarktiku, preduzete između 1902. i 1904. na brodu Otkriće, o kojoj je izvanredan izveštaj podneo kapetan Skot. Njegova knjiga, koju sam naručila iz Londona i pročitala hiljadu puta, ispunila me je čežnjom da vlastitim očima vidim taj čudni kontinent, poslednju Tulu juga, koji na našim kartama i globusima vidimo tek kao beli oblak, prazninu, mestimično obrubljenu delićima obale, sa sumnjivim rtovima, lažnim ostrvima, predgorjima koja se možda tamo nalaze, a možda se i ne nalaze: Antarktiku. Ta želja bila je čista poput polarnih snegova: otići, videti – ni manje, ni više. Krajnje poštujem naučna dostignuća ekspedicije kapetana Skota i sa strastvenim zanimanjem pročitala sam zaključke do kojih su došli fizičari, meteorolozi, bilozi, i tako dalje; ali kako nisam bila upućena ni u jednu od tih nauka, pa čak ni imala prilike da steknem takvu upućenost, moje neznanje prinudilo me je da se odreknem svake pomisli da ću obogatiti korpus naučnog saznanja vezanog za Antarktiku; isto važi i za sve članove moje ekspedicije. Čini mi se da je to šteta; ali ništa nismo mogle da učinimo povodom toga. Naš cilj bio je ograničen na posmatranje i istraživanje. Nadale smo se da ćemo otići možda malo dalje i videti nešto više; ako ne, naprosto otići i videti. Mislim da je to bila jednostavno i u osnovi skromno htenje.

Pa ipak, ostala bi i manje od htenja, ništa više od čežnje, da nije bilo podrške i ohrabrenja moje drage rođake i prijateljice Huane... (Ne navodim prezimena, kako – u slučaju da ovaj izveštaj ipak na kraju dospe u ruke nekog stranca – muževi, sinovi i tako dalje, koji ništa ne podozrevaju, ne budu dovedeni u neprijatan položaj ili čak izbiju na loš glas.) Pozajmila sam Huani svoj primerak knjige Putovanje Otkrića, a ona je bila ta koja je, dok smo šetale pod kišobranama preko Plaze de Armas posle mise jedne nedelje 1908, rekla: "Ako kapetan Skot to može, zašto ne bismo mogle i mi?"

Huana je bila ta koja je predložila da pišemo Karloti... u Valparaizo. Preko Karlote upoznale smo našeg darodavca i na taj način došle do novca, broda, kao i



uverljivog izgovora da idemo da se osamimo u jedan bolivijski manastir, kojim su neke od nas morale da se posluže (dok su ostale kazale da idu u Pariz preko zime). Moja Huana bila je ta koja je u najcrnjim trenucima ostala odlučna, nepokolebljiva i rešena da ostvarimo svoj naum.

A crnih trenutaka i te kako je bilo, naročito tokom prvih meseci 1909. – časova kada nisam videla kako bi ta ekspedicija ikada mogla da postane išta više od četvrt tone bačenog sušenog mesa i žaljenja do kraja života. Tako je bilo teško okupiti ljudstvo za naš pohod! Tek je nekolicina od onih koje smo pitali uopšte znala o čemu govorimo – a mnoge su smatrale da smo lude, ili pokvarene, ili oboje! Od onih retkih koje su delile našu ludost još ih je manje bilo u stanju da, kada je trebalo krenuti, napuste svoje svakodnevnne obaveze i otisnu se na putovanje od najmanje šest meseci, u velikoj meri neizvesno i opasno. Bolešljiv roditelj; zabrinuti muž pritisnut poslovima; dete kod kuće na koje bi ostala da pazi samo neuka ili nesposobna posluga: to baš nisu odgovornosti koje se mogu lako prenebregnuti. A one koje naprosto nisu marile za odgovornosti nismo ni želele da imamo kao saputnice sa kojima bismo podelile težak rad, rizik i oskudice.

Ali kako su naši naponi bili okrunjeni uspehom, nema potrebe zadržavati se na preprekama i odlaganjima, ili na nedostojnim lukavostima i otvorenim lažima kojima smo sve morale da se poslužimo. Sa žaljenjem se samo sećam onih prijateljica koje su želele da pođu sa nama, ali nikako nisu mogle da se oslobode, ma kakvim lukavstvom pribegle – onih koje smo morali da ostavimo da žive živote lišene opasnosti, nesigurnosti, nade.

Sve članice pohoda sastale su se prvi put 17. avgusta 1909. u Punta Arenasu, u Čileu: dve Peruanke – Huana i ja; Zoe, Berta i Tereza iz Argentine; i naše Čileanke: Karlota i njene prijateljice Eva, Pepita i Dolores. U poslednjem trenutku primila sam poruku da se Marijin muž, u Kvitu, razboleo i da ona mora da ostane da ga neguje, tako da nas je bilo devet umesto deset. Već smo mislile da je naš broj spao samo na osam, kada je, samo što se smračilo, neukrotiva Zoe stigla u majušnoj pirogi kojom su upravljali Indijanci, jer je njena jahta počela da propušta vodu po ulasku u Magelanov moreuz.

Noć pre nego što smo isplovile počele smo da se upoznajemo; i složile smo se, dok smo uživale u odvratnoj večeri u odvratnoj lučkoj krčmi u Punta Arenasu, da ako iskrnsne kakva velika opasnost, sve bez rezerve moraju slušati jedan glas, a ta nezavidna čast pripala je prvo meni: ako ja ne budem u stanju da odlučujem, tu ulogu će na sebe preuzeti Karlota: za njom Berta. Potom su ostale nazdravile nama trima, nazvavši nas 'Vrhovna Inka', 'La Araukana', i 'Treći oficir', uz obilje smeha i ispijenih čaša. Na moje neopisivo zadovoljstvo i olakšanje, moji kvaliteti 'vođe' nikada nisu bili stavljeni na probu; nas devet smo od početka do kraja sređivale stvari bez izdavanja naređenja, a samo dva ili tri puta bilo je potrebno sprovesti glasanje usmenim izjašnjavanjem ili podizanjem ruke. Nemojte misliti da se nismo uopšte prepirale; jesmo, i to mnogo. Ali imale smo i vremena za prepirke. Ovako ili onako, rasprave su se uvek završavale donošenjem odluke, na osnovu koje se mogla preduzeti akcija. Obično je bar jedna

osoba gundala zbog donete odluke, ponekad čak i krajnje ogorčeno. Ali kakav je to život bez gundanja i povremene prilike da se kaže: 'Zar ti nisam rekla?' Kako podneti obavljanje kućnih poslova, ili čuvanje beba, a da ne govorimo o strahotama vučenja sanki na Antarktiku, bez gundanja? Kako smo ustanovile, na brodu Jelko oficirima nije dozvoljeno da gundaju; ali nas devet bile smo, i jesmo, po rođenju i vaspitanju, nesumnjivo i neopozivo, samo obični članovi posade.

Iako je najkraći put do južnog kontinenta, na koji nas je prvobitno nagovarao kapetan našeg sjajnog broda, vodio preko Južnih Šetlanda i Belingshauzenovog mora, ili preko Južnih Orkneja do Vedelovog mora, planirale smo da plovimo na zapad do Rosovog mora, koje je kapetan Skot istražio i opisao i iz koga se hrabri Ernest Šeklon vratio prošle jeseni. Više se znalo o ovoj oblasti nego o bilo kojoj drugoj obali Antarktika, i mada ni to nije bilo mnogo, ipak je moglo poslužiti kao izvesno jemstvo za bezbednost broda koji smo osećale da nemamo prava da dovodimo u opasnost. Po proučavanju mapa kapetan Pardo se u potpunosti složio sa nama i našom isplaniranom maršutom; i tako smo narednog jutra isplovile put zapada iz moreuza.

Naše putovanje oko pola globusa pratila je sreća. Mali Jelko veselo je napredovao kroz bure i oluje, savladujući talase onih mora Južnog okeana koja se neprekinuta pružaju preko lica sveta. Huana, koja se borila sa bikovima i mnogo opasnijim kravama na porodičnoj estanciji, zvala je brod 'la vaca valiente', jer je uvek iznova kretala u napad. Pošto smo konačno uspele da zatomimo mučninu izazvanu morskomo bolešću, sve smo uživale u plovidbi, mada su nam povremeno kapetan i njegovi oficiri, koji su bili ljubazni, ali i odveć službeno zaštitnički raspoloženi, išli na živce, jer su smatrali da smo jedino 'bezbedne' kada smo natrpane u tri majušne kabine koje su galantno ispraznili za nas.

Svoj prvi ledeni breg ugledale smo mnogo južnije nego što smo ga očekivale i nazdravile smo mu za večerom Veuve Clicquotom. Narednog dana ušli smo u ledeno jato, pojas otkinutih ledenih gromada i bregova koji su se odvojili od ledenog kopna i zimom okovanih mora Antarktika; ova jata često plutaju put severa u proleće. Sreća nam se i dalje smešila: mali parobrod, nesposoban da se probija kroz led jer nije imao pojačan metalni trup, birao je put od jednog prolaza u ledu do drugog bez oklevanja i trećeg dana izbili smo na drugu stranu pojasa; brodovi zašli u jata ponekad su znali da se muče nedeljama i na kraju budu primorani da se vrate nazad. Ispred nas su sada ležale tmaste, sive vode Rosovog mora, a iza njih, na obzoru, udaljeni sjaj Velike Ledene Prepreke, belina koja se odbijala o oblake.

Ušavši u Rosovo more nešto malo istočnije od 1600 zapadne geografske dužine, ugledali smo Prepreku na istom onom mestu gde se družina kapetana Skota, pronašavši usek u nepreglednom zidu leda, iskrcala i pustila uvis balone sa vodonikom radi izvidanja i fotografisanja. Pročelje Prepreke koje se nadnosilo nad nama, njene strme litice i azurno-ljubičaste pećine koje je izdubila voda, sve je bilo kao što su opisali, ali mesto se promenilo: umesto uskog useka nalazio se oveći zaliv, pun predivnih i strašnih orka-kitova koji su se igrali i štrcali vodu na suncu tog blistavog južnog proleća.

Očigledno su od Prepreke (koja – bar svojim najvećim delom – ne počiva na kopnu, već pluta na vodi) otpale mase leda široke mnogo ari posle prolaska Otkrića 1902. To je bacalo novu svetlost na naš plan da podignemo bivak na samoj Prepreki; dok smo razmatrale alternative, zamolile smo kapetana Pardo da nastavi ka zapadu duž Prepreke prema Rosovom ostrvu i MekMurdivom tesnacu. Kako je more bilo bez leda i sasvim mirno, sa zadovoljstvom je to učinio, a kada smo ugledali stub dima iz Maunt Erebusa, ispili smo drugu polovinu Veuve Clicquota, proslavljajući to.

Jelko je bacio sidro u zalivu Dolaska i mi smo krenule na obalu u brodskom čamcu. Ne mogu da opišem šta sam osećala kada sam kročila na zemlju, na taj goli, hladni šljunak u podnožju dugačkog vulkanskog obronka. Iskusila sam ushit, nestrpljenje, zahvalnost, strahopoštovanje, bliskost. Osetila sam da sam konačno kod kuće. Osam Adélie pingvina istog časa došlo je da nam poželi dobrodošlicu s pregršt upitnih uzvika pomešanih sa izvesnim neslaganjem. "Gde ste, do đavola, do sada? Zašto vam je toliko trebalo? Ovuda se ide za kolibu. Molim vas, pođite ovamo. Pazite na stene!" Bili su uporni da posetimo Rt Kolibe na kome se nalazilo veliko zdanje koje je podigla družina kapetana Skota; izgledalo je upravo onako kao na fotografijama i crtežima koji su ilustrovali njegovu knjigu. Oblast oko Kolibe, međutim, bila je ogavna – neka vrsta groblja koža i kostiju morskih krava, kostiju pingvina i otpadaka, koje su iz visine nadgledali veliki, grabljivi galebovi, krešteći. Naši pratioci odgegali su se sasvim mirno pored te klanice, a jedan me je lično otpratio do vrata, mada nije hteo da ude.

Unutrašnjost Kolibe nije izgledala tako strašna, iako je bila sasvim pusta. Kutije sa zalihama bile su nagomilane u nekoj vrsti prostorije unutar prostorije; nije delovala onako kako sam je ja zamišljala kada je družina sa Otkrića za vreme dugih zimskih noći izvodila svoje melodrame i minstrelske predstave. (Mnogo kasnije, saznale smo da ju je ser Ernest znatno izmenio za vreme svog boravka tamo godinu dana pre nas.) Bila je prljava i u zloslutnom neredu. Konzerva čaja od jedne funte stajala je otvorena. Unakokolo su ležale prazne konzerve mesa; po podu su bili prosuti biskviti; morali smo da gazimo po silnom psećem dreku – smrznutom, razume se, ali ne i prijatnijem zbog toga. Nema sumnje da su poslednji stanari morali na brzinu da se pokupe i odu, možda čak i po mećavi. Svejedno, mogli su bar da zatvore konzervu sa čajem. Međutim, održavanje reda u kući, ta umetnost beskonačnosti, nije igra za amatere.

Tereza je predložila da kolibu iskoristimo kao bivak. Zoe je imala protivpredlog – da je zapalimo. Na kraju smo zatvorile vrata i ostavile je onakvu kakvu smo je zatekle. Pingvini su, izgleda, odobravali takvu našu odluku, jer su nam klicali celim putem nazad do čamca.

MekMurdivov tesnac nije bio pod ledom i kapetan Pardo sada je predložio da nas odveze do ostrva Ros, a zatim preko na Viktorijinu Zemlju, gde bismo mogle da podignemo bivak u podnožju Zapadnih planina, na suvom i čvrstom tlu. Međutim, te planine, sa svojim vrhovima potamnelim od oluja, visećim krugovima i glečerima, delovale su upravo onako grozno kako ih je zatekao kapetan Skot na svom putu na zapad, i nijedna od nas nije bila baš rad da među njima potraži zaklon.

Te noći na brodu odlučile smo da se vratimo i podignemo bazu, kao što smo prvobitno i planirale, na samoj Prepreki. Svi izveštaji kojima smo raspolagale ukazivali su na to da otvoren put na jug vodi preko vodoravne površine Prepreke sve dok se ne naiđe na jedan od sraslih glečera kojim možete da se popne do visokog platoa što kao da obrazuje celu unutrašnjost kontinenta. Kapetan Pardo se žučno protivio tom planu, postavljajući pitanje šta će biti s nama ako se Prepreka 'odroni' – ako se upravo naše jutro leda odlomi i krene put severa. "E pa", primetila je Zoe, "u tom slučaju nećete morati tako daleko da idete po nas." Ali on je bio u toj meri ubedljiv što se ovoga tiče da je sam sebe uverio kako treba da ostavi jedan čamac sa Jelkoa sa nama dok budemo kampovale, kako bismo imale čime da se izbavimo. Kasnije nam je dobro došao za ribarenje.

Moji prvi koraci po antarktičkom tlu, moja jedina poseta ostrvu Ros, nije bila čisto zadovoljstvo. Setila sam se reči engleskog pesnika:

Iako svaki predeo pruža zadovoljstvo,  
Samo je Čovek zao.

Međutim, druga strana junaštva obično je veoma tužna; žene i sluge to znaju. Oni takođe znaju da junaštvo zbog toga nije manje stvarno. Ipak, ono što se postigne manje je nego što muškarci misle. Nebo, zemlja, more, duša, to je ono što je veliko. Osvrnula sam se kada je brod te večeri ponovo zaplovio na istok. Već smo dobroano zašli u septembar, kada dan traje deset i više časova. Prolećni zalazak sunca zadržavao se na vrhu Erebusa, visokom dvanaest hiljada stopa, i presijavao se ružičasto-zlatan na dugačkom pramenu pare. Para iz našeg malog dimnjaka rastakala se u plavo spram vode sutona dok smo milili pod bledim zidom leda koji se nadnosio nad nama.

Po povratku u 'Zaliv Orka' – mnogo godina kasnije saznale smo da ga je ser Ernest nazvao Zaliv Kitova – pronašle smo jedan zaklonjen kutak gde je ivica Prepreke bila dovoljno niska tako da je omogućavala prilično lak izlazak iz broda. Jelko je bacio sidro na led i naredne duge, teške dane proveli smo iskrcaavajući zalihe i podižući bivak na ledu, pola kilometra od ruba: posada Jelka obilato nam je pri tom pomagala i davala nam mnoge korisne savete. Svu pomoć smo primile sa zahvalnošću, a većinu saveta prihvatile smo s izvesnom rezervom.

Do sada je vreme bilo neobično blago za proleće na ovoj geografskoj širini; temperatura se još nije spustila ispod –200 Farenhajta, a i mećavu smo iskusile jedino dok smo podizale bivak. Međutim, kapetan Skot je sa izvesnom setom pominjao ljute južne vetrove na Prepreki, tako da su svi naši planovi morali da ih uzmu u obzir. Kako je naš logor bio na udaru svih vetrova, nismo postavile nijednu krutu konstrukciju iznad tla. Podigle smo šatore radi zaklona dok smo kopale niz kocki u ledu; obložili smo ih senom radi izolacije i optočili borovim daskama, a kao krov razapele smo platno preko bambusovih motki i prekrile ga snegom kako ne bi odletelo, ali i da bismo postigle bolju izolaciju. Velika središnja prostorija odmah je nazvana Buenos Aires po našim Argentinkama, za koje je, gde god se obrele, središte uvek bilo Buenos Aires. Peć za

grejanje i kuvanje nalazila se u Buenos Airesu, ali je posredno zagrevala i skladišne tunele, odnosno toalet (nazvan Punta Arenas). Pregraci za spavanje, koji su se granali iz Buenos Airesa, bili su veoma mali. Obične cevi u koje se upuzavalo s nogama napred; bili su debelo obloženi senom i brzo bi se zagrejali toplotom koju su ispuštala tela. Mornari su ih nazvali 'kovčezi' i 'cervotočine', i sa užasom su gledali ta udubljenja u ledu. Međutim, naš mali zabran ili 'selo prerijskih pasa' služilo nas je sasvim dobro, obezbeđivalo nam je dovoljno toplote i privatnosti, odnosno u onoj meri u kojoj se to razumno moglo očekivati pod datim okolnostima. Da Jelko nije uspeo da se probije kroz led u februaru i da smo morale da provedemo zimu na Antarktiku, mi smo to, nema sumnje, mogle da izdržimo, mada bi nam sledovanja morala da budu krajnje ograničena. Naša baza – Sudamérica del Sur, Južna Južna Amerika, ali uglavnom smo je nazivali Baza – trebalo je, tokom predstojećeg leta, da posluži samo kao mesto na kome ćemo spavati, držati uskladištene zalihe i sklanjati se od mećava.

Za Bertu i Evu, ona je predstavljala i više od toga. One su bile njene glavne projektantkinje, njene genijalne graditeljke i kopateljke, kao i najvrednije i najzadovoljnije stanarke; neprestano su smišljale poboljšanja u ventilaciji, ispitivale kako da obezbede prirodnu svetlost ili su uvodile nove dodatke našem nizu prostorija, iskopanih u živom ledu. Zahvaljujući njima, naše zalihe bile su valjano uskladištene, peć nas je krajnje delotvorno grejala, a Buenos Aires, u kome je devet osoba kuvalo, jelo, radilo, razgovaralo, prepiralo se, gundalo, slikalo, sviralo gitaru i bendžo, i gde se čuvala biblioteka ekspedicije zajedno sa kartama, predstavljao je čudo udobnosti i praktičnosti. Živele smo tamo u istinskoj slozi; a ako je neka od nas jednostavno morala izvesno vreme da se osami, upuzala bi u rupu glavom napred.

Berta je otišla još dalje. Kada je uradila sve što je mogla da Južnu Južnu Ameriku učini pogodnom za život, iskopala je još jednu ćeliju neposredno ispod površine leda, ostavivši odozgo gotovo providan sloj nalik na krov kakve staklene bašte; i tamo je, sasvim sama, pravila skulpture. Bili su to prelepi oblici: neki su podsećali na pretapanja opruženih ljudskih prilika sa tananim oblinama i zapreminama krava iz Vedelovog mora, drugi su ličili na fantastična oblička ledenih nadsvođa i pećina. Možda se još tamo nalaze, ispod snega, u mehuru, u Velikoj Prepreki. Tamo gde ih je napravila mogu da potraju isto onoliko dugo kao i da su od kamena. Ali nije mogla da ih ponese na sever. To je kazna za vajanje u vodi.

Kapetan Pardo nikako nije hteo da nas ostavi, ali njegova naređenja nisu mu dozvoljavala da u nedogled ostane u Rosovom moru, i tako je, na kraju, uz mnoštvo brižnih saveta da se držimo – da ne putujemo – da ne rizikujemo – da se čuvamo promrzlina – da ne koristimo oštre alatke – da pazimo na pukotine u ledu – kao i uz obećanje dato od srca da će se vratiti u Zaliv Orka dvadesetog februara, ili što bliže tom datumu, već u zavisnosti od vetra i leda, taj dobar čovek dugo nam je mahnao u znak pozdrava, a posada se uzvicima oproštala od nas dok su dizali sidro. Te večeri, tokom oktobarskog narandžastog sumraka koji je dugo trajao, videli smo najviši jarbol Jelka kako se udaljava put severnog obzorja, prelazi ivicu sveta i prepušta nas ledu, tišini i Polu.

Iste noći počele smo da planiramo Putovanje na jug.

Naredni mesec protekao je u kratkim, pripremnim pohodima i uvežbavanjima u postavljanju skladišta. Život koji smo vodile kod kuće, mada na svoj način težak, nijednu od nas nije pripremio na vrstu napora kakav predstavlja vučenje sanki pri temperaturi koja se spušta i do dvadeset stepeni ispod tačke mržnjenja. Svima nam je bilo potrebno veoma mnogo vežbe pre nego što se odlučimo da krenemo na dugo vučenje.

Moje najduže istraživačko putovanje, na kome sam bila sa Dolores i Karlutom, odvelo nas je na jugozapad, prema Maunt Markamu, i predstavljalo je pravu noćnu moru – mećave i led pod pritiskom celim putem, mnoštvo raspuklina, a nigde planina na vidiku kada smo stigle na određite; na povratku su nas neprekidno pratili belo vreme i sastrugi. Ovo putovanje bilo je, međutim, korisno, jer smo došle u priliku da procenimo svoje mogućnosti; uz to, krenule smo sa veoma teškim teretom zaliha koje smo uskladištile na 100 i 130 milja jugo-jugoistočno od Baze. Potonje skupine odlazile još dalje, tako da smo na kraju imale niz snežnih mogila i skladišta sve do 83043' južne geografske širine, gde su Huana i Zoe, na jednom od istraživačkih pohoda, pronašle neku vrstu kamenog prolaza koji je izbijao na veliki glečcer što se protezao ka jugu. Skladišta smo postavile kako bismo izbegle, ako je moguće, glad koja je morila južnu grupu kapetana Skota, kao i jad i slabost što proističu iz nje. Takođe smo ustanovile, na vlastito – i to nemalo – zadovoljstvo, da smo bile bar isto onako dobri tegljači sanki kao i snažni psi kapetana Skota. Razume se, nismo mogle očekivati da ćemo biti u stanju da vučemo onoliko dugo i brzo kao njegovi ljudi. Što smo to ipak uspele, ima da zahvalimo mnogo boljem vremenu kakvo družina kapetana Skota uopšte nije doživela na Prepreki; uz to, naše preimućstvo ogledalo se i u količini i kvalitetu hrane kojom smo raspolagale. Ubedena sam da je petnaest odsto sušenog voća u našim zalihama pomoglo da ne dobijemo skorbut; uz to, krompir, smrznut i osušen na drevan način Indijanaca sa Anda, bio je veoma hranljiv, a opet veoma lagan i zauzimao je malo mesta – savršena hrana za putovanje sankama. U svakom slučaju, kada smo konačno bile spremne za Putovanje na jug, imale smo prilično poverenja u svoje mogućnosti.

Pohod na jug sastojao se od sledećih ekipa: Huana, Dolores i ja; Karlota, Pepita i Zoe. Pomoćnu ekipu sačinjavale su Berta, Eva i Tereza koje su krenule pre nas sa teškim teretom zaliha; one su se uputile pravo na glečcer kako bi izvidile moguće puteve i ostavile uskladištene zalihe za povratno putovanje. Krenule smo pet dana posle njih i srele ih, kada su se već vraćale, između skladišta Erčilja i skladišta Miranda (videti kartu). Te 'noći' – podrazumeva se da nije bilo pravog mraka – svih devet bile smo zajedno u središtu ledene ravnice. Bio je petnaesti novembar. Doloresin rođendan. Proslavile smo ga tako što smo sipale osam unci piskoa u toplu čokoladu i postale veoma vesele. Pevale smo. Kada se sada toga setimo, izgleda nam čudno kako su naši glasovi zvučali slabaišno u toj neizmernoj tišini. Bilo je oblačno, belo vreme, bez senki i bez vidljivog obzorja ili ma čega drugog što bi se isticalo; nije imalo baš ništa da se vidi. Stigle smo do tog belog mesta na karti, te praznine, i tu smo letele i pevale poput vrabaca.

Pošto smo odspavale i dobro doručkovale, družina za Bazu nastavila je ka severu, a družina za Jug krenula je sankama dalje. Ubrzo se i nebo razvedrilo. Visoko gore, promicali su veoma brzo tanki oblačci sa jugozapada na severoistok; dole, na Prepreki, bilo je mirno i taman toliko hladno, pet ili deset stepeni ispod tačke mržnjenja, da je postojala čvrsta površina po kojoj su mogle da se vuku sanke.

Po vodoravnoj ledenoj površini nikada nismo prevaljivale manje od jedanaest milja, odnosno sedamnaest kilometara, dnevno; prosečno smo postizale između petnaest i šesnaest milja, odnosno oko dvadeset pet kilometara. (Imale smo instrumente engleske proizvodnje koji su pokazivali vrednosti u stopama, miljama, Farenhajtima i tako dalje, ali često smo pretvarale milje u kilometre, jer su veći brojevi delovali podsticajnije.) U vreme kada smo napuštale Južnu Ameriku, znale smo samo da je gospodin Šeklton bio u novom pohodu na Antarktiku 1908, da je pokušao da stigne do pola, ali da u tome nije uspeo, i da se vratio u Englesku juna tekuće godine, 1909. Nijedan iscrpni izveštaj o njegovim otkrićima nije stigao do Južne Amerike pre nego što smo mi krenule; nismo znale kojim putem je išao, niti koliko daleko je dospeo. Ali nismo se mnogo iznenadile kada smo, daleko na drugoj strani bezoblične, bele ravnice, ugledale sićušnu, lepršavu, crnu tačku ispod planinskih vrhova i čudnih pramenova nemih oblaka koji su promicali opervaženi duginim bojama. Skrenule smo na zapad sa svog kursa kako bismo je obišle; gomila snega umalo što nije zatrpala ovo znamenje čovekovog boravka tokom zimskih oluja: zastavu na štapu od bambusa – običnu krpju, zapravo – praznu konzervu od ulja i nekoliko otisaka cipela koji inč iznad leda. Pod izvjesnim vremenskim okolnostima sneg pritisnut nečijom težinom ostaje i kada se okolni meki sneg istopi ili ga raznese vetar; i tako su ti izdignuti otisci opstali svih minulih meseci, nalik na nizove obućarskih kalupova. Bilo je nečeg jezivog u tom prizoru.

Na daljem putu nismo više srele slične tragove. Uopšteno govoreći, verujem da je naš kurs bio nešto istočniji od kursa gospodina Šekltona. Huana, naš nadglednik, dobro se uvezbala i bila je pouzdana i metodična u osmatranjima i očitavanjima, iako smo raspolagale sasvim oskudnom opremom – teodolit na tronošću, sekstant sa veštačkim obzorjem, dva kompas i hronometri. Na sankama smo imale jedino točkometar koji je pokazivao prevaljenu razdaljinu.

U svakom slučaju, dan pošto smo prošle pored oznake gospodina Šekltona, prvi put sam jasno ugledala veliki glečcer među planinama na jugozapadu, kojim je trebalo da stignemo sa Prepreke, na nivou mora, do altiplana, na visini od deset hiljada stopa. Pristup je bio veličanstven: prolaz su oblikovale ogromne okomite kupole i stubovi stenja. Zoe i Huana nazvale su nepreglednu ledenu reku koja je proticala kroz tu kapiju Glečcer Florens Najtingel, želeći da odaju počast Engleskinji koja je bila nadahnuće i vodič naše ekspedicije; ta veoma hrabra i izuzetna dama oličavala je, kako izgleda, mnogo onoga što je najbolje i najneobičnije kod Ostrvljana. Na kartama, taj glečcer, razume se, nosi ime koje mu je dao gospodin Šeklton, Berdmor.

Uspom uz Najtingel nije ispao nimalo lak. Put je u početku bio prohodan i naša pomoćna ekipa ga je dobro obeležila, ali posle nekoliko dana naišle smo na grozne pukotine i zašle u lavirint skrivenih raspuknuća, širine od jedne do trideset stopa i dubine

od trideset do hiljadu stopa. Išle smo nogu pred nogu, nogu pred nogu, a put je sada vodio stalno naviše. Provele smo petnaest dana na glečeru. U početku je vreme bilo toplo, čak do 200 Farenhajta; osećale smo se veoma neprijatno u našim malim šatorima tokom tih turobnih, toplih noći bez tame. Sve smo manje ili više patile od snežnog slepila upravo u vreme kada smo želele da nam vid bude što jasniji kako bismo odabrale kojim putem da krenemo između izbočina i pukotina napregnutog leda, kao i da posmatramo čudesa oko nas i ispred nas. Jer svakoga dana pred nama su se pojavljivali sve veći, bezimenni vrhovi na zapadu i jugozapadu, vrh za vrhom, venac za vencem, gola stena i sneg u neprekidnom podnevu.

Nadevale smo imena tim vrhovima, neozbiljna imena, jer nismo očekivale da naša otkrića privuku pažnju geografa. Zoe je imala dara za nadevanje imena i zahvaljujući njoj izvesne skicirane karte na raznim tavanima u predgradima Južne Amerike nose tako neobična nazive kao 'Bolivarov veliki nos', 'Ja sam general Rosas', 'Oblakotvorac', 'Čiji nožni prst?' i 'Presto naše gospe od Južnog Krsta'. Kada smo konačno izbile na altiplano, veliku unutrašnju visoravan, Zoe je bila ta koja ga je nazvala pampa i tvrdila je da mi tu hodamo između nepreglednih krda nevidljive stoke, providne stoke koja je pasla na prhkom snegu, dok su njeni gauči bili nemirni, nemilosrdni vetrovi. Do tada smo sve već bile pomalo lude od iscrpljenosti i usled velike visine – dvanaest hiljada stopa – od hladnoće, vetra koji je neprekidno duvao i svetlećih krugova i krstova koji su okruživali sunca, jer često je na nebu bilo tri do četiri sunca.

To nije mesto na kome ljudi imaju bilo kakva posla. Trebalo je da se okrenemo i vratimo; ali pošto smo toliko truda uložile da stignemo dotle, činilo nam se da bismo ipak morale da nastavimo dalje, bar još izvesno vreme.

A onda je naišla mećava praćena veoma niskim temperaturama, tako da smo morale da ostanemo u šatorima, u vrećama za spavanje, trideset časova, a taj odmor nam je svima bio neophodan; doduše, više od svega bila nam je potrebna toplota, a u toj užasnoj ravnici nigde nije bilo toplote osim u našim venama. Sve to vreme provele smo priljubljene jedna uz drugu. Led na kome smo ležale debeo je dve milje.

Odjednom se razvedrilo i nastalo je, za plato, lepo vreme: dvanaest ispod nule, a ni vetar nije bio mnogo jak. Nas tri smo ispuzale iz svog šatora i srele se sa ostalima koje su to isto učinile. Karlota nam je saopštila da njena skupina želi da se vrati. Pepiti baš nije bilo dobro; čak ni posle odmora za vreme mećave, temperatura nikako da joj se digne iznad 940 F. Karlota je imala poteškoća sa disanjem. Zoe je bila u punoj formi, ali je više volela da ostane sa svojim prijateljicama i da im pomogne u teškim trenucima nego da nastavi ka polu. I tako smo nasule četiri unce piska koje smo čuvale za Božić u jutarnji kakao, iskopale šatore, natovarile sanke i rastale se tu, na beloj svetlosti dana, u ljutoj ravnici.

Naše sanke su sada već bile prilično lake. Nastavile smo da ih vučemo ka jugu. Huana je iz dana u dan izračunavala naš položaj. Dvadeset drugog decembra 1909. stigle smo do Južnog pola. Vreme je kao i uvek bilo krajnje okrutno. Ništa nije remetilo užasnu belinu. Razgovarale smo o tome da li da ostavimo nekakav znak ili spomenik, snežni humak, šipku od šatora i zastavu; ali nije bilo nekog posebnog razloga za tako



nešto. Sve što smo mogle da učinimo, sve što smo predstavljale, nije imalo nikakvog smisla na tom užasnom mestu. Podigle smo šator kako bismo se zaštitile na jedan sat, skuvale po šolju čaja, a potom odlučile da krenemo natrag. Dolores je kao i uvek strpljivo stajala upregnuta u sanke i gledala u sneg; bio je u toj meri smrznut da se nisu videli otisci naših stopala. Kratko je upitala: "Kojim putem?"

"Na sever", odvrtila je Huana.

Bila je to šala, naravno, jer sa tog mesta svi putevi vode na sever. Ali nismo se nasmejale. Usne su nam bile ispucane od promrzlina i suviše su nas bolele da bismo se smejale. I tako smo krenule nazad; vetar nam je duvao u leđa i terao nas napred, otpljujući bridove talasa smrznutog snega oštre poput noževa.

Cele te nedelje vetar mećave progonio nas je poput čopora pobesnelih pasa. Ne mogu to da opišem. Još tada sam zažalila što smo išle do pola. Mislim da mi je i sada žao zbog toga. Međutim, bilo mi je drago što tamo nismo ostavile nikakav znak, jer možda će jednog dana donde dosepeti neki muškarac koji će čeznuti da bude prvi; ako bi pronašao neki naš beleg, shvatio bi kakva je budala ispao i to bi mu zacelo slomilo srce.

Razgovarale smo, kada smo mogle da razgovaramo, dogovarale se o tome da sustignemo Karlotinu družinu, jer su se one možda kretale sporije od nas. A one su, u stvari, iskoristile svoj šator kao jedro kako bi uhvatile vetar koji je postojano duvao, tako da su već bile dobrano ispred nas. Međutim, na mnogim mestima podigle su snežne humke ili nam ostavile kakav znak. Zoe je negde napisala, na strani nekog sastrugija visokog deset stopa koja je stajala u zavetrini, isto onako kao što deca pišu po pesku plaže u Mirafloresu: "Izlaz!" Vetar koji je duvao preko smrznutog grebena nije nimalo oštetiio reči.

Upravo kada smo počele da se spuštamo sa glečera, vreme je postalo toplije i pobesneli psi ostali su za nama da zauvek zavijaju na Polu. Razdaljinu za koju nam je bilo potrebno petnaest dana da je pređemo dok smo se pele, sada smo, prilikom spuštanja, prevalile za svega osam dana. Ali lepo vreme koje nam je pomoglo da se spustimo niz Najtingel predstavljalo je pravu pošast dole na ledu Prepreke, gde smo očekivale da ćemo na neki način kraljevski napredovati od jednog skladišta do drugog, jedući zalihe i polako se pripremajući za poslednjih tri stotine milja. U jednom useku na glečeru izgubila sam naočari – visila sam u tom trenutku na ularu u nekoj pukotini – a onda je i Huana polomila svoje dok smo morale da se pentramo po nekakvim stenama spuštajući se do Kapije. Posle dva dana na jarkom suncu sa samo jednim naočarima za sneg koje su kružile među nama, sve smo u velikoj meri počele da patimo od snežnog slepila. Postalo je strašno bolno tražiti pogledom oznake ili zastavice koje su obeležavale skladišta, vršiti osmatranja, pa čak gledati i u kompas koji je trebalo postaviti na sneg kako bi se igla umirila. Kod skladišta Konkolorkorvo, gde se nalazila izuzetno dobra zaliha hrane i loživa za grejanje, odustale smo, uvukle se u vreće za spavanje sa povezima preko očiju i stale polako da se žive kuvamo poput jastoga u šatoru izloženom zracima nemilosrdnog sunca. Glasovi Berte i Zoe bili su najslađi zvuci koje sam ikada čula. Pomalo se zabrinuvši za nas, uputile su se na skijama ka jugu, nama u susret. Odvele su nas natrag do Baze.

Dosta brzo smo se oporavile, ali altioplano je ostavio svoj beleg. Kao mala, Rozita me je upitala da li je to pas "odgrizao mamine prste na nogama?" Odgovorila sam joj da jeste, veliki, beli, besni pas po imenu Mećava! Moja Rozita i moj Huanito čuli su u detinjstvu mnoge priče o tom strašnom psu, o tome kako je zavijao, o providnoj stoci i nevidljivim gaučima, o reci leda visokoj osam hiljada stopa po imenu Najtingel, o tome kako je rođaka Huana ispila šolju čaja stojeći na dnu sveta ispod sedam sunaca, kao i još mnoge druge bajke.

Kada smo konačno stigle do Baze, čekao nas je još jedan težak šok. Tereza je bila trudna. Moram priznati da je moja prva reakcija na veliki stomak jadne mlade žene i njen pometen izgled bio bes – ljutnja – jarost. Da je jedna od nas sakrila bilo šta, i to jednu takvu stvar, od ostalih! Međutim, Tereza nije učinila ništa slično. Trebalo je kriviti samo one koji su od nje sakrili ono što je ponajpre trebalo da sazna. Odgojile su je sluškinje, četiri godine provela je u samostanu na školovanju, udala se u šesnaestoj, a u dvadesetoj jandica je bila u toj meri neobaveštena da je mislila kako su joj menstruacije izostale usled hladnog vremena. Čak ni to nije bilo potpuno glupo, jer smo sve za vreme Putovanja na jug iskusile da nam se ciklus ili izmenio ili sasvim izostao dok smo trpele sve veću studen, glad i umor. Terezin apetit počeo je da privlači sveopštu pažnju; a onda je stala, kao što je patetično primetila, 'da se goji'. Ostale je počelo da brine njeno pređašnje vučenje sanki, ali ona je cvetala i jedini problem predstavljao je njen sve veći apetit. Koliko se moglo zaključiti na osnovu njenih stidljivih opaski o poslednjoj noći koju je provela na hacijendi sa mužem, beba je trebalo da se rodi negde u isto vreme kada se očekivao i Jelkov povratak, oko dvadesetog februara. Ali nije prošlo ni dve nedelje kako smo se vratile sa Putovanja na jug, kada je, 14. februara, osetila prve trudove.

Nas nekoliko već smo imale decu i bile smo u prilici da pomažemo prilikom porođaja, a ionako je veći deo onoga što treba obaviti prilično očigledan; ali prvi porođaj zna dugo da potraje i da bude neugodan, i sve smo bile zastrašene, dok je Tereza naprosto umirala od straha. Neprestano je dozivala svog Hozea dok nije promukla poput kakvog velikog, grabljivog galeba. Zoe je na kraju potpuno izgubila strpljenje i rekla: "Pobogu, Tereza, ako još jednom kažeš 'Hoze!' nadam se da ćeš roditi pingvina!" Ali posle dvadeset dugih časova rodila je lepu, malu devojčicu rumenog lica.

Njenih osam ponosnih babica-tetki dalo je pregršt predloga za ime: Polita, Pingvina, MekMurdo, Viktorija... Ali Tereza je objavila, pošto se dobro ispavala i najela sušenog mesa: "Zvaću je Roza – Roza del Sur", Ruža Juga. Te noći popile smo poslednje dve boce Veuve Clicquota (pošto smo prethodno dokrajčile pisko na 88030' južne geografske širine) u zdravlje naše male Roze.

Devetnaestog februara, jedan dan pre očekivanog, Huana je žurno sišla u Buenos Aires. "Brod", izgovorila je, "došao je brod", i briznula u plač – ona koja nijednom nije zaplakala svih onih nedelja bola i umora tokom dugog tegljenja.

O povratnom putovanju nema šta da se priča. Bezbedno smo se vratile.

## Ursula Legvin.....Ruža kompasu

Godine 1912. ceo svet je saznao da je hrabri Norvežanin Amundsen stigao do Južnog pola; a onda, mnogo kasnije, prispeli su izveštaji o tome kako je kapetan Skot sa svojim ljudima došao tamo posle njega, ali se nije vratio kući.

Upravo ove godine, Huana i ja pisale smo kapetanu Jelka, jer su novine bile pune priča o njegovom galantnom izbavljenju ljudi ser Ernesta Šekltona sa Slonovog ostrva; želele smo da mu čestitamo na tome i da mu se još jednom zahvalimo. Nikada nije nijednom reči pomenuo našu tajnu. Luis Pardo je častan čovek.

Ovu poslednju belešku dodajem 1929. Tokom godina, izgubile smo vezu jedna sa drugom. Ženama je veoma teško da se sastaju kada žive toliko daleko jedna od druge kao što mi živimo. Od Huanine smrti, nisam videla nijednu od svojih starih saputnica na sankama, mada se povremeno dopisujemo. Naša mala Roza del Sur umrla je od šarlaha u petoj godini. Tereza je imala još mnogo dece. Karlota se pre deset godina zaredila u Santjagu. Sada smo starice, imamo stare muževe, odraslu decu i unuke koji će možda jednoga dana poželeti da pročitaju nešto o Pohodu. Čak i ako se budu stideli što su imali tako lude bake, možda će uživati u tajni. Ali ne smeju dozvoliti da gospodin Amundsen sazna! Bilo bi mu strašno neprijatno i bio bi veoma razočaran. Nema potrebe da za nju sazna ni on niti bilo ko izvan porodice. Čak nismo tamo ostavile ni otiske stopala.